

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**LÄYLİ-MÄCNÜN KISSASI
(İNCELEME - METİN)**

YERLAN ALASHBAYEV

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

EYLÜL 2016

LÄYLİ-MÄCNÜN KISSASI
(İnceleme - Metin)

Yerlan ALASHBAYEV

DOKTORA TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EYLÜL 2016

Yerlan ALASHBAYEV tarafından hazırlanan “LÄYLİ-MACNUN KISSASI (İnceleme-Metin)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK

Türk Dili ve Edebiyatı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

.....

Başkan : Doç. Dr. Bilal ÇAKICI

Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

.....

Üye : Doç. Dr. Ayşe YILDIZ

Türk Dili ve Edebiyatı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

.....

Üye : Yrd. Doç. Dr. Muvaffak EFLATUN

Türk Dili ve Edebiyatı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

.....

Üye : Yrd. Doç. Dr. Nihal YAVUZ

Türk Dili ve Edebiyatı, Başkent Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

.....

Tez Savunma Tarihi: 27/09/2016

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü V.

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yerlan ALASHBAYEV

27.09.2016

LÄYLİ-MÄCNÜN KISSASI

(İnceleme - Metin)

(Doktora Tezi)

Yerlan ALASHBAYEV

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eylül 2016

ÖZET

Çalışmamızda müellifi bilinmeyen, ancak Erğali Esenjolov tarafından nazmedilen mesnevi kaynaklı halk hikâyesi olan Lâyli-Mäcnün Kıssası'nın incelenmesi yapılmıştır. Kazak Edebiyatı'nın yazılı edebiyat döneminde meydana gelen müstakil eser, Divan Edebiyatı şairlerinden Fuzûlî'nin "Leylâ vü Mecnûn" mesnevisine bir naziredir. Kıssa, hece vezniyle dörtlük biçiminde nazmedilip Kazak Edebiyatı'nın eserleri arasında yer almaktadır. İncelememizde Leylâ ve Mecnûn konulu hikâyelerin Arap, Fars ve Türk Edebiyatı'na yayılışı üzerinde kısaca durulduktan sonra, klâsik kaynaklı benzeri konuların Kazak Edebiyatı'na nazire geleneği ile geçtiğine değinilmiştir. Bundan yola çıkarak Kazak Edebiyatı'nda diğer Lâyli Mäcnün Kıssaları hakkında söz edilmiştir. İlerleyen kısımda ise ne zaman kaleme alındığı hakkında detaylı incelemesini tespit edemediğimiz Lâyli-Mäcnün Kıssası'nın Erğali varyantı, bölümlere göre özetlenmiş olup aynı zamanda eser modern roman inceleme teknikleri açısından dikkate alınarak, tahlil edilmeye çalışılmıştır. Müellifi bilinmeyen eser, klâsik edebiyat unsurlarını taşıması nedeniyle muhteva ve dış özellikleri mesnevi tarzı benzeri ile incelenmiştir. İnceleme sırasında Kazak kültürüne ait sosyal özellikler ve kıssadaki anlatım unsurları tespit edilmiştir. Dil ve imlâ açısından mühim olan eserin ayrıntılı bilgileri verilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın son kısmında Lâyli-Mäcnün Kıssası'nın epizotları ile Fuzûlî'nin "Leylâ vü Mecnûn" mesnevi epizotları karşılaştırılmış olup Fuzûlî'nin mesnevisinde geçmeyen epizotlar tespit edilmiştir. Eserin tenkitli metni ise çalışmanın sonununda yer almaktadır. Kazak araştırmacıları tarafından henüz ele alınmayan eserin incelenmesi tarafımızca yapılmıştır. Eser konusu ve kaleme alındığı dönemin dil ve yazı özellikleri bakımından önem arz etmektedir. Aynı zamanda Lâyli-Mäcnün Kıssası, muhteva açısından Fuzûlî'nin menevisindeki lirik anlatımı Kazak Edebiyatına taşımıştır. Üzerinde çalıştığımız eser Kazak Edebiyatının tarihi açısından da mühim bir özelliği ortaya koymaktadır.

Bilim Kodu : 309

Anahtar Kelimeler : Kıssa, Kazak Edebiyatı, nazire geleneği, Lâyli, Mäcnün

Sayfa Adedi : 356

Tez Danışmanı : Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK

TALE LAYLA AND MAJNUN

(Study - Text)

(Ph. D. Thesis)

Yerlan ALASHBAYEV

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

September 2016

ABSTRACT

The study investigates the folk-tale Leyla-Majnun which author is unknown but to be copied by Ergali Esenzholov. Writing of work coincided with the period of Kazakh written literature, Leyla-Majnun is the nazire translation of Divan literature's poet Fizuli. Being written in couplets, the story is among the Kazakh stories. However, it could not find its place in the classification of Kazakh literature and remained hidden in the library archives. At the beginning, Arabic, Persian and Turkic versions of Leyla-Majnun were reviewed and then the classical story's way of passing into Kazakh literature has been discussed. In this regard, the other Leyla-Majnun versions in Kazakh literature were revised. Not being identified in detail in the following sections review about Leyla-Majnun is pursuant to Ergali version, and it was summarized by sections. At the same time, work has been tried to be analyzed taking into account the terms of the modern novel analysis techniques. The author is unknown due to the transport of trace element content of classical literature and exterior features were examined by similar mesnevi style. Social features and narrative elements in the parable of the Kazakh culture were identified during the investigation. Language and spelling aminohydroxamic aimed to give detailed information. In the last part of the study Fuzuli's Leyla and Majnun episodes and pursuant Leyla-Majnun episodes were compared. Criticizing the text of the work is located in the damping of the study. The more work to be addressed by researchers, examination of the Kazakh literature is a possibility that one of the sources of the classical period. Therefore Leyla-Majnun's language features and innovations in terms of Fuzuli lyrical narrative and mystical view are likely to be preparing a new literary ground in the Kazakh literature. This study reveals an important feature of Kazakh literature in terms of history.

Science Code : 309

Key Words : Fable, Kazakh Literature, nazire tradition, Layli, Majnun.

Page Number : 356

Supervisor : Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK

TEŞEKKÜR

İlk önce doktora süreci boyunca bilgilerinden ve tecrübelerinden istifade ettiğim, tez konusunu seçmemde beni destekleyen, bilgisiyle büyük katkıda bulunan ve tez yazım sırasında benden her türlü yardımını, ilgisini esirgemeyen tez danışmanım Sayın Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK'a şükran borçluyum.

Tanışmama vesile olan, doktora ders döneminde derslerini aldığım muhterem hocalarım Prof. Dr. Cemal KURNAZ'a, Prof. Dr. Ahmet MERMER'e ve Prof. Dr. Yaşar AYDEMİR'e hürmetlerimi sunarım.

Tezimle ilgili fikirlerinden yararlandığım ve konu seçmemde büyük katkıda bulunan lisanstan değerli hocam Prof. Dr. Metin AKAR'a teşekkürlerimi bildirmek istiyorum. Çalışma sırasında bilgilerini paylaşan tez izleme komisyon üyem Doç. Dr. Bilal ÇAKICI'ya saygılarımı sunarım. Ayrıca uzak da olsa Kazakistan'dan çalışmamın metin inceleme kısmında yön gösteren Doç. Dr. Törali KIDIR'a teşekkür ederim. Bilhassa çalışmayı büyük bir içtenlikle okuma lütfunda bulunan Seyhan YILDIZ'a minnettarım. Tez hazırlama sürecinde Bilal GÜZEL'in yardımını gördüm. Dolayısıyla kardeşime teşekkür ederim.

Arada, çalıştığım konu üzerinde karşılaştığım problemlerin çözümüne ve karşılaştığım sorularıma yön veren bütün hocalarıma ve dostlarıma müteşekkirim.

Ayrıca Türkiye Cumhuriyetinde eğitim almamızı sağlayan başta Mütevelli Heyet Başkanlığı olmak üzere Ahmet Yesevi Üniversitesi'ne minnettarlığımı arz ederim.

Doktora eğitimim süresince beni manevi yönden destekleyen canım anneme, eşime ve aziz aileme sonsuz teşekkürü boynumun ve gönlümün borcu bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
METİNDE KULLANILAN TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	xiii
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ERĖALİ ESENJOLOV (DERLEYEN)

1.1. Hayatı.....	29
1.2. Şahsiyeti.....	29
1.3. Derlediği Kaynaklar.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

LÄYLİ-MÄCNÜN KISSASI

2.1. Lâyli-Mäcnün Kıssası'nın İç Yapısı	31
2.1.1. Lâyli-Mäcnün Kıssası'nın Özeti ve Olay Örgüsü	31
2.1.1.1. Kays'ın Dünyaya Gelişi ve Çocukluğu.....	41
2.1.1.2. Kays'ın Lâyli'yle İlk Görüşmesi	42
2.1.1.3. Annesinin Kays'ı Görmeye Gitmesi	44
2.1.1.4. Kays'ın Sünnet Ettirilmesi.....	45
2.1.1.5. Kays ile Lâyli'nin Okula Başlamaları ve Âşık Olmaları	45
2.1.1.6. Kays ile Lâyli'nin Âşklarının Duyulması	46
2.2.1.7. Kays'ın Mäcnün Olması	47

Sayfa

2.1.1.8. Babasının Kays’a Nasihat Etmesi ve Başkasıyla Evlenmesini İstemesi.....	48
2.1.1.9. Lâyli’nin Mâcnûn’e İstenmesi	48
2.1.1.10. Mâcnûn’ün Kâbe’ye Götürülmesi.....	48
2.1.1.10.1. Mâcnûn’ün Dağ ile Dertleşmesi	49
2.1.1.10.2. Ahuyu Avcıdan Kurtarması ve Ahu ile Dertleşmesi	49
2.1.1.10.3. Güvercini Avcıdan Kurtarması ve Güvercin ile Dertleşmesi.....	50
2.1.1.11. Lâyli’nin Durumu	50
2.1.1.11.1. Lâyli’nin Mum (Şem’) ve Pervaneye Sırrını Söylemesi	50
2.1.1.11.2. Lâyli’nin Ay ile Dertleşmesi.....	51
2.1.1.11.3. Lâyli’nin Saba Rüzgârı ile Dertleşmesi	51
2.1.1.12. Lâyli’nin Baharda Gül Bahçelerinde Gezmesi	51
2.1.1.13. İbni Selâm’ın Lâyli’ye Âşık Olması ve Lâyli’yi İstemesi	52
2.1.1.14. Mâcnûn’ün Nevfel’le Tanışması Ve Nevfel ile Lâyli’nin Kabilesinin Savaşması.....	52
2.1.1.15. Mâcnûn’ün Kendini Zincire Bağlatması ve Dilencilikle Lâyli’nin Evine Varması	54
2.1.1.16. Mâcnûn’ün Lâyli Evine Kör Dilenci Bahanesi ile Gıtmesi	55
2.1.1.17. Lâyli’nin İbni Selâm’ın Lâyli ile Evlenmesi ve Lâyli’nin Yalanla İbni Selâm’ı Kandırması	55
2.1.1.18. Mâcnûn’ün Lâyli’nin Evlendiğinden Haber Alması ve Mektuplaşmalarında Zeyd’in Yardımcı Olması.....	56
2.1.1.19. Babasının Mâcnûn’e Çölde Nasihat Etmesi	56
2.1.1.20. Mâcnûn’ün Babasının Ölümünü Öğrenmesi ve Babasının Mezarında Yaşananlar	58
2.1.1.21. Mâcnûn’ün Durumu.....	58
2.1.1.22. Zeyd’in Lâyli’den Haber Getirmesi	59
2.1.1.23. İbni Selâm’ın Ölümü.....	60

Sayfa

2.1.1.24. Mäcnün'ün İbn-i Selâm'ın Ölümünü Öğrenmesi	61
2.1.1.25. İbni Selâm'ın Ölümünden Sonra Lâyli'nin Durumu	61
2.1.1.25.1. Lâyli'nin Deve ile Dertleşmesi	62
2.1.1.26. Lâyli'nin Mäcnün'ü Araması ve Buluşması	62
2.1.1.27. Lâyli'nin Sonbaharda Yaprakları Dökülmüş Ağaçlarla Dertleşmesi ve Ölümle Kavuşması	63
2.1.1.28. Mäcnün'ün Ölümü	64
2.1.1.29. Mäcnün'ün Ölümünden Sonra Yaşananlar	64
2.1.2. Tımaslî Şahıslar	65
2.1.2.1. Kıssa'nın Birinci Dereceli Kahramanları.....	65
2.1.2.1.1. Kays (Mäcnün).....	65
2.1.2.1.2. Lâyli	66
2.1.2.2. Kıssa'nın İkinci Dereceli Kahramanları	68
2.1.2.2.1. Mäcnün'ün Babası	68
2.1.2.2.2. Mäcnün'ün Annesi.....	69
2.1.2.2.3. Lâyli'nin Babası.....	69
2.1.2.2.4. Lâyli'nin Annesi	69
2.1.2.2.5. İbni Selâm	70
2.1.2.2.6. Nevfel.....	70
2.1.2.2.7. Zeyd	71
2.1.2.3. Kıssa'nın Üçüncü Dereceli Kahramanları	71
2.1.4. Kıssada Geçen İslâmî Unsurlar	73
2.1.4.1. Allah.....	73
2.1.4.2. Peygamberler	75
2.1.4.2.1. Muhammed Peygamber	75
2.1.4.2.2. Adem ve Havva Peygamberler	75
2.1.4.2.3. Süleyman Peygamber.....	76

Sayfa

2.1.4.2.4. Hızır Peygamber	76
2.1.4.2.5. Nuh Peygamber.....	77
2.1.4.2.6. Yakup Peygamber	77
2.1.4.2.7. Halil İbrahim (İbrahim Peygamber).....	78
2.1.4.3. Ali	78
2.1.4.4. Azrail.....	79
2.1.4.5. On İki İmam.....	79
2.1.4.6. İktibas.....	80
2.1.4.6.1. Ayet İktibası.....	80
2.1.5. Kıssa'da Geçen Şahıslar	81
2.1.5.1. Tarihi ve Efsanevî Şahıslar	81
2.1.5.1.1. İskender.....	81
2.1.5.1.2. Nemrud	81
2.1.5.1.3. Fağfur.....	81
2.1.5.2. Çeşitli Aşk Hikâyelerinin Kahramanları.....	82
2.1.5.2.1. Ferhat ile Şirin.....	82
2.1.5.2.2. Yusuf ile Züleyha.....	82
2.1.5.2.3. Tahir ile Zühre	82
2.1.5.2.4. Seyfû'l-Malik ile Badigül	83
2.1.6. Kıssa'da Geçen Ülkeler ve Şehirler	83
2.1.6.1. Acem	83
2.1.6.2. Arabistan (Arap)	83
2.1.6.3. Irak	84
2.1.6.4. Bağdat	84
2.1.6.5. Basra	84
2.1.6.6. Kudüs	85

	Sayfa
2.1.6.7. Mekke	85
2.1.6.8. Mısır	85
2.1.6.9. Şam	86
2.2. Lâyli-Mâcnûn Kıssası'nın Dış Yapısı.....	86
2.2.1. Nazım şekli.....	86
2.2.2. Vezin (Hece Ölçüsü)	87
2.2.3. Kafiye ve Redif	87
2.2.4. Dil ve Anlatım	88
2.2.4.1. İmlâ Özellikleri	91
2.2.4.2. Cümle Türleri.....	101
2.2.4.3. Çeşitli Sözcüklerin Kullanımı.....	102
2.2.4.3.1. Arapça Sözcükler	102
2.2.4.3.2. Farsça Sözcükler	103
2.2.4.3.3. Rusça Sözcükler.....	104
2.2.4.3.4. Arapça ve Farsça Terkipler	104
2.2.5. Söz Sanatları.....	104
2.1.5.1. Mecaz	105
2.1.5.2. Teşbih.....	105
2.1.5.3. Mübalâğa.....	108
2.1.5.4. Nida ve Hitap	109
2.1.5.5. Telmih	111
2.1.5.6. Teşhis	112
2.2.6. Deyimler ve Atasözleri.....	113
2.1.6.1. Atasözleri	113
2.1.6.2. Deyimler	115
2.3. Motifler	119

Sayfa

2.4. Kıssada Mekân ve Zaman.....	128
2.4.1. Mekân.....	128
2.4.2. Zaman.....	129
2.5. Eserin Tanıtımı (Nüsha Tavsifi)	129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**LEYLİ-MÄCNÜN KISSASI'NIN FUZÛLÎ'NİN LEYLÂ VÜ MECNÛN MESNEVİSİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI**

3.1. Şekil Özelliği Bakımından Karşılaştırılması	133
3.2. Muhteva Özelliği (Epizotları) Bakımından Karşılaştırılması	134
SONUÇ	149
KAYNAKLAR	155
EKLER.....	165
EK-1. METİN	166
EK-2. YAZMA NÜSHADAN ÖRNEKLER	349
ÖZGEÇMİŞ	356

METİNDE KULLANILAN TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا : A, a, E, e	ض : D, d; Ž, ž
آ : Ä, ä (Türkçe karşılığı “a” ve “e” sesi ortası)	ط : T, t
آ : A, a	ع : ‘; Ğ, ğ
ب : B, b; P, p	غ : Ğ, ğ
ت, تة: T, t	ف : F, f;
ج : C, c	ق : K, k
چ : Ç, ç;	ك : K, k
ح : H, h	ك : G, g
خ : H, h;	نك, نك: ñ
د : D, d; T, t	ل : L, l
ذ : Z, z	م : M, m
ر : R, r	ن : N, n
ز : Z, z	و : V, v
س : S, s	و : O, o; Ö, ö; U, u; Ü, ü; û
ش : Ş, ş	ه : H, h; A, a; E, e
ص : S, ş	ي : Y, y; Î, î; î
	ي : ĩ (ı ve i arası ses)
	ى : I, ı

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

a.g.e.	adı geçen eser
bkz.	bakınız
c.	cilt
çev.	çeviren
E.	Ergali
ed.	editör/yayına hazırlayan
h.	hicri
hızl.	hazırlayan
K.	Kıssa
KİAMK	Kazakistan İlimleri Akademisi Merkez Kütüphanesi
m.	miladi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
ö.	ölümü
s.	sayfa
T.T.	Türkiye Türkçesi
t.y.	basım tarihi yok
vb.	ve benzerleri
yy.	tasım yeri yok
yz. A.	yazma, Arap harfli

GİRİŞ

Dünya edebiyatları belli bir aşamada birbirlerine konu, epizot, söz varlığı, anlatım geleneği gibi etkiler bırakmışlardır. Dolayısıyla edebiyatın söz sanatları etkisinin teorik yanı, incelenmesi gereken aktüel meselelerdendir. Özellikle Doğu Edebiyatı'nın klasik şiiri ve hikâye tarzı anlatımların Kazak Edebiyatı üzerine yaptığı tesiri önemli hususlardandır. Ancak Doğu Edebiyatı'nın etkisi ile Kazak söz sanatında meydana gelen *nazire geleneği* üzerine günümüzde yeterince alan araştırması yapılmamıştır. Temeli eski tarihlere dayanan *nazire geleneği* Kazak Edebiyatını konu, şekil, sanat, tarz ve dil bakımından daha zengin kılmıştır. Günümüzde ise diğer halkların söz sanatı ile Kazak Edebiyatı'nın asırlara uzanan bağlantısını, tarihini bilmek önem taşımaktadır. Oysa ki, Kazak Edebiyatı ile Doğu Edebiyatı arasındaki manevi köprü ilişkisi nazire geleneği sayesinde gerçekleşmiştir. Fakat Kazak Edebiyatı'nda söz sanatı yapma yöntemleri sayılan nazire geleneğinin kalıplaşması, gelişmesi, kaynakları gibi meseleleri daha da araştırılmalıdır. Üstelik meselenin edebiyat teorisi, tarihi ve eleştirmesi bakımından etraflıca inceleme gerektirdiği gibi, eksikliği de giderilmeli düşüncesindeyiz. Çünkü nazire geleneği şartları altında kaleme alınan birçok eserlerimiz günümüzde sadece aktarma ürünü olarak ele alınmakta ve öyle kabul edilmektedir. Oysa nazire geleneği çerçevesinde Kazak topraklarına uygun bir şekilde kaleme alınan, derin ideolojik içeriğe sahip olan eserler ve söz sanatı daha ileride olan Kazak şiir örnekleri vardır. Ancak aktarma düşüncesi ile edebiyat tarihinde kendine has yerini bulamamıştır (Kelimbetov, 2000: 203).

Kazak şairleri kaleme aldıkları eserin tercüme olmamasına, onun muhtevasına dikkat etmişler. Dolayısıyla esas kaynağın sadece ana fikrini alıp hayat görüşlerini, felsefi fikirlerini ve o coğrafyada uygun anlatım biçimini tercih etmişler. Fakat nazım biçiminin farklı türüne başvurması ve sonucunda mesnevi türü halk tarzı kıssa-destanların meydana gelmesi, nazire geleneğini devam ettirmesi bakımından mahiyet taşımaktadır. Toplumun bütün sosyal yaşam biçimlerini milli eserlerine yansıtmayı hedefleyen Kazak şairleri, bu türde nazire geleneğini devam ettirmeyi sürdürmüşlerdir.

Kazakistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra, mazide kalan tarihî devirleri gün yüzüne çıkarırken Kazak Edebiyatı kaynaklarının da objektif bir şekilde incelenmesi hedeflenmektedir. Bu bakımdan asırlar boyu meydana gelen manevi mirasların başında, bilhassa sözlü ve yazılı edebiyat, ayrı bir yer tutmaktadır. Kazak yazılı edebiyatının teşekkülünün araştırılması, eski manevi mirasların kendi aralarında bağlantılarının tespit

edilmesi, o dönemin kurallarına bağlanmaktaydı. Dolayısıyla bu tarihi devamlılık, toplumda önceden kalıplaşmış belli bir geleneğin özünde temel bulmaktaydı.

Kazak Edebiyatı tarihinin sayfalarına baktığımızda 19. yüzyılın ikinci yarısında anlatının *kıssa* türü gelişmeye başlamıştır. Yüzyılın dinî eğitsel boyutunu eski nazire geleneği bağlamında tekrar günyüzüne çıkaran “*kıssa-destanlar*” olmuştur. Kıssa-destanların meydana gelişi, o dönem Kazak ve diğer Türk topluluklarına emperyalist memleketin sömürgecilik ve misyonerlik siyasetinin yürütülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu tarihî olay Kazakları derinden etkilemiştir. Tarihî dönemde, halkın millî direncini sağlamak adına onun dinî boyutla gerçekleştirmeyi amaçlayan Kazak söz sanatı bu görevi üstlenmiştir (Madibay, 2001: 16). Onların başında kıssa-destan başlığı altında kaleme alınan kaynaklar gelmektedir.

Kazak Türklerinin aşk destanları, Türk kaynaklı olanlar ve doğu edebiyatları geleneğinden gelenler olmak üzere iki grupta değerlendirilebilirdi. Türk kaynaklı olanlar “*ğasıktık cır*”¹, “*liro epos*”² gibi adlar altında toplanırken, doğu kaynaklı olanlar ise “*romandık dastan*, *romandık epos*” başlıkları altında ele alınmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken bir husus da, halk edebiyatının konusu olan aşk destanlarıyla klâsik edebiyatın konusu olan ve doğu edebiyatlarından geçen yazılı aşk konulu hikâyelerin Kazak, Kırgız gibi Türk topluluklarının folklorcuları tarafından aynı kategoride incelenmesi meselesidir. Bilindiği üzere Anadolu sahasında “Leyla ve Mäcnün” ile “Kerem ve Aslı hikâyeleri” aynı kefeye konmamakta ve ayrı ayrı geleneklerin ürünleri olarak değerlendirilmektedir. Bu tür metinlerden ilki yazılı edebiyatın, ikincisi ise sözlü edebiyatın mahsullerindendir. Kazak Edebiyatında bu ayrımı halk edebiyatı ürünlerinin karakteristik yapısı göz önünde tutularak yapılması gerekmektedir. Kazaklar arasında liro epos adıyla adlandırılan “Kozı Körpeş – Bayan Suluv” gibi destanlarla *romandık dastan* adı altında incelenen yazılı edebiyat ürünlerinin birbiriyle karıştırılmaması gerektiği üzerinde durulması söz konusudur. (Aça, 2002: 60).

Kazak ikili aşk destanlarına örnek olarak Kız Cibek ile Tölegen, Kozı Körpeş ile Bayan Suluv, Ayman – Şolpan gibi yerli halk arasında tanınan eserleri ayrı bir kategoride, yazılı edebiyatın ürünleri olarak kabul edilen, Doğu kaynaklı eserleri ayrı bir kategoride değerlendirilmesi bugünün aktüel meselelerindendir. Türk Edebiyatlarında kıssa, destan, mesnevi ve hikâye anlatıma dayalı en yaygın olan edebî türlerdendir. “Bu türlerin hepsinin ortak özelliği, şahıs kadrosu, mekân, zaman gibi unsurların desteklediği bir vakaya sahip olmalarıdır” (Ülger, 2003: 3). Bu görüş mesnevi tarzında düzenlenmiş bir eserin, halk

¹ Aşk konulu sözlü edebiyat ürünü, manzume;

² Aşk konulu destan, manzum hikâye;

edebiyatı nazım şeklinde yer alabileceğini kanıtlamaktadır. İşte ortak vakanın temel unsurlarını taşıyan *mesnevi-kıssa ilişkisi* üzerine bir araştırma konusu olarak Kazak Edebiyatında müellifi bilinmeyen³ müstakil bir çalışma “Läyli-Mäcnün Kıssası”nın incelemesini ele aldık.

Kıssa: “Kur’ân-ı Kerîm’de tarihi kişilerle olaylara dair yer alan haberler ve bunlardan bahsedilen ilim” olarak tanımlanmaktayken (Aktan, 2002: 498-501; Kıravbayeva, 1999) Kazak Edebiyatında Doğu’nun klâsik edebiyatı kaynaklı eserlerine bu ad verilmektedir. Onların başında lirik eserler yer almaktadır. Bu bağlamda Läyli-Mäcnün Kıssası’nı konu ve muhtevası bakımından klâsik edebiyatı unsurları taşıması bakımından eseri bir mesnevi tarzında ve halk edebiyatı incelenmesine uygun bulduk. Bugüne kadar Kazak edebiyatçıları tarafından inceleme ve değerlendirmesi ile Kazak Edebiyatına ait sınıflandırılmaya tabi tutulmayan eser, 16. yüzyılda mesnevi nazım şekli ile kaleme alınan Fuzûlî’nin şaheseri “*Leyla vü Mecnûn*”un dörtlük nazım şekliyle yazılmış, halk hikâyesi söz konusudur. Eserin, Fuzûlî’ye yapılan atıfların, mesnevi ile ortak bölümlerin örtüşmesinden, benzer ve ortak epizotlarından ve kimi yerlerde beyitlerle verilmiş anlatının dörtlüklerle aynen tekrarlanmasından yola çıkarak, mesnevinin nazire yolu ile tercüme edilmiş Kazak varyantı olduğu tespitlenmiştir.

Türk Dünyasında Fuzûlî’nin “*Leylâ vü Mecnûn*”una gerek mesnevi gerekse millî nazımla birçok nazireler yazıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla “Fuzûlî’nin eserleri Türk ülkelerinde yüzyıllar boyunca çok okunmuş olduğundan eserlerin yazma nüshalarının da çok olduğu bilinmektedir. Bu nüshalar, Özbek edebiyatında halk hikâyesi tarzında kaleme alınmış biçimleri ile Fazıl Yoldaşoğlu’nun “*Leyla ve Mäcnün*” hikâyesinin (Baydemir, 2009); Tatar edebiyatında “*Leyla ile Mäcnün*”un (Özçoban, 2009), Türkmen edebiyatında Andelîp⁴’in “*Leyla ve Mäcnün*” hikâyesinin (Levend, 1959: 334; Türkmen Edebiyatı, 1998: 340-345) bu yapıtlardan olduğunu söylemek mümkündür.

Tarafımızca Läyli-Mäcnün Kıssası’nın Kazakistan, Almatı şehri KİAMK’de yer alan tek yazma nüshasını elde ederek, Türkiye’de daha önceden Fuzûlî’nin mesnevisi üzerine mukayeseli incelemesi yapılan Ağâh Sırrı Levend’in “*Arap, Fars ve Türk*

³ Eserin imlâ ve fonetik özelliklerinden yola çıkarak, yazılış tarihi ile ilgili görüşü 19 yüzyılın yarısı olarak tahmin edilmektedir. Ayrıntılı bilgiler incelememizin “dil ve anlatım” bölümünde bahsedilmektedir.

⁴ A. S. Levend “*Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi*” adlı incelemesinde Türkmen şairi “Andelîp” mahlaslı Nur Muhammed Garîp’in hem hece vezniyle, hem de aruz kalıbıyla yazılan eser hakkında ayrıntılı bilgi geçmektedir.

Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi. TTK. Ankara, 1959” ile Muhammet Nur Doğan’ın hazırlamış olduğu “Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn (*Metin-Düzyazı Çeviri-Notlar ve Açıklamalar*) YKY. İstanbul, 2007” incelemelerini başlıca kaynak ettik. Adı geçen incelemelerin yanısıra müellifleri eskilere dayanan Leylâ ve Mâcnûn mesnevilerinin günümüz akademisyenleri tarafından yapılan araştırma ve incelemeleri göz önünde bulundurarak çalışmamızda yararlandık.

“Lâyli-Mâcnûn Kıssası” başlığını yazma nüshada geçtiği gibi eserin başkahramanları Leylâ ve Mecnûn adıyla “Lâyli-Mâcnûn”Kıssası olarak adlandırmayı uygun bulduk. Kıssayı “İnceleme-Metin” başlığı altında ele aldık. Tez yazım çalışmalarıyla beraber üzerinde çalışıp tamamlamış olduğumuz “Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük⁵”ünü bazı nedenlerden dolayı dâhil edememiş olup, ayrı bir müstakil çalışma yapmak üzere sonraya devretmeyi uygun gördük.

Lâyli-Mâcnûn Kıssası, Leylâ ve Mecnûn aşk hikâyesi konusunda Kazak Edebiyatındaki ikinci müstakil bir eser sayılmaktadır. Fakat eser hacmi bakımından kapsamlı bir çalışma niteliğini taşımaktadır. Çünkü kıssa diğer Lâyli-Mâcnûn Kıssalarına göre uzun uzun anlatılmıştır. Tezimizde Fuzûlî’nin şaheserinin 3 asırdan sonra Kazak Edebiyatında boy göstermesinden iki edebiyatı birbirine yaklaştırarak, ileride Kazak Edebiyatında klâsik edebiyatın ayrı bir alanını ve eserin yazıldığı döneme ait bu tür eserleri sınıflandırılması önerisinde bulunduk. Çünkü Kazak Edebiyatı’nın yazılı edebiyatı kaynakları 20.yüzyılın başlarından başlar ve büyük şair Abay Kunanbay yazılı edebiyatımızın kurucusu olarak bilinir. Bu zamana kadar sözlü edebiyat geleneği çerçevesinde geliştiği öngörülmekte olan muhitin, 19.yüzyıla veya daha ilerisine taşıyacağı olasılığı olduğunu bildiren bilim adamlarının görüşleri mevcuttur. M. Avezov, Kazak yazılı edebiyatının ve edebî dilin Abay’dan başlatanlara karşı fikirdedir. Ona göre yazılı edebiyatımız Abay’dan da ötededir. Kazak halkının *eposunda*, geleneksel ve tarihî *cırlarında*, *destanlarında* ve bu tür doğu edebiyatı kaynaklı eserlerin bünyesinde beraber geliştiğini anlatmaktadır (Sızdıkova, 1993: 7-9).

Bir taraftan bu dönem yazılan eserler, bilim adamları tarafından incelenmesi ve araştırılması Rus emperyalizmi tarafından yasaklanmış ve engellenmiştir. Aksine yenilikçi alanda, alfabe devrimi yapan aydınlara destekçi çıkarak, eski kaynaklı (din ağırlıklı,

⁵ Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük kısmı yapılmış olup, www.tebdiz.com sitesinden bakabilirsiniz.

tasavvuf temalı, ortak dilli, ortak kökenli) eserlerin yüzeysel bakılmasına çaba sağlanmıştır. Dolayısıyla Arap alfabesini⁶, Latin harfini ve dahası Kiril harfine geçmeyi başlatmıştı.

Tez çalışmamızda bu hususları göz önünde bulundurarak yerli ve yabancı kaynakların taranmasına önemle dikkat edilmiştir. Kaynak eserler incelendikten sonra esas çalışmamızın yazma nüshanın transkripsiyonlu (tenkitli metni) şekli tarafımızca hazırlanmıştır.

İncelememiz, giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır: 1. Bölüm, Derleyen Kişi Bilgileri ile başlar. 2. Bölüm, Eserin İç ve Dış Yapısı Bakımından Özelliklerine durulur. 3. Bölüm, ise Fuzûlî'nin "Leylâ vü Mecnûn" Mesnevisi ile Kazakça "Läyli-Mäcnün Kıssası"nın iç ve dış yapısının karşılaştırılması yapılmıştır. Ek bölümünde, eserin transkripsiyonlu metni ele alınmıştır. Transkripsiyonlu metin hazırlama aşamasında İsmail Ünver'in "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" inceleme yazısında transkripsiyon sistemine göre Arapça harf karşılıklarının ile Lâtin harflerine uygulanması uygun şekilde kullanılmış ve Kazakça'da kullanılmakta olan [ə]ä, [i]-i seslerinin transkripsiyonlu yazım biçimi eklenerek izlenmiştir.

Tezin giriş kısmında kısaca üzerinde ve incelemesi ile ilgili bilgi verildikten sonra *Leylâ ve Mecnûn Mesnevilerine Genel Bir Bakış: Arap, İran ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Mesnevileri* küçük başlıkları altında eserler ve şairlerden bahsedilmiştir. Ayrıca *Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi* üzerinde kısaca açıklamalara yer verilmiştir. Ardından *Kıpçak Sahası Kazak Edebiyatı'nda Nazire Gelenegine Bir Bakış* altbaşlığı altında doğu ve klâsik kaynaklı eserlerin Kazak Edebiyatına gelişi ve bu doğrultuda meydana gelen şair ve eserlerine değinilmiştir. Girişin son kısmında *Kazak Edebiyatı'nda Läyli-Mäcnün Kıssası* altbaşlıkları altında Kazak Edebiyatında kaleme alınan kıssalar hakkında kısaca ve ayrıntılı bilgi verilmeye çalışılmıştır.

⁶ Kazaklar 1912'e kadar Altınordu Devleti devrinde önce pek yaygın şekilde kullanılmış olan karışık dil (müşterek Orta Asya edebî dili), eski Türkçe, Çağatay ve karışık Türk dil özelliklerini taşıyan Kazakça ile Arap harfli "Kadım Yazısı" nı kullanmaktaydı. 1912' den 1929'a kadar A. Baytursun'un uyguladığı yenilikçi görüşü doğrultusundaki Arap alfabesini (bazı Arap harflerini çıkartılmış haliyle) kullanmışlar. 1929'dan 1938-40'a kadar Latin alfabesine geçen Kazaklar 1940'tan sonra Kiril harflerine dayalı alfabeği kullanmaktaydılar.

Birinci bölümde, Erğali Esenjolov'un hayatı, edebî kişiliği ve derlediği diğer kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. İkinci Bölümde ise Lâyli-Mâcnûn Kıssası'nın iç ve dış yapısı bakımından incelemesi yapılarak, kıssanın kısaca özeti ile epizotları ayrıntılarıyla bildirilmiştir. Üçüncü bölümde ise, kıssanın epizotları bakımından Fuzûlî'nin mesnevisi epizotları üzerinde karşılaştırma yapılmış olup benzer ve farklı epizotlar tespit edilmiştir. Çalışmamızın ek kısmında eserin transkripsiyonlu metni verilmiştir. Son olarak eserin yazma nüshasından (baş, orta, son kısımlardan) metin örnekleri getirilmiştir.

Bu çalışmadan amacımız, nazire geleneği bağlamında yazılan Kazakça "Lâyli-Mâcnûn Kıssası"nı bütün halinde (epizot, dil, imlâ) Kazak ve Türkiyeli araştırmacı ve okuyucunun bilgisine sunmak olmuştur. Çalışmamız sadece bu yönüyle kısıtlı kalmayıp, eserle ilgili tanıtım çalışmaları 2015 yılında tarafımızca "Kazakça Kaleme Alınan "Leyli-Mecnun" Kıssası başlığı ile, VI. Uluslararası Türkoloji Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur⁷. Bu bağlamda çalışmamızda yer alması gerekenlerin yazdıklarımızdan ibaret olmadığını, eksikliklerimizin de olduğunu belirtmek isteriz.

Leylâ ve Mecnûn Hikâyelerine Genel Bir Bakış: Arap, İran ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyeleri

Dünya halklarının edebiyatları birbiriyle daima bir bağlantı içerisinde olduğu muhakkaktır. Bir edebiyatta teşekkül eden bir vak'a diğerinde devamını bulmakta ve gelişmektedir. Bu oluşumu edebiyat tarihimizden öğrenip bilmekteyiz. Özellikle, sözünü ettiğimiz edebiyatlar kendi çağının, devrinin, döneminin birer köprüleri halindedirler. Bu köprüler geleneklere ulaşmış, önce kendi bünyesinde gelişmiş ve diğerinde zirvesini bulmuştur. Edebiyat tarihinde ehemmiyet taşıyan ve sonrasında uzun bir iz bırakmış olan *Leylâ ve Mecnûn* konusu bu olguya büyük kanıttır. Dolayısıyla asıl konumuza başlamadan önce İslam edebiyatında kaleme alınan Leylâ ve Mecnûn hikâyelerine genel bir bakış öngörülmektedir.

⁷ Қазақша Қалам Тартылған «Ләйлі-Мәжнүн» Ғашықтық Қыссасы (Kazakça Kaleme Alınan "Leyli-Mecnun" Kıssası). VI. Uluslararası Türkoloji Kongresi. 23-24 Ekim 2015 Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi (Türkistan /KAZAKİSTAN)

Arap Edebiyatında teşekkül eden *Leylâ ve Mecnûn* kıssası⁸, Mâcnûn lakabını almış Kays isminde şair bir gencin sevgilisi Leyla için söylediği şiirleri ve o şiirleri açıklamak üzere yapılan yorumlardan, söylentilerden meydana getirilerek hikâyeye şekline dönüştürülmüş bir anlatıdır. Arap kaynaklarında, hikâyenin esası Arap yarımadasında yaşayan Leylâ ile Kays'ın aşk maceraları anlatılır ve olay Necd çöllerinde geçer (Levend, 1959: 1). Hikâyenin meydana gelişi hakkında yapılan tüm görüşler kişiler tarafından farklı farklı nakledilmektedir. Kays'ın kişiliği hakkında kimi söylentilere göre Kays yaşamış bir şair değildir. Ona atfedilen şiirler Emevî ailesine mensup olan bir gencindir... Kimilerince Kays yaşamış ve h.70/m.689 yahut h.80/m.699 da ölmüş bir şairdir” (Levend, 1959: 1). *Leylâ ve Mecnûn* hikâyesi, Arap edebiyatında X. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanmaktadır. Mecnûn'a atfedilen şiirlere eklenen mensur parçalar bir hikâyeye haline getirilmiştir. Farklı isimler etrafında toplanmış olan hikâyelerin en yaygın olanı, hangi tarihte tertip edildiği bilinmemekle birlikte, birçok eserlere kaynak olmuştur⁹. Onların belli başlısı Ebû Bekrini'l-Vâlibî'nin *Divânü Mecnûnı Leylâ*'sıdır (Levend, 1959:6). Agâh Sırrı Levend'e göre bu eserdeki söylentilerin çoğunun uydurma olduğu, Mecnûn'un şiirlerinin sonradan bu şekilde açıklamalarıyla birlikte toplandığı ileri sürülmektedir.

Arap Edebiyatında başkaları tarafından da toplanan *Leylâ ve Mecnûn* hikâyeleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: “İbnül'-Müberred Cemâlü'ddînYûsufü'bnü Hasani'l-Makdîsiyyi'l-Hanbelî (ö.1503/1504)'nin *Nüzhetü'l-müsâmir fî ahhâri Mecnûnı Benî Âmir*'i söylemek mümkündür. Bu isim altında topladığı divanı, Şair İbrahim Sadık Fevzi *Divânü Mecnûnı Leylâ* olarak ünlü eserine dönüştürür. Şair Ahmed Şevkî ise piyes hâline getirip *Mecnûnı Leylâ* adında yayımlar (Levend, 1959: 5).

Leylâ ve Mecnûn hikâyeleri Arap çöllerinden meydana gelen mensur ve manzum parçalı şekliyle ün kazanmış olan bir hikâyeye halinde X. yüzyıldan sonra Mâcnûn'ün kendini Leylâ'dan Mevlâ'ya ulaştıran aşkıyla tasavvufî aşkın temsilcisi olarak gösterilmiştir (Levend, 1959: 6).

Arap toplumunda teşekkül eden *Leylâ ve Mecnûn* efsanesi, İran edebiyatında ilk kayıtlar Minûçihri'(ö. 1041) nin Divânı ile Bâbâ Kûhî-i Şîrâzî (ö.1050)'nin Divân'ında

⁸ Agâh Sırrı Levend'in “Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında *Leylâ ve Mâcnûn* hikâyesi” incelemesinde “kıssa” sözcüğü pek çok yerde kullanılmaktadır; a.g.e. s. 11, s. 59, s. 108 vb.

⁹ Daha ayrıntılı bilgi için “Levend, Agâh Sırrı. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında *Leylâ ve Mâcnûn* hikâyesi:

rastlamaktadır (Ateş, 1946: 50-56). Efsane İran’da Deylemilerin hüküm sürdükleri zamanında X. yüzyılın sonlarında Kitâbü’l-Aganî ile yayılmış. Kays ile Leylâ’nın eserde yer bulan şiirleri halk arasında büyük ilgi uyandırdığı gibi hikâyenin kahramanları da, gerçek aşkın temsilcileri olarak edebiyata geçmiştir. Daha sonra, Gaznelilerle Selçuklular zamanında yazılmış olan şiirlerde de, Leylâ ve Mecnûn’un bu efsaneleşmiş aşkı mazmun halinde yer alır.

Yoğun bir ilgi gösteren İran şairlerinden Arap edebiyatındaki bu basit kıssayı ilk defa planlı bir hikâye şekline koyan Genceli Nizâmî (1138 - 1204) olmuştur (Levend, 1959: 11; Külekçi, 1999: 194). Dolayısıyla 1188 ‘de Genceli Nizâmî bu kıssanın manzum şekliyle büyük bir hikâye hâline gelmesini sağlamıştır. Nizâmî kıssanın Arap versiyonuna dayanmakla beraber eserin birçok yerine ilavelere yapılmıştır. Nizâmî öncelikle eserin giriş kısmında Tanrı’ya *münâcât*, *nat* ve *miracdan* sonra yaradılışa ait manzum delilleri sıralar. Ardından yazılış sebebini anlatan bölümlere ve nasihatlere yer verir. “Ağâz-ı dâstân” başlığı altında kıssanın anlatımına başlar (Levend, 1959: 12). Genceli Nizâmî’den sonra onun yazdığı mesnevisinden etkilenen pek çok şair Leylâ ve Mecnûn hikâyesini kaleme almıştır. Esas olarak aldıkları esere yeni epizotlar da eklemişler ki, Ağâh Sırrı Levend onları yüzyıllara göre sıralamış ve ayrıntılı bilgi vermiştir. Aşağıda Nizâmî’nin çağdaşları ve sonradan gelen şairler ve eserleri hakkında kısaca bilgilere değinilmiştir:

XIII. yüzyılda Emir Husrev-i Dehlevî (ö.1325) Nizâmî’nin izini takip etmiştir; XV. yüzyılda Camî (1414-1492) Nizâmî’ye ve Arap Edebiyatındaki söylentilere de dayanarak hikâyesine büsbütün başka bir doğrultu vermiştir. Mektebî (Yalnız eserini 1489’da yazdığına dair beyitlerinden anlaşılmaktadır), Kâtibî (ö.1436), Misalî-i Kâşanî (Yalnız eserini 1489’da yazdığına dair kaynaklar mevcut), Hâce Imâd-ı Lârî; Derviş Eşref (eserini 1438’de yazıldığına dair kaynaklarda geçmektedir) XVI. yüzyılda Süheylî (ö. 1502/1512), Kutbü’-d-din Emir Hac (ö. 1517), Hilalî-i Esterâbâdî(ö. 1533), Âhî-i Meshedî (ö. 1521), Zamirî (ö. 1565/1582), Kasım-ı Günâbâdî (ö. 1571), Mevcî (ö. 1571/1566), Rehaî (ö. 1575), Senaî Hüseyin (ö. 1588); XVII. yüzyılda Ruhu’l-Emin-i Isfahanî (ö. 1637), Ebû’l-Berekat Münir-i Lâhurî (ö. 1644), Hindu, Nâmî-i Safavî , Kâşif-i Şirazî (ö. 1650), Tecellî (ö.1676); XVIII. yüzyılda Nâmî Muhâmmmed Sadık Musevî (ö. 1789/90), Mehdî Beyğ (ö. 1799); XIX. yüzyılda Saba-i Kâşanî (ö. 1822), Nasibî Mirza Muhâmmmed Han (Levend, 1959: 11-100).

Leylâ ve Mecnûn hikâyesi, gerek mecaz ve mazmunlar vasıtasıyla gerekse müstakil mesnevi konusu olarak Arap ve İran Edebiyatlarında olduğu gibi Türk Edebiyatında da büyük ilgi görmüştür (Pala, 2006: 161). En mükemmel örnekleri bu sahada verilmiştir. *Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin* ilk örneklerine XIV. yüzyılda Türk Edebiyatı'nın belli başlı şairlerinin eserlerinde rastlanır. "Türk Edebiyatında *Leylâ ve Mecnûn hikâyesine* ilk defa değinen şair Gülşehrî olmuştur. Gülşehrî 1313'de yazdığı *Mantıku't-Tayr*' adlı eserinde, Allah'a karşı duyulan ve Allah'ın vücudunda "fâni ve müstehlik" (fenâ fi'llah) olmak amacını güden gerçek aşkı belirtmek için Mecnûn'un efsaneleşmiş aşkını örnek olarak alır ve *Dâstan-ı Leylî vü Mecnûn* başlığı altında 79 beyit içerisinde anlatır. Ancak Şahidî'nin aşk mertebesini tasvir ettiği tarzı farklı yere sahip olur" (Levend, 1959: 103-105). Gülşehrî'den sonra ilklerin sırasında Âşık Paşa (1272-1332) gelir. Şair aynı konuyu *Garip-nâme* adlı eserinde yer verir. *Garip-nâme*'de (VII. bab VI. destan) sonu Allah'a varan gerçek aşkı anlatmak için Mecnûn'un aşkını 30 beyit içinde nakleder" (Levend, 1959: 106). Naklettiği parçasıyla ilahî aşkın örneklerini belirtmiş olur.

Türk Edebiyatında bu aşk hikâyesinin işleniş biçimi Arap edebiyatına nazaran Fars Edebiyatının etkisinin izleri tasavvufi bir bağlamda görülmektedir. Gülşehrî ve Âşık Paşa'nın bu denemelerinden sonra asıl *Leylâ ve Mecnûn hikâyeleri* XV. yüzyılda şairlerin kalemlerinde boy gösterir. "Türk Edebiyatında *Leylâ ve Mecnûn kıssasını* büyük hikâye konusu olarak ilk defa ele alıp nazmeden şair, Edirneli Şâhidî'dir" (Levend, 1959: 108). Şâhidî eserine eserin adını belirten bir beyitle başlar ve Arapça altı beyitlik kıtaya yer verdikten sonra asıl esere girer. İlk önce *tevhid* kasidesinden başlayıp sırasıyla *münacat*, *nat* ile devam ederek beyit sayısına göre en uzun mesnevisini ortaya koyar. Şâhidî'nin hikâyeyi anlatış tarzı ve tipleri belirtme şekli divan edebiyatı çerçevesine layık bir hikâye karakteri taşır. Şair eserinde Mecnûn'u bir "ermiş" gibi göstererek tasavvufi bir akım geleneğini başlatır. Fakat muhtevasında iki sevdalı arasındaki aşk macerasının hakiki olduğunu her vesileyle anlatmaya çalışmıştır (Levend, 1959:132).

Türk Edebiyatında *Leylâ ve Mecnûn hikâyesini* kaleme alan diğer şairler şunlardır:

XV. yüzyılda Alî Şîr Nevâî (1441-1501)'nin *Mecnûn u Leylî*'sidir. *Hamse*'nin üçüncü mesnevisi olan eserin başlangıcında üç şairi (Nizâmî, Husrev, Süheylî) övdükten sonra aşk kahramanlarına eseriyle bir mezar yaptığını dile getirir (Levend, 1959: 134; Çelik, 1996). Mesnevisinde bazı epizotları değiştirerek yenilerini ilave eder.

Çağın bir başka şairi, Bihiştî Ahmed Sinan'dır. Şairin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi mevcuttur. Ancak eserin yazılışına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Aygün, 1999). Levend, Bihiştî'nin II. Bayezid devrinde yaşadığına dair bilgileri Padişah'a sunduğu eserinin "hatime" bölümünden anlaşılmakta olduğunu söylemektedir. Şair tıpkı Nevâî gibi kendinden önceki üç şairi (Nizâmî, Husrev, Câmî) eserinde anar. Ancak andığı şairlerin yolunu tutmadığını ve değişiklik yaptığını hikâyesinde beyitlerle anlatır. Dolayısıyla şair eserinde birçok epizotları gereksiz bulmuş ve bunlara karşılık tasvirlerle çok fazla yer ayırmıştır. Bihiştî'nin mesnevisinde daha çok tasavvufî bir eda görülmektedir (Levend, 1959:148).

Hamdullah Hamdî (1449-1503/1508)'nin *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisi bulunmaktadır. Hamdî'nin eserini 1499 tarihinde kaleme aldığına dair bilgiler Sehî, Latifî v.b. tezkirelerinde beyan edilmektedir. Şair, eserine kendinden önceki şairlerin mesnevilerinde bulunmayan küçük epizotlar kazandırmıştır. Ahmed-i Rızvân. II. Bayezid devrinde yaşamış olup *Leylâ vü Mecnûn* adlı mesnevisini 1500'den önce yazmıştır. Şair eserini diğer şairlerden aldığı epizotlarında değişiklik yapmış ve yer yer küçük eklemelerde bulunmuştur (Levend, 1959: 133-191).

XVI. yüzyılda ise Celilî (ö. 1569'dan sonra) ve *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi gelir. Şair hakkında yine Sehî, Latifî, Ahdî v.b. tezkirelerde bahsedilir. Şair eserinde, Mecnûn'la ilgili yeni bir epizot kazandırır.

Sevdâî XVI. yüzyıl şairlerindendir. *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisini 1514'te yazmıştır. Şair bazı epizotları atmış, hikâyeyi kısaltmış ve bölüm sıralarını değiştirmiştir. Mesnevi nüshasının dört varlığında birer minyatür bulunmaktadır.

Hakirî. Şairin doğum tarihiyle ilgili bilgi bulunmamaktadır. Fakat 1524'te yazılan *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisi mevcuttur. Hakirî bazı bahisleri fazla uzatmış ve esere birçok gazeller eklemiştir. Eserde büyük tesadüfler büyük yer tutar.

Fuzûlî (ö.1555). Şairin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisini 1535'te kaleme aldığına dair bilgiler bulunmaktadır. Eserinin son kısmına manzumeler ekler ve diğer şairlerden aldığı epizotları değiştirir. Böylece eserindeki şiir ve sanat değerinin tabîî akışı ona üstünlük sağlamıştır (Levend, 1959: 200-268).

Lârendeli Hamdî. Şairin hayatı ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Yalnız *Leylî vü Mecnûn* mesnevisinin nüshası varlığında bulunan ibareden anlaşılmaktadır. Şair hikâyesinde, diğer şairlerden aldığı epizotlara kendiliğinden birkaç epizotlar eklemiştir. Bütün söylentileri de toplamış ve eserine tam bir masal karakteri vermiştir (Levend, 1959: 286).

Celâlzâde Sâlih (ö.1565). Şairin *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisi vardır. Mesnevisini 1554 tarihinde kaleme almıştır.

Halîfe (ö.1572). Şaire ait *Leylâ vü Mecnûn* adlı mesnevisi mevcuttur;

Atayî. *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisi bulunmaktadır. Eserini Azeri Türkçesiyle kaleme almıştır.

XVII. yüzyılda Kafzade Fâizî (1589-1621) *Leylâ ve Mecnûn* adlı eserini tamamlayamadan vefat etmiştir (Levend, 1959: 314-325).

XVIII. yüzyılda Örfî Mahmud Ağa (ö.1772'den sonra). *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi küçük bir hikâye tarzındadır. Örfî, başka şairlerde görülen epizotları atmış, ancak birkaç epizotu kullanmakla yetinmiştir. Şair, Mecnûn'da ilahî aşkı belirtmeyi amaçlamıştır.

Andelîp (Türkmen Edebiyatı, 1998: 340). Şairin doğum tarihiyle ilgili bilgi bulunmamaktadır. Andelîp Türkmen şairlerinden olup, *Lâyli ve Mecnûn* eserini 1717-1771 tarihleri arasında kaleme almıştır. Eser manzum ve mensur karışıktır. Manzumeler türlü şekillerde yazıldığı gibi hece vezniyle birlikte aruz da kullanılmıştır (Levend, 1959:300-334).

XIX. yüzyılda Nâkâm (ö.1905). Azeri şairidir. Eseri, *Leylâ vü Mecnûn*'dur. Eserinde epizotlarda küçük değişikliklere yer vermiştir (Levend, 1998: 348).

Agâh Sırrı Levend, *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi* adlı eserinde aşağıdaki şairler ve eserlerinden de bahseder:

XV. yüzyılda Ahmet Paşa (ö.1495)'nın *Leylâ ve Mecnûn* eseri mesnevi tarzı bir örnektir. Hayatî, II. Beyazid devri şairlerinden olup *Leylâ vü Mecnûn* adlı mesnevi sahibi

olduğu söylenmektedir. Necatî (ö.1508), eseri *Leylâ vü Mecnûn*'dur. Ancak eser bulunmamaktadır. Çakeri Sinan, II. Beyazid devri şairlerindendir. *Leylâ ve Mecnûn* eserini nazmetmiştir. Fakat eser meydanda yoktur; Hayalî Abdü'l-Vahab (ö.1422), *Leylâ vü Mecnûn* adlı eserinin mevcut olduğu tezkirelerde kaydedilmektedir. Ancak eser bulunmamaktadır.

XVI. yüzyılda Arif Fethu'llah (ö.1561), tezkirelere göre *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinin olduğu tahmin edilmektedir.

Halilî, çağın şairlerindendir. Tezkirelerde şairin *Leylâ vü Mecnûn*'undan bahsedilmektedir.

Kireçcizâde Sinan. Şairin doğum tarihiyle ilgili bilgi yoktur. Tezkirelere göre *Mecnûn u Leylî*'sinin olduğu söylenmektedir;

Mahvî İdris. Doğum tarihi yoktur. Kaynaklarda *Leylâ ve Mecnûn* yazarlar arasında gösterilmiştir.

Muhyî. Doğum tarihi ile bilgi yoktur. Yalnız tezkire kaynaklarına göre *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi olduğu kaydedilmektedir.

Zamirî. Doğum tarihi yoktur. *Leylâ vü Mecnûn* eserinin mevcut olduğu tezkirede geçmektedir.

XVII. yüzyılda Rıf'atî Abdü'l-Hay (ö. 1669). Şairin küçük bir *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisinin olduğu kaydedilmektedir (Levend, 1959: 369).

Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi

Lâyli-Mâcnûn Kıssası Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* Mesnevisine nazire geleneği bağlamında tercüme eser olduğu gerekçesiyle Fuzûlî ve Mesnevisini çalışmamızın anlatımına uygun gördük.

Fuzûlî (ö.1556)'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisini 1535'te kaleme aldığına dair bilgileri Agâh Sırrı Levend, hikâyenin sonuna eklendiği manzumede geçen telif tarihi ile

kaleme alınan beyitlerden tespitine göre şunları dile getirir: “Kanunî Sultan Süleyman Bağdad’ı 1534’de almış olduğuna göre, şair eserini fetihten bir yıl sonra yazmış demektir. Aruzun “*mef’ûlî mefâilün feûlün*” kalıbı ile yazılan eserin yazma ve basma nüshaları çoktur” (Levend, 1959:237). Tekrar Levend’e göre Fuzûlî mesnevisini tertip ederken esas olarak Fars Edebiyatında Nizâmî’nin mesnevisine uymuş. Onun epizotlarından yararlanmış ve bazı yerlerinde değişiklik yapmıştır. Örnek olarak Nizâmî’den şu dizeleri getirmektedir: “Bir acuzenin boynuna zincir taktığı bir adam yederek dilencilik ettiği ve Mecnûn’un kendini bağlatarak Leylâ’yı görmeye gitme epizotunu, Fuzûlî, Mecnûn’u zincire bağlayan “acuze” olarak değil, “pîr” olarak göstermiştir (Levend, 1959: 267). Diğer bir örnek ise; Zeyd, Nizâmî’de amcasının kızına âşıkken, Fuzûlî’de âşık olduğu kız amcasının kızı değildir. Bir başka ve son örnek ise şöyledir: “Nizâmî’nin mesnevisinde Leylâ evlilik gecesi İbni Selâm’ı tokatlayıp tehdit eder. İbni Selâm da Leylâ’ya uzaktan bakmayı kabul eder. Fuzûlî’nin mesnevisinde ise evlilik gecesi Leylâ İbni Selâm’a küçüklüğünden beri kendini bir cinin gözetlediğini söyler. Eğer insanoğlundan biri ona el sürecekse ikisinin de ölümü cinin elinden olacağı yalanıyla İbni Selâm’ı inandırır. Daha sonra Mecnûn’un mektubunu Leylâ’ya vermek için Zeyd hileyle hoca kılığına girer. İbni Selâm’a gelerek, Leylâ’yı cinden kurtaracak duayı bildiğini söyler”. İşte bunun gibi özellikler Fuzûlî’nin eserini farklı yönden hem süslemekte hem de ayrı kılmaktadır.

Fuzûlî, kendinden önceki ve çağdaş şairlerde (Türk şairleri arasında Hamdullah Hamdî ile Celilî) geçen epizotların birçoğundan yararlanmamıştır. Hamdullah Hamdî’den, Mecnûn’un sahrada babasıyla ikinci kez buluşup konuşurken kolundan birdenbire kan boşanması epizotunu ve merak eden babasının sorusuna “Şu anda hekimin biri Leylâ’nın kolundan kan almaktadır, biz tek vücuduz, bizde ikilik yoktur.” diye yanıt verme epizotunu almıştır. Levend’e göre bu epizot ilk defa Hamdî’de görülmektedir. Şair Celilî’den ise kuşların Mecnûn’un başına yuva yapması epizotunu almıştır. Oysaki bu epizot ilk defa Celilî’de kullanılmıştır. Ancak, çok yerde epizot değişikliği yaparak eserine şiir ve sanat değerinin tabî bir akışını sağlamıştır (Levend, 1959: 268). Mesnevisine dâhil ettiği gazelleri ise belli konuları tamamlama parçaları olarak kullanmıştır. Yani başlık bölümlerinden bir başkasına geçerken bu yöntemi uygulamıştır.

Şair, eserin girişine üç rûbaî ve mensur küçük bir önsözle başlar. Sırasıyla, Arapça ve Farsça karışık bir münacat, tevhîd, ikinci bir münacat, kendine hitâp, nat, miraciye, Hz. Muhammed’i öven Arapça, Farsça ve Türkçe karışık bir kasideden sonra, sakiye hitap

girişyle değerinin bilinmediğinden ve “saki-name” başlığı altında takdirsizlikten şikâyet eder, yine sakiye hitap girişyle kendini, sonra Kanunî’yi över. Nihayet “Sebeb-i nazm-ı kitap” başlıklı manzume ile Bağdat Valisi Veys Paşa için yazdığı manzumeden sonra hikâyenin anlatımına başlar.

Tezimizde, Fuzûlî’nin “Leylâ ve Mecnûn” mesnevisinin özetini çıkartmak için Muhammet Nur Doğan’ın hazırlamış olduğu “Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn (*Metin-Düzyazı Çeviri-Notlar ve Açıklamalar*) YKY. İstanbul: 2007” çalışmasında yer alan metni ile Ağâh Sırrı Levend’in “*Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi*. TTK. Ankara 1959.” incelemesini göz önünde bulundurarak yararlandık. Fuzûlî’de hikâyenin asıl örgüsü ana hatlarıyla şöyle geçmektedir:

Arap kabilesinde zengin ve itibarlı bir bey, neslini devam ettirecek oğlunun olmadığına üzgündür. Bey Allah’a yalvarır, adaklar adar. Nihayet uzun yıllardan sonra bir oğlu olur. Oğlanın adını “Kays” koyarlar. Kays, daima ağlamaktadır. Çocuğun bakımı için bir dadı tutarlar. On yaşında sünnet ettirip okula verirler. Daha doğuştan güzele ve güzelliğe düşkün olan Kays okulda Leylâ’yı görür. İki genç birbirlerine âşık olurlar. Onlar hep ayrılmamak için çaba harcarlar. Nihayet bu durum kısa süre sonra duyulur. Dedikodulardan rahatsızlık duyan Leylâ’nın annesi, kızının ve aile şerefının lekelenmemesi için kızına uzun nasihatlerde bulunur. Leylâ bu sözlerden sonra inkâr yoluna sapar. Okuldan ayrılmaya mecbur olan Leylâ eve kapatılır.

Leylâ’yı okulda göremeyen Kays, perişanlığa kapılır. Ancak Kays arkadaşlarıyla Leylâ’yı görmek umuduyla gezmeye gider. Orada ikisi, rastgele karşılaşır. Fakat kendinden geçerek bayılır. O sırada Leylâ’yı, arkadaşları evine götürürler. Kays, yattığı yerden ayılıp sevgilisini göremeyince deliye dönerek çöllere düşer ve “Mecnûn” olur. Onun bu haline üzülen babası nasihatlerle oğlunu bu aşktan vazgeçirmeye çalışır. Ancak vazgeçiremeyeceğini anlayan babası, Leylâ’yı ailesinden istemeye mecbur kalır. Bu sırada Kays’ın adı “Mecnûn”a çıktığı her tarafa yayılmıştır. Leylâ’nın babası, bu şekilde tanınan birine kızını vermeyeceğini, ancak iyileşirse kızını vereceğini vadeder.

Mecnûn bu haberi öğrenince bir kez daha perişan olur. Mecnûn’un bu dertten kurtulması için hekimlere başvururlar. Fakat hiçbirisi çare bulamaz. Nihayet babası tarafından Kâbe’ye götürülür. Kâbe’de Mecnûn, Leylâ’ya olan aşkının daha da artmasını

diler. Dileklerini duyan babası, oğlunun düzelmeyeceğini anlar ve umudunu keser. Mecnûn ise yine çöllere revan olur. Bir dağa gelir ve derdini anlatır. Sonra yolda ahu yavrusunu ve güvercini avcının tuzağından kurtarır. Bunu gören diğer vahşi hayvanlar etrafına toplanır ve bir arada yaşarlar.

Öte yandan, Leylâ da sevdasının verdiği acıyla baş başa kalmakta ve bunu herkesten gizlemek zorunda olduğu için çok daha zor bir durumda bulunmaktadır. Zaman zaman mumla, pervaneyle, sabah rüzgârıyla ve bulutla dertleşir. Annesi kızının bu haline çareler aramaya çalışır. Sık sık Leylâ'nın kız arkadaşlarını davet eder. Ama Leylâ hiçbir şeye heves etmez. Annesi bir bahar günü Leylâ'yı arkadaşları ile kır gezintisine çıkarır.

Böylece kır gezintilerinin birinde, İbni Selâm adında bir zengin adam, avlanırken Leylâ'yı görür ve ona âşık olur. İbni Selâm hemen hediyeler gönderip Leylâ'yı babasından ister. Babası razı olup kızını verir.

Bu sırada, zamanın adalet ve cesaretiyle ün salmış kahraman Nevfel, Mecnûn'un acıklı şiirlerini düzenlediği bir mecliste öğrenir. Sahraya gelerek Mecnûn'la tanışır. Nevfel, yardım etmek için teklifte bulunur. Mecnûn, teklifini kabul eder. Nevfel, Leylâ'nın babasına mektup yazar. Leylâ'nın babası mektubu geri çevirir. Bu duruma karşılık Nevfel, Leylâ'nın kabilesine karşı sayısız asker toplayarak savaş açar. Ancak Nevfel'in ordusu her ne kadar sayıca ve silahça üstünlerse de, karşı tarafa galip gelemeyizler. Çünkü Mecnûn, Allah'tan kendi uğruna savaşmakta olan Nevfel'in ordusu yerine, Leylâ'nın kabilesinin kazanmasını dileğinde bulunmuştur. Mecnûn'un bu davranışını askerlerinden öğrenen Nevfel, onun kerâmet sahibi olduğunu anlar. Bu savaşta galip gelirse Leylâ'nın adını anmamayı vadederek. Ertesi gün yapılan savaşta, Nevfel kazanır. Leylâ'nın babası kızının başkasıyla evleneceğini anlatır. Ancak bu şartlara rağmen kızını ona teslim etmek istese de, Nevfel kabul etmeden kendi yurduna döner. Mecnûn da sitemler ederek insanlardan uzaklaşmak için sahraya döner.

Mecnûn sahrada vahşi hayvanlarla dolaşırken, zincirle bağlı bir kişiyi yedip götüren bir ihtiyarla karşılaşır. Zincire bağlı olan kişinin yerine kendini zincire bağlatır ve Leylâ'yı bu durumda görmeyi fırsat bilir. Ama ne kadar başarmış olsa da hiçbir sonuç elde edemez.

Leylâ, istemese de sonunda İbni Selâm'la evlenir. Ancak düğünden sonra Leylâ İbni Selâm'a okuldayken bir perinin gözüne görünüp, insanoğluyla evlendiğinde ikisinin de ölümünün ondan olacağı yalanı uydurur. Bu yalana İbni Selâm inanır. Eşini bu perinin etkisinden bizzat kurtarmak için hocalardan ve hekimlerden çare aramaya başlar. Bu sırada Mecnûn Zeyd adında kendi gibi aşk acısı çekmiş olan biriyle tanışmıştır. Leylâ'nın İbni Selâm'la evliliğini ve durumunu Mecnûn'a bildirir. Mecnûn Leylâ'ya mektup yazar. Sonra Zeyd hileyle kendini İbni Selâm'a tanıttırır, arkadaş olur ve Leylâ ile görüşür. Böylece bir hayli zaman Zeyd, İbni Selâm'ın güveninin sayesinde iki âşık arasında haber taşır.

Bir süre geçtikten sonra, Leylâ'ya kavuşamamanın derdiyle hasta düşen Selâm, vefat eder. İbni Selâm'ın ölümü Leylâ için bir fırsat olur. Arap geleneklerine göre bir iki yıl mateme girerek ağlayıp inler. Zeyd, İbni Selâm'ın vefatından Mecnûn'u haberdar eder.

Bu arada Mecnûn'un derdine çare bulamadığından perişan olan babası, onunla çölde buluşur. Oğlunun aşk halinden anlar ve nasihatten vazgeçer. Evine dönerek kısa bir süre sonra Mecnûn'un hasretiyle can verir.

Bu sırada İbni Selâm'ın kabilesi göçmeye hazırlanır. Leylâ bir çadırdaki deveye dertleşir. O arada kendinden geçer ve ayılınca kimseyi bulamaz. Devesiyle koştururken yolda ansızın Mecnûn'la karşılaşır. Artık engel olmadığını söyleyerek vuslata ermek ister. Mecnûn, Leylâ'yı tanımaz. Çünkü o bir yandan babasının ölümünden kendini suçlar ve çektiği acısından vicdan azabına girmiştir. Diğer yandan da Leylâ'ya duyduğu aşkı olgunlaşmıştır. Bu haliyle beşerî aşktan ilahî bir aşka doğru yön bulmuştu. Dünyanın fâniliğinden ve maddi unsurlardan elini çekmiş tamamen kendi iç âlemine kapanmış bir kâmil insan olmuştur.

Leylâ, Mecnûn'daki bu ruh yüceliğini farkederek ve hüznle oradan uzaklaşır. Leylâ da artık son tesellisini kaybetmiş ve dayanamaz hale gelmiştir. Bu hasretini, sonbahar gününe döker ve umutsuzluk ateşiyle acı çeker. Annesine aşkını itiraf eder, vasiyetlerde bulunarak hayatla vedalaşır.

Leylâ'nın ölümünü Zeyd'den öğrenen Mecnûn, Leylâ'sız yaşamak istemez. Onun mezarını bulup üzerine kapanır ve Hakk'ın emriyle o da can verir. Mecnûn'u da Leylâ'nın mezarını açarak yanına defnederler. Zeyd, sadık dostunun aşkı hürmeti ve onların

isimlerinin unutulmaması için bir türbe yaptırır. İnsanlar sürekli iki aşığın mezarını ziyaret ederler.

Bir gece Zeyd, Leylâ ve Mecnûn'un mezarlarına yaslanmışken uyuyakalır ve rüya görür. Rüyasında çifti isteklerine ermiş, memnun halde cennette gezdiklerini görür.

Fuzûlî eserinin son kısmına felekten şikâyet eden bir manzume eklemiş ve diğer şairlerden aldığı epizotları değiştirerek eserine son vermiştir.

Kıpçak Sahası Kazak Edebiyatı'nda Nazire Geleneğine Bir Bakış

Arap edebiyatı'nda Cahiliye devrinden beri bilinmekte olan nazire, “başkasına ait bir hitabenin veya bir şiirin lafız ve anlam özelliklerinde yarışmak” olarak tanımlanmaktadır. Esasen geleneğin *nazire* sözcüğünden türemesi ve ortaya nazireler sonrası bir geleneğin devamı olması araştırmamızın başta gelen kaynağıdır. *Nazire*'nin sözlük anlamı “*örnek, karşılık*” demektir. Yaygın anlamıyla söylersek, nazire daha çok şiirlerde görülür. Çoğunlukla ilk kaleme alınan eseri aşmak, yarışmak, bazen ise nazire eş değerinde bir eser ortaya koymak ya da şaire ve esere duyulan ilgiyi ifade etmek amaçlanmaktadır (Durmuş, 2006: 455). En eski örnekleri olarak Ka'b b. Zühayr'ın “Banet Süâd” kasidesine olan nazireleri söylemek mümkündür. Bilhassa *nazire* sözcüğünün Arap edebiyatında teşekkül ettiği ve ilk örneklerinin kaleme alındığı başlangıç açısından anlaşılmaktadır.

İslam ve Arap efsanelerinden kaynaklanan nazire geleneği Araplardan geçerek Fars Edebiyatında gelişme çağını bulmuştur. Fars Edebiyatında *nazire* sözcüğünün karşılığı olarak “*cevap*” terimi kullanılmıştır. Daha doğrusu Fars şairleri kendilerinden daha önceki bir şairin ele aldığı konuyu cevap olarak nazmetmişler. Bir şiir veya manzumeye esas olan konu halk tarafından kabul görülüp beğenildiği takdirde, şairler söz söylemdeki yaratıcılıklarını ispatlamak, kendi edebî kudret ve kabiliyetini ortaya koymak amacıyla nazire yazmaya yönelmişler. Bu konuda diğer şairlerden kendilerini ayrı göstermek amacıyla güç kafiye ve redifler kullanmışlardır. Hatta bir araya getirilmesi zor sözcükleri tercih ederek edebî sanatlara da sık sık başvurmuşlardır.

Fars edebiyatının önde gelen temsilcileri bu konuda önemli yer tutmaktadırlar. Onlardan: Firdevsî (ö.1020) ve onun meşhur eseri “Şâhnâme”si ile özellikle Nizâmî-i Gencevî’nin (1150 ?-1214?) “Hamse”si bu türün en güzel eserleri olduğundan bunlara çeşitli nazireler yazılmıştır. Nizâmî-i Gencevî’nin “Hamse”sini oluşturan mesnevilere aynı dönemde veyahut daha sonraki dönemlerde yaşamış olan Emîr Hüsrev-i Dihlevî (1253-1325), Molla Câmi (1414-1492) gibi ünlü şairler nazire düzenlemişler. Manzum eserlerin dışında örnek kabul edilen mensur eserlere de nazireler yazılmıştır. Bunlardan en önemlisi Sadî’nin(1193-1292) “Gülistân” eseridir. Onun yazıldığı tarihten itibaren birçok yazar ve şairin ilgisini çekmiş, gerek tertip gerekse muhteva ve üslûp açısından nazireleri kaleme alınmıştır (Çiçekler, 2006: 458). Bunlar arasında Molla Câmi’nin “Bahâristan”ı, Güveynî’nin (1226-1283) “Nigâristan”ı sayılabilir birer eserdir.

Nazire Türk Edebiyatı’nda “*tanzir, tanzir etmek, nazire deme, cevap deme, cevap verme ve tettebbu*” gibi tabirlerle karşılanmaktadır. Divan şiirinde nazire yazma yaygın bir gelenektir. Dolayısıyla her nazım biçiminde şiirler tanzir edilirken, *nazire* en çok *gazel* ve *mesnevi* şekillerinde kaleme alınmıştır. İran Edebiyatı’nda bağımsız bir nazım özelliği taşıyan *gazel*, tasavvufun etkisiyle sofîyâne ve hâkimane konuları ile bu tarzın gelişmesini sağlayarak, tüm nitelik şekilleriyle Türk Edebiyatına geçmiştir (Mermer, 2010: 90). “*Gazel* beyitlerle ve aruzun her kalıbıyla yazılmaktadır. Beyit sayısı şairin isteğine ve gazelin anlam bütünlüğüne göre 5-15 arasında ve bazen bu rakamlar azalmaktadır. Nazirelerin *gazel* üzerine yoğunlaşmasının nedeni gazelin klâsik dönem şairlerinin şiir yeteneklerini ispatlamak için en yatkın tarz olmasındandır. Bir yandan da bir şiire nazire yazmak, o şiirin beğenildiğini ve şairane verilen değeri ifade etmesinden kaynaklanmakta olduğundadır.

Diğer yandan nazire geleneği çerçevesinde klâsik edebiyatın tercüme anlayışı farklıdır. Eserlerin tercümesi yapılırken mütercimler değişik tarzda tercüme yolları denemişlerdir. Eserler: a) ya aynen, olduğu gibi, hiçbir ekleme çıkartma yapılmadan, eserin orijinalitesi bozulmadan tercüme edilmiş, b) ya eklemeler yapılarak, değiştirilip geliştirilerek, genişletilerek çevirilmiş, c) ya da sadece konu alınarak te’life yakın adaptasyon eserler getirilmiştir (Kavruk, 1998: 21).

Mesnevi nazım biçimini ise bilhassa Nizâmî-i Gencevî’nin “Hamse”sine özenme ve nazire yazmanın Türk şairleri arasında âdeta bir gelenek haline gelmesinde aranması gerektiği ileri sürülmektedir (Köksal, 2006: 456). Dolayısıyla Türk Edebiyatı’nda mümtaz ve müstesna bir yere sahip olan Nizâmî-i Gencevî; Mahzenü’l-esrar, Husrev ü Şirin, Leyla

vü Mäcnün, Heft Peyker, İskendername adındaki beş mesneviden oluşan hamsesiyle mesnevi sahasında başlı başına bir ekol yaratmıştır. Onun Mahzenü'l-esrar ve Leyla vü Mäcnün mesnevisine İran, Çağatay ve Anadolu sahasında pek çok nazire kaleme alınmıştır (Aksoyak, 1996: 182).

XV. yüzyılda Altınordu devleti ve Timur devletleri yıkıldıktan sonra, o topraklarda ayrı ayrı küçük hanlıklar kurulmuştur. Bu dönemde Kazak Hanlığı da teşekkül etmiş ve bir halk olarak kalıplaşma sürecini başlatmıştır. Kazak Edebiyatı bünyesinde eskilerden beri devam eden, ata miras sözlü geleneğin ürünleri; kahramanlık destanlar, aşk efsaneleri vb. türlerinde âşık tarzı “akın-jırav” temsilcileri tarafından XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam eden bir geleneği devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla Kazak Edebiyatı özellikle sözlü ürünleriyle zengindir. XX. yüzyılın başından itibaren bu ürünler Kazak sahası yazılı edebiyat geleneğinin temellerini oluşturmuştur. Yazılı edebiyat oluşumu sürecinde Doğu'nun meşhur eserleri, Kazak edebiyatına bu alanda yeni ufuklar kazandırmıştır. Onun Kazak şiirine etkisi iki çeşit yolla gerçekleşmiştir. Birincisi *dini kıssa hikâyeleri, efsaneleri, masalımsı kaynaklı ürünleri* etkisinde kaleme alınan Kazak kıssa destanlarıdır. Kıssa: Manzum dinî hikâye demektir (Kıravbayeva, 1999). Çoğunlukla kıssalarda Kazak Edebiyatına dışarıdan giren başka milletlerin eserleri anlatılmaktadır. Kıssalar içeriğine göre ikiye ayrılırlar; Dini kıssalar: Kur'an-ı Kerim, Peygamber hadisleri, Peygamberler tarihinden meydana gelen hikâyelerden oluşan eserlerdir. “Bozjigit”, “Jüsip Zılıha”, “Totı-name”, “Munlık-Zarlık”, “Seyfölmâlik” vb. bu tür ürünlerdendir. Diğeri ise Hafız, Firdevsî, Nizâmî, Fuzûlî, Nevâî gibi şairlerin eserlerinden esinlenen nazire geleneği ile yazılan Kazak Edebiyatının öz ürünleridir. Bu geleneği Kazak topraklarında canlı tutmaya çalışan Orazmolda Jüsipulı (1814-1875), Madeli Jüsipkoja (1816-1888), Şadi Jangırulı (1855-1933), Şakarım Kudayberdiulı (1858-1931), Turmağanbet İztilevulı (1882-1932) gibi biricik ilk temsilcileri ve Kazak şairleri olmuştur. Bağımsızlık öncesi ve sonrası bu alanda birçok araştırma çalışmalar yapılmış olup, onların başında M. Avezov, A. Derbisaliyev, Z. Ahmetov, N. Kelimbetov, A. Kıravbayeva vb. bilim adamları gelmektedir. Araştırma esnasında gelenek çerçevesine bağlı kalan, İslam kaynaklarıyla beslenen Doğu Edebiyatı ve bünyesinde yetiştirdiği şairler eserlerini basit halk arasından meydana gelen konuları işledikleri söz konusu olmuştur.

“Kazakistan'da 19. yüzyıla kadar daha çok sözlü edebî ürünler verilmiştir. Basılı eserler ise 1807 yılından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Rus emperyalizmi ve vatanın işgal edilmesi sebebiyle

ümitsizliğe kapılan halkın moral değerleri savunan, telkin eden eserlere gereksinim duyuluyordu. Çarlık Rusyası ile Sovyetler Birliği yöneticilerinin uyguladığı emperyalizmin bir aracı olmak üzere ortaya atılan ve gerçekleştirilen politikalar sonucu Kazak Türkleri de geçmiş yıllardan daha fazla yazılı ürünler vermiştir. Bu dönemde halk için yazılan edebî eserleri de millî bir refleks olarak görmekteyiz (Akar, 2011: 32-33).

19. yüzyılın son çeyreği ile 19. yüzyılın başında millî nazım biçimiyle kaleme alınan bu tür eserler, Kazak Edebiyatının başlangıç tarihinde yer aldılar. Milli nazım biçimi 11'li hece ölçüsü ile dörtlükler hâlinde ve her biri kendi içinde *aaxa* şeklinde kafiyelenmiş vaziyette olup, özellikle geniş halk kitlelerine hitap eden “basit plânlı, İslâm tarihi, aşk, insanlık temalı halk hikâyeleri (kıssa-destan türü) eserler meydana gelmiştir (Akar, 2010: 31). Manzum eserler ve bu türe “halk tipi hikâyeler, basit plânlı anlatılar demekle beraber terimin Kazakistan edebiyat tarihçileri tarafından kullanılmakta olduğu bilinmektedir. Bilindiği üzere halk edebiyatının etkisi ile dörtlüklerle yazılan eserler *münâcât*, *naat* tipine benzer giriş ile başlamaktadır ve bu haliyle konuları bakımından, tam olarak edebî geleneklere uygun bir anlatı örneği ortaya koymaktadırlar. Ancak en önemlisi edebiyatın altın hazinesine edebî gelenek ile yeni teliflerin kazandırılmış olması çok önem taşımaktadır. Böylece Doğu'nun şiiri sayesinde söz sanatında, yeni özgün eserler yaratma çığırını açılmıştır. Nazire geleneğini derinlerden benimseyen Kazak şairler, edebi yöntem ile eski edebiyat ve çağdaş edebiyatın arasında kopmuş olan bağları yeniden bağlamaya çalışmışlar. Oysa ki, Kazak Hanlık döneminden bu yana sözlü edebiyat geleneği devam ederken, yazılı edebiyat çoktan aksamıştı.

Doğu Edebiyatının Kazak şairlerine etkisini bu dönemde halk için yazılan, basit edebî eserlerin millî kimlik taşıma çabasında ve dönemin zorluğuna katlanma durumunda olduğunu görmek mümkündür. 20. yüzyılın ortalarında Sovyet Komünist Parti siyasi ideolojik kararı sonucu politikaları kapsamında Müslüman Türk halklarını Doğu'nun dil ve edebiyat düşüncesinden tamamen uzaklaştırmayı hedeflemiştir. “Sosyal bilimler alanında Doğu'nun düşünce tarzı ve dinî unsurlarını içeren her türlü düşünce, fikir, araştırma, hatta atıflara bile yasak konulmuştur. Dolayısıyla İslam düşüncesi ve yaradılış felsefesi gibi meselelerin ele alınması kısıtlanmıştır” (İbragim, 2010: 280). Bazı şairler Sovyetlerin temel ideolojisine bağlı kalarak eserlerini icra etmişlerdir. Ancak çoğunluk bu türü taşıyan eserler Kazakistan'ın bağımsızlığına kavuşana kadar araştırılmaya kapalı kalmıştır.

Kazak edebî dilinin temsilcisi, klâsik şair *Abay Kunanbayulı* (1845-1904), nazire geleneğini derinden benimsemiştir. Medreseden aldığı Farsça ve Arapça bilgilerle yetinmeyip Çağatayca yazılmış pek çok eserlerle tanışmış, tarihî açıdan bakılınca Doğu edebiyatından etkilenmiştir (Avezov, 1959). Bu açıdan öncelikle şairin gençlik yıllarında yazdığı “Şıgıs akındarınşa” (*Doğu şairleri tarzında*) konulu şiiri bir deneme örneği taşımasından dolayı mühim bir yere sahiptir. Şiirlerinde teşbihi dizelere taşıyan şairin, şiir örneklerinden bir parçası şu şekilde verilmiştir:

“Yüzi ravşan, közi gävhar!

Lägildek bet üşi ähmär

Tamağı kardan äm bihtär

Kaşın kudrät, kolı şigä”

Yüzü rüşen, gözü gevher

L'al dek yüz üçü ahmer

Damağı kardan hem bihter

Kaşın kudret kolu şiga...

(Kunanbayev şığarmaları, 1957: 13)

Bir başka şiirinden dörtlük örneğine baktığımızda Doğu'nun usta şairlerinin Fuzûlî'ye, Nevâî'ye, Hafız'a özendiği görülmektedir:

“Fuzuli, Şämsi, Säyhali

Navai, Sağdi, Firdovsi

Hoja Hafız bu hammäsi

Medet ber ya şağir-i färyad”

Fuzûlî, Şemsî, Seyhalî

Nevâî, Sa'dî, Firdevsî

Hoca Hâfız bu tamamı

Medet ver yâ şa'ir-i feryâd,

(Kunanbayev, 1957: 12)

“Älifbi” olarak adlandırdığı şiiri Arap alfabesinden harfleri sevgilinin güzelliğine benzetilmesi bakımından Nevaî tarzı şiirleri olarak vasıflandırılmaktadır. “*Bilimdiden şıkkın söz*” şiiri ise aruz vezni denemesidir. İlk dörtlülüğü kafiye örgüsüne göre ve 7'li hece vezniyledir. Sonraki dörtlükler ise aruz vezniyle yazılmıştır ve Doğu edebiyatı izlerinin bir somut göstergesidir. Şair halk edebiyatı ve kültüründen yararlandığını ve eserlerini geliştirdiğini konu bakımından net olarak açıklamaktadır. Ayrıca şairin diğer “*Poema*” olarak belirttiği şiirleri Nizâmî'nin “*İskendernâmesi*”ne, Dihlevî'nin “*Âyine-i İskenderî*”ne benzemeyen unsurları barındırsa da ancak Doğu kültüründen esinlenen “*Eskendir*”, “*Masğut*”, “*Äzim äñgimesi*” gibi halk edebiyatı tarzı hikâyelerini meydana getirmiştir (Kunanbayev şığarmaları, 1957: 259-282).

Eski edebiyat temsilcileri ve “*Kitabî şairler*” olarak tanınan *Orazmolda Jüsipulı*, Firdevsî’nin “*Şehname*”sini Kazakçaya ilk tercüme eden şair olarak edebiyat tarihine geçmiştir. Şairin *Şehnâme*’yi esas kaynağından sade bir dille aktarmış olması ve eserin son kısmına efsanevî hikâyelere yer vermesi yönünden önem arzu etmektedir (Kelimbetov, 1974, 26).

Dönemin bir başka şairi ise *Şadi Jañgirulı*, Doğu’nun klâsik edebiyatının nazire yazma geleneğini iyi bilen, şiirlerinde öğretici konularda başarıyla gösteren, muhtevası ve tarz bakımından yeni ve öz eserler veren şairdir. Onun genel olarak aşk, sosyal hayat, insanlık davranışlarını anlatan “*Nazım Çähar Däriviş* (Dört Derviş)” destanı zamanının öğretici, öğüt verici bir eserdir. Şair Hiromî’nin “*Nazm-ı Çehar Derviş*” konulu eserinden etkilenerek yazdığını ve Hiromî’den önce Hüsrev-i Dihlevî tarafından ele alındığını söylemektedir. Ancak şair eserinin giriş ve sonuç kısımlarında muhtevasını diğer şairlerin manzumelerinden farklı olduğunu vurgulamaktadır:

“... <i>Kıssanıñ barşası häm edi mäşhür,</i>	<i>Kıssanın bütününü hem idi meşhur</i>
<i>Birneşe nuskalarda ayılıpdür.</i>	<i>Birçok nüshalarda söylenmektedir</i>
<i>...Men sonan körüp kıssa kıldım,</i>	<i>Ben onları görüp kıssa yazdım</i>
<i>Tıñdağan zeriger dep kıssa kıldım.”</i>	<i>Dinleyen sıkılmasın diye kıssa yazdım¹⁰.</i>

(Kelimbetov, 1974: 24)

İnsanlığa sevgi ve geleneksel unsurları taşıyan, hakikat, dürüstlük için mücadele veren iki aile ve iki sevdalı hakkında yazılan “*Hikayat Väräka-Külşe*” diğer bir manzume örneğidir. Genel anlamda edebî sanatlarla ve benzetme yolu ile kaleme alınan Şadi’nin ikinci büyük bir eseridir. Şair “*Hikayat Kamarzaman*”, “*Hakimtaydıñ Hikayası*” manzum eserlerinin basit bir tercüme olmadığını, şairlerin ifade dünyası bakımından meydana gelen nazire geleneği gereği halk tipi bir *mesnevi* olduğunu ileri sürmektedir. Bu eserleri ile bir şair diğer şairden daha üstün olduğunun ispatı olarak nazire yazdığını söylemektedir (Kelimbetov, 2000: 254).

Turmağanbet İztilevulı’nın Firdevsî’nin *Şehnâmesinden* etkilenerek kaleme aldığı Kazak Edebiyatında halk hikâyesi örneklerini taşıyan “*Rüstem-Dastan*” kahramanlık manzumesi mevcuttur. Edebiyatçı M. Avezov, adı geçen eserin giriş bölümünde manzumenin yüksek düzeyde kaleme alındığını, *Şehnâme*’nin tercümesi olmadığını ve

¹⁰ Şiirin parçasını Türkiye Türkçesine aktaran - Y. Alashbayev.

kendi başına bir şaheser olduğunu vurgulamıştır (Kelimbetov, 2000: 236). İki eseri karşılaştırılırken Turmağanbet'in eserinde Şehnâme'de geçmeyen birçok detayların olduğu görülmektedir. Şaheser, nazire geleneği çerçevesinde kaleme alınan Kazak Edebiyatının öz eseri sınıflandırılmasında yer almaktadır. Eser 11'li ve ara ara 7'li hece vezniyle yazılmış dörtlüklerle karşımıza çıkmaktadır.

Şakarim Kudayberdiuli, Abay'ın edebî mirasını devam ettiren takipçisi, Kazak Edebiyatının abidevî şairidir. Milli edebiyatın gelişmesinin temel kaynakları, Doğu edebiyatından ve Doğu'nun meşhur şairleri Hafız ve Fuzûlî'den çok etkilenmiştir. Hafız'dan “*Kel ayakşı kıımız kıuy*”, “*Mäjilisinde dosıñnıñ*”, “*Anıq erge joldas bol*”, “*Köriniske şoqınğan*” vb. aruz vezni ile 10 tane çeviri gazelleri mevcuttur (Jemeney, 2008: 9). Şakarim Hafız'ın gazellerinde yer alan orijinal, tasavvufî, mecazlı sözcüklerin Kazakça karşılığı ile Kazak Edebiyatına bu yönüyle gazeli yansıtmıştır. Aynı zamanda onun Kazak topraklarında mutasavvuf bir şair olduğu şüphesizdir. O, şiirlerinde tasavvufî düşünceleri ve yaklaşımı örneklerle barındırmıştır. Örneğin, “*mey*” sözcüğünü “*kımız*”¹¹, “*sâkî*” sözcüğünü “*ayakşı*”¹² sözcüğüne değiştirmiştir. Bunlardan başka da sözcükleri örnek göstermek mümkündür. Ancak biz asıl konumuzdan uzaklaşmamak için bir örnek vermekle yetindik.

Şairin Hafız'dan yaptığı “*Hâ*” redifli gazelinin matla beytine nazire çevirisi şöyle geçmektedir. Öncelikle Hafız'ın beytine bakalım:

*“Elâ ya eyyuhâs-sâkî edir kâsân ve nâvelhâ
Ke ışk âsân nümûd veli üftâd müşkilhâ”*

Şakarim Hafız'ın bu beytini vezin, redif ve kafiyesine dikkat ederek Kazakçaya şu şekilde tercüme eder:

*“Aynaldırıp ey, sağı, keselerdi mağan at,
Tavkımetin körseter oñay kelgen mahabbat”* (Jemeney, 2008: 62).

¹¹ At sütünden yapılan, ekşimsi, Kazak milli bir içeceği; Kazak tililniñ kıskaşa etimologiyalık sözdigi. Kazak Ğılım Akademiyası, Til Bilimi İnstitutı. Almatı, 1966.

¹² 1. Ayakçı; su, içki sunan. 2. İnsan ruhuna Allah sevgisi saçan kimse

Açıklaması: “*Ey! Sâki, kadehi döndür, bana sun; çünkü aşk önceden kolay göründü ama sonradan müşkiller (sebepler) meydana geldi*” demektedir.

Daha sonra şair, beyti milli nazım biçimi hece ölçüsüyle, dörtlükler şeklinde şöyle aktarmıştır:

<i>“Kel, ayakşı, kımız kuy,</i>	<i>Gel, ayakçı, kımız doldur</i>
<i>Köpke ber de, mağan ber.</i>	<i>Herkese sun, bana da sun</i>
<i>Vakit saldı avır küy,</i>	<i>Vakit verdi ağır hal</i>
<i>Can kısılp aktı ter”</i>	<i>Can sıkılıp döküldü ter¹³</i>
	(Jemeney, 2008: 63)

Maalesef şairin dile getirdiği dil, konu ve yerli malzemede açtığı çığır daha sonraki yıllarda sürdürülememiştir. Şair bu kaygısını ve Doğu şairlerinin dünya edebiyatı tarihinde epey iz bıraktığını anlatmaktan vazgeçmemiştir. Bunların dışında Şakarım Kudayberdiulı’nın şiirlerinin yanı sıra hayatının çeşitli dönemlerinde yazdığı aşk konulu destanları birer “hamse” denemesi halindedir. Ancak biz bu görüşle hemfikir değiliz. Bilindiği gibi hamse sahibi olmak için belli başlı kurallar şair ve yapıtına yönelik verilmektedir ve bu gelenek mesnevi tarzında kaleme alınan eserleri kapsamaktadır. Halk edebiyatı nazım biçimi için bu görüş, tam anlamıyla yersiz olacaktır. Dolayısıyla bu fikir söz konusu olamaz. Şairin dörtlüklerle nazmettiği “kara öleñ” ve hece veznini kullanarak kaleme aldığı “*Läyli Mäjün*”, “*Eñlik - Kebek*”, “*Nartaylak - Aysuluv*”, “*Kalkaman – Mamır*”, “*Mutulğannıñ ömiri*” çift kahramanlı aşk destanları bulunmaktadır. Ancak yukarıda anlattığımız gibi halk ürünleri bakımından ele alınan eserleri, eski edebiyata mal etmek mümkün değildir. Çünkü bu eserler yerli ve millî nazım biçiminde tertip edilmiştir. Şair bu eserlerde 18. ve 19. yüzyıllarda, Kazak toplumunda yaşanmış gerçek olaylardan kahramanların ve mekânların gerçek isimleri anmaktadır ve temel olay, töre ve geleneklere kurban gitmiş âşıkların trajik hikâyeleri dile getirilmektedir (İbragim, 2001: 276).

¹³ Şiirin parçasını Türkiye Türkçesine aktaran - Y. Alashbayev.

Kazak Edebiyatı'nda Lâyli-Mâcnûn Kıssası

Arap edebiyatında kaynaklanan Fars edebiyatına geçen ve daha sonra zirvesini Türk Edebiyatında bulup hazine şaheser haline gelen birçok eser vardır. Bunların başında manzum aşk hikâyeleri ve özellikle “Leylâ ve Mecnûn” gelir. Esasında Leylâ ve Mecnûn hikâyesi, Arap çöllerinden meydana gelen mensur ve manzum parçalı şekliyle ün kazanmış olup, 10. yüzyıldan bu yana yaygınlaşmıştır.

Türk Edebiyatı'nda ise Fuzûlî'nin yeri ayrıcadır. Hasibe Mazıoğlu “Fuzûlî'nin meşhur eserlerinin bütün Türk ülkelerinde yüzyıllar boyunca çok okunmuş olduğunu belirtirken, eserlerin yazma nüshalarının da dil ve imlâ yönünden pek çok değişikliklerle bulunduğunu dile getirmektedir (Mazıoğlu, 1997: 228). Aynı fikri daha önceden söyleyen Ağâh Sırrı Levend de, Fuzûlî'nin eserlerinin nüshasının çok sayıda olduğunu belirtmiştir (Levend, 1959: 237).

Dolayısıyla Türk ülkelerine yayılmış olan eserler, Kazak Edebiyatında da konu olmuştur. Şairin eserleri arasında yalnız “Leylâ vü Mecnûn” mesnevisine nazireler kaleme alındığını çok net söyleyebiliriz. Mesnevi, Kazak Edebiyatına halk edebiyatı millî nazım biçimi ile boy göstermiştir. Kazaklar eski gelenek haline getirilen ve güçlü halk edebiyatı ürünleri veren Türk boyudur. Dolayısıyla Doğu'nun hikâyelerini halk edebiyatı üzerinde yansıtmıştır. Bu bağlamda divan şairlerinin eserleri halk kitlesinin edebî temsilcisi nispetinde bulunan, hatta Kazak akın-jıravlar edebiyatı üzerinde de etkisini göstermiş olduğu açıktır. Yerli ve millî malzemenin divan edebiyatında bulunduğu gibi halk edebiyatında da mevcut olduğu somut bir kanıttır. İşte klâsik edebiyat unsurlarının halk edebiyatında da devam bulması doğaldır.

Kazak Edebiyatı Fuzûlî'nin “Leylâ vü Mecnûn” eseri Şakerim Kudayberdiyev'in “Lâyli Mâcnûn Kıssası” olan müşterek bir çalışması ile tanınmıştır (Törali, 2004, 22 Haziran). Kendinden 3 asır önce kaleme alınan şaheseri ilk olarak Kazak Edebiyatı muhitine tanıtan şair, eserini millî nazım biçimiyle yazmıştır. Kazak Edebiyatında şaheser haline gelen manzum eser, nazire geleneği bağlamında 16. Yüzyılda Türk Edebiyatı'nın Divan şairi Fuzûlî (1498-1555)'ye özenme bir şaheser olduğu ortadadır. Şair, Kazakça manzum “Lâyli Mâcnûn” eserini 1907 tarihinde kaleme almıştır. Şakerim, eserini kaleme alma sebebinin Fuzûlî'den etkilendiğine dair söylemlerini, eserin giriş kısmında

zikretmektedir. Şairin bu konuda manzum olarak kaleme aldığı eserinin parçası şu şekilde geçmektedir¹⁴:

“Navaî, Sağdı, Şämsî, Fizulî bar,
Saykalî, Koja Hafız, Ferdavsîler...
Bäyitşi elden askan şeşen bolıp,
Älemge sözdiñ nurın jayğan solar.”

Nevaî, Sa 'dî, Şemsî, Fuzûlî var,
Seyhâlî, Hoca Hafız, Firdevsî'ler
Beyitçiler halktan aşan bilir olup
Dünyaya söz nurunu yaymıştır onlar

Mäjnünniñ Lâylimenen az jumısı,
Äne sol şın ğaşıktın kılğan isi.
Bulardiñ äpsanasın jazğan adam,
Fizuli Bağdadî deĝen kisi.

Mäcnün'ün Leyla ile azdır işi
İşte bu hak aşığın kıldığı işi
Onların efsanesini yazan kişi
Fuzûlî Bağdadî diyen kişi

Onday ğıp eş bäyitşi jaza almağan,
Nakişın şın keltirip kaza almağan.
Kitabın Fizulidiñ izdep tavıp,
Kız boldı bıldırtı ğıl azar mağan”

Onun kadar hiç beyitçi yazamamış
Örgüsünü hak getirip kazamamış
Kitabını Fuzûlî'nin arayıp buldum
Buldum zar zor geçen sene

Men onıñ keltire alman mıñnan birin,
Aytuğa til jetpeydi tätti jırın.
Mäjnünniñ atın biler, jayın bilmes,
Kazakka uktırayın biraz sırın.

Ben onun yapamam binde birini
Söylemeğe dil yetmez tatlı şiirini
Mäcnün'ün adını bilip, halini bilmeyen
Kazak'a anlatayım biraz sırını

(Kelimbetov, 2000: 206,)

Eser ilk defa 1922’de “Şolpan” dergisinin 2. ve 3. sayılarında; 1923’te 4, 5, 6, 7, 8. sayılarında yayımlanmıştır. Daha sonra 1935’te Saken Seyfullin Kazak Dil Kurumu’nun başındayken “Kazak Devlet Edebi Eserleri” yayınevinden kitap halinde bastırmıştır (Babalar Sözü, 2005: 282). Kıssa, mesnevide yer alan epizotları çerçevesinde ve şekil itibarıyla 11’li hece vezniyle yazılmıştır. Eser 474 dörtlüklerden oluşmaktadır. Şakarım’ın Lâyli-Mäcnün’ü hakkında görüşte bulunan Saltakova, 1902 tarihinde Kazan şehrinde Tatarca yayımlanan, bir yazma nüshası KİAMK (Envanter no: 1392, ş.) sayısıyla kaydedilen “Maşhur ğaşıq mağşuk Lâyli ilan Mäcnün hikayası” adlı nesir ve şiir karışık eserle tanışmış olup, eserini yazmaya ilham kaynağı olduğunu ileri sürmektedir (Babalar

¹⁴ Çalışmada örnek gösterilen şiirler tarafımızca Türkiye Türkçesi’ne tercüme edilmiştir.

Sözü, 2005: 284). Şakarım'ın eserinde anlatılan olay örgüsü ve eserin kapsamı adı geçen eserle benzerlik göstermektedir.

Kıssanın olay örgüsü tıpkı Fuzûlî'nin “Leyla vü Mecnûn”unda olduğu gibi ortak olaydan türemekte olmasına rağmen birçok epizot farklılığı bulunmaktadır. Fuzûlî’de görülmeyen epizotlar, incelemekte olduğumuz Lâyli-Mäcnün Kıssası’nın birkaç epizotuyla benzerlik taşımaktadır. Şakarım de, manzumesini dörtlüklerle hikâye etme yolunu tercih etmiştir. Manzumenin giriş ve sonuç bölümlerinde şairin değişiklikler yaparak ilave ettiği dörtlükler ve bazı epizotlar bulunmaktadır. Bununla birlikte eserin giriş kısmında ve ilerleyen bölümlerinde görüşlerini açıkça ifade ettiğini de kaydetmektedir:

Şair, kıssanın giriş kısmında, eleştirel bir üslupla Kazak okurunun okuma merakının azlığından şikâyet etmektedir. Halkının klâsik edebiyat ve sanattan mahrum olduğunu, öğrenmeye meyilsiz olduklarını söylemektedir. Destanın sonuç kısmında toplumdaki ahlâk çöküşünden, adaletsizlikten, ilimden uzak kalmışlıktan ve sevgisizlikten dert yanmaktadır. Kendi halinin Mäcnün’den daha beter olduğunu, zira Mäcnün’ün mevcut olana, kendisinin ise olmayana âşık olduğunu söyleyerek toplumsal gerçekleri göz önüne sermektedir” (İbragim, 2001: 277).

Kazak aydını S. Seyfullin 1935’te, aynı şairin “Läylä-Mäcnün” adlı manzum hikâyesini bir aray getirip, bastırmıştır. Kitap halinde bastırılan kıssa, 76 sayafadan oluşmaktadır. Kıssanın olay örgüsü, bir diğerinden farklıdır (Babalar Sözü, 2005: 283).

Bir başka müellifi bilinmeyen, ancak “Läylä-Mäjnun” konusunda kaleme alınan manzum tercüme eser bulunmaktadır. Nizamî’nin mesnevisinden etkilenecek yazıldığı arz edilen eserin başı ve sonu kaybolmuştur. Yalnız, parça halindeki nüshanın tamamlanmamış biçim şeklinde bilinmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ERĖALİ ESENJOLOV (DERLEYEN)

1.1. Hayatı

Läyli-Mäcnün Kıssası'nı nazmeden şahsiyet olarak bilinen ErĖali Esenjolov'un hayatı hakkında çok bilgiye sahip değiliz. Esenjolov 1888 yılında Kazakistan'ın kuzeybatısı TorĖay Vilayetine bağlı Cankeldin adında küçük bir ilçede doğmuştur¹⁵. 1902 yılında adı geçen ilçede okulunu tamamlamış. Daha sonra 1907'de Kostanay şehrinde bulunan 2 senelik yüksekokuldan mezun olduğu kayda geçmiştir. ErĖali Esenjolov 1907-1951 seneleri arasında okul öğretmeni olarak çalışmıştır (Babalar Sözü, 2005: 317).

1.2. Şahsiyeti

ErĖali Esenjolov'un hayatı gibi şahsiyeti hakkında da bilgimiz azdır. 1907 yılında öğretmenlik hayatına atılan Esenjolov'un, halk arasında yaygın şekilde yaşayan sözlü edebiyata ilgisi artar. Okuryazar tahsilinin sayesinde ağız ürünlerini ve halk edebiyatı örneklerini derler. 1907-1921 yılları arasında köylerde öğretmenlik yaparken halktan işittiği türküler, atışmaları, kahramanlık destanlarını topladığı ve onları kendi el yazısıyla yazdığı kaydedilmiştir (Babalar Sözü, 2005: 317).

1.3. Derlediği Kaynaklar

Kazakistan İlimleri Merkezi Ulusal Yazmalar Fondu ile M. Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsünün arşivlerinde bulunan ErĖali Esenjolov hakkında elde ettiğimiz bilgiler bu çerçeve içerisinde. Halk edebiyatının sözlü ürünlerini derleyici olan ErĖali Esenjolov, II. Dünya savaşıdan sonra elinde bulundurduğu daha doğrusu derlediği kaynakları yukarıda bahsi geçen kurumların nadir yazmalar bölümlerinin arşivlerine teslim etmiştir.

Halk edebiyatı ürünlerini derleyen kişilerin, bu tür yazılı kaynaklara olan ilgisini Kazak bilim adamlarının görüşleriyle birlikte Mehmet Aça şu şekilde izah etmektedir:

¹⁵ Babalar sözü. Ėaşıktık Dastandar. C. 19. Astana, 2005; Kaynak gösterilen kitap "Medeni Miras" programları kapsamında yayınlanmıştır; Kazakistan İlimleri Akademisi Merkezi Ulusal Yazmalar Fondu ile M. Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsünün arşivlerinde yazar hakkında bilgiler kitaba aktarılmıştır;

“Komünist ihtilalden önceki dönemde pek çok Kazak destanının “kıssa” adı altında Tatar Türk naşirler tarafından yayımlandığını görmekteyiz. Kazan’da kurulan üniversite kütüphanesi vasıtasıyla pek çok destan metni, Çağatay Türkçesi ve Kazan Türkçesinde yayımlanmış, yayımlanan kitaplar Kazak, Kırgız, Özbek gibi Türk toplulukları arasında geniş bir okuyucu kitlesi bulmuştur. Kazak Türklerinin destanlarının araştırılıp yayımlanması işi, sadece bilim adamları tarafından değil, bu işe hevesli olan ve halk edebiyatı ürünlerine yakınlık duyan amatör kişilerce (öğretmen, yayımcılar, vb.) de sürdürülmüştür” (Aça, 2002: 11).

Derleyicinin Lâyli-Mäcnün Kıssası’sının dışında derlediği 6 tane eser daha tespit ettik. Onlar da Lâyli-Mäcnün Kıssası’nda olduğu gibi Arap harfli, Kadim yazısıyla yazılmış eserler ve kaynaklar olarak bilinmektedir. Kaynaklar KİAMK’nin Doğu Edebiyatı başlıklı dosyasında yer almaktadır. Onlar şu şekildedir:

1. “Şıgıs añızımen jazılğan poemalar” (Envanter no: 837, dosya ş.¹⁶.)¹⁷;
2. “Kıssa/Peoma” (Envanter no: 839, dosya ş.)¹⁸;
3. “Şıgıs poemaları” (Envanter no: 841, dosya ş.)¹⁹;
4. “Şıgıs şığarmaları” (Envanter no: 924, dosya ş.)²⁰;
5. “Küderi akınnıñ Dävrenbek kaytkandağı şığarğan ğazalı” (Envanter no: K 551, dosya ş.)²¹;
6. “Kıssa-i Köruğlı” (Envanter no: 924, dosya ş.)²².

¹⁶ Şark edebiyatı; Arap harfli yazmalar; KİAMK.

¹⁷ KİAMK.

¹⁸ KİAMK.

¹⁹ KİAMK.

²⁰ KİAMK.

²¹ KİAMK.

²² KİAMK.

İKİNCİ BÖLÜM

LÄYLİ-MÄCNÜN KISSASI

2.1. Lâyli-Mäcnün Kıssası'nın İç Yapısı

2.1.1. Lâyli-Mäcnün Kıssası'nın Özeti ve Olay Örgüsü

Lâyli-Mäcnün Kıssası'nın özeti²³ bölüm başlıkları, olay örgüleri, nüshada yazılmış haliyle verilmiştir. Nüshada bölüm başlıkları olarak geçen konular, bölüm başlıklarından ziyade bahsedilmekte olan bölümden yeni bir bölüme geçiş mahiyetini taşımaktadır.

Muhtemelen eseri nazmeden kişi sadece aşağıdaki bölümleri vermekle yetinmiştir. Ancak metin içerisinde anlatılmakta olan bölümden diğerine geçiş sırasında, anlatıcı önceden diğer bölüme geçeceğini belirttiği dizeleri de “metin içerisi başlıklar” olarak değerlendirmek gerekir. Dolayısıyla tezimizin “İçindekiler” sayfasında kıssanın özetini metin içerisi başlıklara göre ayırmayı doğru bulduk.

1. Ğaşıktık - Âşık Olma Durumu (Âşıklık)
2. Mäcnünniñ Aytkandarı - Mecnun'un Sözleri
3. Ğazal²⁴ı Lâyli - Gazel-i Leylâ
4. Mäcnünniñ Cavabı - Mecnun'un Cevabı
5. Mäcnünniñ Cavabı - Mecnun'un Cevabı
6. Nävpildiñ Cavabı – Nevfel'in Cevabı
7. Lâyliniñ Ğazalı – Leylâ'nın Gazeli
8. Lâyliniñ Aytkanı – Leylâ'nın Sözü²⁵
9. Mäcnünniñ Ğazalı - Mecnun'un Gazeli
10. Lâyliniñ Cavabı – Leylâ'nın Cevabı
11. Lâyliniñ Ekinşi Ğazalı – Leylâ'nın İkinci Gazeli
12. Atasınıñ Aytkanı – Mecnun'un Babasının Söyledikleri

²³ Kazakistan İlim Akademisi Merkez Kütüphanesi “KİAMK”den bilgisayar ortamındaki bir kopyası (Envanter no: 2001, dosya: ş.) elde edilerek ve “Babalar Sözü. Ğaşıktık Dastandar. C.19, Astana, 2005” kiril harfiyle basılmış kitabı göz önünde bulundurularak özeti çıkartılmıştır.

²⁴ Yazma nüshada başlık olarak verilen “Ğazal” adlandırmalarının Türk Edebiyatında nazım türlerinden “Gazel”i yansıtmamaktadır. Şekil olarak Kazak edebiyatının “cır” türünün basit bir örneğidir.

²⁵ Nüshada Leyla'nın gazeli kaybolmuş.

13. Mäcnünniñ Cavabı - Mecnun'un Cevabı
14. İbn Salamniñ Opatı – İbni Selâm'ın Vefatı
15. Mäcnünniñ Ğazalı - Mecnun'un Gazeli
16. Lâyliniñ Ahuvalı²⁶ – Leylâ'nın Hali
17. Lâyliniñ Ğazalı – Leylâ'nın Gazeli
18. Mäcnünniñ Cavabı - Mecnun'un Cevabı
19. Lâyliniñ Cavabı – Leylâ'nın Cevabı
20. Mäcnünniñ Cavabı - Mecnun'un Cevabı
21. Mäcnünniñ Ğazalı - Mecnun'un Gazeli
22. Lâyliniñ Ğazalı – Leylâ'nın Gazeli
23. Lâyliniñ Ğumırınıñ Ğazalı – Leylâ'nın Ömrünün Gazeli

Lâyli-Mäcnün Kıssası, giriş dörtlüğünde Allah'a hamd ve senâyla başlayıp Hz. Muhammed'e salavat²⁷la biter. Giriş bölümün ikinci dörtlüğü Allah'a münacatla devam eder ve asıl kıssaya girilir. Kabile beyinin, neslini devam ettirecek oğlunun olmadığına dair Allah'a niyazda bulunması ve uğruna adaklar adaması gibi kısımlar kıssanın girişinde görülmemektedir. Ancak bu kısımlar daha sonra ilerleyen bölümlerde kahramanların birbirine olan diyaloglarında (dadı kadınlar arasında, Kays'ın annesi ile dadı kadın arasında, Kays'ın babası ile Lâyli'nin babası arasında) karşımıza çıkmaktadır.

Arap kabilesinde iyi bir adam yaşar. Allah ona bir evlat bağışlar. Çocuk dünyaya gelince adaklar kesilir, ziyafet verilir ve toy²⁸ düzenlenir²⁹. O toyda oğlanın adını “Kays” koyarlar. Çocuğu yaşlı bir dadı kadına verirler. Ancak Kays daima ağlamaktadır.

Dadı, şaşkınlıkla çocuğu avutmak için çare aramakta ve dolaşmaktadır. Bu koşturmayla evleri gezmektedir. Nihayet dadı evin birine girer. Orada harf söyleyen bir kız bebeği görür. Kays'ı kız bebeğin yanına oturturlar. Kays ağlamasını keser, neşelenir ve oynamaya başlar. Dadılar, bebekleri bir birinden ayırmak istediklerinde tekrar ağlamaya başlarlar. Dadı kadın, Kays'tan bahseder, onu ana babasının Allah'a yalvarıp ve Allah'ın

²⁶ *ahvâl* (a.i. hâl'in c.): haller; Ancak Kazak Türkçesinde sözcük teklik “hâl” anlamı ile kullanılmaktadır, hal; bkz. Devellioglu, F. (1999). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara.

²⁷ *salavât* (a.i. salât c.) 2. Hz. Muhammed'e ve Onun soyundan gelenlere okunan dua [Allahümme salli âlâ seyyidinâ Muhammedin ve âlâ âli seyyidinâ Muhammed = efendimiz Muhammed'e ve onun soyuna sopuna salât ve selâm olsun]; bkz. Devellioglu, F. (1999). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara.

²⁸ Eski Türkçeden; *Ziyâfet, şölen, yemekli eğlence*; bkz. Türkçe Açıklamalı Büyük Sözlük. (2011). Türk Dil Kurumu. Ankara.

²⁹ Kıssanın girişi direk dolaylı anlatımla yapılmaktadır.

inayetiyle dünyaya geldiğini söyler. İkinci dadı da baktığı kız bebeğin tek evlat ve adının Lâyli olduğunu bildirir. Lâyli'nin de onun anne babası tarafından Allah'a niyazı sonucunda dünyaya geldiğini anlatır.

Dadı kadın, Kays'ı ağlamamsı için o eve bırakıp gelir. Bu durumdan haber alan Kays'ın annesi, oğlunu dadının yanında göremeyince dadıyı azarlar. Dadı, Kays'ın annesine durumu anlatır ve kendisinin görmesi için teklif eder. Kays'ın annesi eşin yalandan, bir beyin hanımına misafirlğe gideceğini söyleyerek o eve gitmeye karar verir. Kadının geleceğini öğrenen bebek Lâyli tarafı, hazırlıklar yapar. Kays'ın annesi olanlara şahit olur. Çocukların bulunduğu evde yüksek düzeyde ağırlanır ve oradan neşeyle ayrılır.

Dadılar bebekleri aynı döşeğe ve beşiğe yatırır. Dadılar, birkaç sene bebelere aynı evde bu şekilde bakarlar.

Kays yürümeye başlar. Beş yaşını doldurunca Kays'ı sünnet ettirirler ve debdebeli bir toy yaparlar. On yaşında okula molla³⁰ya verirler. Okulda kızlar da vardır. Bir saf oğlan, bir saf kız talebe oturmaktadır. Kays, orada Lâyli'yi görür ve aşkıdan iradesini kaybeder. Lâyli de Kays'ı görüp gizlice gönül verir. İki genç birbirlerine âşık olurlar. Bir müddet neşe içinde vakit geçirirler. Hep ayrılmamak için çaba harcarlar. Okulda sırf konuşmak için birbirinden ders öğrenirler, birbirlerinin isimlerini yazarlar, kitaplarını saklarlar, oynarlar. Biri okulda kalsa diğeri bekler, durumu, alışkanlık haline getirirler. Bu gizli aşklarını kimseye sezdirmemeye çalışırlar.

Ancak bu durum kısa bir süre sonra duyulur. Dedikodudan rahatsız olan Lâyli'nin annesi, kızının şerefine lekelenmemesi için kızına nasihatlerde bulunur. Lâyli bu sözlerden sonra olayı inkâr eder. Annesinden aşkın ne olduğunu sorar, bilmezlikten gelerek anasına yalan konuşur. Lâyli okuldan ayrılmaya mecbur olur ve eve kapatılır. Evde aşk derdiyle yüzünü sarartır. Bu acıya dayanamayıp içinden gazeller söyler.

Lâyli'yi okulda göremeyen Kays, hasretinden perişanlığa kapılır. İçinden gazeller söyler. Kays ağlamaktan kendinden geçer.

³⁰ Molla: Medrese öğretmeni, imamı; bkz. Türkçe Açıklamalı Büyük Sözlük. (2011). Türk Dil Kurumu. Ankara.; Devellioglu, F. (1999). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara.

Günlerin birinde kabile halkı nevruz kutlar. Bu sırada Kays, arkadaşlarının ısrarından sonra Lâyli'yi görmek ümidiyle bahçeye (kır) gezmeye çıkar. Bahçede bir çadır görür ve çadırda Lâyli'yle karşılaşır. Fakat ikisi de kendinden geçerek bayılırlar. Arkadaşları³¹ Lâyli'nin yüzünü gül suyuyla yıkayıp ayılttıktan sonra evine götürürler. Kays'ın arkadaşları da baygın halde yatmakta olan Kays'a gül suyu serpererek ayıltır. Kays, sevgilisini yanında göremeyince deliye dönerek üstündeki elbiselerini çıkartır. Feryat eder, babasını hatırlar ve çöllere düşer. Başına toprak saçıp “deli-Mäcnün” olur.

Arkadaşları Mäcnün'ün halinden babasına haber verirler. Babası, oğlunu bulmak için yola düşer. Çölde oğlunu dikenden döşekte, toprağı yastık etmiş halde bulur. Onun bu haline yüreği yanan babası nasihatlerle oğlunu bu aşktan vazgeçirmeye çalışır. Ancak Mäcnün sözden anlayacak durumda olmaz. Tam tersine: *“Sen kimsin bana böyle akıl verirsin? Derdimin şifası sende bulunmaz. Başka söz kulağıma hoş değil, haberin varsa Lâyli'den bahset”* der (Lâyli-Mäcnün Kıssası, Envanter no: 2001; Babalar Sözü, 2005: 22-30). Bu halinden vazgeçiremeyeceğini anlayan babası, onu aldatarak, Lâyli'nin evinde misafir olduğunu söyler. Mäcnün babasından, “Lâyli” ismini duyunca muradına ermiş gibi yerinden fırlar. Onları annesi karşılar ve anne baba Mäcnün'e nasihat ederler. Ardından “aşk”ın tanımını hakkında bir gazel söylerler. Mäcnün, bunları dinledikten sonra yanıt verir ve aşkın tanımını üzerine bir gazel okur.

Babası, oğluna yapacak başka çare bulamaz. Bilgin kişileri ve kabilenin ileri gelenleri ile danışır. Önce bir haberci göndererek belirtmek isterler. Ardından bu düşüncelerinden vazgeçip hep birlikte Lâyli'yi ailesinden istemeye mecbur kalırlar. Lâyli'nin babası onların geleceğinden haberdar olur ve iyi bir şekilde karşılayarak ağırlar. Fakat kız isteme teklifini Kays'ın babasından duyunca: “Oğluna deli-Mäcnün diyorlar. Deliye kızım hiç layık olur mu?” diyerek yanıt verir. Fakat Kays iyileşirse kızını vereceğine dair söz verir.

Bu yanıtla ezgin halde dönen Kays'ın babası olanları oğluna tek tek anlatır. Mäcnün'ü bu derdinden kurtarması için her taraftan dervişlere, tabiplere, hekimlere başvurur; dualar ettirir. Fakat hiç birinden fayda gelmez. Oğlunu birisinin tavsiyesiyle Kâbe'ye götürüp tavaf ettirir. Hacerül Esved'e yüzünü sürdürür, dileklerde bulundurur.

³¹ Kıssada “kenîzek (f.i.) küçük câriye (bkz: memlûke, süriyye).” olarak geçer; bkz. Devellioglu, F. (1999). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara.

Mäcnün, kutsal yerden mutlu olur, fakat aşkından kurtulmayı isteyecek yerde, Lâyli'ye olan aşkının daha da artmasını diler. Üstelik vahşi hayvanlarla dostluk etmeyi ve yurdunun çöller olmasını da dileklerine ekler. Dileklerini o sırada duyan Mäcnün'ün babası, oğlunun düzelmeyeceğini anlar ve çok ağlayıp umudunu keser. Kutsal yerden çok hüzünlü döner. Mäcnün ise yine çöllere revan olur.

Mäcnün bu gidişle bir ulu dağa gelir ve dağa bakarak yanık yanık şiirler söyler. Dağı dost edinir. Fakat karşılıksız dostluktan vazgeçip Lâyli'nin diyarına doğru yola koyulur. Yolda tuzağına ahu düşürmüş bir avcıya rastlar. Belindeki kemerindeki para pul ve altın vererek ahuyu kurtarır. Yüzünü, ahunun yüzüne ve gözüne sürerek Lâyli'ye olan aşkıdan feryat eder, onunla sahrayı dolaşır. Bunu izleyen birçok ahu da bunlara katılır.

Derken Mäcnün, başka bir yerde tuzağa düşmüş bir güvercin (kebuter³²) görür. Tuzağa düşen güvercinde kendi halini görür. Avcıya parmağındaki cevher yüzüğünü vererek onu da kurtarır. Mäcnün ona da derdini döker. Güvercin de ona alışır, diğer kuşlarla birlikte yanına gelirler ve gündüzleri Mäcnün'ün başına kanatlarıyla gölge yaparlar. Bunu gören diğer vahşi hayvanlar etrafına toplanır. Mäcnün böylece kuşlarla ve hayvanlarla yaşamaya devam eder.

Öte yandan, Lâyli da sevdasının verdiği acıyla baş başa yanmakta ve bunu herkesten gizlemek zorunda olduğu için çok daha zor bir durumda bulunmaktadır. Zaman zaman muma, pervaneye derdini döker, herkes uyuyunca ay ile ve sabah rüzgârıyla dertleşir. Kızının bu haline acıyan annesi çareler aramaya çalışır. Lâyli'nin kız arkadaşlarını sık sık davet eder. Onlar da kendilerince Lâyli'yi avutmaya gayret ederler. Ama Lâyli, hiçbir şeye heves etmez. Daima suratı asık şekilde derdinden yanar.

Bir bahar günü annesi, Lâyli'yi arkadaşları ile kır gezintisine çıkarır. O sırada Lâyli'nin aklında Mäcnün vardır. Kudret sahibini anarak halinden bir gazel söyler. Bu sırada gaipten bir ses gelir. Mäcnün'den haber veren bir şiirdir. Onu işitince mutluluğa erer.

³² kebûter - (f.i. c. kebûterân) güvercin; bkz. Devellioğlu, F. (1999). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara.

Böyle devam eden kır gezintilerinin birinde, adı İbni Selâm olan bir zengin adam orada avlanmaktadır. Kır gezintisinden dönmekte olan Lâyli'yle İbni Selâm karşılaşır ve ona âşık olur. İbni Selâm, hediyeler göndererek Lâyli'yi babasından ister. Anası ve babası razı olup kızını verirler.

İşte bu sırada adalet ve cesaretiyle ün salmış Nevfel adında bir kahraman, Mäcnün'ün acıklı hikâyesiyle, tertip ettiği eğlence meclisinin birinde tanışır. Yanındakilerden ona bu kadar dert verenin kim olduğunu sorar ve sahraya gelerek Mäcnün'ü kuş hayvanla gezerken bulur. Duyduklarını kendi gözüyle görür: *“Senin haline çok acıdım, halinden anlayan yok muydu? Gel benimle, senin uğruna her şeyimi feda ederim”* diyerek teklifte bulunur. Mäcnün bir gazelle yanıt verir: *“Birçokları muradına ermem için çare aradılar, ama bulamadılar. Ben bir bahtsız adamım”* der. Nevfel: *“Eğer Lâyli sana söz verdiyse, benim için çetin değil”* diyerek Mäcnün'ün başına sarık takıp, üstüne elbise giydiren (Lâyli-Mäcnün Kıssası, Envanter no: 2001; Babalar Sözü, 2005: 58-64). Mäcnün teklifini neşeyle kabul eder. Nevfel o anda Lâyli'nin babasına mektup yazar. Lâyli'yi Mäcnün'e isteyerek tehdit eder. Lâyli'nin babası kızarak mektubu aynı şiddetle geri çevirir. Nevfel, Lâyli'nin kabilesine sayısızca asker toplayarak savaş açar. İki taraf cenge girer. Mäcnün bir köşede savaşı izler. Allah'tan kendi uğruna savaşmakta olan Nevfel'in ordusu yerine, Leylâ'nın kabilesinin kazanmasını diler. Nevfel tarafından asker ölse sevinir, karşı taraftan ölenlere üzülmür. Birkaç kere Lâyli'nin kabilesinin askeri safına geçip savaşır. Bunu gören Nevfel askeri şaşırır: *“Biz senin uğruna can vermekteyiz, sense onlara yardım edersin.”* der. Akşama kadar, Nevfel'in ordusu her ne kadar sayıca ve silahça üstünlerse de, karşı tarafa galip gelemeyizler. Akşam Mäcnün'ün davranışını askerlerinden haber alan Nevfel, onun keramet sahibi biri olduğunu anlar. Nevfel durumdan hiçbir şey anlamaz. Ertesi gün sabahtan yapılan savaşta, Nevfel kazanır. Lâyli'nin babası esir düşer ve Nevfel'e yalvarır: *“Lâyli için savaştığını bilirim, yalnız kızım bir başkasıyla evlenecektir. Bir kadına iki koca yakışır mı? Bu durum ar ve namus işidir. Şeriata ve geleneğe göre uygun değil. Lâyli'yi kendi eşine ver, ya da kendine al”* der. Nevfel, teklifi kabul etmez ve *“Ben alakadar olduğum işe pişmanlık duymaktayım. Bir hastaya derman bulmak için gelmişim. Fakat o hastalığın dermanı yokmuş. Malın mülkün, kadının sizin olsun. Artık size tehdit etmem”* diyerek özür dileyip vedalaşır. Mäcnün Lâyli'ye kavuşmayacağını anlar ve sitemler ederek Nevfel'e: *“Hani, âşıkları kavuşturmak için söz verdiğin? Bu mu yaptığın?”* diyerek insanlardan uzak sahraya kaçar. O sırada, cengi seyir halde bulunan ahali, biraz sabrederse Lâyli'yi kendine yar edeceğini söylerler.

Mäcnün, söylenenlere öfkeyle kulak vermez. Nevfel, “*Bu iş Hakkın işi, bunu kimse değiştiremez!*” der ve o da, kendi yurduna döner.

Mäcnün, sahrada bağı ezik ve perişan halde inleyip ağlamaktadır. Vahşi hayvanlarla dolaşırken, zincire bağlamış bir kişiyi yedip götüren bir ihtiyarla karşılaşır. Mäcnün zincirlenmiş esirin haline acır ve ihtiyara nedenini sorar. İhtiyar: “*Bu adam kim ki dost davranırsa, o adama hasımlık eder. Hep boş laflarla meşguldür. Kendinin bir işi, zanaatı ve sanatı yok. Evinde çoluk çocuk aç oturur. İş yapmak bilmez, nafakasını bu işten bulsun diye zincire vurdum. Topladığımız para pulu ise bölüşürüz*” diye durumu anlatır. Bunu işiten Mäcnün: “*Divaneye layık bir işmiş, zinciri bana bağla. Parada gözüm yok, hepsini sen al. Yalnız Basra’da girmedik bir ev bırakma*” diyerek esirin yerine kendini zincire bağlatır. İhtiyarla birlikte ev ev dolaşır. Lâyli’nin evinin önüne gelirler. Bu sırada halsizliği artar ve yıkılır. Mäcnün’ün sesinden tanıyan Lâyli dışarı çıkar ve içinden bir gazel söyler. Mäcnün da bir ah çekip yanıt olarak bir gazel söyler. Ardından zincirini parçalayarak kanlı yaşlarla kaçır. Bir taşraya gelip yaşır.

Bir gün Mäcnün, kör gibi gözünü bezle bağlar ve bir kimsenin yedeğiyle kapı kapı dolaşarak dilencilik eder. Lâyli’nin evinin önüne gelince “*Hû dos*” diye ses çıkarır. Lâyli Mäcnün’ün geldiğini anlayarak yüzü perdesiz şekilde evden çıkar. Mäcnün Lâyli’yi görünce sitemler eder. Sonra tekrar çöle revan olur.

İbni Selâm, Lâyli’ye evlenmek için vadettiği mal mülkü yollar. Nikâh için tüm varlığını döker ve kimsenin görmediği hazırlıklar yapılır. Bu durumda Lâyli, matem tutar. Eninde sonunda Lâyli istemese de İbni Selâm’la evlenir. Ancak Lâyli evlilik gecesinde: “*Senin bilmediğin bir sır vardır. Ben bir pire bağlıyım. Peri elinde kılıcıyla her zaman hazır bekler. Eğer ikimiz ilişki kurarsak, ikimizin ölümü onun elinden olacak. İnsanın candan tatlı nesi var? Diğerini sen bilirsin. Gel bir müddet sabır edelim. İnşallah Tanrı şifa verir de mutlu oluruz.*” diyerek İbni Selâm’a yalan söyler. Bu yalana İbni Salam inanır. Mutsuzluğa kapılır. Eşini bu perinin etkisinden kurtarmak için hocalardan ve hekimlerden çare aramaya başlar.

Bu sırada Mäcnün, Zeyd adında kendi gibi, aşk acısı çekmiş olan biriyle tanışmıştır. Zeyd Lâyli ile İbni Selâm’ın evliliğinden Mäcnün’ü haberdar eder. Artık Lâyli’nin bir başkasının eşi olduğunu ve bu sevdadan vazgeçmesi için ikna etmeye çalışır. Mäcnün

Läyli'ye mektup yazar. Ardından bir gazel söyler ve mektubu Läyli'ye bir bahaneyle ulaştırmasını Zeyd'e söyler. Zeyd bir hile düşünür ve bir derviş (hekim) elbisesi giyer. İbni Selâm'a gider ve Läyli'yi iyileştirecek yazılı bir duasının olduğunu söyler. Zeyd Läyli ile görüşür. Läyli hemen Mäcnün'ün mektubuna cevap yazar ve bir gazel söyler. Läyli'nin mektubunu Mäcnün'e ulaştırır. Bir hayli zaman Zeyd hoca kılığıyla Läyli'yi ziyaret eder ve âşıkların mektuplarını bu şekilde taşır.

Aynı zamanda babası Mäcnün'ün derdine çare bulamadığından perişandır. Bir yandan yakınlarının: *“Hep Mäcnün evladım der durursun, ağzından düşürmezsin, ağlarsın; fakat oğlunu aramaz, sormaz, derdine şifa bulma girişiminde bulunmazsın. Sanki çok evladın varmış gibi davranmaktasın.”* sözleri ezmektedir. Babası bu söylemlere dayanamayıp çöle Kays'ı bulmak üzere yola çıkar. Ancak bu sefer ihtiyarlıktan halsiz dolaşan babasının ayaklarından kan akar. Önceden Mäcnün'ün bulunduğu yerleri bilen birini (kılavuz) bulur. Kılavuzla uzun yolculuk yapar. Yolda ateş yakmakta olan birini görür. Yaklaşınca ateş yakan oğlunu tanır ve uzun uzun nasihatler edip yalvarır. Mäcnün başta babasıyla gitmek ister. Fakat aşkını anınca bu düşüncesinden vazgeçer ve babasına cevap verir: *“Benim canım Läyli ile birdir. Biz bir can, iki teniz”* der. Babası oğlunun bu halini görünce artık başka çare olmadığını, hiçbir şey yapamayacağını anlar ve nasihatten vazgeçer. Ancak ölünce kabrini ziyaret etmesini ve dost düşmana bu davranışını belli etmesini ister. Olanlardan sonra evine hasta dönen baba, kısa bir süre sonra Mäcnün'ün hasretiyle can verir.

Mäcnün'e babasının ölümünü haber veren bir avcı, Mäcnün'ü azarlar: *“Sen nasıl bir evlatsın? Hem akılsız, hem vicdansızmışsın. Baban hasretinden vefat etti. Sen burada oturursun”* demesi üzerine, Mäcnün, babasının mezarını arayıp bulur ve toprağına yüzünü sürer, kabrine başını koyar. Babasına acı çektiği için hem Allah'tan hem ondan bağışlanmasını dileyerek figan eder, yanıp yakılır. Dileği kabul olunup, babasının kabri açılır ve babası oradan Mäcnün'e gül uzatır. Orası nurla dolup, amber ve hoş kokularla etrafa yayılır. Babası seslenir: *“Evladım, sana razıyım”* dedikten sonra tekrar kabrine girer. Mäcnün bağışlandığı için çok sevinir.

Bir gün Mäcnün sahrada dolaşırken, bir tahta üstünde iki resim (suret) görür. Orada seyredenler de vardır. Resmin biri Mäcnün, diğeri Läyli'dir. Mäcnün bıçağıyla Läyli'nin suretini kazıyarak kendininkini tekrar kazır. Sebebini soranlara: *“Birliğe iki suret (resim)*

yakışmaz. Can birdir, beden ikidir” diye açıklar. “Sen buradasın. Peki, Lâyli nerede? Sevgili yârine vefa etmez mi?” diyenlere: *“Mâcnün beden, Lâyli candır; diğerini siz düşünün”* der.

Bu arada Mâcnün tekrar kuşlarla hayvanlarla birlikte. Vahşî hayvanlar onun hizmetine girmiştir. Emrinden çıkmazlar, nezaket gösterirler. Mâcnün, saz çalarsa birlikte avaz ederler. Mâcnün, ağladığında gözyaşları o kadar akar ki, göle dönüşür. Döktüğü gözyaşından ot ve gül biter, hayvanlar sulanır.

Bir gece *“Derdime medet bulunur mu?”* diye etrafa bakınırken, oradan bir ordu geçer. Orduda padişahlar ve beyler vardır. Tahtı altın ve gümüşten, taşları inci mücevherdendir. Mâcnün onlara Lâyli’sine kavuşturma isteğiyle seslenir. Onlardan hiç ses ve seda çıkmaz, yollarına devam ederler. Mâcnün artık kimseden vefa bulamayınca sitem eder. Allah’a yalvarır.

Sabah olduğunda dağa çıkar ve eski arkadaşı Zeyd’in geldiğini görür. Zeyd’in yüzü sevinçten nurla dolmuştur. Mâcnün sebebini sorar. Zeyd Lâyli’yi gördüğünü ve selâm getirdiğini söyler. Onun dert yandığı halini anlatır. Mektup yazmaya iradesinin olmadığını bahseder. Mâcnün bunları duyduktan sonra gönlünde bir medet bulur. Sevgilisine olan güveni artar. Zeyd’le bir cevap mektubu gönderir.

Bir süre geçtikten sonra, İbni Selâm Lâyli’ye olan aşk derdine yenik düşer ve vefat eder. İbni Selâm’ın ölümü, hem Arap geleneklerince ölenin ardından bir iki yıl yas tutulması usulü, Lâyli için fırsat olur. Ağlayıp inlemesi serbest olunca bol bol ağlar.

Zeyd İbni Selâm’ın vefat ettiğine dair Mâcnün’e haber getirir. Mâcnün haberi duyar duymaz ah çekip figan eder. Olandan şaşırıp kalan Zeyd nedenini sorar. Mâcnün İbni Selâm’ı: *“Canan için canını feda etti. Canını verip maksadına kavuştu”* diyerek bir gazel okur.

Bu sırada Lâyli babaevinde yaşamaktadır. Burada da sözde İbni Selâm’ı bahane ederek gönlüyle de Mâcnün’e ağlar. Yalnız kalıp Allah’a münacat edip halinden anlamasını diler. Böylece kendinde olmayıp ev hayvanlarının yanına giderek sitem ettiğini farketmez. Lâyli’nin acılı sesi orada böğürmekte olan bir deveyi etkiler. Deve böğürmesini

keser. Lâyli, devenin gözyaşını farkeder ve devenin sırtına yaslanarak derdini deveye döker: *“Senin başında ihtiyarın yok. Yük taşıy yürürsün. İkimizin hali benzer. Dert ikimizi yoldaş etti. Beni sevgilime götür.”* der ve ağlaya ağlaya devenin üstünde bayılır. Ayılıp gözünü açtığında kendini çölde bulur. Deve etrafına bakmadan gitmektedir.

Lâyli, yolda bitkin birine rastlar ve yol sormak için *“Kimsin?”* diye seslenir. Oturmakta olan gariban kişi Mäcnün’dur. Mäcnün cevap vermeden Lâyli’ye kim olduğunu kendisine sorar. Lâyli: *“Sevgilim Mäcnün’ü ararım. Çok ağlayan aşığı Lâyli’siyim. Ben bir bülbülüm gölden sahraya geldim”* demesi üzerine Mäcnün, *“Mäcnün’ü daha önce görmüş müydün? Gördüğünde tanır mısın?”* dediğinde Lâyli, *“Gül bülbülünü hiç unutur mu?”* der. Mäcnün, *“Ben Mäcnün’üm. O halde benim sıfatlarımı söyle”* diyerek konuşurlar. Mäcnün başından geçenleri birer birer anlatır. Lâyli Mäcnün’ü tanıyarak ağlamaya başlar ve bir gazel söyler.

Mäcnün tekrar: *“Sen kimsin? Sözün hoştur. Ayıp buyurmazsanız çölde ne ararsınız? Kendinden beyan et”* diye tanımazlıktan gelir. Lâyli cevap verir. Mäcnün: *“Cemaline hasret bırakıp yüreğimi dağladın. Benden can gitti, tenime başka dirlik can buldum. Beşeri aşktan geçtim. İlahi aşka yön tuttum”* der ve bir gazel söyler. Lâyli bunlara rağmen vuslat ister. Fakat Mäcnün’ün olgun halini anlayarak takdir eder ve vuslatı sabırla bekleyeceğine dair gazel söyler. Bu sırada Lâyli’nin uzaktan deveye binmiş biri gözüne ilişir. Sözünü bitiremeden *“Burada birlikte bulunmamız, başkasına görünmemiz hoş olmaz, ölümünden ayıp üstündür”* diyerek oradan ayrılır.

Bu arada Mäcnün mihnet ve dert durumunda bulunan Hakk’a yakın olan bir gönül ehlidir. Fani dünyanın maddi unsurlarından elini çeken bir kâmil kişidir. İnsanoğlunun kötülüklerinden tamamen uzaklaşmak ister ve kendi iç âlemine kapanır. Hakkın hikmetli varlığına anlam verir. Bu olguları kaleme alır. Yazdıkları insanlar arasına dağılır. Mäcnün cümle âleme tanınmaya başlar.

Lâyli dünyadan gönlü soğumuş, bu cihandan bezmeye karar verir. Artık son tecellisini kaybetmiş ve aşkın derdine dayanamaz olmuş. Bu hasretini sonbahar gününe döker ve orada her şeyin anlamı kalmadığına dair umutsuzluk ateşiyle yanıp yakılır. Bahçede yaprakları dökülen ağaçlardan kendi halini görür. Artık kendisi için bu cihanda tutunacak hiçbir şeyin kalmadığını düşünür. Umudunu yitirir. Allah’a canını alması için

yalvarır. Temiz olduğu için duası kabul olunur. Yataklara düşer. O sırada annesini yanına çağırır: *“Ben öldükten sonra ağlayıp sahrada Mäcnün’ a rastlarsan, onun uğruna canımı teslim ettiğimi söyle. Eğer vefası varsa beklemesin bu dünyada terk etsin gelsin, yabancılardan olmadığı öbür dünyada muradımıza erelim”* diye aşkını itiraf eder ve son sözünü söyler. Annesine bu vasiyetleri söyleyerek hayata veda eder.

Annesi yas tutar. Saraya gelenler Lâyli’yi yıkayıp, cenaze namazını kırlarlar ve defnederler. Mezar başına da bekçi koyarlar.

Lâyli’nin ölümünden haber alan Zeyd, bu haberi Mäcnün’e ulaştırır. Mäcnün feryad ve figanla Lâyli’nin mezarına gider. Ağlayıp inleyip kabrinin toprağına başını koyar ve başına toprak saçar. Gözlerinden kanlı yaşlar akar. Yaş akar ki, akıttığı yaş Lâyli’nin kabrine dökülür. Allah’a sığınır ve canını teslim etmek ister. Gece boyu matemli gazel söyler. Dileği kabul olunur ve sabaha doğru kabrini kucaklamış şekilde can verir.

Ahali Mäcnün’ü da yıkayıp, cenaze namazı kırlarlar ve Lâyli’nin kabrini açarak yanına defnederler. Zeyd sadık dostunun aşkının hürmeti için ve onların isimlerinin unutulmaması için bir türbe yaptırır. Yanında da medrese inşa eder. Kandiller asar. İnsanlar sürekli iki aşkın mezarını ziyarete gelirler.

Bir gece Zeyd, Lâyli ve Mäcnün’ün mezarına yaslanır ve uyuyakalır. O gece bir rüya görür. Rüyasında iki âşık isteklerine ermiş, kaygıdan azat olmuş, neşe içinde dolaşmaktadırlar. Hizmetlerinde el bağlayıp ayakta hazır bekleyen birkaç yüz melekler bulunmaktadır.

2.1.1.1. Kays’ın Dünyaya Gelişi ve Çocukluğu

Kıssada Kays’ın dünyaya gelişi, nesli Arap’tan gelen iyi bir adamın yaşadığı anlatıldıktan sonra, annesinin kumsağında kımıldayıp seyran etme mübalağasıyla başlar. Hak bağışlayıp dünyaya bir çocuğun gelme vaktinin olduğu belirtilir. Fakat kıssanın

daye³³ler arasında, daye ile Kays'ın anası arasında ve Kays'ın babasının diyaloglarında Allah'a niyaz ve dilekler sonucunda evlat sahibi oldukları husus vurgulanmaktadır:

Daye:

Bul bala bir ğarāptıñ calğız uğı
Köp cılap tilep alğan Haktan munı
Hakı alıp uvahtışa aşıraymın
Kayıs atı tıñdasañız sözdiñ çımı (17)

Kays'ın annesi:

Žarığıp tilep aldık biz Hudāydan
Alıp kel turıp barıp koyğan caydan
Üş künnen beri mağan kelgeniñ çok
Kurısın bala aşırıp kılğan faydan (29)

Kays, anadan ay gibi güzel fitratla doğar. Oğlanın doğuşunun tasviri Allah'a şükretmekle devam eder. Çocuğun doğum sebebiyle babasının sayısız hayvan kesip günlerce ziyafet vermesi; fakirleri, miskinleri doyurması; Allah'a şükretmesinden ve sevincinden kaynaklanır. Ziyafet sırasında çocuğa ad koyması için müezzine ezan okutup, kamet getirtmesi İslami gelenekten kaynaklanan merasim sergilenmektedir.

Kays, dünyaya geldiği günü “Kaygı makamına düştüm mü?” ibaresini şair bebeğin kendi ağzından dile getirmektedir. Olayı tasavvufi bir bağlamda düşünüldüğünde, dünya bir gam ve keder yeridir. Dolayısıyla anlatıcıya göre Kays'ın feryadı hiçbir şekilde dinmez.

Kandan temizlenerek bir daye kadına emirle verilmesi, dayenin de Kays'ı süt yerine asil hayvanla beslemesi, çocuğun farklı bir biçimde bakıldığına işaret eder. Daha sonra daye tarafından canla başla özen göstermesine rağmen, çocuğun hiçbir şeye avunmaması, meyletmemesi ve sürekli ağlaması bir bebek için şaşırılacak durumlardandır.

2.1.1.2. Kays'ın Lâyli'yle İlk Görüşmesi

Bu bölümde dayenin perişan duruma düşüp, Kays'ı avutma peşinde koştururken Lâyli'nin bakıldığı eve denk gelmesi anlatılmaktadır. Belli ki, daye bebeğin feryadını

³³ dāye (f.i.) taya, sütnine, çocuğa bakan dadı; bkz. Devellioglu, F. (1999). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara.

dindirmek için her tür avutma arayışındadır. Bu koşturmada ev ev gezmesi ve evin birinde harf söyleyen bir kız bebeğe rastlaması, Kays'ın da bu bebek sayesinde feryadını kesmesi olağanüstü olaylardandır.

İşte olayın ilginç tesadüfı, anlatıcının öteki bebeğin Lâyli olduğundan yaşlı daye sayesinde dile getirilmesindedir. Anlatıda Lâyli de ağlamaktadır. O da Kays gibi birinin tek evladıdır. Kıssada Lâyli'yı anlatan kadının yaşlı olduğu belirtilir. Ancak kadının: “Bu çocuk benim öz evladımdır” demesi ve tek çocuk olduğundan hoca, mollaların Lâyli adını koyduğunu söylemesi, olaya katılan farklı epizotlardır. Bu bölümde daha anlaşılmayan hususlardan biri, dayenin Lâyli'yi “öz evladım” demesinden yola çıktığımızda öz annesi sayılması gerekirken, sonraki dörtlüklerde iki daye olarak çocuklara baktıkları anlatılır.

Yaşlı kadın:

Otırğan söz söyleydi kâri hatın
Bul meniñ öz balamdür ferî-zâtı
Dünyâda calğız bala bolğannan şöñ
Lâyli dep hoca molda koyğan atın (18)

Hak berdi tilegen şöñ kız balanı
Kız tuvıp köñil çirkin muzdağanı
Köterip cılağan şöñ alıp cürüp
Carılıp tabanımnıñ sızdağanı (19)

Köterip kıdıramın damıl almay
Şağınıp körgenimdi esten şalmay
Bir minut cılağannan tıyılmaydı
Cılaydı afgân etip çarçap talmay (20)

Akılım dal boladı oylağanda
Cılavın şabır etip koymağanga
İşine kaçça bala otırğızşam
Etpeydi toktap mağzur heç bir cānga (21)

Kemidi kıdıruvmen carım cānım
 Köterip bala bağıp ketti şānım
 Neçe kün, neçe uvaḥıt baḳşam daḡı
 Körgenim oşı-aḳ oynap otırğanın (22)

Kays ile Lāyli'nin gülüşüp oyun oynamaları, yemeḡi günde bir kere yemeleri, iki günde bir dinlenmeleri, ne dayeye ne de anaya ihtiyaḫları olmadıḡı ile aynı döşeḡi ve beşiḡi menzil etmeleri farklı bir epizot unsuru olarak vuku bulmaktadır.

Güneş ve aya benzetilen iki çocuk arasında yaşanan hikmetin anlamına varamayan dadılar, macerayı Allah'ın çözülemeyen hikmetinden sayarlar:

Ḳuvanıp oynap otır eki ködek
 Ceri çok heḫ oynagan munan bölek
 Otırar ḡaşıḳ-maḡşuḳ sıkıldanıp
 Emesdür illā bâliḡ bul ḡacap kep (23)

Kıssanın bu bölümüne Lāyli'nin de çocukluḡunun bilgisi kısa bir şekilde dāhil edilmiştir. Onun da çocukluḡu Kays ile bir arada, bir evde, menzil ettikleri anlatılmaktadır (6-48).

2.1.1.3. Annesinin Kays'ı Görmeye Gitmesi

Daye, Kays'ı Lāyli bulunduğu diḡer dayenininde bakımında bırakır. Bu sefer dayeyi tek başına gören Kays'ın annesi çok kızar. Dayanamayıp dayeyi yanına alır ve azarlar. Daye korkusundan bütün olanları, bebekleri birbirinden ayırmak istediklerinde tekrar ağlamaları sebebiyle bırakmak zorunda olduğunu anlatır. Bunun üzerine Kays'ın annesi oḡlunun durumunu kendi gidip görmek istemesi ayrı bir epizot sergiler. Beyinden bahane ile izin alıp çocukların bulunduğu eve gitmesi, öteki evin sahipleri tarafından iyi şekilde ağırlanması Kays'ın çocukluḡunun anlatımı içerisinde. Oḡluna ve Lāyli'ye dayelerin içtenlikle baktıḡına içi rahatlayan anne, duruma bizzat memnun olarak döndüḡü kıssada yer almaktadır.

2.1.1.4. Kays'ın Sünnet Ettirilmesi

Kays, beş yaşını doldurup altı yaşına girdiği zaman büyük bir ziyafetle sünnet ettirilir. Sünnetin önemine özen gösteren kabile reisi olan babası, yapılması gereken geleneğin en görkemli serüvenini yerli halka yaşatmaktadır. Kıssayı tertip eden şahıs ya da nazma çeken kişi sünnet düğünü (toyı) vesilesiyle ziyafetin günlere uzadığını kaleme alırken, Kazak geleneğine ait olan millî oyun “bäyge³⁴”yi esere dahil etmiştir. Bununla birlikte sünnet eden mollaya “toğız beruv³⁵, ton cabuv³⁶” merasimini kendiliğinden, yani Kazak halkının geleneklerinden parçalar eklemiştir. Eğlenmek amacıyla yapılan oyunlar, eğlence toplantıları ve ipekten giyim kuşanmaları ziyafeti renklendirmek için dile getirilmekte olduğu görülmektedir (49-51).

2.1.1.5. Kays ile Lâyli'nin Okula Başlamaları ve Âşık Olmaları

Kays on yaşına geldiğinde, ilim öğrenmek/eğitim görmek için okula verilir. Kıssada okulun bulunduğu yer ise mescittir³⁷. Okulda kız ile oğlan karışık şekilde eğitim görmesi tasviri, bir nevi cennetteki huri ile gılman³⁸a benzetilmiştir. Okulda birbirini gören iki gencin âşık olmaları ve sabırlarını aşk ateşine galip ettirmeleri gün geçtikçe artmakta olduğu geçer. Kays'ın aşk ateşiyle yanmaya başladığı, gerçek nazarını o kıza çevirdiği, gönlüne aşk ateşinin düştüğü durumu, kıssanın aşağıdaki dörtlüğünde anlatılmaktadır:

Sol kızğa Kays şaldı çın nazarın
Tapkanday kuvanadı ğaşıq carın
Köñiline ğaşıq otı fayda bolıp
Ketirdi boyındağı ihtiyārın (56)

³⁴ Bayge: Kazak halkının milli at yarışma oyunu. Büyük toy ve ziyafetlerde düzenlenir. Kazak hanları Kerey ve Janibek tarafından meydana getirilmiştir; Sagındıkov, E. (1991). *Kazaktın Ultık Oyındarı*. Almatı. s. 120-121; Yücel, M. U. (2010). Kazak Türklerinin Milli Oyunlarındaki At Yarışları. II/I Ocak, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*.

³⁵ Toğız beruv: Büyük toy ve ziyafetlerde dokuz çeşit hediye verme geleneği. *Kazak Tilinin Sözdigi*. (1999). Til Bilimi İnstitutı, Almatı.

³⁶ Ton jabuv veya şapan kigizuv: Kazak halkının milli gelenek unsurlarından biridir. Büyük toy, ziyafetlerde saygı gösterdikleri büyüklere, yarışmada kazanan kimselere bir tür yakalı, değerli postlardan yapılmış kürk giydirme geleneğidir. Bu yöresel kıyafet son zamanlarda “şapan” giydirme geleneği olarak devamını bulmuştur; *Kazak Tilinin Sözdigi*. (1999). Til Bilimi İnstitutı, Almatı.

³⁷ mescid (a.i. sücûd'dan. c. mesâcid) küçük cami bkz. Devellioğlu, F. *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara, 1999; Yalnız namaz kılınacak küçük cami anlamından önce medrese; molla efendinin bir odada ebce öğretimi yeri olarak da kullanılmıştır;

³⁸ gılman (a.i. gulâm'ın c.) 1. tüyü, bıyığı çıkmamış delikanlılar, gençler; bkz. Devellioğlu, F. *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara, 1999.

Kays, bu durumdan sonra iradesine sahip olamaz, dünyaya bakışı değişir, aynı anda hem mutlu hem de dertli olur. Çünkü aşk zevkiyle birlikte derdini de vermektedir. Okul onun için müptelasını görme yeri, bahanesi olur. Kazandığı bu aşk duygusu ile sevgilisine sürekli kavuşmak ister.

Lâyli ise bir melek gibi güzeldir. Kıssada onun güzelliği tasvir edilirken Kays’a olan aşkını gizli saklı beraberinde taşıdığı geçer. Onların aşk duygusu gün gün arttığından dolayı birbirlerini görmezlerse yaşayamaz hale geldiği vurgulanır. Birbirinden uzak oturmaması, bildiklerini bilmedik bahanesi yaparak hatalarını düzeltmesi, isimlerini elleri yoruluncaya kadar yazmaları, kitaplarını saklayarak oyun oynamaları ve sevdaya kapılan davranışları anılmaktadır (52-74).

2.1.1.6. Kays ile Lâyli’nin Âşklarının Duyulması

Kıssanın bu bölümünde iki aşk arasındaki münasebetin çok zaman geçmeden ahaliye aşıkâr olmaya başladığı anlatılır. “Kays ile Lâyli âşık olmuşlar!” söylentisi Lâyli’nin annesinin kulağına gider. Dedikodunun duyulması üzerine Lâyli’nin annesinin çok kızdığı belirtilir. Lâyli’yi okuldan döner dönmez elinden tutup azarlayarak nasihat ettiği anlatılır. Kızının namusunun ve aile itibarının lekelenmemesi için uzun uzun nasihat eder. Her gelenle su gibi akmamasını, sokaklara düşmemesini tembihler. Daima pinhan gezmesini tavsiye eder. Oğlanın âşık olmasının yanında, kızın âşık olmasının doğru olmadığını bildirir. Eğer bu olanları babası öğrenirse işin kötüye gideceğini vurgular. Lâyli’nin okula gitmesini, kimseyle görüşmesini yasaklar ve eve kapatır.

Lâyli söylenenlere karşı aşkın ne olduğunu anlamadığını ve masum olduğunu yalanıyla annesini kandırır. Annesi kızının söylediklerine inanır. Fakat Leyi üzüntü içinde kafeste bulunan kuş gibi sararıp solmaktadır. Eve kapatıldığı için ağlamakla vakit geçirir:

Hafasta Lâyli boldı turğan kıstay
Bar meken tiri ğarîp bul bayğustay
Ġaşıqtıñ dîdârınan ümît kesip
Şargayttı kayğımenen körkem tüsti (97)

Bu noktadan itibaren Kays ile L yli'nin ayrılıkları başlar (75-114).

2.2.1.7. Kays'ın M cn n Olması

Bu b l m L yli'nin eve kapatıldığından bihaber olan Kays'ın, sevgilisini okulda aramasıyla ilerler. Sevgilisinin okula gelmediğini anlayınca, Kays'ın feryad ile ağladığı ve acısından feleğe şik yet ettiğı anlatılır. L yli'den ayrıldığı i in hasretle yanıp tutuşan Kays, iradesini aşka galip kılar. S rekli ağlayıp inlediğı i in de aklı başından gider ve M cn nlaşır.

Kıssada M cn n olma noktasını aşağıdaki bir d rtl kte L yli'nin aşkı y z nden deliye d n p M cn nlaştığı hızlı bir şekilde anlatılmaktadır:

Cılavmen  ays mırzanıñ  aklı ketti
 ş d bolıp şaba  al an k nder  tti
 L yliniñ  ařı ınıñ  řerimen
 Ayırıp es t sinen m cn n etti (114)

G nlerin birinde kabile halkı Nevruz kutlar. Arkadaşları: “Ya M cn n! Kaldır kafanı, vakit e lence vaktidir. Bah eleri gezelim, belki orada sevgilinle karşılaşırsın” demesi  zerine M cn n s ylenenlere kulak verir. Ba , bah ede  i ek toplayıp arkadaşlarından ayrı gezinirken bir  adırd  L yli ile karşılaşır. Birbirlerine seslerini  ıkartamadan hasretlerinden ikisi de baygın d şerler. Gezintiden d nen L yli'nin arkadaşları baygın halde uzanmakta olan L yli'nin y z n  g l suyu ile yıkarlar. Anne babasının   rendiğı halde işin k t ye gideceğini d ş nerek yerinden kaldırıp g t r rl r.

M cn n'  baygın halde bulan arkadaşları g l suyu serperek ayılırlar. M cn n ayılınca yanında L yli'yi g remez ve “Allah!” diye ah  eker. Hasreti  ncekinden beter artar. Arkadaşlarına babasını olaydan haberdar etmesini s yler ve kimsenin nasihatlerini dinlemeyeceğini anlatır. Aşk ızdırabıyla g z nden kan, a zından k p k akar.  zerindeki elbiselerini atar ve başına toprak sa arak ıssız sahra yolunu tutar. Yolda feryad ve figan eder (115-141).

2.1.1.8. Babasının Kays’a Nasihat Etmesi ve Başkasıyla Evlenmesini İstemesi

Mäcnün’ün halini arkadaşlarından öğrenen babasının gözlerinden kanlı yaş akar ve oğlunu bulmak için çöl yoluna düşer. Mäcnün’ü çölde dikenden döşek, topraktan yastık yapmış perişan halde bulur. Oğluna boş yere cefalar çektiğine dair nasihatlerde bulunur. Ancak Mäcnün Lâyli’den başka bir şey düşünmeyeceğini ileri sürer. Babası çaresiz kalıp, Lâyli’nin kendi evlerinde beklediğini söyleyerek kandırır. Mäcnün Lâyli adını duyar duymaz yerinden fırlar.

Annesi oğlunun perişan halini görünce feryad eder. Evde babasıyla birlikte oğluna nasihat ederler. Lâyli’den ve ona karşı duyduğu aşkıdan vazgeçmesini ve Arabistan, Acem diyarı kabilelerinden dilediği başka bir güzelle evlenmesini isterler. Mäcnün derdinin devası Lâyli olduğunu, Lâyli’den başkasına göz koymadığını ve bu tekliflerini asla tekrar etmemelerini tembihler (142-183).

2.1.1.9. Lâyli’nin Mäcnün’e İstenmesi

Mäcnün’ün durumuna üzülen babası kabilenin ileri gelenleriyle oğluna Lâyli’yi isteme konusunda istişare eder. Öncelikle Lâyli’nin babasına bir haberci göndererek Lâyli’yi istemeyi düşünürler. Sonuçta Lâyli’yi babasından hep birlikte istemeye karar verirler. Çeşitli hediyeler hazırlayıp kabile büyükleriyle Lâyli’yi istemeye giderler. Karşı taraf onları iltifatla iyi karşılayıp ağırlar. Daha önce görmedikleri yiyecek içecekler sunarlar. Mäcnün’ün babası kendinden, kabilesinden bashsettikten sonra asıl gayesi oğluna kızını ister. Hatta sakladığı bir hazinesinin olduğunu, ne isterlerse oğlunun uğruna bütün malını sarfedeceğini anlatır.

Lâyli’nin babası halk arasında oğluna “Mäcnün” dendiğini, ateş ile su bir kaba nasıl konulmadığı misalini getirerek, kızını bir deliye vermeyeceğini söyler. Ancak Mäcnün’ün babasına oğlunun iyileştiği takdirde, kızını verebileceği yanıtını verir (184-214).

2.1.1.10. Mäcnün’ün Kâbe’ye Götürülmesi

Babası olanları Mäcnün’e anlatır. Mäcnün’ü iyileştirmek için hekim ve tabiplere başvurur fakat kimseden medet bulunmaz. Bir Arap bunların durumlarına acır ve Kâbe’ye

götürülmesini tavsiye eder. Babası Mäcnün'ü iyileşmesi için Kâbe'ye götürür. Orada hayır dua etmesini ister. Mäcnün, Beytullah'a geldiğinde çok mutlu olur. Hacerü'l-Esved'e yüzünü sürer, Kâbe'yi yedi kere avaf eder. Sonra Allah'a aşktan, aşk derdinden kurtulmayı isteyeceğine, Lâyli'nin ve kendinin aşkını artırması ve daimi kılması için yalvarır. Üstelik kuşlarla, hayvanlarla, dost olmayı, sahrayı kendine makam etmesini ve mihnet meşakkata aşına etmesini niyaz eder.

Mäcnün'ün söyledikleri duasını duyan babası, bütün umudunu kaybeder. Mäcnün'ü kendisiyle birlikte getiremez. Ağlayarak Mekke'den evine yalnız döner (215-243).

2.1.1.10.1. Mäcnün'ün Dağ ile Dertleşmesi

Mäcnün bu sırada ıssız çölün yolunu tutmuştur. Perişan halde gezerken yüksek bir dağa varır. Dağın güzelliğini seyrederken gül, pınar, ağaç ve dere tıpkı anne babası gibi Mäcnün'e hizmet ederler. Mäcnün dağın yamacında akmakta olan pınara bakarak dağ ile dertleşirken, birdenbire dağdan kendi gibi aşk ateşinde tutuşup yanan bir yanık ses gelir. Mäcnün kendi halini ona benzeterek zar ağlayıp içini döker. Ancak bu bir ses olduğunu anlar ve onun kendisine yaren olmayacağını düşünür. Bulunduğu mekânın hep Lâyli'yi andırdığı ve Lâyli'nin yokluğuna, hasretine fazla dayanamadığı için tekrar Lâyli'nin yaşadığı diyarı yoluna revan olur (244-256).

2.1.1.10.2. Ahuyu Avcıdan Kurtarması ve Ahu ile Dertleşmesi

Kıssanın bu bölümünde Mäcnün'ün yolda ansızın tuzağa yakalanmış ahuyu görmesiyle başlar. Mäcnün ahunun yanına yaklaştığında onun gözlerindeki yalavarışı görür. Avcıya ahunun canına kıymaması ve merhamet etmesi için yalvarır. Avcı başını kesse bile ahuyu salmayacağını, salırsa çoluk çocuğunun aç kalacağını, bu işi kendine meslek ettiğini ve ailesinin geçim kaynağı olduğunu anlatır. Sadece para pul karşılığında ahuyu salacağını söyler. Mäcnün belindeki kemerini, para pulunu ve altınını vererek ahuyu azat edip şenlendirir. Ahunun yüzüne yüzünü dayar, gözüne gözünü sürer ve inleyip ağlar. Kendisini yalnız bırakmamasını, yanından uzaklaşmamasını, daima birlikte dolaşmasını ister. Ahu Mäcnün'ün haline acır, ağladığında teselli eder. Bunu gören birçok ahu onunla yol arkadaşı olur (257-274).

2.1.1.10.3. Güvercini Avcıdan Kurtarması ve Güvercin ile Dertleşmesi

Mäcnün'ün arzusu Lâyli'nin bulunduğu diyara ermehtir. Dolayısıyla bu bölümde çaresiz ve perişan halde gezinirken ağa düşmüş bir güvercin görür. Onun bu haline canı çok yanar. Güvercin cıvıdayıp çığlık atmaktadır. Güvercinin cefaya tutsak olan halini Mäcnün kendi haline benzetir. Yanına gelen avcıya zavallı kuşu bırakmasını ve minikten doyumluk yemek olmayacağını anlatır. Avcı geçimini ağ kurmakla sağladığını, kuşu bırakmayacağını söyler. Mäcnün parmağındaki cevher yüzüğünü çıkartıp avcıya verir. Sonra güvercini alıp ayağındaki bağıni çözer ve serbest bırakır. Mäcnün bu sefer dillendiremediği derdini güvercine anlatır. Güvercinden kendini sahrada yalnız bırakmamasını, yoldaş olmasını, Lâyli'den haber getirip, kendisinden cevap götüren habercisi olmasını canı gönülden ister. Güvercin Mecnu'un haline acır ve diğer kuşlarla yanına gelir. Mäcnün'ün anlattığı aşkına kulak verip, ona kanatlarıyla gölge yaptığı epizotu bulunmaktadır. Hem vahşi hayvanlar, hem de kuşlar Mäcnün'den hayır işaret gördükleri için, onun buyruğuna girerler (275-289).

2.1.1.11. Lâyli'nin Durumu

Bu bölüm, Fuzûlî'nin Lâyli'den beyân etmesi üzerine başlar. Lâyli bunca acısının verdiği cefadan gönlü şenlenmez duruma gelir. Yaşı ilerledikçe anasından babasından ve tanıdık bildiklerinden bezer olur. Anasının bu duruma canı yanar. Kızının gönlünü teselli ve eğlendirmek amacıyla birçok kızı görevlendirir. Ancak Lâyli bunların hiçbirine meyletmez, umursamaz. İçindeki gizli sırrı kimseye anlatmaz. Gün geçtikçe Lâyli'nin ahı şiddetle artar (290-294).

2.1.1.11.1. Lâyli'nin Mum (Şem') ve Pervaneye Sırrını Söylemesi

Kıssanın bu bölümündeki adı geçen olay örgüsü kısa bir şekilde anlatılmaktadır. Lâyli bir gece herkes uyuyurken yanmakta olan mum ile dertleşir. Onun da günlerin birinde yana yana yok olacağını düşünür. Mumun yandığını kendine benzeterek: “Senin de benim gibi için yanmakta!” diye söylenir. Mumu içindeki sırrını gizleyen, pervaneye âşık bir varlık olarak görür. Pervane ise yanan mumu sevgilinin yüzüne benzeterek, onun ateşine yanıp canından olduğunu, içindeki gam ve hasretin acısından yanıp yakıldığını hisseder. İçindeki ateşi ne kadar gizlemeye çalışsa da sönmeyeceğini, tıpkı tamuğ ateşine

benzetildiğini eskilerden kalan nasihati hatırlar. Maalesef mumdan, pervaneden derdine derman bulamaz ve sabredip sırrıyla başbaşa kalır (295-299).

2.1.1.11.2. Lâyli'nin Ay ile Dertleşmesi

Lâyli bu bölümde dost ve cariyelerinin uykuya daldığı gece yarısında sahraya çıkar ve aya bakarak ah çekip ağlar, gönlünün sırrını açar. Tanrıya derdinin dermanı için diyar diyar dolaşp sevgilisinin nerede olduğunu, gönlünün halini bildirmesini diler. İradesinin kendi elinde olmadığından, sevgilisinin diyarına gidemediğini dile getirir. Eğer bizzat karşılaşrsa gündüzünü bir ölü gibi, gecesini ise diri halde geçirdiğinden haber vermesini niyaz eder. Sevgilisinin hasretiyle gündüzünün geceye değiştiğini, eleminin içine sığmadığını şikâyet eder (300-304).

2.1.1.11.3. Lâyli'nin Saba Rüzgârı ile Dertleşmesi

Lâyli bu sefer derdini saba rüzgârına beyan eder. Rüzgârın da Tanrı tarafından yaratılmış bir varlık olduğunu ifade ederek sevgilisinin bulunduğu mekânın neresi olduğunu öğrenmek ister. Kendini bir garip sayıp, elalemin sırrından habersiz olduğunu sultanına beyan etmesini ve selâm götürmesini diler. Canını ateşle yakıp yıktığı şikâyetinde bulunur. Evela hoş nazarını kendinde bulduğunu söyleyer. “Kendine yar bulup, benden gönlünü soğutmuş mu? Gönlü bir başkasıyla teselli buluyor mu? Lâyli'yi hiç düşünüyor mu, acaba?” gibi suallerle Mâcnün'ün yokluk sebeplerini sayar, meramını saba rüzgârına havale eder. Sadece dert çaresinin kendinde bulunduğunu açıklar. Gerçek sevdalılar isteğine tez zamanda kavuşamayacağını anlar. Uykusuz, gece ve gündüz, zamanını hep bu şekilde geçirir (305-310).

2.1.1.12. Lâyli'nin Baharda Gül Bahçelerinde Gezmesi

Kıssada bahar tasviri, kış mevsiminin geçmesi, baharın gelmesiyle bahsedilir. Baharın gelişi doğaya ayrı bir canlılık getirir. Yağmurun yağışı, yeryüzünün yeşil renge bürünmesi, ağaçlarda yaprakların gürlemesi, kırlarda elvan elvan çiçeklerin yetişmesi hepsi baharın gelişiyle can bulup neşelenmektedir. Nice âşıklar gül bahçelerinde gezip, gül toplayıp birbirine kavuşurken, Lâyli bu güzellik mevsimine güller gibi açılmaz, bitkin bir şekilde ilgi göstermez, ayak basmaz. Annesi kızının bu güzellikten mahrum kalmaması,

gam ve kederinden kurtulması, oynayıp gülmesi için kızlarla birlikte kırlara çıkarır. Fakat Lâyli'ye bahar mevsimi derdini ondan beter artırmıştır. Lâyli'nin iki gözü yaşla dolar, hevesiz kırları dolaşır.

Bir vakit matem tutmak ister, bir köşeye çekilip gönlündeki sırnı söylemeye başlar. Dertle teninin zayıf düştüğünü, gözünden nurun, başından aklın gittiğini, diri iken canının ateşle yandığını ifade eder. Sevgilinin yokluğundan, vefasızlığından, bu taraflara gelmeyişinden, başına bu kadar dert verdiğinden yakınır. Etrafına bakınıp sevgilisini arar. Fakat hiçbirinde sevgili tecellisini göremez, eskisinden beter cefa çeker. Gözyaşı döker, aşk derdine çare diler, içinden kendi halini anlatan gazeller söyler.

Ansızın bir ses gelir kulağına. Birisi Mâcnün'ün halini anlatan şiir söylüyordur. Bakar, kuru bir ses olduğunu anlar. Gelen seste Mâcnün'ün aşktan Lâyli'ye göre daha çok cefa çektiği, gamının gün geçtikçe arttığı ve asıl gama tutulanın Mâcnün olduğu anlatılmaktaydı.

Lâyli sevgilisinden ansızın olsa da haberdar olduğuna neşelenir. Kendini unutmadığını anlar ve evine mutlu döner. Evine geldiğinde anne babası kızının sevinçli yüzünü görüp sevinirler (311-331).

2.1.1.13. İbni Selâm'ın Lâyli'ye Âşık Olması ve Lâyli'yi İstemesi

Kıssada İbni Selâm Araplar arasında bir emirdir. Lâyli'yi av avlama sırasında görür ve birden ona âşık olur. İbni Selâm, hediyeler hazırlar ve elçilerle mektup göndererek Lâyli'yi babasından ister. Lâyli'nin babası elçileri iyi davranışlarla ağırlar ve kızını ona vereceğini söyler.

İbni Selâm, sevinçli haberi alıp arzusu gerçekleştiğine sevinir ve ziyafet verir. Uğruna dünya dolusu mal ve hazine harcayacağına söz verir (332-341).

2.1.1.14. Mâcnün'ün Nevfel'le Tanışması Ve Nevfel ile Lâyli'nin Kabilesinin Savaşı

Kıssada Nevfel cesur ve adil bir kahraman olarak karşımıza çıkar. Daima mağdur olan, adaletsizlikle karşılaşan ve aşk yolunda cefa çekenlerin yanında mücadele veren

biridir. Bir gün meclisinde Mäcnün'ün halinden ve şiirlerinden parça okunur. Nevfel şiiri beğenerek sahibinin kim olduğunu ve ona bunca cefayı kimin saldıgını sorar. Meclisten biri Mäcnün'ün hikâyesini beyan eder. Yanına birkaç nökerini alıp Mäcnün'ün bulunduğu mekânı arar ve Mäcnün'ü kuş hayvanla gezinirken bulur. Haline acır ve kendisiyle birlikte gelmesini, arzusuna kavuşturacağını vadeder. Mäcnün, pek çok kişinin derdine çare aradığını fakat başaramadığından söz açar ve bir gazel söyler.

Nevfel, Lâyli söz verdiyse bu işin kendisine zor olmadığını ve kudretinin buna yeteceğini açıklar. Mäcnün'ün başına sarık takıp üstüne elbise giydirir. Mäcnün bu durumdan çok ümitlenir. Nevfel, Lâylinin babasını tehdit eden bir mektup yazıp kızını Mäcnün'e ister. Arada savaş olmadan bu işi iyilikle halolunmasından yana olduğunu belirtir. Lâyli'nin babası kızar ve delillerle işi olmadığını, kılıca kılıçla karşılık vereceklerini cevaplar.

Nevfel Şam'dan asker toplayıp gelir ve iki taraf savaşa başlar. Mäcnün bir köşede savaşı izler ve olanlardan çok perişan olur. Nevfel'in ordusundan biri ölünce şükreder; Lâyli tarafı yenerse neşelenir. Birkaç kere Lâyli'nin ordusu safında Nevfel'in askerine karşı savaşır. Bunu Nevfel askerlerinden biri farkeder ve neden yaptığını sorar. Mäcnün Lâyli için canını feda edeceğini, onun kılıcından ölse bahtiyar olacağını ve karşı tarafa esir düşmeye bile razı olduğunu söyler.

Aslında Nevfel girdiği her savaşı kazanırmış. Ancak bu sefer akşama kadar yapılan savaşta galip gelemediği için hayeret eder. Askerlerden biri Mäcnün'ün bu tuhaf davranışını ve duasını anlatırlar. Nevfel, Mäcnün basit biri olmadığını, dolayısıyla duasının makbul olunduğunu anlar ve girdiği savaştan pişman olur. Fakat sabah olunca tekrar savaşa başlar ve bu sefer galip gelir. Lâyli'nin babası Nevfel'e esir düşer. Huzuruna çıkartılınca yalvarır ve kızının nişanlısı olduğunu, töreyi, şariat yolunu bozacaksa bir kadına iki kocanın uygun olmadığını söyler. Aksi halde Lâyli'yi kendisine almasını ister.

Nevfel, Tanrı'nın karşısında günâhlı olduğunu kabul eder. Gönlü hasta olan birine yardım etmek istediğini ve bu hastalığın çaresi olmadığını söyleyerek pişman olduğunu belirtir. Lâyli'nin babasını malından mülkünden, kadınından ayırmayacağını söyler. Mäcnün, Nevfel'e sitemler eder. Nevfel elinden geldiğini yaptığını ama bu işin Tanrı'dan başkasının yapamayacağını hatırlatır. Orada toplanan ahali Mäcnün'e sabır ederse

konusarak tekrar L yli'ye kavuşturacaklarını anlatırlar. Fakat M cn n s ylenenlere kulak vermez (390-414).

2.1.1.15. M cn n' n Kendini Zincire Bağlatması ve Dilencilikle L yli'nin Evine Varması

Bağrı yanık, ağlaya ağlaya sahrada avare avare gezinirken karşısına zincirli bir tutsağı olan ihtiyaara rastlar. İhtiyardan bunun sebebini sorar. İhtiyar i indeki sırnı anlatır: “Bu adam dostluğa d şmanlıkla karşılık verir, ge imi i in insanları aldatır, dedi kodu yapar,  oluk  ocuğu a  otururken meslek edinmek bilmez, helal iş yapmaz. Dolayısıyla ben de bu huyundan arınmasını, adam olmasını istedim ve b ylece zincirle bağladım. O g nden bu yana diyar diyar gezip dilencilik yaparız ve kazancımızı tek tek b lş yoruz.” diye cevap verir.

M cn n, ihtiyarın yanlış yaptığını, zincire bağlanması gereken kişinin kendisi olduğunu s yler. İhtiyarla gezip dileneceğini, kazandığı para pulda g z n n olmadığını, hepsini kendine teslim edeceğini anlatır. Bahtının nuru olan L yli'yle karşılaşmak niyetiyle Basra'da girmedik ev bırakmamasını arzu eder.

İhtiyarla Basra'da ev ev dolaşıp dilencilik yaparlar. M cn n, L yli'yi g receği  midiyle hayret ve şaşkınlık duyar. Bir vakit ihtiyar M cn n' n daha rahat dilenmesi i in elinin bağını   zer. Nihayet Allah'ın yardımıyla L yli'nin obasına da gelirler. L yli'nin evinin  n ne geldikleri zaman M cn n' n halsizlikle ayakları tutulur. O sırada L yli M cn n' n sesini tanıyarak dışarı  ıkar. M cn n'  perişan ve gamdan zayıflamış halde g r nce dayanamaz i inden bir gazel s yler. M cn n da i inden ah  ekip g nl n n sırnı d kmeye başlar. Sultanına aşkın yaşattığı zulm nden şik yet eder. O sırada kalabalık seyre toplanmıştır. Aralarında  ocuklardan kimisi M cn n' n bu haline alay edip g l ş rken, kimisi ise acıyıp ağlarlar. M cn n bu durumdan rahatsızlanır, zincirlerini par alar, g z  kanlı yaşla dolu halde halkın arasından uzaklaşır. Taşrada yaşamaya devam eder (415-444/2).

2.1.1.16. Mâcnûn'ün Lâyli Evine Kör Dilenci Bahanesi ile Gitmesi

Mâcnûn, ikinci kez bir başka bahaneyle Lâyli'yi görmek ister. Gözlerini mendille bağlar, birinin eşliğinde, tıpkı kör bir dilenci gibi evleri gezip dilenir. Asıl maksadı sevgilisi Lâyli'nin evine gelir ve evin önünde “Hû dost!” diye seslenir. Lâyli, sesi işitince gelenin kim olduğunu anlar ve Mâcnûn'e perdesiz yüzünü gösterir. Bu durumda görmesinin sebebi kendisi olduğunu söyler. Mâcnûn, güneş gibi güzeline gönlünün gizli sırlarını aktarır ve ağlaya ağlaya eskisi gibi çölün yolunu tutar (444/2-458).

2.1.1.17. Lâyli'nin İbni Selâm'ın Lâyli ile Evlenmesi ve Lâyli'nin Yalanla İbni Selâm'ı Kandırması

İbni Selâm Lâyli'yle nikâh yapmak için vadettiği ganimetleri Lâyli'nin ailesine gönderir. Lâyli bu duruma çaresiz kalır ve dert ile inleyip ah çeker, içindeki aşk ateşini perişanlığa yoldaş eder. Tanrı'ya bu şekilde ızdırap çektiğini bir bir anlatır. Onu bu şekilde görenler babaevinden ayrılmanın zamanı olduğunu anlatırlar. Lâyli söylenenlere karşı ses çıkarmaz, asıl sırrının anlaşılmasını istemez. Mâcnûn'ü ne kadar istese de, utanma duygusu üstün gelir ve ister istemez ısrarcı kızların dediklerini yapar, süslenir, giyinir.

İbni Selâm, kimsenin daha önce görmediği bir düğün tertip eder. Yıldızlar gibi saf bağlayan güzeller, eğlence meclisini aydınlatmak için ellerinde mumla beklerler. Beş yüz güzel, çiftlerin yoluna gül suyu serpiyor; yüz güzel, amber kokusu kokulandırıyor; yüz güzel ise dombıra çalıp şiir söylüyor ve yüz cariye, yüz tabak altın saçıyordu. Lâyli ise bunların hiçbirine itibar etmez.

Düğün günü Lâyli, İbni Selâm'a: “Bizim yurda, maksadına ermek için gelmişsin, fakat benim bir sıırım var. Elinde kılıcı var perinin biri, her zaman hazırda bekler. İkimiz yakınlık kurarsak, canımızdan oluruz. Candan tatlı ne var ki, gerisini sen bilirsin. Sabır edip bekleyelim, Yüce Tanrı bu belanın şifasını verir” diye kandırır. İbni Selâm, bu yalana inanır. Kendinin ve Lâyli'nin hayatını kaybetme korkusuyla vuslatla ilgilenmez. Lâyli'yi bu illetten kurtarmak için çareler aramaya başlar (459-502).

2.1.1.18. Mäcnün'ün Lâyli'nin Evlendiğinden Haber Alması ve Mektuplaşmalarında Zeyd'in Yardımcı Olması

Lâyli'nin evlendiği ile ilgili haberi, insanlar arasında tanınan, akıllı Zeyd adında bir gençten öğrenir. Zeyd, Mäcnün'ün aşk acısına aşına olan ve ortak kaderi paylaştığına inanarak yardımda bulunur.

Mäcnün haberi alınca ah çekip, inleyip ağlar. Lâyli'nin sözünde durmadığını düşünerek yakınır. Eline kalem alıp sitem dolu bir mektup yazar. Mektubu Zeyd'in bir şekilde Lâyli'ye ulaştırmasını ister.

Zeyd, İbni Selâm'ın diyarına vardığında bir hile düşünür ve hekim derviş kılığına girer. İbni Selâm Zeyd'i yanına alır, Lâyli'nin durumunu anlatır ve derdine çare bulabileceğini sorar. Zeyd, Lâyli'nin derdine yazılı bir hayır duası olduğunu söyler. İbni Selâm sarayından büyük bir oda ayırtır. Zeyd, Lâyli'nin yanına girer ve Mäcnün'ün mektubunu verir.

Lâyli, mektubun Mäcnün'den geldiğini anlar. Mektuba yüzünü sürer, okuyunca gözlerinden kan akar. Lâyli de durumunu açıkladığı ve özür dilediği cevap mektubu yazar. Ardından sitem eden bir gazel söyler.

Lâyli, yazdığı mektubu bir bahane uydurarak Zeyd'e vermek ister: “Sizin duanız derdime şifa oldu. Ben de yazılı bir muska var, giderken onu yanınızda götürün. Silinmiş yeri veya yanlış düzeltirsiniz. Dua verip dua alıp daima ziyaretimize gelin” der.

Zeyd, mektubu Mäcnün'e ulaştırır. Mektupla tanışan Mäcnün Lâyli'yi yanında görmüşcesine çok neşelenir. Zeyd böylece iki âşık arasında haberleşmeyi sağlar (503-601).

2.1.1.19. Babasının Mäcnün'e Çölde Nasihat Etmesi

Mäcnün'ün babası ve annesi oğulları için gece gündüz üzüntü çekerler. Gözleri kurumaz; gündüz sabrı olmaz, gece ise rahat ve huzuru kalmaz olur. Elinde iradeleri kalmayıp, oğullarının derdine çare bulamadıkları için üzgün dururlar. Babası yakın akrabalarından duyduğu: “Bir tek Mäcnün deyip ağlarlar. Fakat hastalıktan iyileştirmek bilmezler. Sağa sola baktırmazlar. Tıpkı iki üç evlat sahipleri gibi... Merhametsiz, gaddar

insan oldukları bu hareketsizliklerinden bellidir” dedikleri ayıplamaları üzerine Mäcnün’ü sahrada aramaya gider. İhtiyar binlerce ızdırap ve sıkıntı çeker, yolu bulmaya gayret eder. Oğlundan bir iz bulamaz, gece gündüz dolaştığından ayaklarından kan su gibi akar.

Birkaç kere Mäcnün konağının yerini bilen bir kişiyi bulur. Birlikte yol arayıp gelirken ansızın gözüne ateş parıltısı görünür. Ateşi yakan kimsenin çalı çırpı toplamaya alışık olan Araptan biri zanneder. Ateşine ısınmaya gelerek ateş yakanın yüzüne dalar. Zavallı ihtiyar, oturandan kendi oğlunu tanır. Oğlunun halini görünce ah çeker, gözlerinden yaş yerine kan akar. Yanına oturur ve uzun uzun nasihat eder, makamının, mal mülkünün, saygı ve hürmetinin sahibi olmasını, yabancıya kaptırmamasını, bu aşk oyunundan, Lâyli’sinden vazgeçmesini ister.

Babasının nasihatı Mäcnün’ün aklını karıştırır. Artık aşk yolunu kesip atmak, sevgiliyi ve ona duyduğu sevdasını terk etmek ister, fakat sevdanın yolunu tekrar aklından geçirdiği için bu düşüncesinden vazgeçer. Bu dünyada ilgisini çektiği hiçbir şeyin olmadığını; kulun can ile işi olmadığını, canın bir müddet tende misafir olduğunu düşünür. Babasına, mal mülke önem vermediğini, neticesinde onunda bir başkasına kalacağını söyler. Ah çekip gözlerinden yaş revan olur. Babası bir canın iki bedeni neşelendireceğini anlatır ve her şeyi unutup beraber gelmesini ister. Mäcnün ise: “Bizi iki beden olarak düşünme. Tanrı’nın kudretiyle bu iki beden bir can ile yaşamaktadır. Canım Lâyli’nin hizmetindedir, dünyada ondan başka hiçbir şeyi göremem. Bizde sevinç de ortak, gam da...” diye gidemeyeceğini söyler. Babası durumu anlar, bu yücelik karşısında nasihat etmekten kendini durdurur. Mäcnün’le vedalaşırken: “Hayattayken sözümü dinleyip sevindirmeyenden öldüğümde ne vefa beklerim. Sözüme itibar etmezsin, dost düşmana ne derim. Senden ricam var; öldüğümde başımı kim tutar³⁹? Yasımı tutarsın, mezarıma gelip feryat ve figan edersin. Dualarla benim ruhumu şad et, sevabını ise bana bağışla. Çünkü dost düşmanım “Oğlu gelmiş, gelip dua etmiş! Hayırlı evlat!” diye haberdar olsunlar” diye vasiyet eder ve evine döner (602-681/2).

³⁹ Başını tutmak: Kişinin ölüm saatinde başucunda, onun hizmetinde bulunmak; Kazak Tilinin Sözdigi. (1999). Til Bilimi İnstitutı, Almatı.

2.1.1.20. Mäcnün'ün Babasının Ölümünü Öğrenmesi ve Babasının Mezarında Yaşananlar

Babası Mäcnün ile çölde görüştüktan sonra evine hasta döner. Mäcnün'ün hasretinden amansız derde yakalanır ve çok zaman geçmeden Hakk'a canını teslim eder.

Mäcnün eski aşk derdiyle hüznler içinde yaş dökerek bihuzur otururken üzerine bir avcı gelir: “Kem akıl, hem namussuz, hem de arsızmışsın be!. Senden öte insafsız birini görmedim. Baban senin hasretinle öldü. Bir kere olsun babanı güldürdün mü? Babanın mezarına dua etmeyip, burada neden oturmaktasın? ” diye kınamayla bağırır. Mäcnün avcıdan bu sözleri duyunca göz ile gönlü durmadan ağlar. Gece gündüz demeden babasının mezarını arar. Nihayet mezarını bulur, toprağına yüzünü sürüp başını koyar. Babasına kendi yüzünden eziyetler çektirdiğı için perişan durumda, hem Allah'tan hem ondan bağışlanmasını diler. Feryat ve figan ile matem eder, yanıp yakılır. Bir an ağlamaktan canı tırnağına gelir. Allah'a: “Bu dünyadan dert ile sefer ettin. Vefatının sebebi bendim. Didarını bir görmek nasip olmazsa, ben yaşayamam!” deyip gece gündüz yalvarır, ağlayıp inler. Çektiğı ahı göklere ulaşır. Dünyadan vazgeçip bir kenara çekilir. Dileğı kabul olunup, babası bir müddet can bulur; kabri açılır ve oğluna oradan bir gül uzatır. Bulunduğı mekân nurla dolup, amber ve hoş kokular etrafa yayılır: “Evladım, sana razıyım ve hoş niyetteyim!” dedikten sonra tekrar kabrinde yer alır. Mäcnün, babası tarafından bağışlandığı durumuna çok sevinir (681/2-701/2).

2.1.1.21. Mäcnün'ün Durumu

Kıssanın bu kısmından anlatıcı aşk ve güzellikten, güzellik olmazsa aşk olmayacağı konusunu bahseder ve ardından Mäcnün'ün kendi durumundan parçalar anlatır.

Günlerin birinde Mäcnün sahrada gezmektedir. Bir levhada Lâyli ve Mäcnün resmini görür. Orada resmi izleyen kalabalık vardır. Mäcnün eline bıçak alır, Lâyli'nin resmini kazır ve kendi resmini nakşeder. Mäcnün'e iki resimden birini neden sildiğini sorarlar. Mäcnün: “Birliğe iki resim yakışmaz, can birdir, beden iki!” diye cevap verir. Soru soran neden Lâyli'nin resminin yok olduğunu, onun âşık olduğuna inanmadığını, aşkını gizli saklı tuttuğı durumunu, âşık ise daima gözü yaşlı gezdiğini ve halini belli

ettiğini bahseder. Mäcnün kendisinin ten, Lâyli'nin can misalinde olduğunu vurgular ve soran kişinin sorusunu yarıda keser.

Mäcnün böylece bütün yabanî hayvanlarla gününü geçirir. Tanrı'nın kudretiyle her türden hayvanlar onun emrine itaat ederler ve hiç zarar vermeden huzur içinde geçinip dururlar. Mäcnün'ün yiyeceği rızkı olarak, sahradan çeşitli yemiş, gölden balık getirirler. Mäcnün eline saz alsa hayvanlar da birlikte avaz ederler.

Gecenin birinde Mäcnün yapa yalnız oturur: “Derdine derman bulunur mu?” diye başını kaldırıp etrafına göz gezdirir. Yeryüzü net bir biçimden görünür. Gemi binip, deryadan yollar açıp arzusunu Şam'a gidip anlatmak ister. Ansızın bir ordu görür; biri birinden güçlü, birçoğu Çin'den. Askerlerin yürüyüşünden kara toz kalkmış, güneş gözü görünmez olmuş. Arasında padişahları, beyleri, saf bağlamış serverleri var. Altından taht, gümüşten sandalyeye oturmuşlar, taçları başlarında inci cevherdendir. Mäcnün bunların heybetini görüp çok şaşırır: “Yabanda zavallıyım ağlayıp inlerim, başımda zor müşkil durumum mevcut, derdimin çaresine bak! Lâyli'nin aşığıyım. Ümitle geldim huzuruna. Lâyli'mi kavuşturacağına eminim. Bana yardım elini uzat!” diye arzusunu anlatır. Ancak onlar Mäcnün'ün sözüne önem vermezler, boyun çevirip bakmazlar.

Mäcnün “Kimseden vefa gelmez.” deyip gönlünü soğutur. Allah'a münacat eder, bu sıkıntıdan kurtarmasını, başkasına muhtaç olmamasını diler. Sabrının kalmadığını, Lâyli'nin cefa çektiğini, derdine derman, kaygısına ilaç eylemesini Allah'tan niyaz eder. Eğer derdinin çaresi Lâyli ise, ikisini bir sıfat etmesini, kadrinin halk arasında muteber olmasını, Lâyli'nin aşkının kendine artırılmasını diler. Bu şekilde tek Allah'tan başka dert ortağı olmadığını anlar. Her şeyden ümidini keserek bir olan Allah'ın huzuruna varacak yol arar. Yana yakıla Allah'a yalvarır ve yüzünü İlah'ın dergâhına çevirir. Sırrını ve çektiği sıkıntılarının karşılığını ister. Birden gökyüzünden karanlık kalkar, güneş ile etrafa nur saçılır ve yeryüzü aydınlanır (702/2-742).

2.1.1.22. Zeyd'in Lâyli'den Haber Getirmesi

Gönlündeki cefasını çıkarmak için Mäcnün dağa çıkar. Dağda etrafını gözlerken, Allah'a ağlayıp inleyen birini farkeder ve Zeyd olduğunu tanır. Zeyd yaklaştığında hoş haberle geldiği yüzündeki neşenin aydınlığı görünür. Mäcnün mahbubüne haberinin ulaşmış

ulaşmadığını ve sevinç dolu halini sorar. Zeyd, Lâyli'nin Selâmını getirdiğini, perdesiz cemalini görme fırsatının olduğunu, Lâyli'nin kendisini düşündüğünü, sarayda kafeste bulunan kuş gibi eziyet çektiğini, bedeninin dertten parça parça olduğunu anlatır. Babasını kaybettiğini duyduğunda ağlaya ağlaya yadettiğini, gönlüyle yas tuttuğunu belirtir. Üstelik en mühimi Mâcnün'ün bunca vakit habersiz gittiğinden yakındığını ve üzüldüğünü söyler.

Mâcnün, sevgilisinin sözünü dinledikten sonra yüzünden nur gibi gülümseme belirir, gözü cevher taşı gibi parlar. Kederinden kurtulmuşçasına neşeyle başını kaldırır. Lâyli'den haber alıp gönlü huzur bulur. İki gözünden yaşlar dökülür. Zeyd'e sevgilisinden müjdeli haber getirdiği için minnetdar olduğunu söyler ve Lâyli'ye kendisinden haber götürmesini ister.

Mâcnün, Lâyli'ye sözünü tuttuğunu, kendisinin hatırlanmasına sevindiğini, derdine şifa kişi olduğunu anlatır. Sevgilisinden vefa duyunca bu yolu takip etmesi nasihatinde bulunur.

Zeyd, Mâcnün'den haberi getirince Lâyli'nin canı rahatlar (743-780).

2.1.1.23. İbni Selâm'ın Ölümü

Kıssanın bu bölümdeki girişi, Allah'ın bu dünyada var ettiği her varlıkların birbirine yoldaş olduğunu: Yaz ile kışı, gündüz ile geceyi, güneş ile ayı, ölüm ile dirliği sırayla birbirinin peşinden, ölçülü bir zaman içinde tekrarlandığı anlatımıyla başlar.

İbni Selâm, çok musibet edip elde ettiği yârine kavuşamadığı derdine düşer. Aşk ateşi, hasret acısı ve gam İbni Selâm'ın boyuna batar. Hali günden güne fenalaşır, iyileştirmek için yapılan şifa etkilemez olur. Boyundaki şifasız derdin nedeniyle Hakk'a canını vasil eder.

Arap geleneğine göre kocası ölen kadın, bir iki yıl durmadan feryat figan ederek yas tutması gerekmektedir. Lâyli için bu olay fırsat olur ve daha rahat ağlamak için gelenek gereği ananeden yararlanır; üstünü hasretine göre değiştirir; yüzünü tırnaklarıyla tırmalar, başını açıp saçını yayar. Gönlünde tuttuğu gizliliği ortaya çıkardığı için İbni Selâm'a memnuniyet duyar. Ancak bu kadar gece gündüz ağlayıp sızlaması, ızdırapla inlemesi görünüşte İbni Selâm içindir, gönlü ise sadece Mâcnün demektir.

Lâyli bir iki yıl âdeti bitirince babaevine döner (781-794).

2.1.1.24. Mâcnün'ün İbn-i Selâm'ın Ölümünü Öğrenmesi

Mâcnün, İbn-i Selâm'ın ölüm haberini Zeyd'den alır. Mâcnün işitir işitmez ah çekip ağlayıp, hasretle figan eder. Zavallı Zeyd bu olanlardan hiçbir şey anlamaz: “Baht'tan ne iyilik gördün? Yârini alan düşmanın vefatına sevinmek varken, ağlayıp duruyorsun” diye hayretle sebebebini öğrenmek ister. Mâcnün şöyle cevap verir: “Sevdada İbn-i Selâm bana eşlik ederdi. Canan için canını kıymak asıl imandandır. İbn-i Selâm, canını verip maksadına ulaştı. O, canını vererek dileğine erdi. Benim sevdamda bir noksanlık var. İşte bu hale ağlıyorum. Ben de aşğım Lâyli'ye, İbn-i Selâm da. Neden âşık olduğunu ayıplamak bana düşmez. Tek bir Allah bilir kime nasip edeceğini.” diyerek içine kapanır.

Bu arada Mâcnün geçmişte âşıkların bir macerasını hatırladığını dile getirir ve Hz. Ali ve bir askeri hakkında küçük bir hikâyeye yer verir. Ardından da aşkı anlatan bir gazel söyler (795-807).

2.1.1.25. İbn-i Selâm'ın Ölümünden Sonra Lâyli'nin Durumu

Babası, Lâyli'yi yasından gönlünü ferah tutması ve matemini unutması için bütün hazırlıkları sağlar, dünyasını safreder; ipekten ve atlastan yorgan serer; gümüşten yatak, kuş tüylü döşek hazırlar; çeşitli mücevherlerle odasını donatır. Yanına huri gibi güzeller verir, kandiller asar. Lâyli yapılanlara rağmen daima hüzünlü olur, etrafındakilere gözünü rahatça açıp bakamaz. Çünkü dünyanın güzelliği onu avutmaz, aksine aşk yarasına işler. Ağzıyla İbn-i Selâm'ı bahane eder, gönlüyle Mâcnün'ü anar ve bu hile ile çok feryat edip dert yanar. Lâyli'nin içinin ateşine dayanamayan dostları yanından dağılırlar. Ayrı evi menzil edip yapayalnız oturur ve Mâcnün'ün hasretinden cefa çeker, ağlar, inler. Bu diyarlara gelmemesinin sebebine yakınır.

Adetleri çiğneyerek Mâcnün ile kavuşursa namustan ayrılacağını, tehlikeli duruma gireceğini düşünerek hali harab olur. Allah'a sığınır, ondan haline medet diler, bu duruma çare bulması için bir yol göstermesi için yalvarır (808-832/2).

2.1.1.25.1. L yli'nin Deve ile Dertleşmesi

L yli, Allah'a dua ederken yerinde duramaz ve ansızın hayvan tutulan ahıra girdiğini farketmez. Ahırda bulunan deve b ğ rmesini keser ve L yli'nin inleyip ağlamasına kulak verir. L yli'nin s zleri deveyi mest edip coşturur, g zlerinden yaş akıtır. Devenin g zindeki yaşları farkedenden L yli, kendi halini anlatmaya başlar. Dert ikisini ortak ettiğini; devenin de iradesinin olmadığı i in onun da kendisi gibi feryat ve figan i inde gezdiğini anlatır. Devenin sırtına biner, g zyaşına itibar, haline merhamet etmesini ister ve derdinin devası M cn n' n bulunduğu diyarına ulaştırmasını s yler. Bunları anlatırken kendinden ge er ve bayılır. Sarayban bu olanlardan habersiz kalır (832/2-840/2).

2.1.1.26. L yli'nin M cn n'  Araması ve Buluşması

L yli kendine geldiği zaman sahrada olduğunu farkederek ve bu duruma şaşıp kalır. şehirden gecenin karanlığında  ıktığını hatırlar. Ağlamaktan  st  ıslanır. Deve ise yularına tabi kalmaksızın,  teye beriye, dağ taş demeden tek başına serbest gitmektedir.

G neş y kselip yery z  aydınlığa kavuştuğu anda yol  zerinde kederli, garip bir kişiye rastlar. Adamdan "Haber alayım, belki bildiği g rd ğ  vardır" diye d ş n r. Yanına gelip seslenir: "Sen kimsin? Kendini tanıtır mısın? Neden burada gamlı gamlı oturursun?" der. M cn n soruya soru ile yanıtlar: "Neden sorarsın? Anlat!". L yli: "Aşığım M cn n'  aramaktayım. Bulmak arzumdur, dolayısıyla sana sordum" der. M cn n: "Sen kimsin M cn n'  arayan? Hi  M cn n'den haberi olanı rastladı mı?" diye sorar. L yli: " oktan ağlayıp inleyen L yli'siyim! Ben bir b lb l sahraya geldim g lden" dediği anda, M cn n: "M cn n'  daha  nce g rm ş m yd n? G rd ğ nde tanır mıydın?" der. L yli: "B lb l n  g l unuttur mu hi ?" diye yanıtlar. M cn n: "Eğer aradığın M cn n ise, M cn n benim!" der ve M cn n' n vasıflarını (nişanını) s ylemesini buyurur.

L yli: "M cn n' n cemali yeni doğmuş ay gibi, teni balmumu, g z  cevher taşı, ağzı nun harf , elleri sin harfine benzer. Kirpiği ok, kaşı  ekilmiş yay gibi, bu s ylediğim nişanlar onun binden biridir. M cn n bunların  tesinde bir candır. Sana hi  benzediği yoktur. Eğer ger ekten onun hakkında bildiğin varsa s yle. Yoksa benimle nafile konuşma!" der. L yli ş pheye d ş p kararsız kaldığını s yleyerek kendini ispat etmesini ister. M cn n kendini ve yaşadığı t m olayları birer birer anlatmaya başlar. L yli onun

gerçek Mäcnün olduğunu anlayınca gözyaşları döker. Tanımadığına dair açıklamalarada bulunur.

Mäcnün Lâyli konuşmasını bitirdikten sonra: “Merhametli söz söyleyen ne güzel cansın öyle! Kimsin? Bana adını beyan et? Bu sahraya gelişinin sebebi nedir?” diye tanımaz. Lâyli çoktan arzu ettiği sevgilisi olduğunu, kafesten kurtulan kuş gibi yanına geldiğini, dualarının makbul olup artık vuslata kavuşmak istediğini anlatır.

Mäcnün artık her şeyin geç olduğunu, canın bedeni terk ettiğine çok zaman geçtiğini, Allah artık cisminde başka bir can ile dirlik verdiğini söyler. Bu makama ulaşmak için benlikten kurtulduğunu, birlik tecellisinin görüldüğünü, vahdete ulaşıp olgunlaştığını dile getirir. Gerçek âşıkların yolunu tutarak dünya denilen varlıktan el ayağını çektiğini anlatır ve kendisinden vazgeçmesini ister.

Lâyli: “Görüyorum ki, kâmile erip Allah’ın razılığını kazanmışsın. Hakk’a yakın olma niyetin kabul olunmuş. Vefasız dünyadan el ayağını çekmişsin. Nefsine dur deyip, takat bulmuşsun. Halinden anlamak istemiştin. Hakikati öğrendim.” diye gözlerinden kanlı gözyaşları döker. Bu arada uzaktan deve binmiş biri gözüne ilişir. Sözünü tamamalayamadan: “Gelen kişi bizi aramaktaysa çok ayıp olur, ölüm varken dirim de vardır.” der ve gelenin sarayda kendini bulamayıp, sahradan aramaya çıkan biri olduğunu tahmin eder. Gelen kişinin kendilerini beraber görürse halinin harap olup etrafa yayılacağından korkar. Mäcnün ile vedalaşıp evine döner. Mäcnün ise kuş hayvanla yaşamaya devam eder (840/2-923).

2.1.1.27. Lâyli’nin Sonbaharda Yaprakları Dökülmüş Ağaçlarla Dertleşmesi ve Ölümle Kavuşması

Lâyli dünyadan gönlü soğumuş, bu cihandan bezmeye karar verir. Artık son tecellisini kaybetmiş ve dayanamaz olmuş. Bu hasretini sonbahar gününe döker ve orada her şeyin anlamı kalmadığına dair umutsuzluk ateşiyle yanıp yakılır. Bahçede yaprakları dökülen ağaçla dertleşir. Umudunu yitirir. Allah’a canını almak için yalvarır. Temiz olduğu için duası kabul olunur. Yataklara düşer. Annesini yanına çağırır: “Ben öldükten sonra ağlayıp sahrada Mäcnün’e rastlarsan, onun uğruna canımı teslim ettiğimi söyle. Ayağına yüzünü sürüp duasını al. Eğer vefası varsa beklemesin, bu dünyayı terk etsin

gelsin, yabancıların olmadığı öbür dünyada muradımıza erelim” diye aşkını itiraf eder. Annesine bu vasiyetleri söyleyerek hayata veda eder.

Annesi yas tutar. Saraya gelenler Lâyli'yi yıkayıp, cenaze namazı kılarlar ve defnederler. Mezarının başına da bekçi koyarlar (924-968).

2.1.1.28. Mäcnün'ün Ölümü

Lâyli'nin ölümünü haber alan Zeyd, bu haberi Mäcnün'e ulaştırır. Mäcnün Lâyli'nin mezarına gider. Ağlayıp inleyip kabrinin toprağına başını koyar ve başına iki eliyle toprak saçar, elbisesini yırtar, göğsünü açar. Gözlerinden kanlı yaşlar akar. Kanlı yaşı taş toprağına karışır, balçık haline gelir. Çok ağlayınca gözyaşı akar ki, aktığı yaş Lâyli'nin kabrine dökülür. Allah'a sığınır, fani dünyada sevgili olmadan yaşamak istemez ve canını teslim etmek ister. Gece boyu matemli gazel söyler. Dileğı kabul olur ve sabaha doğru Lâyli'nin kabrini kucaklamış şekilde can verir. (969-992).

2.1.1.29. Mäcnün'ün Ölümünden Sonra Yaşananlar

Zeyd, Mäcnün'ün öldüğünü görür ve ah çekip, cefa çekip ağlar. Mäcnün'ü da yıkayıp, cenaze namazı kılarlar ve Lâyli'nin kabrini açarak yanına defnederler. Zeyd sadık dostunun aşkının hürmeti ve onların isimlerinin unutulmaması için bir türbe yaptırır. Yanından da medrese inşa ettirir; ziyaretçiler için kabulgah kurar, kandiller asar. İnsanlar sürekli iki aşığın mezarını ziyaret ederler

Bir gece Zeyd, Lâyli ve Mäcnün'ün mezarına yaslanır ve uyuyakalır. Rüyasında iki âşık isteklerine ermiş, kaygıdan azat olmuş, neşe içinde dolaştıklarını ve hizmetlerinde el bağlayıp hazır duran birkaç yüz melekleri görür (993-1008).

2.1.2. Tımaslı Şahıslar

2.1.2.1. Kıssa'nın Birinci Dereceli Kahramanları

2.1.2.1.1. Kays (Mäcnün)

Mäcnün, Lâyli-Mäcnün Kıssası'nın başından itibaren başkahramanı olarak olarak geçmektedir. Olayın gelişimi daima Mäcnün etrafında yoğunlaşmaktadır. En baştan kıssanın hüznünlü yanlarını aksettiren bir kahraman tipidir. Bu nedenle Mäcnün karakteri, önce Kays ile ilerleyip, daha sonra olay örgüsüne göre Lâyli'sine kavuşamayan ve bu davranışlarının sonucunda "Mäcnün" lakabını alan bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Mäcnün; *cin tutmuş, çıldırmış, deli, divâne, delice seven, tutkun*⁴⁰ anlamlarına gelen bir sözcüktür. Araya giren epizotlar bu olayı daha da süslemekte olup Mäcnün'ü diğer yandan tanıtmaya yol açmaktadır. Kıssada bu durum şöyle anlatılmaktadır:

Cılavmen Kays mırzanıñ gâklı ketti
Şād bolıp şabağ alğan kunder ötti
Lâyliniñ gâşığınıñ äşerimen
Ayırıp es tüsinen *mäcnün etti* (137)

(Ağlamakla Kays mirza aklını yitti, Şad olup ders aldığı günleri gitti, Lâyli'nin sevdasının etkisiyle aklından ayrıılıp Mecnn oldu/etti.)

Dörtlüğün bu dizelerinden sonra Kays ismi kullanılmaz, kahraman daima Mäcnün olarak tasvir edilir. Eserin anlatımının özelliği Mäcnün'ün mücadelesi yalnızlıkta dağları ve çölü tercih etmesi ile farklı serüven göstermesinden kaynaklanmaktadır. Bu yalnızlık sonunda büyük bir tasavvufi görüşe konu olarak gelişirken tekrar beşeri duyguların üstünlüğü ile son bulmaktadır. Mäcnün beşeri aşkından el çekip, hatta yanına gelen Lâyli'yi tanımamazlıktan gelmesi bile tasvir edilmişken, beşeri aşkı olmadan bu neticeye varılamayacağı düşüncesiyle, kıssa acılı bir şekilde sonlanmaktadır.

Dünyaya gelişinde feryad eden Kays, yalnız bebek Lâyli'yi görünce huzur bulması anlatılırken, okulda yine yetişkin Lâyli karşısına çıkmaktadır. Bu karşılaşma sonucunda Lâyli'ye aşk duygusunun zamanla büyümesi, sevdaya dönüşmesi ve beşeri aşktan ilahi aşk

⁴⁰ Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 711.

katına ermesi eserin başkahramanla ilgili ana hatlarıdır. Diğer bir deyişle Mâcnûn tipi şu şekilde açıklanmaktadır:

“Mecnûn, bu hayatı tercih ederken eserin kurgusunu o yöne götürmek isteyen şair tarafından aslında bir anlamda ruhsal eğitiminin de ilk adımını atmış bir birey olarak, okur karşısındadır. Bu yapılırken eserin yazarı, sık sık araya girerek kendi fikirlerini de beyan etmekten geri durmaz. Mecnûn’un aşkı onu halkın nezdinde de farklı, sıradışı bir konuma oturtmaya vesile olur. Ayrıca bir hareket adamı olmayan Mecnûn, gerçekten de belli bir düşüncenin, bir idealin temsilcisi haline sonradan gelir. Mecnûn’un temsil ettiği ideal, mecâzi aşktan ilâhî aşka ulaşmak, yani insan-ı kâmil olma adına verdiği mücadeledir. Mecnûn, neşet ettiği düşünce sistemi açısından bu idealin örnek kahramanıdır. Zaten anlatıcı, Mecnûn’u bunun aksi bir yoruma fırsat vermeyecek şekilde eserinde konumlandırır” (Kütük, 2002: 160)

Bir bakışta Mâcnûn çerçevesinde yapılan araştırmalara göz gezdirdiğimiz zaman M. Kaplan “ Mâcnûn’ü iyileşmek istemeyen ruh hastası; velileri dinlemeyen, saadeti değil, ıstırapı seven ve insanlardan nefret eden, derin bir yok olma ve manevi intihar arzusu taşıyan karakter varlığı” olarak tanımlanmaktadır (Kaplan, 2007: 138). Bu tanım Türk kültürüne aykırı düşen bir tiptir. Elbette bu tanımları Arap edebiyatından kaynaklanan mesnevinin klâsik boyutu bakımından Türk Edebiyatına geçtiğini akla getirdiğimizde, Doğu’nun unsurlarını taşıması nedeniyle milli edebiyatımıza aykırı düşmekte olduğunu farketmekteyiz. Çünkü Türk topluluklarında aşk-lirî konulu manzum hikâye, destanlarda Mâcnûn tipinde bir kahraman bulunmamaktadır. Buna rağmen eserde Mâcnûn’un insan canına hoş gelen tarafları da yok değildir. O, kendi içine kapanan, aşkını bünyesinde taşıyan, vefalı ve merhametli birey olarak da karşımızdadır. Onun tuzağa düşmüş, ağa takılmış hayvanlara acıma duygusu eserde apaçık gösterilmektedir. Üstelik vahşi hayvanlarla yaşaması mucizevi görünse de, insanlardan uzak durmak istemesi, bu epizotlar doğrultusunda kaynaklandığı düşünce, ön plana çıkmaktadır.

2.1.2.1.2. Lâyli

Kıssada başkarakter Mâcnûn’le birlikte en ayrıntılı çizilen, olayların akışını önemli ölçüde etkileyen ikinci kahraman Lâyli’dir. Lâyli karakteri kıssanın genelinde pasif bir kişilikle karşımıza çıkmaktadır. “Mâcnûn da görülen ferdi saadete engel olan topluma karşı bir isyan duygusu Lâyli’ de de görülür” (Kaplan, 2007: 129). Onun odasına kapanarak mum ve pervaneyle dertleşmesi gibi davranışları zaman zaman olay akışını doğrudan etkiler.

Läyli'nin kıssadaki bir başka konumunu belirleyen temel özelliği, onun güzelliği ve vefalı olmasından kaynaklanmaktadır. Kıssanın büyük bölümünde yalnızca dış görünümüyle ele alınan Läyli zaman zaman psikolojik özellikleriyle de tasvir edilir. Onun Mäcnün'le görüşmek ve haberleşmek için çaba harcaması, ayrılık acılarına katlanması ve sonuçta tüm gelenek kurallarını hiçe sayarak Mäcnün'e kavuşmak istemesi dışa dönük yanının bulunduğunu göstermektedir. Onun çölde Mäcnün'ü bulup görüşmesi bu söylenenlerin başlıca kanıtıdır.

Eserin girişinde Läyli, klâsik benzetme aracılığı ile eşi benzeri olmayan genç bir güzel olarak karşımıza çıkar. Sanatçı Läyli'nin güzelliğini tasviri klâsik benzetmelerle süsler:

Ol kız da okıp cürgen çäkirt bala
Läyli dep ataydı eken esimin cäna
Cumsak til, ravçan cüzi, şabır hulık
Beripti bärin cıyıp Hâk Tağälâ (57)

(O, kız da okumakta olan öğrenci çocuk, Ona Läyli derlermiş yine, şirin dili, rûşen yüzü, sabırlı huyu, Hak Teala (bu zata) tümünü toplamış vermiştir)

Ancak Läyli aynı zamanda çok utangaç ve geleneğin şartlarına uyan bir tiptir; ana baba, tanıdıklar ve toplum onun için baskı unsurlarıdır. Onların gözlerinde kötüye çıkmaktan, söz olmaktan devamlı kendini alıkoyan şahıstır. Dolayısıyla bu duygu ve varlığından kolay kolay aşamaz.

Kıssanın sonunda aşk coşkusu artan bir hal alınca, pervasız bir insan olarak karşımıza çıkan Läyli, Mäcnün'le görüştüktan sonra üzüntüye kapılır. Sonbahar mevsiminin özelliğine uygun olarak sararıp solmaya başlar. Bu bölümde sanatçı, sonbahar mevsiminin görünümüleriyle Läyli'nin ölüme yaklaşan hasta hali arasında başarılı bir benzetme ilişkisi kurmuştur.

2.1.2.2. Kıssa'nın İkinci Dereceli Kahramanları

2.1.2.2.1. Mäcnün'ün Babası

Kıssada, Lâyli ve Mäcnün velilerinden, Mäcnün'ün babası geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Eserin giriş kısmında “Arap neslinde iyi bir adam yaşamışmış” şeklinde bahsedilmektedir. Sonra babanın iki üç bölümde adı değil, anlaşılan yaptıkları gizli özne biçiminde anlatılmaya devam eder; toy yaptı, hayvan kesti, dadıya bak diye emir etti...

Kıssanın tek bir yerinde oğlunu görmeye giden Kays'ın annesinin, aile reisinden izin alması epizotunda (hatta yalan uydurarak) babanın hem kabile reisi, hem de ailenin koruyucu sert ferdi konumu sergilenmektedir.

Sonraki bölümlerde ise daima oğlunu seven ve onun için herşeyi göze alan bir birey olarak karşımızda bulunmaktadır. Oğlunun kendini dinlememesine bile önem vermeyip tek evladını mutlu etmeye çalışması, Kays'a Lâyli'yi istemeye çaba göstermesi fedâkar baba tiplemesidir. Gözlerinden kanlı yaşlar akıtarak, oğlunun aşk denilen hastalığına çare araması; ayaklarından su gibi kan akmasına rağmen Mäcnün için çöllere gitmeyi ihmal etmemesi; Kâbe yolculuğunda yoldaşlık edip ve öldükten sonra da bağışlayan biri olarak söz edilmesi fedakârlığın simgesidir. Aynı zamanda oğlunun davranışlarına sürekli katlanan, nasihat etmekten vazgeçmeyen ancak, bu hareket ve davranışlarından asla yılmayan bir tip özelliğini de taşımaktadır. “O, psikolojik görünümü zengin ve muktedir bir insan olmakla birlikte, duygu bakımından derinleşmemiş, manevi seziş gücü zayıf, olayları yüzeysel bir bakışla değerlendiren bir insan görüntüsü çizmektedir. Öte yandan Allah'ın yardımını da gözetir ve doğaüstü varlıklara, büyüye inanır” (Aygün, 1999: 97).

Eserin başında ve ilerleyen bölümlerinde babasını dinlemeyen Mäcnün, son bölümlerde artık kâmil insan haline erdikten sonra babasının naaşından affedilmesini ister. Babası sağken yaptığı davranışını öldükten sonra da göstermesi; oğluna bağışlandığını söylemek için kabrinden tekrar bir müddete dirilmesi kıssanın bu bölümünü mübalağalı kılmakla yetinmeyip, babanın oğluna olan merhametinin tasviridir.

2.1.2.2.2. Mäcnün'ün Annesi

Kıssada Mäcnün'ün annesi, Mäcnün dadı kadının bakımındayken tasvir edilir. Oğlunu diğer dadıların yanına bırakıp gelen dadıya çıkıştıktan sonra, dadının olayı anlatması üzerine beyinden izin istemeye gitmesi; ona oğlunu görmek için değil, bir beyin hanımının davetiyesine gideceği yalanı uydurması; kıssanın anormal davranışı taşıyan ilk karakter konumunda çizilmektedir. Daha sonra bir bey hanımına yakışır biçimde dadıların bebekleri baktıkları evde ağırlanması söz edilir.

Bir başka epizotta, Mäcnün babasıyla evine Lâyli'yi görmek için döndüğü sırada oğlunun perişan halini görüp, düştüğü duruma acıyan, bu davranışlarından vazgeçirmeye çalışan ve nasihat eden bir merhametli anne olarak yer almaktadır. İkinci epizottan sonra Mäcnün'ün annesi kıssada anlatılmamaktadır.

2.1.2.2.3. Lâyli'nin Babası

Kıssada Lâyli'nin babası, Mäcnün'ün babası kadar net çizgilerle tasvir edilmemiştir. Kays ile Lâyli'nin aşklarının duyulduğu zaman kızını azarlayan Lâyli'nin annesi tarafından babasının olayı duyduğu takdirde fenalaşacağını uyarırken, Lâyli'nin babası bahsedilmektedir. Bu konumda aile reisinin sert davranacağı hususu ve babanın ailede yeri belirtilmektedir.

Bundan sonra Lâyli'nin Kays'a istendiği bölümde, bir kabile reisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ardından bir kız babası olarak dünürlere olumsuz yanıtı ile kıssanın soğukkanlı bir karakter olarak anlatılmaktadır. Kızını Mäcnün'e vermemekle kıssadaki asıl olayın başlamasına neden olmaktadır.

Bir başka epizotta kahraman Nevfel'in tehdit edici mektubu karşısında karşı güç olarak anlatılmaktadır. Savaşı kaybedip, esir konumunda bulunan Lâyli'nin babası Nevfel'i vicdanıyla başbaşa bırakmaktadır. Bu olaydan sonra da kıssada yer almamaktadır.

2.1.2.2.4. Lâyli'nin Annesi

Lâyli'nin annesi, Lâyli ile Mäcnün'ün âşık olduklarının duyulması epizotunda karşımıza çıkmaktadır. Kızına uzun uzun nasihatler edip, okula göndermemesi ve evinde

kapatması davranışlarıyla kızını koruyan, aile itibarını düşünen bir kadın tipi sergilemektedir.

Daha sonra kıssanın ilerleyen bölümlerinde kızının üzüntüsünü gidermek için çeşitli bahaneler hazırlayan ve Lâyli'nin ölüm döşeğindeyken onun vasiyetini dinleyen bir anne olarak tasvir edilir.

2.1.2.2.5. İbni Selâm

Kıssada İbni Selâm mal mülk sahibi, kudretli kahramanlardan biri ve aynı zamanda Arap kabilelerinden bir emirdir. Mäcnün'e tek rakip olarak geçmektedir. Kıssanın İbni Selâm'dan anlatılmaya başladığı bölümlere bakıldığında İbni Selâm, Lâyli ile Mäcnün'ün aşkından habersiz biri olarak tasvir edilmektedir. Lâyli'yi görür görmez âşık olması ve sabırsızlıkla haberci göndererek Lâyli'yi babasından istemesi, Lâyli'nin babasının teklifini kabul etmesine hızlı bir şekilde anlatılmaktadır. İbni Selâm Lâyli babasının olumlu cevabına sevinir, hazinesinden mal dağıtıp bir kutlama düğün yapar. Bu epizottan sonra araya giren diğer bölümlerden dolayı bir sessizlik yer alır. Düğünden bahsedilmez. Ancak aradan birkaç bölüm geçtikten sonra İbni Selâm, vadettiği serveti göndererek Lâyli ile görkemli bir düğün düzenler.

İbni Selâm, düğün gecesi Lâyli tarafından kandırılır ve kendinden uzak tutulur. Bu olaydan sonra Lâyli'nin yalandan uydurulan hastalığına çare arayan, Zeyd'in derviş-hekim kılığına girmesine ve kandırmacasına çabuk inanan bir tiptir. Ancak kıssaya nasıl dâhil olduğu gibi sevgilisi Lâyli'ye duyduğu aşkı ve heyecanından duyduğu acısından ölür ve kıssanın anlatımından da kolay çıkartılır.

2.1.2.2.6. Nevfel

Nevfel dönemin zengin, adalet sahibi ve güçlü bir kahraman olarak tanıtılır. Aynı zamanda mazlumların yanında saf tutan ve âşıklarına kavuşamayan maşuklara yardım elini esirgemeyen beydir. Kıssada Mäcnün'ün durumuna acıyan, Mäcnün'ün Lâyli'ye kavuşması için savaşmayı bile göze alan, mert ve yardımsever bir insan olarak geçmektedir. Kıssanın savaş ile ilgili tek olayı olarak anlatılan bu bölümünde Nevfel Şam ehlinin kahramanlarından birisidir.

Nevfel savaş sonrası Mäcnün'ün basit biri olmadığını, duasını işitip evliya biri olduğuna inanır. Bu işe girdiğine pişman olur. Aynı zaman Lâyli'nin babasından yaşattığı kötülüklerden özür dileyen bir merhametli bir tiptir. Yaşanan olay ardından memleketine çekilir ve memleketine döndüğü anlatılır.

2.1.2.2.7. Zeyd

Kıssada Zeyd, Lâyli'nin İbni Selâm'la düğününden sonra yer almaktadır. Akıllı, herkesçe bilinen ve yakışıklı bir yiğit olarak tasvir edilir. Zeyd, kıssada yardımcı kahramandır. Zeyd kendi de vaktiyle aşk macerasını yaşayan bir karasevdadır. Dolayısıyla Mäcnün'ün haline acımaktadır ve daima yardımda bulunur. Mäcnün onu sadık dost edinir. Daha sonra Lâyli ve Mäcnün arasında haber taşıyan sadık biri olarak tasvir edilmeye başlanmaktadır.

Kıssanın ilerleyen bölümlerinde ise İbni Selâm'ın ve Lâyli'nin vefatını Mäcnün'e duyurmaktadır. Mäcnün'ün ölümünden sonra Lâyli ikisinin mezarlarının bulunduğu yere ziyaretçiler için türbe, ziyaretgâh, medrese yaptırmaktadır. Böylece çift âşıkların mezarına, ahalinin ziyaretini kolaylaştırmaktadır. Sanatçı, kıssanın sonucunu Zeyd'in rüyasıyla sonlandırmaktadır.

2.1.2.3. Kıssa'nın Üçüncü Dereceli Kahramanları

Bu kahramanlar kıssada yardımcı şahıslar olarak yer almaktadır. Hikâyenin örgüsünde, kahramanların danıştıkları, haber alıp götürdükleri sahnelerde tasvir edilmekteler.

Dâye: Kays'ın ve Lâyli'nin dadısı. Kays'ın dadısı belli bir ücret karşılığında çalıştığını Lâyli'nin dadısına bahsetmektedir. Kıssada dadılar merhametli, sadık, sabırlı ve sevecen kimseler olarak tasvir edilmektedir.

Kabile halkı: Mäcnün'ün ve Lâyli'nin mensubu olduğu kabiledir. Kıssada Mäcnün'ün doğumunda, sünnet düğününde ve ölümünde; Lâyli'nin evlilik düğününde ve ölüm sahnesinde anlatılmaktadır. Bazen baş kahramanlarla konuşma sahneleri de mevcuttur. Kıssada kabile halkı *halk*, *seyredenler*, *dinleyenler*, *soranlar* ile adlandırılarak yer almaktadırlar.

Kabilenin ileri gelenleri: Kıssada Lâyli'yi Mäcnün'e isteme kararı almak için Kays'ın babası kabilenin ileri gelenleriyle istişare eder.

Ehl-i mektep: Kays ve Lâyli'nin okul arkadaşları. Kıssada çokluk ifade ile kullanılmış olup, haklarında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Sadece oğlan, kız ve çocuklar olarak zikredilmiştir. Kays ve Lâyli arasında gelişen hissi münasebetin büyükler tarafından duyulmasına neden olmaktadır.

Yine kıssada Lâyli'nin eve kapatıldığından habersiz olan Mäcnün, sevgilisini her yerde aramaktadır. Okulda derse önem vermez, Lâyli'yi göremediğinden ah çekip, figan etmektedir. Bağrı yanık, yüreği kan ağlamaktadır. Bu halini gören okuldakiler de ağlamaktadırlar.

Molla (mektep hocası, öğretmen): Kays'ın, Lâyli'nin ve diğer çocukların hocası. Kıssanın okul ile ilgili epizotunda dekor olarak kullanılmış silik bir şahsiyettir.

Mäcnün'ün arkadaşları: Kıssada Lâyli'ye olan aşkıdan ve ağlamaktan Mäcnünlaşan Mäcnün'ü teselli etmeye çalışan, baharın nimetlerinden yararlanması için kır gezintilerine ikna eden, baygın haldeyken ayıltan, babasına haber getiren yaranlar olarak zikredilmektedir.

Leyl'nin arkadaşları: Lâyli okula gönderilmeyip evde otururken yalnızca annesi tarafından seçilen kız arkadaşları ile görüşebilmekte ve kır gezmesinde birlikte çıkmaktadır. Aynı zamanda arkadaşları Lâyli'yi teselli etmek, eğlendirmek için annesi tarafından görevlendirilmekte olduğu epizotta tekrar karşımıza çıkmaktadır.

Bir adam (Arab): Kabile mensubudur. Mäcnün'ün babasına Mäcnün'ü iyileştirmek için Beytullâh'a tavaf etmesini, Hacerül Esved'e yüzünü sürmesi tavsiyesini söyleyen bir karakter olarak kıssada beyan edilmektedir (223-226).

Avcı: Kıssada iki fonksyonda karşımıza çıkmaktadır. Birincisi geçimini av avlamakla sağlayan bir avcıdır (257-268), diğeri Mäcnün'e babasının ölüm haberini veren bir avcıdır (682).

Sarayban (kâhya): Lâyli'nin babaevinde hizmette bulunan silik bir karakter olarak adı geçmektedir. Kıssada yalnızca bir yerde anlatılmaktadır. (840).

Ulak (haberci): Kıssada İbni Selâm'ın Lâyli'yi istemek üzere yazdığı mektubu getirmekle görevlendirilmiş bir karakter olarak zikredilmiştir. Fakat ulak mektubu vermeden önce İbni Selâm'a kız istemeye geldiğini Lâyli'nin babasına haber verirler. Ulak Lâyli'nin babası tarafından iyi bir şekilde ağırlanır ve kızına verdiği cevabını ulaştırır.

Asker: Nevfel'in ordusundan askerlerin biri. Kıssada Lâyli'nin babasının ordusu tarafında savaşmakta olan Mäcnün'le diyaloga geçtiği karşımıza çıkmaktadır.

Güzeller, kızlar, kanizek (cariye): Lâyli ve İbni Selâm'ın evlilik düğününde kıssada yer almaktadırlar. Lâyli'yi evlilik kıyafeti giydirmeye ikna etmekle ve düğünü çeşitli güzelliklerle süslemekle görevli olarak zikredilmektedirler.

Hısım akrabalar: Kıssada babasının Mäcnün'ü son kez çölde aramasına vesile olan hısım akrabalar olarak yer verilmiştir. Oğluna sahip çıkmadığı söylem bahisle anlatılıp geçmektedir.

Rehber: Mäcnün'ü çölden bulamayan babası ızdıraplar ve eziyetler çekmektedir. Kıssada bu epizotta babası tarafından Mäcnün'ün oturduğu mekanlardan haberi olan birini beraberine aldığına dair anlatıma yer verilmiştir. Silik bir karakterdir.

2.1.4. Kıssada Geçen İslâmî Unsurlar

2.1.4.1. Allah

Kıssanın girişi pek yaygın şekilde ifade edilmekte olan, Farsça kökenli “Hudâ” Kazak Türkçesinde “Kuday” sözcüğü ile başlamaktadır. Allah'a şükretme ve sena bildirme dörtlüğüyle başladığına ve bu bağlamda bakıldığında kendince mesnevilerde yer alan bir tür münacatın dörtlükteki kullanılışını tutmaktadır. Mesnevilerde münacatlar kapsamlı ve uzun bir anlatım biçimi izlenirken, kıssa şairi eserinin ilk dizesinde ve kahramanların Tanrı'ya sığındıkları hususlarında münacatın kısa biçimine başvurmuştur. Öncelikle bir ve tek olan Allah'a hamd ve sena getirildikten sonra, incilerin en değerlisi İslam peygamberi Mustafa⁴¹'ya da salavat getirilir: Bu münacat tipi kıssada şu şekilde yer almaktadır:

⁴¹ İslam peygamberi Muhammed'in yaygın adlarından biri de Mustafâ olup “seçilmiş” anlamında bir sıfattır. M. Yaşar Kandemir. (2005). Muhammed: Şahsiyeti, İsimleri, Şemâili ve Üstünlükleri, Ahlâkı, Günlük Hayatı

Äveli bir Hudāğa hamd u sänā
 Dürrüri Mustafāğa bolsın cäne
 Allānıñ süyer dostı nurdan bolğan
 Salavat Muḥammedke bolıp cäne (1)

Şair ikinci dörtlükte görüldüğü gibi “Tanrı” adını yâd ettiğini, garibin münacatının kabul olunmasını diledikten sonra İslam peygamberinin eski dostlarından yardım eylesini ve tekrar kendi gibi garibin ihtiyacını gidermesini ister:

Ekinçi cād etemin Tāñirim atın
 Ğārîptiñ qabıl äyla münācatın
 Payğamber rasûl dostı qadîm tutıp
 Ğārîptiñ aman etkil bar ḥacetin (2)

Kıssanın ilerleyen dörtlüklerinde kahramanların olay örgüsünün farklı durumlarıyla karşılaştıkları ve baş edemedikleri sıkıntılı olduğu esnada, Allah’ın güzel isimlerini pek çok yerde kullanıldığı görülmektedir. Tanrı’nın dünyayı mucizevî bir düzende var ettiğini; Hakk’ın verdiği nimetlerin hiddetini; Hak Teâlâ’nın hem lütuf hem de kahrın sahibi olduğunu; Hannan ve Mannan’dan başka kimseden yardım istenmeyeceğini; O’nun hiçbir şeye ihtiyaç duymadığını dile getirdikten sonra sıkıntılı durumlardan kurtulmak için Allah’ın güzel esmalarına sığınılan hususlar geçmektedir.

Kıssada başvurulmuş Allah’ın güzel esması tespit edilip şu şekilde sıralanmıştır:

Alla(h) (1, 227, 373 vs); Bir u Bār (105, 224, 470, 909); Cabbār (781); Cabbār Hudāy, Hudā (781); Caratқан Hāq (735); Ğalım (473); Hāq (6, 17, 19, 57, 70, 139); Hāq Tağālā (57, 70, 76,); Hāq Cabbār (109); Hāq Subhān (640); Hākîm (735); Hannān (217, 238); Hudā (1, 208); Hudāy (29, 95, 101); Kārim (227); Qadîr (473); Qadîr Hudāy (441, 503); Qadîr Allā (734); Qadîr Māvlā (657); Mannān (277); Rabb, Rabbi (272, 273); Subhān; Tāñiri (2, 208) vb.

2.1.4.2. Peygamberler

Peygamber, Allah'ın emirlerini insanlara haber veren seçkin kişilerdir. Mâcnûn ve kıssanın diğer kahramanları karşılaştıkları durumlar karşısında Tanrı'ya dileklerde bulunurken, din ulularının hürmetine ve şefaatine nail olmak istemektedirler. Sanatçı bu hususa dörtlüklerde yer vermiştir. Tanrı tarafından sevilen seçkin bireylerin hürmeti ve hatırı için Tanrı'dan medet ummak halk inançlarımızdan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kahramanların kıssada bu tür şahıslara sık sık başvurdukları görülmektedir.

2.1.4.2.1. Muhammed Peygamber

Türk edebiyatlarında İslâm peygamberi Muhammed'in hayatı, kişiliği, hadisleri, gazaları ve mucizeleri şairlerin en sık yer verdiği konulardandır. Lâyli-Mâcnûn Kıssası'nda Peygamber, Muhammed, Mustafa, Resul, Nebî, Habîp isimleriyle zikredilmektedir. Kıssa kahramanları İslâm peygamberi Muhammed'e övgü getirmekteler. Onun şefaatine nail olma amaçlanmaktadır. Allah'tan onun hürmeti için düştükleri durumdan azat etmesini dilemektedirler. Dörtlüklerde ifade edilen peygambere seslenmeler bir tür nat unsuru olarak geçmektedir. “Allah'ın sevdiği dostu, dürr-i Mustafa'ya salavet olsun!” ifadeleri kıssanın giriş biçiminden başlayıp, ara bölümlerde de peygamberi yücelten dizeler kaleme alınmıştır (1-2). Mâcnûn babası öldükten sonra Tanrı'dan babasının uçmağın sarayında bulunmasını istediği dileklerinde, Hak Resulü'nün şefaatine sığınır. O'ndan daima medet umar.

Yine Mâcnûn, fani dünyanın ızdıraplarından şikâyet edip, Tanrı'ya doğru yolundan saptırmaması için dua ederken de, İslâm peygamberi Muhammed'in hürmeti için kürsi, güneş ile ayı ve on sekiz bin âlemi yarattığını dile getirir. Bunca kudret sahibinden kendileri gibi aciz kullarının durumuna acımasını ister.

2.1.4.2.2. Adem ve Havva Peygamberler

Semavî dinlere göre Allah'ın yarattığı ilk insan ve peygamberdir. Allah Adem'i ve eşi Havva'yı cennete yerleştirmiştir. Onlara orada bir tek meyve dışında bütün meyvelerden yiyebilecekleri bildirilmiştir. Bu arada Adem'e büyük kıskançlık içinde olan şeytan (İblis), onları doğruluktan saptırır. Yasak meyveyi tadan, çift cennetten

çıkarılmışlardır. Adem ve Havva cennetten atıldıktan sonra pek çok güçlüklerle ve ayrılıklarla karşılaşmışlardır. Fakat Allah kendine dilekte bulunan çifte, her defasında yardımını esirgememiş ve nihayet cennete döneceklerini müjdelemiştir (Bolay, 1998: 358-363).

Kıssanın Lâyli dilinden gazeli geçtiği bölümde, Lâyli'nin Adem Peygamber ve eşi Havva'nın isimlerini zikretmesi yukarıda anlatılan olaylar çerçevesinde doğmuştur. Lâyli ilk çift peygamberin önce ayrılık yaşadıklarını ve zor durumları atlatıp neticede birbiriyle kavuştuklarını dile getirmektedir. Mâcnûn ile arasında yaşanan durumu bu peygamberlerin cennetten kovulduktan sonraki durumlarıyla karşılaştırmaktadır. Tanrı'dan bunca ayrılıktan sonra mutluluğa kavuşturma niyetini bildirmek amacıyla Adem ve Havva peygamberleri örnek getirmektedir. Lâyli yaşadıkları sıkıntılarının son bulmasını, sevgilisiyle vuslata ermeyi istemektedir. Bunun için Allah'ın rahmetine sığınmaktadır (477/cır).

2.1.4.2.3. Süleyman Peygamber

“Süleyman, hem padişah hem peygamberdir” (Pala, 2003: 425). Fars ve Türk Edebiyatı olmak üzere Doğu edebiyatlarında sıkça ele alınan Süleyman peygamber kıssası ve menkıbeleri olmuştur. “Süleyman klâsik ve halk şiiri, halk hikâyeleri, efsane ve atasözleri gibi edebiyat ürünlerinde geniş biçimde işlenmiştir. Hayvanların dilinden anlama mucizevi yeteneğinden başka saltanatı, zenginliği ile mülk-i Süleyman sembolü ile de tanınmaktadır” (Akaya, 2010: 61). Bu bağlamda da Mâcnûn dünyanın faniliğinden yakınırken, sayısız mülk sahibi olan Süleyman Peygamber'in adını anar. Onun bu dünyada sayısızca hazine ve servet sahibi olduğunu aklına getirir. Fakat onca hazinenin, saltanatın mevcut olması bile, yalan dünyada bir faydasının dokunmadığını, gerçek dünyaya eli boş göçtüğünü, Süleyman adının anmakla ima etmektedir.

2.1.4.2.4. Hızır Peygamber

Mâcnûn'ün babası tarafından Beytullah'a götürüldüğü bölümde, Mâcnûn derdinden kurtulmasını dileyeceğine, Lâyli'nin aşkının artırmasını dilerken Allah'tan Hızır Peygamberin hürmeti ve hatırı için yapmasını ister. Sanatçı bu dilekleri dörtlükte göstermektedir. “Hızır rivayetlere göre peygamber ve velidir. Halk arasında darda

kalanların imdadına yetişme inancı yaygındır” (Pala, 2003: 216). Mäcnün Allah’a niyaz ederken Hızır’ın bu vasıfından dolayı onun adını anmaktadır.

Yine kıssada, Hızır’ın ismi, Mäcnün Lâyli’ye yazdığı mektubu Zeyd’e ulaştırmasını isterken, yapacağı yolculuğunda “Hızır yoldaşın olsun!” tabiri içinde zikredilmektedir.

2.1.4.2.5. Nuh Peygamber

Kıssada Nuh Peygamberin sadece bir yerde adı geçmektedir. “Nuh sözcüğüyle tufan birlikte anılır. Tufan, aşığın gözyaşı nispetindeyken, Nuh da bu tufanda batmamaya çalışan aşığın kendisidir” (Pala, 2003: 374). İşte Allah’a dileklerde bulunan Mäcnün Nuh peygamberin ve diğer nebi ile evliyaların hürmeti için haline acımasını, yaşananların sonunu hayırla vesile etmesini istemektedir. Bu sırada sevgilisine kavuşamayıp döktüğü gözyaşında boğulmamasını da dile getirmekte olduğu düşünülebilir.

Bir başka dörtlüğün dizesinde, bu dünyadan bahtiyar olamadığını ve rahatlığa kavuşamadığını ilave ederek yakınmaktadır. Bu hususta Nuh peygamberin ismini anmaktadır.

2.1.4.2.6. Yakup Peygamber

“Yakup bir peygamberdir. Kardeşleri tarafından oğlu Yusuf’un kuyuya atılmasından sonra onun hasretiyle Beytü’l-ahzen denilen kulübesinde yıllarca ağladığından gözleri kör olmuş” (Pala, 2003: 491).

Bu yönüyle kıssada Yakup peygamberin hikâyeyesine göndermede bulunmaktadır. Mäcnün, anne babasının aşka tutulmama iknası üzerine cevap verdiği epizotta: “Dış görünüşüm sağlıklı görünse de, içim yanmakta ve ahımla ağızımdan duman çıkmakt, içimde yanmakta olan aşk ateşini izhar edersem, tıpkı Yakub’un Beytü’-l Hazen⁴²’ine

⁴² “Beytü’l-hazen Yakup peygamberin en sevdiği oğlu Yusufu kaybetmesi üzerine üzüntü ve acı içinde çekildiği evidir. Kendisini anlayan olmamış, özellikle diğer oğullarının kendisine ve kardeşleri Yusuf’a ihanetleri ona ağır gelmişti. Bu davranışı kabullenemez, isyan eder ama elinden hiçbir şey gelmez; sabretmekten başka çaresi yoktur. Âdeta dünyaya küsererek tüm üzüntülerini paylaştığı evine kapanır. Sabır ve derin bir tevekkülle Allah’a sığınır. En güzel çözümün onda olduğunu düşünür. Yakup peygamberin yazımızda ele alacağımız yaşamı Klasik Şiirimize akseder. Şairler onun kapandığı evi şiirlerinde “beytü’l-hazen” yanında, “beyt-i ahzan”, “külbe-i ahzan” şeklinde adlandırarak ele alırlar. Beytü’l-hazen kavramı ilahi kaynaklı bütün dinlerin ortak literatüründe yer alan bir kavramdır. İslâm kültüründe de zikri geçen konu yüzyıllarca şairlere ilham kaynağı olmuştur.

benzemektedir!” yanıtını söylemektedir. Bu yanıtıyla içinin fena durumda olduğunu açıklamak istemektedir. Çünkü Mâcnûn “Gönlüme aşkım galip gelmiş, aklım zayıftır, dolayısıyla sevgilinin hasretiyle içim yanmakta!” demektedir.

2.1.4.2.7. Halil İbrahim (İbrahim Peygamber)

“Halîlullâh: İslam peygamberi İbrahim peygamberin lakabıdır, Allah dostudur” (Pala, 2003: 196). Türk Edebiyatının çeşitli türlerinde İbrahim peygamber ve hayat hikâyesinden sık sık ele alınmıştır. Ancak kıssada Mâcnûn Kâbe’ye babası tarafından (aşk-delilik) hastalığına şifa dilemeye getirildiğinde, İbrahim peygamberin ismi anılmaktadır. Hak Teâla’ya sığınıp, Beytullah’a yüz çevirdiğini, bütün maksudunu O’na havale ettiğini beyan ederken Allah dostu Halil İbrahim’in ismi zikrederek, onun hürmeti için dileklerinin icabetmesini niyaz etmektedir. “Divan şiirinde Mâcnûn’ün Allah dostunun ismini dile getirmesi, Allah’ın şifasına nail olmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Muhtemelen kutsal toprağa ayak basan Mâcnûn’ü anlatıcı, öncelikle İbrahim peygamber’in Allah’ın emri üzerine oğluyla birlikte Kâbe’yi inşa etmesinden yola çıkarak ve onun dua dilemesi ve Allah dostu gibi vasıflarını ön planda düşünerek onun ismini zikrettiği düşünülmektedir.

2.1.4.3. Ali

Muhammed peygamberin damadı, Hulefâ-yi Râşidîn’in dördüncüsüdür. Muhammed’in peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Anlatıcı Mâcnûn’ün İbni Selâm’ın ölümünü öğrendiği bölümünde, halife Ali ile ilgili bir aşk hikâyesini dâhil etmiştir. Mâcnûn geçmişte aziz kişiler tarafından yaşanan bir aşk hikâyesini Zeyd’e anlatır. Bir aşk macerasını hatırlarsa bu aziz şahısların davranışlarına şaşırılacağını zikreder. Anlatıya göre, “Ali⁴³ âşık olan birini, maşuğuna kavuşturmak için kendi başını feda eder. O sırada başını kesmek (kellesini almak) isteyen gulguma⁴⁴, kendisi için kellesini (canını) feda (kurban) etmeye hazır olan birine “Neden düşmanlık edeyim?” diye düşünürmüş. Bu

Dert çeken pek çok şair kendisi ile Yakup peygamber arasında benzerlik kurar. Dolayısıyla yaşadığı hanesi, Hz. Yakup’un hüzünler evini andırır” (Harman, 2013: 1-5).

⁴³ Kıssa metninde “Er Ali” olarak geçmektedir. (K, 804)

⁴⁴ 1. Gulguma sözcüğü yazmanın 86b varağındaki okunuşu ile *غولعوما* alındı. 2. Bahsi geçen hikâye araştırıldığına rağmen böyle bir olayı hiçbir yerde rastlanmamaktadır. Asıl hikâye Mâcnûn’ün İbni Selâm’ın ölümüne bile gıpta olup ağlamaktadır. Çünkü bu sırada Mâcnûn beşeri aşktan ilâhi aşka yön tutnuştı. Yani asıl sevgiliye ulaşmıştır. Bir de, kendisi gibi bir aşığın sevdası uğruna canını feda etmesi, Mâcnûn’ün içini işlediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla anlatıcı, asıl müellif veya nazma çeken kişi bu hikâyeyi kendiliğinden katmış olabilir.

durumdan anlayan Ali, g lgumanın dış g r n ş ne ve yaptığı davranışına dikkat etmiş. Onunla birlikte gidip maşuğuna kavuřturmuřmuř⁴⁵.

Oyęa alsaň  tken ęařık m car řın
İsine ęazizlardıň taň ęalarsın
Ėařıktı maşuğına cetkizbekke
Er Ali g lgumağa bergen basın

Oylandı bergen baştı alayın dep
Celkege kılıçpenen şalayın dep
Men  şin basın bergen bul ęazizge
Tokęadı neden ęastık kılayın dep

K z řaldı g lgumanıň řımbatına
Tokęaęan k zi cetti uyağına
Ėasına calęız  zi erip ketip
Cetkizdi ęařık maşsuğ mur tına (804-807)

2.1.4.4. Azrail

M cn n L yli'nin okula g nderilmeyip eve kapatıldığından habersiz olduğu epizotta, aşkın ızdıraplarına karşı ah ęekip feryad ve figan eder. Artık aşk ateşinde yana yana canını yitirdiğini dile getirir: “Bende, Azrail alacak can yoktur, gamımdan başka neyimi alır?” diye s ylenir. Bu sırada d rt b y k meleklerden,  l m meleği olan Azr il'in can alma sıfatı hatırlanarak d rtl kte geçmektedir.

2.1.4.5. On İki İmam

Kıssada M cn n, insanoğlundan medet beklemez durumda çaresiz kalıp, acı çekmektedir. Allah'a dua eder: “Ya Allah! L yli ikimizi bir sıfat eyle! Bu kadar çektiğim acılardan sonra da L yli'nin aşkını bana arttır! Benden başkasını sevgili bilmesin. Senin derg hına y z m  çevirdim, işte huzurundayım! Kudretine ve minnetine derdimi havale ettim. Nice evliya, enbiya ve on iki imam h rmetine dileğimi bana bağışla!” denildiği

⁴⁵ Ekte yazma n şhanın aslı verilmiştir.

dörtlük dizesinde din büyükleri “on iki imam” zikredilmektedir. On iki imam dini korumak ve hükümlerini yerine getirmek için Peygamber’e halife ve vâris olduklarına inanılan on iki kişidir (Pala, 2003: 377)

2.1.4.6. İktibas

2.1.4.6.1. Ayet İktibas

Tezimizde kıssanın bu başlığı altında dörtlük dizesinde geçen Kuran’dan ayetlerin iktibası yer aldığı tespit edilmiştir. Kıssa yazarı dörtlüklerdeki olayı belli durumdan atlatmak veya kurtulmak üzere Allah’a ve onun sıfatlarına sığınılan hususta ayetlere gönderme yapmıştır. İncelemesini yaptığımız çalışmamızda bir yerde buna benzer örneğe karşılaştık.

Kıssada Allah’ın yaratma gücünü ve süratini anlatan dinî-tasavvufî terim olan “ol” emri şeklinde geçmektedir.

Mâcnünge hizmet kıldı kúspen hayvân

Ne bolsa istiñ bâri bir Hudâydan

Bol degen âmirimen bâri dayın

Kereksiz dâlel şebep ğakıl hayladan (713)

“Allah bir varlığın veya olayın gerçekleşmesini istediği zaman ‘ol’ (kün) der, o da hemen oluverir” anlamındaki âyetlerden hareketle (meselâ bk. el-Bakara 2/117; Âl-i İmrân 3/47, 59) kevn masdarının emir sigasından türetilen bir terim olup kelâm, tasavvuf ve edebiyatta Allah’ın yoktan mutlak mânada yaratmasını ifade etmek üzere kullanılmıştır. Genelde Türk dinî-tasavvufî edebiyatında, özellikle zümre edebiyatlarında bu kelime ve ibarelerin remzi olarak “kâf u nûn, kâf u nûn hitabı / emri, vücûd-ı kün fekün” gibi tabirlerin daha çok kullanıldığı görülmektedir. Bilhassa tasavvuf ve tekke şiirinde Allah’ın kudreti, kâinatı yoktan yaratması, yaratılış anı ve zamanı ile fâil-i mutlak olarak tasarrufu bu ifadelerle vurgulanmıştır. Bunların Türkçe’deki karşılıkları olan “ol, ol deyince olma, yaratma, yoktan yaratma, halketme, vücut bulma” gibi kelime ve deyimler de kün kelimesiyle türevlerinin ifade ettiği mâna ve mazmunu anlatır (Yavuz, 2002: 552-553).

2.1.5. Kıssa'da Geçen Şahıslar

2.1.5.1. Tarihi ve Efsanevî Şahıslar

2.1.5.1.1. İskender

“Eskilerde Yemen’de hükümlanlık süren Arap hükümdarının oğlu Zülkarneyn lakabıyla meşhur olan peygamberliği rivayet edilen zattır. Kuran’da ismi geçmektedir” (Kurnaz, 2009: 253). İskender’den kıssanın iki yerinde zikredilmektedir. Mäcnün vefasız dünyadan İskender’in de fayda görmediği ifadesini dile getirmektedir. Sanatçı Mäcnün’ün dilinden muradına eremeyip, bu dünyadan göçüp giden İskender’i andığı husus dörtlük dizelerine aktarılmıştır. Örnek getirildiğine göre sayısız servetin, padişah olmanın bu yalan dünyanın karşısında hiçe sayıldığı ifadesi taşımaktadır.

2.1.5.1.2. Nemrud

“Eski Babil hükümdarı Nemrud” (Pala, 2003: 369), sayısız mal mülk, makam ile bu dünyada onun maksat ve muradını gerçekleştirememiş ve mutlu olamamıştır. Bu fani (yalan) dünyadan göçüp ölmüştür. Nemrud’un ismi de diğer adı anılan şahıslar gibi anılmakla yetinilmiştir. Nemrud ismi ve onun hakkındakiler dörtlüğün bir dizesinde geçmektedir.

2.1.5.1.3. Fağfur

“Eskiden Çin hükümdarlarına verilen addır” (Kurnaz, 2009: 187). Ana baba Kays’ı Lâyli’den vazgeçmesi için başkasıyla evlenmeye ikna ederken, Kays Lâyli’den başkasına göz koymadığı yanıtını verir: “Cennetten huri gelse bile benim için önemi yoktur, kimsenin nasihatını dinlemem. Şahlar şahı, büyük padişah Fağfur’un derecesini verseniz bile vazgeçmem.” Bu sırada Mäcnün gönlünün sultanı Lâyli’den hiçbirşeyin karşılığında vazgeçmeyeceğini anlatmak amacıyla Fağfur ve onun varlıklı derecesini dile getirmektedir. Kıssada Fağfurun ismi dörtlüğün dizesinde geçmektedir.

Bir başka dörtlükte ise, Mäcnün’le Lâyli’nin son görüşmeleri esnasında, Mäcnün’ün söyledikleri arasında Mäcnün: “Allah’ım, kimilerine Fağfur derecesi verip dünyanın

sayısız malını bağışladın, bize ise dert verdin” diye Allah’a niyaz eden yakınmalarında Fağfur adı geçmektedir.

2.1.5.2. Çeşitli Aşk Hikâyelerinin Kahramanları

2.1.5.2.1. Ferhat ile Şirin

“Nizâmî-i Gencevî’nin Hüsrev ü Şîrîn’inden çıkmış ve zamanla müstakil hale gelmiş klâsik bir mesnevi konusudur” (Albayrak, 1995: 388-389). “Kaynağı mesneviden, daha doğrusu klâsik edebiyattan halk edebiyatına geçen bir aşk hikâyesidir” (Yılar, 2014). Hikâyede kahramanları Şîrin ve ona âşık olan Ferhad’ın aşk hikâyeleri anlatılmaktadır. Türk Edebiyatında mesneviyi müstakil çalışma olarak kaleme alan kişi Ali Şîr Nevâî’dir. Kıssada adı geçen aşk hikâyesi sadece klâsik mesnevilerde kalmamış, halk edebiyatına da geçmiştir. Dolayısıyla sanatçı, Ferhat ile Şirin hikâyesi ile önceden tanışmaktadır ve aşk hikaye kahramanlarını Lâyli’nin dilinden kıssaya dâhil etmektedir.

Eserde, Lâyli’nin kendi halinden anlattığı gazelinde, Ferhat ile Şirin aşk hikâyesinin kahramanlarına özenerek, Allah’tan Ferhat ile Şirin hikâyesinin sonunda kahramanların mutlu oldukları gibi, kendilerini de onlar gibi mutlu etmesini niyaz etmektedir.

2.1.5.2.2. Yusuf ile Züleyha

“Yusuf peygamber ile Mısır güzeli Züleyha arasında yaşanan aşk hikâyesidir” (Kurnaz, 2009: 493). Lâyli bu sefer Allah’tan Yusuf ile Züleyha gibi, Mâcnûn ile arasındaki aşklarının iyi neticeyle sonlanması dileğinde bulunmaktadır. Yusuf ile Züleyha da çeşitli acılar yaşamalarına rağmen neticede vuslata erdikleri anlatılmaktadır. Kıssanın sanatçısı tekrar bu özelliği dörtlüklere aktarmaktadır.

2.1.5.2.3. Tahir ile Zühre

Tahir ile Zühre aşk konulu bir halk hikâyesidir. “Türk kaynaklı olması bakımından Türk halk hikâye geleneği içinde ayrı bir yeri olan hikâye, Orta Asya’dan Balkanlara kadar bütün Türk boylarına yayılmıştır” (Albayrak, 2010: 400-401). Kıssada kendi halinden bir nevi horluk sezen Lâyli, Allah’a seslenir. Tıpkı, Tahir ile Zühre gibi, aşk hallerinin iyiye sonuçlanmasını diler.

2.1.5.2.4. Seyfü'l-Malik ile Badigül

Lâyli-Mâcnün Kıssası'nda Lâyli, sevgilisine kavuşamayıp çektiği derdinden yakınmaktadır. Allah'tan Seyfü'l-Malik ile Badigül aşk hikâyesinin kahramanları gibi, kendi hallerinin sonunun mutlulukla bitmesini dilemektedir. Seyfülmelik hikâyesi “Binbir gece” masallarından kaynaklanmış, halk arasında ise “Seyfülmelik - Badigülcamal” adıyla pek yaygındır (Kazak edebiyetinin tarihi, 2008). Allah'a niyaz ettiği husus kıssanın diğer aşk kahramanlarıyla aynı dörtlükte geçmektedir. Bu aşk konulu kıssa, Kazak Edebiyatında da yer almaktadır (Köse, 1993: 277)⁴⁶.

2.1.6. Kıssa'da Geçen Ülkeler ve Şehirler

2.1.6.1. Acem

Kıssada Acem diyarı daima Arap (Arabistan) şehir ismiyle birlikte kullanılmaktadır. Sanatçı kıssanın giriş kısmında yer verdiği mekânlardan Arap ve Acem diyarını iki yerde tekrarlamaktadır. Bu iki diyarda kıssa kahramanlarının yaşam verdikleri ve hüküm sürdüklerinden bahsedilmektedir.

Kıssanın ikinci yerinde bu diyarın kullanılışıyla ilgili şöyle geçmektedir. Mâcnün'ü Leyla'ya olan aşkından vazgeçirmek isteyen veliler tarafından: “Bizim Arab Acem diyarımız var. Düşünürsen, Lâyli kadar nice güzel var!” dendiği hususta bu mekânlar tekrarlanmaktadır. Sanatçı hikâyesinin geçtiği mekanı geniş biçimde anlatmak için adı geçen diyarı kıssaya eklemiştir.

2.1.6.2. Arabistan (Arap)

Kıssanın giriş ve ilerleyen bölümlerinde bu mekâna sık sık rastlarız. Oysaki girişte belirttiğimiz gibi Arap, Arabistan Mâcnün'ün babasının hüküm sürdüğü ve kabilelerin yaşadığı topraklar olarak bahsedilir. Olay Arap yarımadasında geçmektedir ve bu coğrafyanın sınırları kıssada çizilmez. Arap yarımadasının büyüklüğü okuyucunun hayal gücüne bırakılır.

⁴⁶ Daha ayrıntılı bilgi için Kiril alfabesiyle basılmış kitap, bkz. Babalar Sözi: Ğaşıktık Kıssa Dastandar. “Kıssa Seypilmelik şahzada – Bediğuljamal perizat”, 17. C. Astana 2005; İnternet sayfası erş. http://kitap.kz/book/4555-babalar_sozi_17_tom/4555-babalar_sozi_17_tom;

2.1.6.3. Irak

Irak, Ortadoğu’da bir İslâm ülkesidir. Eskiden İslâm dünyasında beşeri ilimlerde önemli yere sahip merkezlerden biridir. Kıssanın İbni Selâm Lâyli’ye evlenmek için hediyeler gönderdiği bölümde, Irak’tan hocalar getirdiğine dair bilgi geçmektedir.

2.1.6.4. Bağdat

Bağdat, Irak’ın başkenti ve en büyük şehirlerindendir. Kıssada bahsi geçen ve ilk somut mekândır. Mäcnün’ün babasının gezdiği ve hüküm sürdüğü topraklar olarak anlatılmaktadır.

Keledi şonan bizge mîrās ıalıp
Az dävîr hârkim ötti faydalanıp
Bağdat Basra ekevi turğan ceri
Ötipti bir caqsı âdam nâsli ğarâp

Bağdat Basra ekevi turğan ceri
Suradım tayavda ma o da biri
Turaıtap ğarâp ğacam tursa daıı

.....⁴⁷

2.1.6.5. Basra

Basra şehri, kıssada Mäcnün’ün babasının ve ailesinin bulunduğu yerler olarak bahsedilirken Bağdat ile birlikte adı geçtiği görülmektedir. Bağdat’tan Basra gibi iki şehir kadar geniş bir coğrafyada yaşanan olayı dörtlüklerle anlatılmaktadır.

Yine kıssanın ilerleyen bölümlerinde Basra şehri ayrı bir konumda tekrar karşımıza çıkmaktadır. Mäcnün dilencinin yerine kendini zincirle bağlatıp ihtiyara Basra’da bulunan evlere bir bir girmesini istediği bölümde tekrar şehrin adı anılmaktadır.

⁴⁷ Nüşhada 4.dize silinmiş.

2.1.6.6. Kudüs

Küds şehri. Kıssanın tek bir yerinde adı geçmektedir. Mäcnün bir akşam çaresizliğine çözüm arayıp etrafına bakınırken, yeryüzü birdenbire net bir şekilde görünmeye başladığı epizotta, Küds şehrinin de görüldüğü dile getirilmektedir.

2.1.6.7. Mekke

Mekke, Arap yarımadasının batısında bulunan eski Hicaz bölgesinde ve Kızıldeniz'in doğusunda yer alan, İslâm dininde önemli yeri olan kutsal bir şehirdir (Küçükaşçı, 2003: 572-575). Kıssada Mekke'den bahsedildiği epizotta Kâbe'nin bulunduğu yani Allah'ın evi Beytullâh'ın bulunduğu topraklar olmasından kaynaklandığı ileri sürülmektedir.

Babası Mäcnün'ü hastalığından iyileştirmek amacıyla bir adamın tavsiyesi üzerine ve son umudu olan Beytullah'a götürüp tavaf etmesini, Hacerül Esved'e yüz sürmesini ve derdine derman dilemesini istediği bölümünde Mekke şehri zikredilmektedir. Nihayet oğlunun olumsuz davranışına anlam veremeyen ve düşündüğünü gerçekleştiremeyen baba, kutsal topraklardan üzgün şekilde ağlayıp ayrılmaktadır.

Yine Nevfel düzenlediği bir eğlence meclisinde Mäcnün'ün şiirleriyle tanışır. Sahibinin neden bu halde olduğunu sorduğu zaman, Mäcnün'ün başından geçen olay anlatılırken ikinci kez Mekke şehri anılır.

Üçüncü yerde Mekke, Nevfel Mäcnün'ün basit bir adam olmadığını dile getirirken, Mäcnün'ün kutsal topraklarda yaptığı duası yüzünden savaşı kaybettiğini düşündüğü hususta tekrar anılır.

2.1.6.8. Mısır

Mısır ülkesi. Kıssada Mäcnün gecenin birinde “Derdime çare bulunur mu?” diye etrafına bakınır, yeryüzü bidenbire net bir şekilde görünmeye başlar ve bu sırada Mısır ülkesi de görünür (819). İşte Mısır ismi anlatıda ismiz zikredilmekle anlatılır.

Kıssanın diğ er bir yerinde ise Mısır, İbni Sel  m L  yli'ye evlenmek i in hediye er g nderdiğı epizotta, Mısır'dan hocalar getirdiğı bilgisi zikredilmektedir.

2.1.6.9.   am

  am   ehri. Kıssada yiğıt Nevfel L  yli'nin babasının askerileriyle sava acağını   am halkına haber verdiğı ve oradan asker topladığı anlatılmaktadır. Bu esnada Nevfel'in   amlı olduğı sava  sonrası   am'a d nd ğ  ibaresinden anla ılmaktadır.

Bir ba ka d rtl kteyse, yery z  net g r nd ğ  anda   am   ehri de g r nmektedir. M cn n dileklerini anlatmak i in   am   ehrine gideceğini belirtmektedir.

2.2. L  yli-M cn n K ssası'nın D   Yapısı

2.2.1. Nazım  ekli

Konu ve i eriğı bakımından kl sik edebiyatın izlerini ta ımakta olan L  yli-M cn n K ssası,  ekil bakımından halk edebiyatı d rtl k, yani, d rt dizeden olu an nazım  ekliyle kaleme alınmı tır. K ssa olarak ge en hik ye, bi imi bakımından T rk Edebiyatı'nın her d neminde  ok kullanılmı  olan milli nazım  eklinde yazılmı tır. "D rtl k, d rt dizeden olu an ve anlamsal b t nl k g steren b l mlere verilen bir isimdir" (Dil in, 1983: 99). İslamiyet  ncesi T rk Edebiyatında ve Halk edebiyatında nazım birimi olarak kullanılan bu t r, Kazak Edebiyatının ba langıcında, manzum eserlerinin asıl nazım bi imi haline gelmi tir. Bu konuda Beysenbay Kencebayev Kazak Edebiyatı tarihi  zerine yaptığı ara tırmalardan sonra, Kazak yazılı edebiyatının kurucusu Abay (1845-1905)'ın d neminde kadar Kazak manzum eserleri "kara  le ⁴⁸" ve "c r⁴⁹"  eklinde geli tiğini ileri s rmektedir (Sızdıkova, 1993: 211). Kara  len, d rt dizeli bazen d rtten de fazla olduğı bi imleri de g r lmektedir. İncelemekte olduğumuz kıssanın d rtl k dı ında yer alan nazım  ekli bu t re  rnektir. 7'li ve 8'li heceyle tertip edilip dizeler sayısı yukarıda bahsettiğimiz hece sayısına uymaktadır veya a maktadır. Aynı durumu Cem Dil in " rneklerle T rk  iir Bilgisi" adlı  alı masında dile getirmektedir:

⁴⁸ "Kara  le ", d rt dizeden olu an 11'li hece ile (bazen 12'li olur) ve aksak kafiye "aaxa"  rg s ne sahip nazım  eklidir.

⁴⁹ "C r", dize sayısı ve kafiyesi değı ken,  oğ nlukla 7 ve bazen 8 heceli bir yapıya sahip nazım  eklidir.

“Türlü nazım biçimlerinin konu bakımından adlandırılması nazım türlerini ortaya çıkarır. Nazım türlerinin incelenmesinde dize ve uyak düzeninin hiçbir önemi yoktur. Sonra nazım biçimleriyle türler arasında kesin bir bağ aranmaz, yani şu konu, ancak şu nazım biçimiyle yazılır diye bir kural yoktur. Kimi konuların belirli nazım biçimleriyle yazılmış olması, giderek bir gelenek doğurmuş ve buna çoğunlukla uyulmuştur. Bunun dışına çıkan örneklerle de sık sık rastlanır” (Dilçin, 1983: 269-273).

2.2.2. Vezin (Hece Ölçüsü)

Her ölçü, bağlı bulunduğu dilin yapısından doğar. Bu nedenler tüm Türk topluluklarının dillerinin doğal ölçüsü “hece ölçüsüdür”. Kazak Edebiyatı bu geleneğin izini sürmüştür. Arap ve İran edebiyatlarının etkisine uğramamıştır ve İslamiyetin kabulünden sonra da şiirde farklılıklar göstermemiştir. Bu uygarlıklardan etkilenmemesinin nedeni Kazak halkının göçebelik hayat yaşamasından kaynaklanmakta olduğunu söyleyebiliriz. Öncelikle Kazak Edebiyatı sözlü geleneğe bina edilmişti, daha sonra XIX. yüzyılın başından yazılı edebiyata geçmiştir. Bu olasılık nedenleri Kazak şiirini de etkilemiştir. Dolayısıyla Kazak Edebiyatı yalnız hece ölçüsünde eserler vermiştir.

Kıssanın hece ölçüsü 11’li ve 12’lidir. Yani hece vezni ile kaleme alınmıştır. Bazı yerlerde bu kurala uymadığı dizeler ve dörtlükler bulunmaktadır. Kencebayev 11’li ve 12’li hece yapısına sahip kara öleñde çeşitli durak sisteminin farklılık gösterdiğini de anlatmaktadır. Dörtlüklerin durklarına baktığımızda dizelerde kimi zaman (3+4+4), kimi zamanda (4+4+3) veya (4+3+4) durağına yazılmaktadır. Son dizede durakların değişmesi, kulağa hoş gelen bir uyum verdiği gibi, son dize içinde arka arkaya gelen düşünce, kavram ve benzetmelere söyleme kolaylığı sağladığından şiire ayrıca bir çeşni de kazandırdığı görülmektedir.

Yine kıssada kahramanların duygularını anlattıkları ve bazı bölümlerin açıklandığı hususu 7’li ve 8’li hece ile yazıldığı görülmektedir. Bu kullanılışı ile cır başlığı altında toplanmaktadır. Cırlar 7’li ve 8’li hecede söylenirken bazen irtical durumlarında söylendiğine göre bu sayı hem artabilir, hem de azalabilmektedir.

2.2.3. Kafiye ve Redif

Eserin dörtlü (11’li ve 12’li hece ile yazılan) dizelerinin kafiye yapısı şu şekilde geçmektedir: Çoğunlukla “*aksak*” kafiye dediğimiz “*aaxa*” kafiye örgüsü tercih

edilmiştir. Yer yer “*serbest*” kafiye “*xaxa*” ve “*ikiz*” “*aabb*”, “*abab*” kafiyele baş vurulduğu görölür. Çok nadir olarak “*aaxx*” ve “*aaaa*” şeklinde kafiyeleendiği de göze çarpmaktadır.

Kıssanın 7’li ve 8’li hece ile yazılan yukarıdaki bölümlerde bahsettiğimiz gibi bazen beyt, bazen dört dize, bazen de bunların dışında dörtten fazla dizeler yer aldığına şahit olmaktayız. Kıssa metninde karışık dizeler gibi birbirine uymayan kafiyeleleri de görmek mümkündür demiştik. Kazak araştırmacı Kencebayev, kafiyelele olarak değerleendiği cırlarda dize başı ses tekrarlarının aranması gerektiği ihtimalini hatırlatmaktadır.

2.2.4. Dil ve Anlatım

Läyli-Mäcnün Kıssasının dili “Kitabî Dil” dediğimiz eski Kazakça’dır. XIX. yüzyılda Kazan, Ufa, Taşkent vb. şehirlerde, doğu edebiyatı kaynaklarından etkilene rek nazmedilen çeşitli destan ve manzumelerle beraber dinî konular taşıyan kıssalar da neşredilmeye başlamıştır. Bu şehirlerde Kazakça kitaplar da basıldığı için, Bu kitapların diline göre kitabî eserler olarak adlandırılmaya tabî tutulmuştur. Kazaklar bu edebî dili 1929’a kadar kullanmışlar. Kitabî dilin kökeni, Eski Türkçe ve Orta Türkçe devirlerine kadar dayanmaktadır. Kısacası bu sözcüklerin kaynağı, Türk dilinin oluştđu devirlere kadar uzanmaktadır. Kitabî unsurlar, Kazak Edebiyatı’nın “Kitabî şairleri” olarak adlandırılan akın-jıravların eserlerinde varlığını sürdürmüşlerdir. Kazak Türkçesi’ndeki Kitabî sözcükler, yapımı bakımından ele alındığında Eski Türkî sözcüklerinden, Orta Türkçe döneminde Arapça, Farsça ve Çağatayca sözcüklerinden ve XIX. yüzyılda Rusça sözcüklerinden teşekköl etmektedir.

Türkolog araştırmacı V. Radloff, dil üzerinde çalıştığı konuyu sınıflandırırken, ilim dünyasına yeni bir terimin getirdiğini fark etmez. Araştırmacı Kazak edebiyatı ürünlerini “Kitabî şiir” olarak değerleendirir (Sızdıkova, 1993: 221). Bu dönemde kaleme alınan bütün kıssalar bahsettiğimiz “Kitabî dil” dediğimiz Kazakça ile kaleme alınmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında İslâm dini ile beslenen daha doğrusu eğitim gören, yani “musulmanşa⁵⁰” ve onun kurallarını bilen, Kazak şairlerinin kullandığı dildir. Başka bir ifadeyle Çağatay

⁵⁰ İslâm dini tavrı halk ağızında Müslüman dini olarak geçer. İyi bir İslâm eğitimi almış Müslüman demektir. Halk anlamına dikkat etmeksizin kullanılmaktadır.

Türkçesi'nin etkisinde gelişen eski Kazak dilidir. Kitabî dil, “İslam dinini vaz edilmesinde kullanılan mensur ve manzum edebiyatta; resmi yazışmalarda daha meyilli olmuştur” (Sızdıkova, 1993: 270). Kıssanın diğer nazım türlerinden özelliği olay örgüsü, halk hikâyesi unsurları taşıması, kapsamlı olması, konuları bakımından Arap, Fars ve Türk dünyasında kaleme alınmış ve tanıtılmış eserlerin tekrar nazire yolu ile işlenmiş olması, bilhassa gramer bakımından Çağatay diline benzemesi, eski Kazak yazı geleneğinin devamı olması, bu başlık altında toplanmaktadır. Konu üzerinde incelemelerde bulunan dilci B. Abilkasimov, bu türün meydana gelmesi hakkında kıssanın “*hikâye, tarih*” anlamında bir terim olduğu görüşünü bildirir ve bu dönem yazılan, daha sonra kitap haline getirilen kıssaların diline umumiyetle “Kitabî dil” adını verdiğini vurgular (Abilkasimov, 1982). Bu dili kullanan şairleri “Kitabî akındar – Kitabî şairler” tavrıyla adlandırmış olduğunu da ileri sürer. Kitabî dil ile eser veren Kitabî şairleri iki başlık altında sınıflandırdığımız zaman; birincisinin dini içerikli kıssalar ve onun etrafında gelişen edebî dil ve şairleri söylemek mümkündür. Bir diğeri ise Doğu'nun klâsik edebiyatı tarzında yazılan kıssalardan Kazak dili unsurları daha ağırlıklı dil ve onu kullanan şairler grubu gelmektedir.

Kıssanın geneline baktığımızda Arapça Farsça sözcükler ve ibarelerin daha az kullanıldığı görülmektedir. Kazak edebi dilinin kalıplaşması döneminden önce sözlü geleneği sergileyen Kazak Dili birçok değişikliklere uğramıştır. XIX. yüzyılın yarısında İslâm dini ile beslenen yani “musulmanşa⁵¹” diye adlandırılan ve onun kaidelerini iyi kavrayan, Kazak şairleri yetişti demiştik. Bu şairler dini bilgilerin yanında Arap, Fars ve bütün Türk dillerini, onun içinde Çağatayca ağırlıklı olarak öğrenmişlerdir. Bu diller ve dini unsurlar dönem şairlerinin eserlerine yansımış ve etkisini göstermiştir. Aynı dönemin şairi, Akan Seri aşk temalı şiirlerinin bazılarında Divan Edebiyatı ile Çağatay Edebiyatındaki benzetmeleri sık sık kullanmıştır. Şairin bununla ilgili şiirinden bir parçasını örnek gösterelim:

⁵¹ İslâm dini tavrı halk ağzında Müslüman dini olarak geçer. İyi bir İslâm eğitimi almış Müslüman demektir. Halk bu ifadenin anlamına dikkat etmeksizin kullanmaktadır.

Biz bulbul kızıl gülge tartkan sada
 Nârkes köz, kalam kastı lağıl bala
 İranniñ kusni ziya⁵² totısında
 Gavhardan äzken nâsil tuvdıñ zada” (Sızdıkova, 1993: 218-219).

Bu parçada geçen *sada*, *nârkes*, *lağıl*, *kusni ziya*, *gavhar*, *zada* gibi sözcükler ile *İran*’ın *totusu*, *gavhardan tuv* gibi benzetmeleri ve sevgiliyi tasvir ederken kullandığı: *Gül jüziñ, ziba boyıñ, kalam kabak; cumaktıñ şarap kâvsär kavasında, sen ediñ şaşıp turğan inci şafak* ile bu sevgiliye âşık olan lirik kahramanı *mum ateşine yanan pervaneye* benzetmesi bu dönemde görülmeye başlamıştır. Benzetmeler gibi edebi sanatlı yönüyle Kazak şiirinin ayrı bir kolunu başlatmışlardır (Sızdıkova, 1993: 218). Bu benzetmeye dayalı yeni edebiyat unsurlarının Çağataycadan, Kazakları İslâm ile eğitmekte olan Tatar mollaların akımı ile geldiği ileri sürülmektedir. Göstermiş olduğumuz örnekleri daha uzun uzun anlatabiliriz. Ancak kıssanın dili ve anlatımı için incelemesini yapmakta olduğumuz eserin dili ve anlatımı bu dönem şairlerinin kalemiyle örtüşmekte olduğu kanatindeyiz. Yukarıda bahsettiğimiz klâsik edebiyatın benzetme unsurlarına kıssada pek çok yerde rastlamak mümkündür. Örneğin, Sanatçı Lâyli’nin Mäcnün’ü tasvir edişini şu dizelere dökmüştür:

“Lâyli ayttı Mäcnün cüzi tuğan ayday
 Balavız sırtı suluv caqqan çamday
 Közi gavhar, avzı nun, kolları sin
 Kirfik ok, qası beyne tartқан cayday” (849)

Tercümesi:

“Lâyli dedi: Mäcnün’ün yüzü yeni doğmuş ay gibi”
 Balağız dışı güzel yakılan mum gibi
 Gözü gevher, ağzı nun, kolları sin
 Kirpiği ok, kaşı tıpkı çekilmiş yay gibi

⁵² “Kusni ziya” bir terkiptir. Daha doğrusu Hüsn-i ziyâ olması gerekirken, Kazak diline terkip eki sıfatla birleştirilmiş şeklinde kullanılmaktadır. Örneğin, Hüsn-i hat - *Qusni hat*. Aynı zamanda “h” ünsüzü “kalın k” ünsüzüyle değiştirilmiştir. Bu özellik Kazak edebiyatının 19. yüzyıl sözlü edebiyattan yazılıya geçiş dönemine ve sonraki yıllara ait bir özelliktir.

Ele aldığımız eserin girişinde ve ilerleyen bölümlerinde yer yer olayın anlatıldığı bölümlerde Kitabî dilin, yani Kazakça'nın bu tip örneklerini görmek mümkündür. Bugünkü kullandığımız Kazakça'dan biraz daha ağır bir dille yazılan eserin, yazıldığı dönemden sonra kullandıkları Arap alfabesine dayanan “Eski Kadîm” alfabesinin beraberinde getirdiği değişiklikler yabancı sözcüklerin yazılışı ve okunuşu bu günlerde güç anlaşılmayı sağlamıştır (Sızdıkova, 1993: 269). Kıssada geçen kimi yabancı sözcükler dilimizin kullanılışından çıkartılmışken, kimileri ise dilin kuralları içinde eriyip gitmiştir.

Bunun yanında kıssada başka bir dil ve anlatım özelliği ise dürtlüklerde Kazakça *birleşik* fiil bakımından kolaylık sağlamaktadır. Bu uyum tüm Türk uluslarında bulunmaktadır. Örneğin, *sabır etuv, ah şeguv, ah uruv, kabil etuv, habar saluv, habar beruv, şipa surav, can aluv* vb. gibi örnekleri gösterebiliriz.

Metinde “*äylav*” - T.T. “*eylemek*” fiili; “*uğlan*” – T.T. “*oğlan*” akrabalık ismi; “*ağu*” – Eski Türkçeden “*zehir*” vb. sözcükler birçok yerde kullanılmış olup yukarıda bahsettiğimiz Kitabî dilin unsurlarını taşımaktadır

Kazak Edebiyatında edebî dille ilgili sınıflandırma yapılırken kıssaları da milli edebiyatımızın vazgeçilmez ürünleri olarak incelemek ve değerlendirmek söz konusudur. Sonuç olarak Arapça, Farsça ve Türkçe okuryazar kabiliyete sahip olan Lâyli-Mâcnün Kıssası'nın müellifi, eserini kaleme alırken kullanmış olduğu dil ve anlatım bakımından başarılı bir eser ortaya koyduğu söylenebilir.

Müellif, Kazakça sözcük kullanımı yanında Arapça, Farsça sözcükleri ustaca kullandığı, klâsik edebiyatın mazmunlarını iyi bildiği, yer yer orijinal söyleyişlere ve sağlam bir cümle yapısına sahip olduğu eserinden anlaşılmaktadır.

2.2.4.1. İmlâ Özellikleri

Lâyli-Mâcnün Kıssası'nda genel olarak kimi yerlerde imlâda birlik bulunmakla beraber, kimi örneklerde farklı imlâ özellikleri de görülmektedir. Bu durumu yukarıda Dil ve Anlatım bölümünde bahsettiğimiz “Kitabî dil ve Kazakça Kadîm Yazısı” özellikleri bakımından etkisini ve önemli ölçüde imlâda kararlılığın bulunmamasıyla açıklayabiliriz. Ancak Kazakların yazılı edebiyattan önce sözlü edebiyatta daha çok edebi ürün verdiğini

göz önüne getirdiğimizde; Kazak edebî dilini bir yola koyana kadar çeşitli hakim süren dillerin etkisini unutmamak gerektiğini, bu etkilerin çeşitlilik göstermesini doğal olarak bulmak gerekir.

Eserde gerek sözcük, gerek ekler bakımından imlâ özellikleri, dil araştırmaları için ayrı bir çalışma konusu olacağı söz konusudur. Dolayısıyla eserde klâsik Çağatay imlâsı özelliği etkisinde gelişen Eski Kazakça “Kadîm” alfabesi olarak, ünlülerin belirtildiği, hareketlerin nadir kullanıldığı ve eklerin yaygın şekilde ayrı yazılmış olduğu görülmekle beraber, yine de dikkatimizi çeken bazı hususları belirtmeyi yararlı bulduk. İmlâ özelliklerini tespitinde Kemal Eraslan’ın “Mevlâna Sekkâkî Divanı⁵³” nında incelemesini yaptığı *imlâ* bölümünü takip ettik.

Not: Eser tek yazma nüsha halindedir. El yazma bazı noktalarda imlâ hataları taşımaktadır. Onu ilerleyen aşamalarda tespit edip açıklamaya sunacağız. Eserin asıl müellifi belirsiz olduğundan ve muhtemelen derleyen kişinin nazma çekerken pek çok yerde yazım yanlışlık yaptığına rastlamaktayız. Dolayısıyla eserin birkaç yerinde okunamayan ve okunup da anlam kazandırılmayan sözcükler de mevcuttur.

Ünlülerin Yazılışı

Tek nüsha olan kıssada genellikle bütün ünlüler yazılmıştır, ancak bazen yazılmadığı veya farklı şekilde yazıldığı görülmektedir.

“a” Ünlüsü:

Sözcük başında “a” ünlüsünün yazılışı daima medlidir: Örneğin, *ana* أنا (7), *aldında* الدینده (190).

Sözcük ortasında “a” ünlüsünün genellikle elifle yazıldığı, bazen de yazılmadığı veya aynı sözcüğün iki farklı şekilde yazıldığı görülmektedir: Örneğin, *qara* قارا - قارا (817).

⁵³ Eraslan, K. (1999). *Mevlâna Sekkâkî Divanı*. Ankara, s.49-87.

“a” Kazak Alfabetinde “a” ve “e” arası “ә” - [ä] Ünlüsü:

Sözcük başında bu ünlü elif ve daima medlidir: Örneğin, *äveli* اُولى (1), *äyla* آيلا (2), *ämir* آمير (2).

Sözcük ortasında “a” ünlüsünün genellikle elifle yazıldığı, bazen de yazılmadığı görülmektedir: Örneğin, *cäne* جنة (1), *Läyli* لايلى (57), *tän* تان (65)

“e” Ünlüsü:

Sözcük başında “e” ünlüsü daima “elif” ve “ye” *ei* ile yazılmıştır: Örneğin, *eki* ايكي (26), *esik* ايسيك (44), *el* ايل (141).

“e” ünlüsü sözcük ortasında “ye” harfi ile, bazen de “ye” harfi olmadan yazılmıştır. Çok nadir hâ-yı resmiyye ile, “elifle ve elifsiz” yazıldığı görülür: Örneğin, *besik* بيسيك (26), *serik* سيريك (118), *tegis* تيگيس (187), *etemin* ايتيمين (2).

“e” ünlüsü sözcük sonunda bazen elifle, bazen de hâ-yı resmiyye ile yazıldığını ve aynı sözcüğün iki farklı şekilde yazıldığını görebiliriz: Örneğin, *cäne* جنة - جانا (1)

“ı”, “i” ve Kazak Alfabetinde “ı” ile “i” arası [i]-i Ünlüleri:

Sözcük başında “ı, i ve Kazak alfabesinde ı ile i arası i” -i ünlüsü daima elif ve ye *ei* ile yazılmıştır. Bu ünlüler sözcük ortasında “ye” harfi ile bazen de “ye” harfi olmadan yazılmıştır. Sözcük sonunda ise “ye” harfi yazılmıştır. Çok nadir şekilde hâ-yı resmiyye ile yazıldığına rastlamaktayız: Örneğin, *cılaydı* جلايده (20), *muñayadı* مونكايده [10b]

“o” Ünlüsü:

“o” ünlüsü sözcük başında daima elif ve vav *au* ile yazılmıştır: Örneğin, *osi* اوسي (131), *oy* اوي (138), *orın* اورين (225).

“o” ünlüsü sözcük ortasında *u* ile yazılmıştır: Örneğin, *dos* دوس (525), *coķ* جوق (529), *moyın* موين (913).

[ə] “ö” Ünlüsü:

“ö” ünlüsü sözcük başında daima “elif” ve “vav” او ile yazılmıştır: Örneğin, *öz* اوز (930), *ölgen* اولغن (965), *ösek* اوسك (39).

“ö” ünlüsü sözcük ortasında و ile yazılmıştır: Örneğin, *köz* كوز (954), *körki* كوركي (703), *söz* سوز (77).

[ɣ] Kazak Alfabetinde “u” ve “ı” Arası Kalın Ünlüsü

Kazak alfabesinde u ve ı arası kalın ünlüsü olan “ɣ” sözcük başında “elif” ve “vav” او ile yazılmıştır ve Kazakça sözcüklerin tamamında kalın ünlü olarak kullanılmıştır: Örneğin, *ustap* اوستاب (841), *ustaz* اوستاز (641), *uşırav* اوشراو (262).

“u” Kazak alfabesinde “u” ve “ı” arası kalın ünlü olan “u-[ɣ]” sözcük ortasında و ile yazılmıştır: Örnek olarak, *bul* بول (17), *bulaq* بولاق (248); *tutqın* توتقین (276). Yalnız “bul” sözcüğü eserin tamamında bitişik yazılmıştır; oysa vav sesi kendinden sonra hiçbir harfle bağlanmazken nazma çeken kişi bu harfleri bir arada yazmayı tercih etmiştir.

“u” Ünlüsü:

“u” ünlüsü sözcük başında elif ve ötreli “vav” او ile ve sözcük ortasında ötreli و vav ile yazılmıştır; ancak ötresiz elif ve ötresiz vav şeklinde yazılışlara da rastlarız: Örneğin, *uvayım* اوایم (511), *suvımen* صویمهن (3).

“ü” Ünlüsü

“ü” ünlüsü sözcük başında daima elif ve vav او ile yazılmıştır: Örneğin, *üsti* اوستي (267), *üylendiruv* اولندروو (166), *üşin* اوشین (448).

“ü” ünlüsü sözcük ortasında و ile yazılmıştır: Örneğin, *gül* گول (198), *tütün* توتین (726), *kündiz* کوندیز (792).

Ünsüzlerin Yazılışı

Ünsüzlerin yazılışında özellik gösteren hususlar şunlardır. Yalnız eserin kaleme alındığı dönem ünsüzlerin tespiti üzerinden çıkılabilir ve bu tür özellikler taşıması Kazakça'nın alfabe arayışını gösterir.

“ş” Ünsüzü

Eski Kazakça dediğimiz “Kadîm” yazısında “*şin* - ش” ünsüzü varken, onun yerine derleyici ya da eserin asıl müellifi “*çim/çe* - چ” ünsüzünün sözcüklerde kullanımını tercih etmiştir. Ancak bazı yerlerde aynı sözcüğün hem “*şin*” ile hem “*çim/çe*” ile yazıldığı rastlanmaktadır. Dönemin dil özelliklerinden sözlü geleneğin yazılı geleneğe aynen yansımış olduğu kanaatini göz önünde bulundurmaktayız. Üstelik derleyici eseri nazmederken hata yapmış/yanlışlılara düşmüş olabilir. Hatta bugünlerde Kazakistan'ın güney doğu bölgesi yerli halk arasında “ş” ünsüzü geçen sözcükleri “çe” ünsüzüyle teleffuzlandıkları görülmektedir. Bununla birlikte Doğu Türkistan, Moğolistan ve Çin üzerinden Avrupa'ya göç eden Kazakların ifadesinde de bu tür özellikleri görmek mümkündür.

Kazaklar Kadîm yazısını 1912 tarihine kadar kullanagelmişler. 1912'den sonra Ahmet Baytursunoğlu'nun uyguladığı yeni alfabe sisteminde “*şin* - ش” harfi sözcüklerde kendi yerinde daha doğrusu Kazak dilinin bugünkü kurallarına göre kullanılmıştır.

“ç” Ünsüzü

Eserin geneline baktığımızda sözcükler “*çim/çe* (چ)” ile yazılmıştır. Bu sözcükleri metin içerisinden tespit edip yanına bugünkü kullanılışlı şeklini de yazdık: چوکیرلیک *çükirlik* – *şükirlik* (7)⁵⁴, چال *çal* – *şal* (10), چین, چн *çin* – *şin* (17), چرкін *çirkin* – *şirkin* (19), چарчаб *çarçap* – *şarşap* (20), чідамы *çıdamay* – *şıdamay* (28), чад *çāt* – *şat* (40), чам *çam* – *şam* (810), чөл *çöl* – *şöl* (149), ашып *aşıp* – *aşıp* (253), аўчын, үчүн *üçin*, *üçün* – *üşin* (263).

⁵⁴ Metinde sözcüklerin geçtiği dördlük numaralarını göstermektedir.

“sad (ص)” Ünsüzü

Bu ünsüz yerine çoğunlukla “sin (س)” ve çok nadir bir şekilde “sin - س” ünsüzü yerine “sad - ص” ünsüzü kullanılmıştır. Bazen aynı sözcük hem “sad” ile hem de “sin” ünsüzü ile yazılmıştır: سونان sonan (3), سورادم suradım (5); صول - سول sol - şol (52), سباق - صباق sabaḵ - şabaḵ (77), صاف - ساف şaf – saf; sap (372) vb.

“tı (ط)” Ünsüzü

Eserde geçen sözcüklerde “tı (ط)” ünsüzü kullanılması gereken sözcüklerin yerine “te (ت)” ünsüzü kullanılmıştır: تورادی turadı (64), توطقن tuṭqın (363), تانك tañ (992), توزانك tozañ (414).

“p ” ünsüzü daima “be (ب)” ile yazılmıştır

Partisip ekleri: -p, -ip, -ip ; Vasıta hal eki: -pen, - penen, -pan, - panan

Metinde Arapça ve Farsça Sözcüklerin Yazılışı

Kıssada geçen Arapça ve Farsça sözcüklere baktığımızda, bu sözcüklerin Kazakça’ya geçerken birbirinden farklı ses birimi ortaya türettiğini görürüz. Yani bu başlık altında imlâ özellikleri bölümünde bu dillerden alınan sözcükleri hem örneklerinin getirilmesi hem de yanlış yazıldıklarını belirtmek istedik. Sözcükleri Arap harfleri ile kıssanın yazma nüshasında olduğu gibi aldık. Yanına bugünkü Kazakçada kullanılış biçimini yazdık.

Kıssada Arapça ve Farsça menşei “ḥ (ح), ḥ (خ)” ünsüzleri ile yazılmış bazı sözcükler Kazakçaya geçerken değişikliklere uğramış “ḳ, k” ünsüzüne dönüşmüştür. Ancak metinde bu hususlara önem verilmeksizin aslı gibi yazılmıştır. Örneğin, خدا - ḳuday, ḳuda (1), خجات ḳacet (2), خورمیت ḳurmet (11), اواخیت uvaḳıt (12), خاطین ḳatın (16), خور ḳor (280), خزمتکیر ḳızmetker (288), راخیم raḳım (35b), اىختيار iḳtiyar (341), روحصتسىز ruḳsatsız (90), ماخسود maḳsut (538), خصراة ḳasiret (683), خوليق ḳulıḳ (904), مخروم maḳrum (859) vb.

Kıssada Arapça ve Farsça menşei “f, (ف)” ünsüzü ile yazılmış bazı sözcükler Kazakçaya geçerken “p” ünsüzüne dönüşür: Örneğin, فافر *pa kır* (3), صيفاة *sipat* (3), فايدالانيب *paydalanıp* (4), كيمفر *kempir* (10), فيده *pida* (12), فيرى *peri* (16), فاروانه *pärvana* (32), فالين *pälen* (33), ضيافات *ziyapat* (45), صاف *şap* (54), فيرشته *perişte* (55), فاچ *paş* (69), فيل *peyil* (72), فيرده *perde* (80), آفصانه *äpşäna* (100), چيفا *şıpa* (105), آفاط *apat* (175) vb.

“b” ve “p” Ünsüzleri

Metinde hiçbir şekilde “p” ünsüzünü bildiren harf kullanılmamıştır. Yalnız “b” ünsüzü daima kullanılmaktadır. Dolayısıyla bazı “p” ve “b” arasında değişme görebiliriz: Örneğin, بنا *pende* (645), بالوان *paluvân* (394),

Kazakça sözcükler arasında ünsüz değişmesi “f” ile “p” arasında görülmektedir: Örneğin, كورفه *körpe* (44), آفاريپ *aparıp* (547), آفيريم *äperem* (408), توغراغينه *topragına* (685) vb.

“k” ile “h” değişmesi bir sözcükte görülmektedir: Örneğin, اوخچار *uğçar - uğşar - uğsar* (24);

“ayn (ع)” ünsüzü bulunan sözcüklerin telaffuzu güç durumda bulunduğundan Kazaklar onun yerine “gayn (غ)” ünsüzünü daha kullanışlı kılmıştır. Metinde “ayn” içeren sözcükler “gayn (غ)” ünsüzü ile geçmektedir: Örneğin, غراب *Ġarap* (4), غچم *Ġacam* (5), غزغز *gaziz* (9), عشق *gaşık* (23), مغشوق *mağşuk* (23), غجاب *gacap* (23), اقل *aqıl* sözcüğü hem “akıl” (35) ve hem de غقل “gaqıl” (73) şekilleriyle kullanıldığı görülmektedir; تغلا *Tagala* (57), سعاة *sağat* (61), غسكر *gasker* (74), معلم *mağlum* (75), قناغات *kanağat* (89), دوعا *duğa* (697), اوعدا *uvağda* (766), عمر *gumur - ömir* (329), زاغيف *zağip* (357) vb.

Kıssada bir sözcükte orta hece ünsüzü aslı gibi alınmış ancak bugünkü Kazakçada “m” ünsüzü “p” ünsüzüne dönüşmüştür. Bu yönüyle Çağatay dili unsurları taşımaktadır: Örneğin, دشمان *düşman – duşpan* (381).

“Güzel he (ه)” Ünsüzü

Sözcük başında bu ses Kazakça’ya geçerken düşer, ancak eserde asıl hali ile yazılmıştır: Örneğin, هر *her* – *är* (431), هیچ *heç*, *heş*, *hiç* – *eş* (11), هويسم *häves* – *äves* (106).

Sözcük sonunda bu ses Kazakçaya geçerken düşer: Örneğin, الله *Allah* - *Alla* (1), كوناہ *künah* – *künä* (432), اينشالله *İnşallah* - *İnşalla* (116).

Kıssada bir sözcükte orta hece ünsüzü aslı gibi alınmış ancak bugünkü Kazakça’da “güzel he (ه)” ünsüzü “y” ünsüzüne değişmiştir: Örneğin, ميهمان *mehman* – *meyman* (47).

Eklerde görülen “t” sert ünsüzü sözcüğün sonunda daima “dal (د)” ile yazılmıştır.

Hareke ve Yazı İşaretlerinin Kullanılışı

Şedde

Metinde ara sıra şedde işaretinin kullanıldığı rastlanır: Örneğin, الله *Allah* - *Alla* (1), ملّا *molla* – *molda* (594), قصه *kıssa* (1) vb.

“sin (س)” Ünsüzünün Altına Üç Nokta Konulması

Kazakça sözcüklerde “s” ünsüzü “sin” harfi ile yazılmış olmakla beraber, Talik yazının bir özelliği olarak çoğu zaman harfin altına yanlışı önlemek için üç nokta konulmuştur: Örneğin, سويله *söyle* (18), كلسه *kelse* (42), سباب *sebeb* (695) vb.

İzafet Kesresinin Yazılışı

Metinde bazen İzafet Kesresinin harfle belirtildiği görülmektedir; fakat günümüz Kazak Türkçesinde İzafet Kesresi kullanılmamaktayken eserin kaleme alındığı dönem ile eseri göz önüne getirdiğimizde Kitabî dil ile Kadîm yazısının unsurlarından birini taşıdığını görmekteyiz: Örneğin, دوررى موسطافه *dürrür-i Muşafā* (1), اهلیمکتاب *ähl-i mektep* (125), خوسنىجمال *husn-i camāl* (733) vb.

Eklerin Yazılışı

Yapım eklerinin yazılışı ve kullanılış biçimi ve kullanılışlarında özellik gösteren yapım ekleri şunlardır:

“+la, +le” İsimden Fiil Yapım Ekinin Kullanılışı

Kazak dili dilbilgisinde kök veya gövdenin son harfine göre +la-, +le- / +ta-, +te- / +da-, +de- isimden fiil yapım ekleri gelir. Kıssa metninde bu kural dikkat edilmemiştir. Muhtemelen bu özellik büyük oranda derleyen kişi tarafından kaynaklanmıştır. Eser, Kazak Kadim yazısı olarak Çağatay dili etkisinde gelişen karışık dille kaleme alındığına göre bu özelliklerin bulunması normaldir. Ancak eserde kimi yerlerde +la-, +le- görülürken, kimi yerlerde bugünün Kazak dili kurrallarını taşıyan +ta-, +te- ekinin kullanıldığı da gelişmiştir. Nazmeden kişi de bu özellikleri göze almadan yazıya geçirirken farklı yazımlara yönelmiştir. Çoğunlukla isme veya gövdeye +la-, +le- ekinin bu şekli sıkça getirilmiştir. Oysa yapım ekinin / +ta-, +te- / +da-, +de- şekilleri varken kullanılmaması ve bazı yerde aynı sözcük *tñla-* (855), *tñda-* (414); *kuçak+la-* (992), *kuçak+ta-* (978) yapım eklerinde farklılık göstermesi bu özelliklerin kanıtıdır. Aynı zamanda bu husus eski yazım şeklinden yeni yazım şekline geçerken, bu özellikler dikkat dışı kalmıştır. Örneğin, *bağış+la-* (733), dilbilgisine göre *bağış+ta-* olması gerekirken, ekin iki şekliyle kullanıldığı göze çarpmaktadır. Örnek gösterdiğimiz bu sözcüklere getirilen ekler, bugünkü Kazak dilbilgisi kurallarına uygunluk göstermez. Örneğin, *gaziz+la-* (9), *oñ+la-* (272), *oñ+la-* (786), *zinat+la-* (809), *şifat+la-* (850), *sağ+la-* (918); *çat+la-* (915), *gacap+la-* (941), *tınış+la-* (965), *sıhañ+la-* (212), *añ+la-* (384), *rāhat+la-* (285) vb.

“+lık-” İsimden İsim Yapım Ekinin Kullanılışı

Genellikle ismin son harfine göre +lık, -lik, / +tık, +tik / +dık, +dik yapım ekleri gelmesi gerekirken, metinde çok yerde +lık- şeklini görmek mümkündür. Bu şekliyle bugünkü Kazak dilbilgisinin kurallarına uyumluk göstermez. Örneğin; *çāt+lık* (14), *Ğaşıq+lık* (73), *ofasız+lık* (639), *hafa+lık* (113), *şıhhat+lık* (173), *düşman+lık* (179), *bağıtsız+lık* (358), *fārişān+lık* (467); metinde aynı sözcüklerin farklı şekilde daha doğrusu, bugünkü Kazak dilbilgisindeki yazılışı şöyle geçmektedir: Örneğin, *dos+tık* (471), *kas+tık*

(805), *ğaşıq+tık* (881), *cakın+dık* (135), *taşat+tık* (496), *ğāfil+dık* (882), *calgız+dık* (960), *oşal+dık* (82) vb.

“-ma-, -me- / -ba-, -be-(-pa-, -pe-)” Olumsuzluk Eki

Olumsuzluk eki bazen ما, با şeklinde, bazen مه, به şeklinde yazıldığı görülmektedir: Örneğin, *قالما kalma* (626), *ديما deme* (669), *جبارمه cibreme* (677), *ايتبا etpe –etbe* (773), *آيتبا aytba –aytba* (833)

“-mak, -mek / -pak, -pek ” Fiil İsmi Yapma Eki

Kıssa metninde -mak, -mek fiilden isim yapma eki pek çok yerde kullanıldığı görülmektedir. Kazak dilinde -mak, -mek ancak özlü sözlerde, deyimlerde kullanılmaktadır ve Eski Türkçenin izini taşımaktadır: Örneğin, *bol-mak* (653), *bar-mak* (663), *kal-mak* (663), *al-mak* (423), *sal-mak* (709), *kör-mek* (448), *ber-mek* (736), *kül-mek* (800), *öl-mek* (1000) vb.

“-lar, -ler” Çokluk Ekinin Kullanışı

Genellikle ismin son harfine göre –lar, –ler, –dar, –der, –tar, –ter çokluk ekleri gelir. Ancak kıssa metninde –lar, –ler şekli bu kurala uymamaktadır. Örneğin, *dāst-lar* (124), *aṭ-lar* (50), *ṭon-lar* (50), *kız-lar* (55), *kitap-lar* (74), *kānizak-lar* (123), *imam-lar* (299), *mazlum-lar* (217), *ğaziz-lar* (804), *ğaşıq-lar* (207), *ķus-lar* (853), *dos-lar* (610) vb. Bu özellik eski Kazak yazı dönemi Kadım yazısından kalan unsurlardandır. Burada da aynı sözcük hem –lar, –ler; hem de sözcüğün son harfine ve dilbilgisi kurallarına göre eklendiğini görmekteyiz. Örneğin. *coldas-tar* (130), *coldas-lar* (752); *bas-lar* (967) *bas-tar* (124); *ķas-lar* (124), *ķas-tar* (967);

Bazı Fiillerin Birleştirilerek Kısaltılmış Şeklinde Kullanılışı:

ايتالمای Etalmay < etuv + almav; T.T. edememek (3), بئالمادی bilalmadı < biluv + almav; T.T. bilememek (88), كيلالمادی kelalmaydı < keluv + almav: gelememek (103), تورالمادی turalmadı < turuv + almav; T.T. duramamak (144);

Fillerin Kısaltılmış Şekilleriyle Kullanılışı

بوب bop < bolıp, boluv; T.T. olup (157), ناغیب neğıp, nağıp < ne kılıp; T.T. Neden? Ne yapıp? Ne edip? (101);

“-man, -ban” Olumsuzluk Eki

Bu ek 1. Teklik şahıs şeklinde kullanılmaktadır. Bu yönüyle dönemin dil özelliklerini taşımaktadır. Örneğin, *ķabil al-man* (137), *birge tur-man* (138), *moyın bur-man* (161), *tutın-ban* (181), *oyla-man* (93b);

“bî-” Ön Ekinin Yazılışı

Farsça olumsuzluk bildiren “bî-” ön eki metinde bazen bitişik, bazen de ayrı yazılmıştır. Ek Kazak diline geçerken “bey” şeklinde kullanım bulur: بی اوا bey-ofa < bî-vefâ (11a), بی هوش bey-hûş < bî-hûş (121), بی چرا beyçāra - beyşara < bî-çare (617), بیمازالاب beymazalap (920), بیخبار beyħabar (103a);

2.2.4.2. Cümle Türleri

Kıssa metninde dizeler *devrik ve sıralı cümleler* olarak kullanılmıştır. Dizeler genellikle bir cümle bütünlüğü taşımaktadır. Kimi dizelerde cümle dörtlüğün bütününe kapsamakta, kimi dizelerde ise anlatım ikinci, üçüncü ve dördüncü dizelerde sürmektedir. Arada Arapça Farsça sözcükler ve çok nadir terkipler kullanılmakla beraber, Kazakça ifade özelliği bozulmamıştır:

Қайта elge cöneldiñ menen kaçıp
Kelip eñ äferem dep şuday таşıп
Uvağdaña aytıp kelgen ofa қılmay
Barasın қайда ketip amāndaşıп (408)

Cüredi ösek aytıp damıl almay
Turmaydı ħalıķ bolğan soñ sözge nanbay
Öziniñ kāsibine aldanbaydı
Ħatın balası oıradı nān tabalmay (409)

2.2.4.3. Çeşitli Sözcüklerin Kullanımı

Läyli-Mäcnün Kıssası, çeşitli sözcüklerin kullanımı bakımından zengin söz varlığı taşımaktadır. Yazar, eserinde dönemin konuşma ve yazı dilinde kullanılan Kazakça sözcüklere geniş şekilde yer verirken, Kazakça sözcüklerin beraberinde Arapça, Farsça sözcükler ve çok az sayıda terkipler de kullanmıştır. Kıssa bu bakımdan dil çalışmaları için de bir kaynak olabilecek niteliktedir. Arapça ve Farsça sözcükler ve bunların kullanım sıklıklarına göz gezdirdiğimiz zaman eserin konusuyla örtüştüğü görülmektedir. Bazı sözcüklerin de eserde bir kerelik kullanımı eserin belli bir bölümünde terim karşılığı vermesi söz konusudur.

Yalnız Kazak Dili, Arapça ve Farsçadan sözcük alıntıları yaparken dilin ünlü ve ünsüz uyumlarının şartlarına uygun şekilde getirildikten sonra kullanılmaktadır. “*Sözcük Kazakça’ya geçerken ona en yakın ses değeri hangisi ise onunla verilmektedir. Eğer ses yapısına uygun hale getirilemiyorsa direk alınmaktadır*” (Oba, 2014). Sonuçta alıntı sözcük dilce şekil ve anlam bakımından değişikliğe uğrar. Fakat Arap ve Fars harfli yazılı eserlerde sözcük esas olduğu gibi yazılır. Başka bir alfabeye geçişi ve okunuşu sırasında değişiklik söz konusu olur.

Aşağıda kıssada geçen Arapça ve Farsça sözcüklerin yazmada yazıldığı biçimde transkripsiyonlu alfabede gösterilen harf karşılığı ile sözcükler verilmiştir. Fakat şekilce değiştiği çok görülmektedir.

2.2.4.3.1. Arapça Sözcükler

Kıssa metninde kullanılan Arapça sözcükler şu şekilde sıralanmıştır:

Salavat (2), gārîp (2), hacet (2), fakır (3), gam (3), miskin (8), uvaḥîṭ (6), muazzîn (8), ḥāsıl (10), mācarā (11), ḥikāyāt (16), mağzur (21), gaşık-mağşuk (23), illā bâliğ (23), gildat (25), gaḳıl (35), camāl (37), ḥabar (40), kandil (44), ziyāfat (45), məcilis (45), Bismillā (53), münacat (2), maḥsūt (2), Allā (1), ayān (24), Muvaḳıf (54), gilmān (54), iḥtiyār (56), kāmıl (60), Mescit (61), Ābcat (64), kādir (78), dünya (80), gacap (82), ḳahhar (83), bühtan (85), naşihat (86), murat (92), ḳahharaṭ (93), mekteb (100), çifā (150), nazar (566), faşıl (99), hicran (110), zaḳḳum (111), məcün (114), caḳā (122), Ġaziz (133),

ahuvāl (134), Fuzūl (139), saḥara (140), meḥnat (821), ilṭimās (187), bālīgāt (188), āfāt (193), taḥkik (204), Maḡlūm (232), abyān (234), Laḡl (243), dürr (1), marcān (202), Maḡbul (217), raḥim (223), cihat (227), Ġcābāt (233), nābī (234), Zīnat (247), Harīr (326), Nāfaḡa (265), Ziyārat (272), iḥtiyāt (291), abiyāt (293), Carāḡat (318), imām (367), Maḡaḡat (370), Intizār (418), mazlum (447), ḡikmat (452), ḡariḡat (461), fārmān (465), zāyil (472), sayāḡat (475), ḡubār (505), viṣāl (509), hizan (533), kehānet (535), ḡālas (546), intiha (598), ṣuḡbat (627), faḡim (652), ḡaciz (702), zaḡmat (710), mānzil (716), aḡibat (768), ravza (779), ḡanbar (792), zahir (804), rizik (809), riya (812), bādan (847), haram (866), inṣāf (873), nācāt (878), baṭil (885), macal (926), muḡtibar (931), mursal (936), hidāyat (937), ḡarṣ (938), kūrṣi (938), felek (973), Kaṭra (974), Libas (976), kāmat (93b), ṣafā (494), ḡarāp (93b), tabīp (866), hicap (878), mahram (884), bākī (107a), Muvāfiḡ (940), Hilāf (953), müptalā (603), Ravza (107a), dāfin (964), fītnā (965), muṣṭaḡ (990), cümle (1000), bina (1003),

2.2.4.3.2. Farsça Sözcükler

Eserde kullanılan Farsça sözcükler şu şekilde sıralanmıştır:

Payḡambar (2), murza (8), ravḡan (9), Hudā (7), daya (7), nala (9), ferī-zāt (16), ḡoca (18), molda (18), fārvāna (32), ḡor (37), bibī (42), kemfir (10), bahana (69), pinhān (79), Nācinis (90), didār (96), Āḡṣāna (151), harīdār (102), bāzār (102), fārvaz (106), nālān (108), zār (110) zahar (111), dārgāh (390), kūnāh (432), Māh-tābān (13b), navrız (115), āzāt (116), beyḡuṣ (121), kānizak (146), lifa (131), āḡiyān (133), rāsuvā (135), āḡina (136), faḡfur (137), beyābān (143), rüzḡār (148), ustāz (168), Kiriftār (139), Car (307), Savdā (176), dastārḡān (191) maḡruḡtar (195), diyār (202), zinhār (203), āsān (204), Särgardān (226), Tamāḡā (249), Pul (267), hämrāh (273), beyḡāra (281), dāṣṡān (287), dilnīgār (294), giriyan (300), mehiryār (307), ḡamkasār (307), nāṡavān (308), mehirbān (318), bende (107), dert (133), dārmān (182), ḡoṣnūt (329), Duṣman (343), bedduḡa (386), Cihān (394), dūṣār (415), nān (417), dīvāna (420), fadiḡāh (432), fāriḡān (48b), zūlfī (48b), faryāt (442), bīnavā (446), ḡüzār (447), mehmān (469), ḡamkīn (511), mihr (530), ḡoṣḡāl (542), Bahāna (548), fārmān (97b), zaḡūn (655), ṣārvar (727), zārre (764), ḡunṣa (755), Kāṡiptār (82a), nāzenīn (767), fanāḡāh (828), ḡoṣ (541), binaval (868), māh-rüy (868), bītāp (878), bāz (888), cānān (470), buṣṡān (882), Laḡit (979),

2.2.4.3.3. Rusça Sözcükler

Kıssada 4 tane Rusça sözcük geçmektedir. Muhtemelen müstensih eseri yazıya geçirirken kendiliğinden de değişiklikler getirmiştir. Bu sözcüklerin bazıları Kazak Diline geçerken teleffuz bakımından farklı şekillere uğramıştır, bazıları ise olduğu gibi geçmiştir. Örneğin, *minut-dakika* (863), *sütki - gün* (26), *köpes – tüccar* (473); bir sözcükte ise yani yabancı asıllı “*peçat-mühür*” ismine, Kazakça isimden fiil yapım eki “+ta-” getirilerek, mühürleme işini yapma fiil gövdesi türemiştir; *beşat+ta-p – mühür+le-y-ip* (546);

2.2.4.3.4. Arapça ve Farsça Terkipler

Arapça ve Farsça alıntı, dil unsurları içinde tamlamaların elbette çok önemli bir yeri bulunmaktadır (Duman, 2001). Günümüz Kazak dilinde bu unsurların kullanımına çeşitli nedenlerle ilgi duyulmamıştır. Oysa ki, Kazak yazılı edebiyatının ilk dönemlerinde Arapça Farsça terkiplerin kullanılması doğalken, daha sonradan yeni alfabeye geçiş sırasında kimi terkiplerin kullanımına gerek duyulmamış, kimi ise Kazak dili kurallarına göre erimiş ve büyük kısmı tamamen kullanımdan silinmiştir. Ancak kıssanın yazılış tarihi, Kazak Dili’nin “Kadîm yazısı”na tabi tutulduğunu dikkatimize alırsak, dönem Çağatay dil unsurlarını taşımakta olan “Kitabî” dil dediğimiz Arapça ve Farsça ağırlıklı Kazak Diline yatkın olan edebî ürünleri verildiği bir dönemi ile denk gelmektedir. Yukarıda anlattığımız hususa dayanarak eserde bu tür terkiplerin ikili şekilleri pek yaygın olmaksızın kullanılmıştır ve kıssaya bazen okunuşu ile, bazen de sözcüğün aslına uyulmuştur.

Aşağıda kıssada geçen terkipler sıralanmaktadır. Örneğin, *hamd u sänä* (1), *dürrür-i Mustafâ* (1), *ähl-i mektep* (110), *äh ı zarı* (130), *ğayş ü gışrat* (52b), *Ahd-i faymân* (60b), *äh ı afgân* (794), *Târik-i dünya* (791), *husn-i camâl* (733), *Hâr ü zâr* (768), *husn-i figıl* (771), *çât-ı harâm* (783), *Äb-ı hayat* (87a), *mehr-i ofa* (818), *ähl-i älem* (889), *Däd ü faryäd* (101a), *cism-i cän* (989).

2.2.5. Söz Sanatları

Söz sanatlarının edebiyat metinlerinin anlaşılmasında ve yorumlanmasında önemli bir yeri vardır. Bu yönüyle söz sanatları söze güzellik, canlılık daha etkili bir güç verir (Dilçin, 1997: 405). Ele aldığımız kıssada geçen bazı söz sanatlarıyla yazılan sözcükler,

gerçek anlamlarının dışında kullanıldığı şüphesizdir. Bu bakımda Kazak Edebiyatı diğer milletlerin edebiyatları gibi çok zengin bir mahiyet taşımaktadır. Onun kendine özgün mecaz anlatımı mevcuttur. Bu yüzden söz sanatları edebiyatın asıl sözleri sıfatındadır (Kabdolov, 2002: 11).

2.1.5.1. Mecaz

Kazak Edebiyatında mecazî kullanımlarla ilgili A. Y. Çetin “Hikâyelerdeki mecazî kullanımlar bir nevi anlatıcının duygu ve fikir dünyasının poetik unsurlar ve yaşanan dönemin özelliklerinin göstergesidir.” görüşünü ifade etmektedir (Çetin, 2003: 98-99). Kazak Edebiyatı’nda “metafra” olarak adlandırılan mecaz *basit, eklerle, yardımcı fiillerle, birleşik fiillerle* yapılmaktadır. Dolayısıyla kıssada kullanılan sözcükler gerçek anlamlarından ayrılarak, yerine başka sözcüklerin geçmesi ile mecazî anlam kazanmakla beraber esere ayrı bir anlatım tekniği yaratmaktadır.

2.1.5.2. Teşbih

Teşbih, bir benzetme sanatıdır. Anlatımı daha etkili kılmak amacıyla, aralarında benzerlik olan nesne ve kavramlardan zayıfın kuvvetliye benzetilmesi sonucunda meydana gelir (Çetin, 2003: 101). Kıssada anlatıcı klâsik edebiyatın benzetme unsurlarını milli nazıma taşıdığı görülmektedir. Âşıkları yakılan muma, pervaneye benzetme yaparak söz sanatlarının sayesinde kıssa dünyasına yeni ufuklar kazandırmaktadır. Fakat bu tasvir bütün kıssalarda aynı derecede kati bir şekilde vücut bulmamaktadır. Bu unsurlar kimisinde kullanılışı yer alırken, kimilerinde ise rastlanmamaktadır. Lâyli-Mâcnûn Kıssası direk Fuzûlî’ye nazire olduğundan, Fuzûlî’nin asıl eserinde geçen klâsik edebiyat unsurları kıssaya yerli malzemelerle kaynaşarak donatılmaya yol açmıştır. Bu yönüyle benzetmeler de klâsik edebiyattan esintiler taşıdığı eserde net bir şekilde görülmektedir. Rabiga Sızdıkoğlu bu dönemin edebî metinlerinde yalnız dil bakımından özellik getirmediğini, aynı anda edebî sanat özelliğinin de ayrıcalıklar getirdiğini ileri sürmektedir (Sızdıkoğlu, 1993: 222-223).

Lâyli-Mâcnûn Kıssası’nda benzetmelerde kullanılan sözcükler genellikle mecazî anlam beraberinde taşıyan “ay, şem-mum, gül, nur” vb. sözcüklerden oluşmaktadır. Bu sözcüklerle beraber benzetme öğelerinden en çok benzetme edatına yer verildiği sık sık

rastlanmaktadır: İsimlere “+day, +dey; +tay, +tey; beyne”⁵⁵, bazı yerlerde Türkçe “kebi” edatıyla birlikte kullanılarak sanat yapılmaktadır. Kıssada geçen bu tip teşbihler şu şekilde kullanılmaktadır. Örneğin:

Anadan **ayday** bolıp tudı bala
Er uğlan boldı ucudı kelgen cāna
Toy berdī köp mal şoyıp çātlık etip
Hudāğa mīñ çükirlik aytıp sāna (7)

Aṭlastan körfe caydı neçe türī
Ruḥsatpen esik açıp üyge kirdi
Bîbî bir kändilge açıp **caḳḳan çamday**
Süyindi közben körip eki nurdı (44)

Luġbat **kebi** dünyāda şözbēn atpa
Ravşan cüzîñ küyedī, köp küzetpe⁵⁶
Ferdemen otır üyde öz işiñmen
Kınır kızday köçe aralap çıkpa çetke (80)

Läylinī Mäcnünge äyla coldaş
Cılatıp çın ğaşıqtı qoyıp bolmas
Erīk äyla caraşadı **gülge bulbul**
Bularğa azār bergen heçkim oñbaş (364)

Ruḥsat şuraşañ bolmay ma, ey **cüzi gül**
Casırıp bul şırıñdı ettiñ ğāfil
Cānān emes cānımnıñ duşmanısıñ
Biz ğarīp nāṭavāñğa marḥabat kıl(543)

⁵⁵ “gibi”

⁵⁶ Kiril alfabesine aktarılan metindeki bu dördlüğün 2. dizesinin sonu “**kūnah etpe**” olarak yazılmıştır. Ancak yazma nüshada bu dördlüğün 2. dizesinin son iki sözcüğü tarafımızca “**köp küzetpe**” şeklinde okunmuştur.

Sen kimsin Mäcnündi izlep kelgen
 Heç ādam tabıldı ma ħabar bılgen
 Cılağan köpten ġaşık Lāylisimin
 Men **bulbul** dala izlep keldim **gülden** (846)

Bu tip benzetmeler kıssa dilinin çok zengin olduğu, sanatlı söyleyişlere ve realist tarzda daha süslediği söz konusu olmaktadır. Kahramanların tasvir edilişi sırasında yararlanılan teşbihler Doğu Edebiyatı unsurlarını taşımaktadır. Benzetmeler genel olarak kahramanlar etrafında yoğunlaşmıştır. Onların hareketleri, görünüşleri ve duygu ile ilgili olduğu sıralarda dah çok kullanıldığı görülmektedir. Bu bakımda belirli bir nitelik taşıyan teşbih ve onun fonksiyonları daha fazla yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eserin özünün klâsik edebiyat kaynaklı bir vasfa sahip olduğu daima göz önünde bulundurduğumuzda bu sanata mal olmaktadır.

Kıssada arka arkaya teşbih örneği Lāyli'nin Mäcnün'ü tasvir ederken benzetmelere yer verildiği görülmektedir. Kıssanın epizotlarının birinde benzetmeler şu şekildedir:

Baylavlı ħayġimenen ħol ayaġım
 Dîvāna esten ketip bolġan çağım
Çam bolıp neçe cānıp neçe şönip
 Kem bolıp hār orında **sındı şaġım** (440)

Lāyli ayttı Mäcnün **cūzi tuġan ayday**
Balavız sırtı suluv caġġan çamday
Közi gavhar, avzı nun, ħolları sin
Kirfik oġ, ħası beyne tartġan cayday (849)

Yüziniñ köz uyalar körse **nurın**
 Şıfatlap ayta almaspın mıñnan birin
 Bir **ġaziz** Mäcnün **dünyā işindegi**
 Mäcnünge seniñ uĥçap kelmes türiñ (850)

Mäcnünniñ *teñdesi çok beyne ħorday*
 Körmedim küyiniçli *cānsız faķırday*
 Cönin ayt äğär bilseñ ġaşıġımnıñ
 Qaldırıp meni coldan ävre kılmay (851)

Ancak buna benzer benzetmeleri, Kazak Şiiri'ne has olmayan teşbihler arasında saymayı öngören bilim adamları da bulunmaktadır (Sızdıkova, 1993: 226). Bu görüşü destekleyen Avezov konu ve olay örgüsü bakımından Doğu Edebiyatı'na has unsurlar taşıdığını, bu edebiyatla örtüşmekte olan teşbihlerin yeri Kazak Edebiyatı'nda farklılık getirdiğini bildirmektedir (Avezov, 1959: 113-114). Elbette “*bülbül, gül, aşk ateşi*” gibi göndermelere yapılan benzetmelere tenkitli görüşlerinin olduğu muhakkaktır. Ancak Kurıscanov'un görüşlerine göre, devrin şairleri tarafından kıssalarda kullanılan bu tip benzetmeler, Kazak Edebiyatı'nın gelişmesinde önemli rol üstlendiğini vurgulamaktadır (Sızdıkova, 1993: 226).

2.1.5.3. Mübalâġa

Anlamla ilgili söz sanatlarından olup, bir olayın veya varlığın heyecanın etkisiyle büyüterek ya da küçülterek ifade edilmesi mübalâġadır (Çetin, 2003: 105). Bu bakımda kıssanın özü baştan sona kadar mübalaġalı anlatı taşımaktadır.

Kays'ın doğar doğmaz konuşması ve sürekli ağlaması, Lâyli'nin bebekken harf okuması, Kays ile Lâyli'nin aynı beşiġe yatırılması, Kays'ın vahşî kuş hayvanla birlikte yaşaması ve hayvanların ona hizmet etmesi, yemek getirmeleri, Mäcnün'ün ahının göklere ulaşması ve hayvanların bu duruma ağlamaları, Mäcnün'ün ve Lâyli'nin canlı cansızla münasebet kurup dertleşmeleri, Mäcnün'ün ve diġer kahramanların ağlarken gözlerinden kan akması, Mäcnün'ün babasının ayağından kan gelmesi, Mäcnün'ün çektiġi ateşli ahından sarıġının yanması, Mäcnün'ün babasının öldükten sonra mezarından gül çıkartması ve Mäcnün'le konuşması, Mäcnün'ün bir sabah tüm dünyayı seyretmesi ve ırak diyarları görmesi mübalaġalı anlatılardandır.

Yine kahramanların duygulu anlatıları abartılı bir şekilde mübalâġalıdır. Örneġin, Mäcnün'ün çok ağlaması sonucunda gözyaşının göle dönüşmesi, aşk ızdırabıyla içinin ateşle dolması, aşk ateşinin içinde yerleşmesi, gözünden kan ve ağzından köpük akması,

dikenden yastık, topraktan döşek yapması, başına kuşların gölge yapması ve Lâyli'nin çektiği ahının aynaya duman olup yapışması, abartılı biçimde kahramanların yaşadıkları olay örgüsünün mübalağalı şekilde anlatılmasına bağlayabiliriz.

2.1.5.4. Nida ve Hitap

Kıssada şairin çok duygulanması ve heyecanlanması sonucunu doğuran olayları ve varlıkları gözönüne getirip “ey, ya” gibi ünlemlerle onlara seslenmesidir (Dilçin, 1983: 453). Bir yandan Lâyli-Mäcnûn Kıssası'nın Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn'una nazire yoluyla tercüme eser olmasından dolayı, birkaç yerde Fuzûlî'ye seslenme vardır ve yer yer olayın akışını sağlayan kahramanlara seslenmek amacıyla hitap edildiği yerler de görülmektedir.

Kıssanın ilerleyen bölümlerinde Mäcnûn'ün bir avcıyla diyalogu sırasında hitap örneği “hey!” kullanılmıştır. Örneğin:

Äy *avşı*, kırıp pa ediñ osı tordı
 Kılısayçı halâl kâsip munan zordı
 Avız tolıp däm bolmas cānuvarğa
 Ne üşin körsetesiñ cafâ zordı (278)

Fuzûlî “Leylâ vü Mecnûn” mesnevisinin her bölüm sonlarında eklediği gazelleri kıssada da yer almaktadır. Kıssa müellifi, gazel diye adlandırdığı “cır” nazım şekliyle, kimi yerde beyit, kimi yerde dördlük ve kimi yerde ise dize sayısı belli olmayan biçimlerde geçen manzumelerin 12 yerinde Fuzûlî'ye seslenme vardır:

Äy *Fuzûlî* ahtalma
 Hıbarıñ coğ öziñnen [35b]

Äy *Fuzûlî* oylaşañ
 Aytar şözdı koymasañ [21a]

Äy *Fuzûlî* ömür car
 Sebep emes dünyğa [40a]

Yine Mäcnün'ün Lâyli'ye öfkelerini bildirmek amacıyla mektup yazarken kullandığı bir nida örneği şu şekilde geçmektedir:

Ruhsat şuraşañ bolmay ma, *ey cüzi gül*
 Casırıp bul şırıñdı ettiñ ğāfil
 Cānān emes cānımñıñ duşmanısın
 Biz ğarîp nātavāñğa marĥabať kıl (543)

Mäcnün Allah'ya niyaz ederken Farsça Hudâ isminin kullanıldığı biçimde nida sanatına örnek getirildiği, isimle birlikte kullanıldığı şu şekilde görülmektedir:

Hudāyā äveli Ādam, Nūĥ nābi
 Ävliye neçe änbiyā mursalları
 Carılķa osılardıñ ĥurmeti üçin
 Ne kılsañ bir öziñde iĥtiyārı (829)

Lâyli Mäcnün'le son kere buluşma noktasında Lâyli'nin daha sonra yaşamak istemediği duygulu anımı ve yakarış dileğini Allah'a seslendiği epizotta da, nida şu şekilde geçmektedir:

Maĥsūtтан ümît kesip tokťap kıaldım
 Cafāmen beker küyip otķa candım
 Dostıma oyımdağı cetkize gör
Ya Allā keregi coķ cān men tänniñ (936)

Yine kıssanın birkaç yerinde nida “Şırağım” sevecen biçimde söylenen seslenme sözüyle karşılaşmaktayız. Bu tür hitabı büyükler evlatlarına söylerken T.T. “Yavrum! Kuzum! Işığım! Gözüm” karşılığı ile birebir anlamda olup, kıssada şu şekilde kullanılmaktadır:

Şırāğım, cať birevge nazār şalma
 Bolar dep şonan ofa oynā alma
 Caramsız cať birevge ğaşıķ bolıp
 Beresiñ ne dep cavāp kemfir çalģa (126)

2.1.5.5. Telmih

Kıssa bölümlerinin bazı yerlerinde telmih sanatı örneklerine rastlamaktayız. Kahramanlar yaşadıkları olaylar neticesinde ve anında çare aramaktalar. Bu çare herkesçe bilinen geçmişteki bir olayı, bir inancı, ya da ünlü bir şahsı dile getirmeye bağlandığı ve telmih sanatının yapıldığı görülmektedir.

Mäcnün'ün babası ve annesi, Mäcnün'ü aşkından vazgeçirmeye çalıştıkları bölümde, “Mäcnün'ün gazeli” başlığı altında geçen parçada Beytül-hazen'den söz edilmektedir. Konu ile daha ayrıntılı bilgiler şu şekilde geçmektedir:

“Beytül-hazen Yakup peygamberin en sevdiği oğlu Yusuf'u kaybetmesi üzerine üzüntü ve acı içinde çekildiği evidir. Kendisini anlayan olmamış, özellikle diğer oğullarının kendisine ve kardeşleri Yusuf'a ihanetleri ona ağır gelmişti. Bu davranışı kabullenemez, isyan eder ama elinden hiçbir şey gelmez; sabretmekten başka çaresi yoktur. Âdeta dünyaya küserek tüm üzüntülerini paylaştığı evine kapanır. Sabır ve derin bir tevekkülle Allah'a sığınır. En güzel çözümün onda olduğunu düşünür. Yakup peygamberin yazımızda ele alacağımız yaşamı Klasik Şiirimize akseder. Şairler onun kapandığı evi şiirlerinde “beytül-hazen” yanında, “beyt-i ahzan”, “külbe-i ahzan” şeklinde adlandırarak ele alırlar. Beytül-hazen kavramı ilahi kaynaklı bütün dinlerin ortak literatüründe yer alan bir kavramdır. İslâm kültüründe de zikri geçen konu yüzyıllarca şairlere ilham kaynağı olmuştur. Dert çeken pek çok şair kendisi ile Yakup peygamber arasında benzerlik kurar. Dolayısıyla yaşadığı hanesi, Hz.Yakup'un hüznün evini andırır” (Harman, 2013: 1-5).

Kıssada Mäcnün da bu durumu kendine yakıştırmaktadır. Onun hüznün evini kendi dış görünüşüne benzeterek ve bu yönüyle eserde telmihe konu olmaktadır:

Sizlerge körinedi sırtım bütün
Avzımnan âh desem çığar tütün
Yakuptıñ **bäytül hazen** ornınday
İşimniñ izhâr etsem canğan oñın (171)

Yine kıssada Mäcnün fanî dünyadan el çekip, Allah'a niyaz ederken İslam Peygamberi Muhammed'i anar. Allah'ın onun için ve onun âli varlığı sebebinden arşı, kürsü, ay ve güneşi, on sekiz bin âlemi yarattığını dile getirir. Gösterilmiş onca şefaatin kendine de gösterilmesini diler:

Bädannan kuvat ketip bastı kayğı
 Tilge alıp siyınbay şan kıldırmaydı
 Hâbîptiñ *Mustafânıñ sebebinen*
Halıq etti ğarş, kürşi, kün men aydı (831)

On segiz mñ älemdi

Onıñ üçin caratқан

Hâktıñ dostı Mustafâ

Habarıñnan tastama [92a]

2.1.5.6. Teşhis

Cem Dilçin teşhis sanatının, insan dışındaki canlı ve cansız varlıkları, düşünen, duyan ve hareket eden bir insan kişiliğinde göstermek, kişileştirmek olduğunu ileri sürer ve bu sanatın yapılışında teşbih, istiare vb. mecaz sanatlarından yararlandığını söylemektedir (Dilçin, 1983: 419).

Kıssada kahramanların canlı ve cansız varlıklarla münasebetleri çok yerde geçmektedir. Kays'ın çocukluğu bölümünde, Kays'ı görmeye gelen annesinin gözünde Kays “nur” soyut bir varlık olarak kişileştirilmiştir, yani “ eki bala - iki çocuk” yerine somut olmayan varlık “nur” kullanılmıştır ve bu yönüyle teşhise örnek olmaktadır:

Atlastan körfe caydı neçe türı
 Ruḥsatpen esik açıp üyge kirdi
 Bîbî bir qandîlge açıp caqqan çamday
 Süyindi közben körip eki *nurdı* (44)

Yine Mäcnün'ün babası Lâyli'yi istemeye gelip, bu isteğini Lâyli'nin babasına anlatırken Mäcnün ve Lâyli isimlerinin yerine “dür” ve “mercan” kişileştirilmiş şekilde kullanılmaktadır:

İzlenip munda keldik *dürge marcân*
 Bolmasın dürden aşıl bahaşı arzân
 Äylayık mağşuk isin tabalamay
 Kôz şalıp kâraşam da hâr diyardan (202)

Kıssanın ilerleyen bölümünde Lâyli çölde Mâcnün'ü bulup, kendini tanımayan Mâcnün'e kendini tanıtırken teşhis sanatına yer verilmektedir. Mâcnün kendini “*bûlbû*” yerinde kullanarak kişileştirmektedir ve Lâyli'yi “*gül*” ile adlandırarak kişileştirdiği dizede geçmektedir:

Mâcnüdi körıp pe ediñ munan burın
 Körgende tanuvşı ma eñ qanday türin
 Mâcnünge Lâyli bulay cavâp berdi
Bulbul gül umıtar ma şadık dürrin (847)

Bu tip teşhise örnek dizeler kıssanın bölümlerinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla edebî yönden kıssayı içinden süslemektedir.

2.2.6. Deyimler ve Atasözleri

2.1.6.1. Atasözleri

Edebiyatın malzemelerinden biri olan atasözleri anlamı kuvvetlendirmek ve konuyu daha özlü bir şekilde anlatmak için sıklıkla kullanılır. Lâyli-Mâcnün Kıssası'nın bazı dörtlüklerinde atasözleri gerek hikâyenin akışı içinde, gerekse ders vermek istediği noktaları ifade etmek için, sade bir halk dilinde kaleme alınmıştır. Metinde tespit edilen atasözleri şöyledir:

Mâcnün basıñ köter şabır äyla
 Küyiniç artıq cānga bermes fayda
 Öziñdi bulay bolşañ ħor etesiñ
Sarı altın şabır tübi degen qayda (132)

Arkadaşları Mâcnün'e sabretmesi konusunda tavsiyede bulunurken anlatıcı tarafından bir atasözüne yer verilmektedir. “*Sabır tübi sarı altın!*” olarak geçen atasözünün

T.T. karşılığı ise “*Sabır sonu Selâmettir*” (Aksoy, 1988: 366). Yalnız atasözü devrik cümle halinde kullanılmış olup ve dörtlüğün son dizesinde yer almaktadır.

Yine Mâcnün Lâyli’ye karşı duyulan aşkından vazgeçmeyeceği hususu anne babasına anlattığı epizotta, halinin perişan olduğunu, ancak dış görünüşünde sıkıntı görülmezken iç dünyasının viran olduğunu dile getirdiği dizelerde “*Sırtım bütün, işim tütün*” atasözü kullanılmıştır. Atasözünün T.T. karşılığı “Herşey görüldüğü gibi değildir” vecizesiyle aynı anlam taşımaktadır:

Sizlerge körinedi *sırtım bütün*
 Avzımnan âh desem çığar *tütün*
 Yakuptıñ bāytül hazen ornınday
İşimniñ izhār etsem canğan oñın (171)

Diğer bir atasözü ise “*Divānada es, cındıda akıl çok*, T.T. karşılığı ise “*Deli divanede akıl yok; Deli deli akarı bura bura tıkarlar*” (Parlatır, 2008: 176) şeklinde kullanılmıştır. Nevfel’in tehdit içeren mektubunu okumakta olan Lâyli babasının ifadesinde yer alan bir atasözüdür.

Haıttı alıp Lâyli ataşı oķı berdi
 İşine ne cazğanın bayān bildi
Divānada es, cındıda akıl çok dep
 Osılay açuvlanıp cavāp berdi (368)

Bir başka atasözü “*Äyel bala çat curttık*”, T.T. karşılığı olarak “*Oğlan senindir, kız elindir*” sözünü örnek getirmek yerinde olacaktır. Yani kız evladı babaevinde kalmaz, sonuçta evlenir gider. Bu atasözü Lâyli’nin İbni Selâm’la evli gitmesi için teselli söz yerine geçmiştir.

Şırāğım Haıttıñ isi bizge mîrās
 Hayırlı is bolmağın Haıttan şuraş
 Kōlında ata-ananıñ öskenmenen
Cat curttık äyel bala degen ras (479)

“*Ölimnen uyať artık*” olarak kullanılan atasözünün T.T. karşılığı olarak “Ölüm var dirim var” (Parlatır, 2008: 457) yakın bir anlam verecektir. Lâyli’nin Mäcnün’le son defa buluşma epizotunda, kendini arayıp çıkan saraybaşı olabileceğini söyleyen Lâyli’nin söylediği sözüne destek bir ifade olarak kullanmıştır:

Tüyemen çapşañ cürip keledi tez
 Bolarmız izlep cürgen cumısı biz
Ölimnen uyať artık degen mışal
 Bul cerde caramaydı turmağımız (907)

2.1.6.2. Deyimler

Deyimler herhangi bir dilin ve edebiyatın vazgeçilmez en önemli unsurlarındandır. Anlatılmak istenen düşünce ve hareketi içinde barındıran bu sözcük grubu kıssayı ayrı bir yönden anlamlı kılmaktadır. Aşağıda kıssada kullanılan deyimler birer birer çıkartılarak alfabetik bir sıraya göre verilmiştir:

Acal cam usın-	Añ-ñañ kal-
Acal camı:	Arası cer men köktey
Acal çarābı	Arasında bāzār tutan-
Acar körki kün men ayğa uñşa-	Avızğa al-
Açuvı basıl-	Avzın açıp tur-
Ādamdı ġam şuvımen şıfat äyla-	Ayağına köz şürt-
Ādep şaқта-	Ayağına şalmaқ түs-
Āfāt keltir-	Ayak bas-
Afgān şal-	Ayday bolıp tu-
Āh dese avzınan tütün çıġ-	Aykay şal-
Āh tart-	Bağırı ezil-
Ah ur-	Bahāna sayla-
Akıl şal-	Baқ ber-
Akılı dal bol-	Barmaқtay baқ bolma-
Akılınan tandır-	Başın bayla-
Amān berme-	Basın ber-
Amānat atқar-	Basına tofıraқ чаç-

Basınan kaygı ketpe-

Başka şal-

Başka tüş-

Bastan aş-

Bastan keş-

Baştı al-

Batıl bol-

Bavır eti kan bol-

Bavırın ez-

Bäyge ber-

Bet al-

Bes kündik dünyā

Boy tüze-

Boyındağı ıhtiyārın ketir-

Bulbuldayın şayra-

Cäbir cafā şal-

Cäbir kıl-

Cān al-

Cān ber-

Cān kalma-

Cān kıy-

Cān küy-

Cānga öt-

Cānı rāhat tab-

Cānı tırnağına kel-

Cānın fidā kıl-

Cānına bat-

Cānnan bez-

Cānnan ket-

Carım cān-

Cas ağız-

Caş kuyıl-

Cavçı bar-

Cavşı şal-

Cay şal-

Cılavmen eki közin kereñ kıl-

Col bağ-

Col çek-

Col tart-

Colğa kir-

Colğa şal-

Colınan ayama-

Colında kurban bol-

Cönge şal-

Cönsizge tınışı tarıl-

Cüz avdar-

Cüz kaytar-

Cüz körset-

Cüz nuri

Cüz tut-

Cüzin ber-

Cüzin koy-

Cüziñ küy-

Cüzin şür-

Cüzin şürt-

Çaçuv çaç-

Çam çırağı candır-

Çārafatın tigiz-

Çarçap talma-

Çark ur-

Çātlik kir-

Çeri tarqa-

Çıbın cān

Çırın cān

Dal dal bol-

Dām tamağınan ötp-

Damıl alma-

Dāris al-

Dävlet çamı can-
 Dävlet tab-
 Dävren şür-
 Dävreniniñ bazârı tarķa-
 Dertke çifâ et-
 Dos tut-
 Dosķa duşman duşmangâ doş bol-
 Dünyâ şal-
 Dünyâdan ket-
 Dünyâdan şafar et-
 Dünyâ bir acdaha ceţi bastı
 Erge tiy-
 Fâç bol-
 Färvâna bop cür-
 Fayda kör-
 Fidâ kıl-
 Ğaklı ket-
 Ğaşıķ bol-
 Ğilâc etkiz-
 Göğis tes-
 Göğisin aç-
 Gül ber-
 Gül keñes-
 Ğabar ber-
 Ğabar cet-
 Ğabar tab-
 Ğabar tiy-
 Ğaķ ber-
 Ğaşıret çeg-
 Ğasiret tart-
 Ğayır şur-
 Ğazınanıñ avzın aç-
 Ğor kıl-
 Ğor kılma-

İslâmniñ bes banası
 İşke sıyma-
 İşken aş boyğâ tarama-
 İşkenin ķan kıl-
 Ğadam bas-
 Ğadam koy-
 Ğadîm tut-
 Ğadiri ket-
 Ğalam ur-
 Kâmil tab-
 Ğan cut-
 Ğan töğ-
 Ğatarınan kem bol-
 Ğayğı al-
 Ğayğı bas-
 Ğayğı ket-
 Ğayğı tart-
 Ğazâ kıl-
 Ğazınanıñ kavabın açıp ber-
 Ğırğın şal-
 Kız ber-
 Ğol bayla-
 Ğol cetkiz-
 Ğol koyma-
 Ğoldan çığıp ket-
 Ğoldan ket-
 Ğolğâ ķalam al-
 Ğolı cetpe-
 Ğolın cay-
 Ğolın cayıp tike tur-
 Ğoya ber-
 Kōk çığ-
 Kōkke cet-
 Kōñil köter-

Köñil şuv-
 Köñil tın-
 Köñilge al-
 Köñili av-
 Köñili tokta-
 Köñili toktama-
 Köñili tol-
 Köñilin bas-
 Köñilin tıy-
 Köñiliñ tokta-
 Köñiline ğaşık otı fayda bol-
 Köñli er-
 Korkem tüsti şargayt-
 Köz bulağın tavıs-
 Köz casın bula-
 Köz casın tög-
 Köz cetpe-
 Köz cum-
 Köz ırāğı-
 Köz ған-
 Köz körme-
 Köz nurı
 Köz şal-
 Köz şalma-
 Köz şüz-
 Köz taldır-
 Köz tut-
 Közben kör-
 Közden ған, avızdan köbik aғ-
 Közden nur köñlden ğaқıl ket-
 Közge ilme-
 Közge қon-
 Közi түs-
 Közi çal-

Közi cet-
 Közine körinbe-
 Köziniñ ağı қarası
 Köziniñ aқ қarası
 Қulağına ҳabar şal-
 Қulaқ car-
 Қulaқ қan-
 Қulaқ şal-
 Қulaқ şalma-
 Қuyрық-calı tavсыл-
 Күн ötkiz-
 Күнäh etpe-
 Күндиз ölik түnde tirik bol-
 Күйiniç şal-
 Күйip can-
 Lefiz aç-
 Maçaқat tart-
 Maçık tart-
 Maһrum қal-
 Maһsüt tab-
 Maқsütқа cet-
 Mäñziñ şoldır-
 Maş bol-
 Mehir et-
 Mehnaţ kör-
 Meken tut-
 Meyirim ket-
 Mîräs қal-
 Molla bar-
 Moyın bur-
 Moynına şıncır şal-
 Moynına üzilместey çıncır şal-
 Naқıl қıl-
 Navrız ber-

Nazar şal-	Şözdi uzat-
Nazârında bol-	Şözge koş-
Nur camâlî on törttegi ayğa uñç-	Şuday aqpa-
Nur çaç-	Şuhbat kur-
Ofasız dünyi-	Tagamınan kól tart-
On segiz mın ğalam	Tamaĝınan aş ötpe-
Oñğa baspa-	Tiken ortasınan gül çığ-
Oyğa kal-	Til al-
Oyın şal-	Til çığ-
Oyına kirip çıkpa-	Til kesil-
Ösek ayt-	Til tebiret-
Ravçan nur çaç-	Tilge al-
Sabaq al-	Tilge şiyma-
Şabır tab-	Tiridey otqa küy-
Şaf bayla-	Toğız ber-
Şaĝaşınan üzil-	Ton cab-
Şaĝı sın-	Toyp kel-
Şaĝınıp şarĝay-	Tüsi kaçıp ket-
Sanın ur-	Uvayım ce-
Şavlık ket-	Uvayım şal-
Şayrân et-	Uyalıp cerge kir-
Sır açpa-	Uykı körme-
Şırkav al-	Ügit al-
Sırkav camıl-	
Ümît kes-	

2.3. Motifler

Hikâye etmenin en küçük unsuru” şeklinde tarif edebileceğimiz motif kavramı üzerinde şimdiye kadar pek çok şey söylenmiştir (Alptekin, 2011, 295). Gerek Klâsik Edebiyat, gerek Halk Edebiyatı anlatı formları olarak kurmaca-anlatı niteliği taşıyan türlerin muhteva bakımından örülmesinin tamamında en mühim rolü motifler üstlenmektedir. Mesnevilerde olduğu gibi, klâsik kaynaklı halk hikâyesi tarzında kaleme

alınan kıssaların muhtevasında da belli başlı motifler önemli rol almaktadır. Çalışmamız Fuzûlî'nin eserine nazire yapıt taşıması nedeniyle olayların da aynı motif üzerine bina edildiği farkedilmektedir. “Klâsik aşk mesnevi ile kıssanın iskeletinin aynı oluşu motif benzerliğinden ileri gelmektedir. Bu da eserlerin metinlerarası bir bağlam oluşturmalarını sağlar. Böylelikle, motifleri ve haliyle kurgusu aynı; müellifinin sanat yetisi nispetinde edebî değerleri farklı başka başka yapıtlar ortaya çıkar” (Aykanat, 2012).

Ele aldığımız çalışmada kıssanın daha geniş çaplı olarak yorumlanması için kıssada geçen motifleri aşağıdaki başlıklarla sunmak istedik.

Evladı olmayan varlıklı kişi motifi: Çift kahramanlı aşk hikâyelerinin hemen hemen hepsinde karşılaşılan ortak motiftir. Kıssada bu motifle ilgili, Arap kabilelerinin birinde iyi bir zengin adamın yaşadığına dair bilgiler yer almaktadır. Bu adam adını, şanını sahip olduğu malını mülkünü bırakacağı bir varisinin olmadığına endişelenmektedir. Dolayısıyla kabile beyi olan varlıklı kişi, dileğinin gerçekleşmesi için Tanrı'ya yalvarmakta ve sayısızca adaklar adamaktadır.

Tek evlat motifi: Kıssadan anlaşıldığı gibi Mâcnün tek evlat konumundadır. Yaratan'ın hikmeti ile dilekler ve bağışlar sonucunda tek evlat Kays'ın dünyaya gelişi ile kıssa başlamaktadır. Önce Kays daha sonra Mâcnün adını alan baş kahraman, kıssanın başından sonuna kadar tek evlat olarak tasvir edilmektedir. Aynı zamanda bu anlatılanlar Lâyli için de geçerlidir. Başkahramanların çocuklukları ile ilgili bölümde Lâyli'nin dadısı Lâyli'nin de zengin birinin tek evladı olduğunu belirtilmektedir. Bu motif çoğunlukla Türk Halk Hikâyesi'nin ana temalarında işlenmektedir.

Dua motifi: “Türklerin anlatı türlerinde sıkça rastlanan bu motif, özellikle İslamiyetten sonra edebî mahsullerinden olan halk hikâyelerinin vazgeçilmez unsuru olmuştur” (Yılar, 2014: 43). Kıssada bu motife en çok Lâyli ve Mâcnün tarafından başvurulduğu görülmektedir. Sürekli aşk derdi yaşamakta olan çift, aşk hallerini dile getirerek Tanrı'ya dua etmektedirler.

Mâcnün, babası tarafından Kâbe'ye götürüldüğü zaman Lâyli'ye olan aşk duygusunun daha da artmasını, vahşî hayvanlarla aşına kılmasını ve mekânının çöl olmasını dua ederek dilemektedir.

Kıssanın ara bölümlerinde de Mäcnün tekrar Lâyli'nin kendisine olan aşkının artmasını dilediği epizot geçmektedir.

Ad verme motifi: Bu motif, özellikle geleneksel halk anlatılarında ayrı bir önem taşır. Bilindiği üzere tahkiyevi halk anlatılarında ad verilmez, alınırdı. Bunun için de kahramanın bir yiğitlik göstermesi gerekirdi. Yalnız ad almaya hak kazanan kişiye ismini – Dedem Korkut – gereğince takdim ederdi” (Aykanat, 2012). Ancak bu husus kıssada farklı bir şekilde geçmektedir. Kıssada ad verme motifi, islami bir usulle ezan okunup, kamet getirildikten sonra kabile tarafından yerine getirilmektedir.

Aldatma motifi: Kıssanın epizotlarında çeşitli durumlarla rastlanan bu motif, ilk kez Kays'ın annesinin beyine yalan uydurarak, Kays'ı dadısının bıraktığı evinde görmek suretiyle kullanıldığı geçmektedir. Anne dadının durumu izah etmesinin üstüne Kays'ı bizzat kendi gözleriyle görmek istemektedir. Fakat eşini aldatarak başka bir yere gideceğini söylemesi kıssanın anormal ve anlaşılmayan epizotu arasına girmektedir.

Daha sonra bu motif Kays'ın babası tarafından gerçekleşmektedir. Oğlunu çölde bulup, aşkıdan vazgeçirmeye çalışmakta olan baba yalana başvurmaktadır. Kays'a Lâyli'nin evlerinde olduğunu ve Kays'ı beklediğini söyleyerek aldatmaktadır.

Kıssanın ilerleyen bölümlerinden Lâyli ile İbni Selâm'ın düğün gecesinde tekrar aldatma motifi yer almaktadır. Lâyli vuslat istemekte olan İbni Selâm'a yalan söyleyerek aldatmaktadır. Eğer kendisiyle ilişki kurma isteğinden vazgeçmeyecekse, elinde kılıçla bekleyen bir cinin hazır beklediği, canını o anda alacağı yalanı uydurmaktadır.

Zeyd, hekim-derviş kılığında İbni Selâm'ın yanına gelerek Lâyli'yi yakalandığı hastalığından iyileştireceğini iddia etmektedir. Kendinde yazılı bir şifalı muskanın bulunduğunu ileri sürerek aldatmayı başarmaktadır.

Eğitim görme motifi: Bu motif, geleneksel anlatıların hepsinde yer almaktadır. Kıssada Mäcnün ile Lâyli bir okul eğitimi görmektedir. Kahramanların birlikte aynı ortamda tahsil etmesi, kıssa kahramanlarının âşık olmasını sağlayan etmenlerin en başında gelmektedir. “Zira bu motifin kullanılışındaki amaç, çoğu kez ana kahramanların kendisine

yüklenilecek her özelliği gereğince yansıtabilmesini sağlayacak kusursuzluğa sahip olduğunu okura kabullendirmek amaçlanmıştır (Aykanat, 2012).

Sosyal hayatla ilgili tezat motifi: “Genellikle hikâyelerin kahramanları, birisi veya ikisi birlikte yüksek tabakaya mensupturlar. Çoğu kez bu tür hikâyeler, bu zümre ile halk tabakasından olan kahramanların mücadelesini konu ederek bu iki sosyal tabaka arasında tezettan istifade eder” (Yılar, 2014: 38-39). Üzerinde çalıştığımız Lâyli-Mäcnün Kıssası’nın kahramanları Lâyli ve Mäcnün zengin tabaka mensuplarındandır. Ancak buna rağmen Mäcnün’ün aşırı aşk duygusundan ve Lâyli babasının kızını vermemesinden kaynaklanan hikâye Mäcnün’ün etrafında yoğunlaşmaktadır.

Âşık olma motifi: Kıssanın ana karakterleri Kays ile Lâyli, eğitim almak için getirildikleri okulun ilk günü birbirlerini görür görmez âşık olmaları âşık olma motifine kaynak olmaktadır. Türk hikâyelerinin pek çoğunda, kahramanlar veya baş karakterlerin rüyasında görüp âşık olma motifi vardır. Ancak Lâyli-Mäcnün Kıssası’nda başkahramanlar ilk görüşte âşık olurlar.

Yine kıssanın bir başka bölümünde İbni Selâm, Lâyli’yi ilk defa görüp âşık olması bu motife mal olmaktadır.

Eve kapatılma motifi: Eve kapatılma olarak değerlendirilebilecek bu motif, kıssada Lâyli’nin annesi tarafından eve kapatılmasıyla gerçekleşmektedir. Evladının namusunu korumak, dış gözlerden saklamak, aileye gelebilecek lekeli söylentileri önlemeye yönelik alınan bir önlem olarak tasvir edildiği görülmektedir.

Bayılma motifi: Bu motif genellikle âşıkların ilk görüşte âşık olma motiflerine bağlı olarak gelişme göstermesi gerekirken, Lâyli-Mäcnün Kıssası’nda daha sonradan ortaya çıkmaktadır. Onların âşık olmaları ifşa olunduktan sonra eve kapatılan Lâyli ile Mäcnünlaşmış Kays’ın kır gezintilerinin birinde birbirlerini görüp baygınlık geçirmeleri anlatılmaktadır. Bu olayda onların ilk görüşte âşık olup bayılması değil de, birbirlerini nice vakit göremeyip hasretlerinden baygınlık geçirmesi konu olmaktadır.

Aşk hastalığı motifi: Tüm aşk konulu hikâyelerde rastlanılan bu motif genellikle kahramanların, yemekten içmekten kesilme, uyumama, ölümcül hastalığa tutulma, insanlarla konuşmama, delirme, kendinden geçme vb. şekillerinde meydana gelmektedir.

Kıssada bu motif Kays'ın Lâyli'ye olan aşkından ve ona kavuşamama isteğinin gerçekleşmemesinden Mâcnünlaştığı, insanlardan uzak yaşaması, fani dünyanın varlığını terk etmesi şeklinde geçmektedir. Kıssanın ikinci kahramanı Lâyli ise, kimse ile görüşmez, yemekten içmekten kesilmiş, dünya varlığına meyletmez, aşkı yüzünden ızdırap çekmektedir.

Kılık değiştirme motifi: Fuzûlî'nin mesnevisinde olduğu gibi, kıssanın da kahramanlarının kılık değiştirerek amaçlarına ulaşmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu olay kıssanın sadece erkek kahramanları tarafından başvurulduğu görülmektedir. Kılık değiştiren kahramanlar tanınmamak için dilenci ve hekim-derviş kılığına girmektedirler.

Mâcnün sırf Lâyli'yi görebilmek için bir ihtiyarın zincirle yedip götüren dilencisi kılığına girer ve Lâyli'nin evine gelinceye dek köyün evlerini birer birer dolaşır. Bir başka gün yine kör dilenci kılığına girip Lâyli'nin kapısına gelir ve seslenir.

Kıssanın yardımcı karakterlerinden Zeyd adında bir gencin, Mâcnün'ün Lâyli'ye yazdığı mektubu ulaştırmak için hekim-derviş kılığına (başına sarık, üzerine cüppe, eline asâ⁵⁷ alarak) girmesi, İbni Selâm'ın güvenini kazanması ayrıntılı şekilde anlatılmaktadır.

Mektuplaşma motifi: Genellikle iki sevdalı arasında haberleşmeyi sağlayan en mühim motiflerden biridir. Kıssada âşıklar ve diğer kahramanlar arasında da haberleşme aracı olarak kullanılmakta olduğu görülmektedir.

Kıssa sanatçısı, Mâcnün ve Lâyli'nin mektuplaşma motifini iki kez kullanır. İlk kez Mâcnün Lâyli'nin İbni Selâm'la evliliğini öğrendiği zaman ve Lâyli'nin Mâcnün'e geri cevap yazdığı mektubu şeklinde geçmektedir.

⁵⁷ Asâ – Eski Türk şamanları ve sonraki müslüman bahşıları tarafından bir nevi dini-sihri tesiri haiz mukaddes bir alet hükmünde kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca gezginci İslâm derviş dilencilerin de eskiden beri ellerinde türlü şekillerde asalar bulundurdıkları söz konusudur. İran ve Türk dervişlerinin bu adetini bir yandan eski Türk Şamanizminin tesirine, diğer yandan da yalnız Uzakdoğu'ya değil Orta Asya ve İran'da kuvvetli izlerine rastlanan Budizm nüfuzuna bağlamak mümkündür (Köprülü, 1991: 451). Kıssada asâ, dervişlerin vasıflarlarının bir unsuru olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda Kazak bozkırlarında derviş – tabiptir, hekimdir.

Diğer kahramanlar arasında haberleşmeyi ve durum belirten haberleşme aracı olarak kullanılan mektuplaşma, İbni Selâm'ın Lâyli'yi istemek üzere bir mektupla kabileden ulak gönderdiği bahsedilmektedir.

Kıssa içinde bir başka mektuplaşma Nevfel ile Lâyli'nin babası arasında olur. Nevfel, Lâyli'nin babasına kızını Mäcnün'e vermesini ve böylece âşıkları kavuşturmak istediğini, fakat vermek istemezse savaş açacağını belirten bir mektup göndermektedir. Lâyli'nin babasının olumsuz cevap taşıyan mektubundan sonra iki taraf arasında savaşmaktadır.

İnsan olmayan varlıklarla konuşma motifi: Kıssada daha çok kahramanların sıkıntı çektikleri zamanlarında insan olmayan canlı ve cansız varlıklarla dertleştikleri, hallerini anlattıkları, çaresizlikleri ve karşı taraftan medet umdukları, böylece mutluluk kazanacakları umutları teferrutla kapalı biçimde dile getirilmektedir. “Bu motif kahramanların iç dünyasını yansıtan en önemli motiflerden biri” halini taşımaktadır (Ünver, 1986: 430).

Kıssada Mäcnün, ulu bir dağa gelerek yalnızlığını ve derdini döker. Onun yalnızlığı ile kendi yalnızlığı arasında benzerlik kurar. Aynı zamanda dağ tarafından ansızın gelen bir ses ile aşına olur.

Bir başka yerde Mäcnün, avcının tuzağına yakalanan ahu ve güvercinde kendi gibi çaresiz halini görmektedir. Onlardan kendisini terk etmemesi için yalvarır. Avcıdan kurtardığı kuşlardan sevgilisinden haber getirmesini ister. Kuşlar gündüzleri Mäcnün'ün başına kanatlarıyla gölge yaparlar. Böylece çölde vahşi hayvanlarla bir arada yaşamaya devam eder. Vahşi hayvanlar Mäcnün'e hizmet eder. Saz çaldığında birlikte avaz ederler.

Aynı durum Lâyli tarafından da gerçekleşmektedir. Evinde kapalı tutulmakta olan Lâyli geceleri mum, pervane ile dertleşmektedir. Üstelik kendi halinin tecellisini onlarda görmektedir. Yine gece herkesin uyuduğu sırada ay, saba rüzgârıyla dert dökmektedir ve sevgilisinden haber ulaştırıp getirmesini istemektedir.

Yine bu motif Lâyli'nin deveye derdini anlattığı epizot gerçekleşmektedir. Babaevine gelen Lâyli aşk derdiyle yanmaktadır. Bu haliyle evinden avluya çıkıp develerin

tutulduğu ahıra geldiğini farketmemektedir. Ahırda deve vardır ve Lâyli o arada derdini deveye anlatır. Devenin kendi başına hareket edemediğini hatırlar ve onun bu durumunu kendine benzetir. Deveden hayatının anlamı olan Mâcnûn'e ve onun bulunduğu diyara götürmesini ister.

Kıssanın son bölümünde Lâyli Mâcnûn'le görüşmüş, onun beşeri aşktan ilahi aşka yöneldiğini öğrenmiş konumda anlatılmaktadır. Artık kendi hayatının hiçbir anlamı kalmadığını, ümidinin kesildiğini düşünmektedir. Sonbahar mevsiminin bir günü bahçede gezinirken yaprakları dökülmüş ağaçları ölüme benzetir. Yine bahar gelince ağaçların tekrar hayat bulacağını düşünmektedir. Fakat kendinde bu bahar canlanmasını görmemektedir. Sonbaharın o anki halini kendine benzeterek umutsuzluğa kapanmaktadır. İçini ağaçlara dökmektedir.

Yas tutma motifi: Türk Halk Hikâyelerinde olduğu gibi yasın, yas tutmanın sebebi, şekli ve süresi ayrıntılı bir şekilde anlatıya konu olmaktadır. Kıssada Lâyli'nin vefatından sonraki epizotta, Lâyli'nin annesi başını açmış, saçını yaymış şekilde yas tutmaktadır. Kaynağı eskilere dayanan bu motif Türk halkları arasında da görülmektedir.

Bir diğer yas ile ilgili motif İbni Selâm'ın ölümünden sonra yer almaktadır. Arap geleneğince dul kalan kadın, ölenin ardından 2 yıl süreyle yas tutma ritüeli yapılması anlatılmaktadır. Lâyli bu olayı fırsat bilip görünüşte İbni Selâm için yas tutup, yüzünü tırmalamakta ağlamaktadır. Ancak içinden Mâcnûn'e kavuşamadığı için hüzünlenmektedir.

Namaz motifi: Kıssada namaz motifi iki yerde geçmektedir. Birincisi Lâyli öldükten sonra bu haberi alan ahali saraya toplanır. Merhume gibi iyi birinin hayatta bulunmadığını ifade eden halk, İslâm usulüne göre önce Lâyli'nin naaşını/cenazesini yıkarlar, kefen giydirirler ve namaz kılarlar. Herhalde kılınan namaz bir cenaze namazıdır.

İkinci kez bu cenaze ritüelin, Mâcnûn canını teslim ettikten sonra aynı şekilde eda edildiği belirtilmektedir.

Rüya motifi: Nitekim kıssa iyi bir sonuçla tamamlanmasını sağlamak için anlatıcı, okurların gözün önüne Zeyd'in rüyasını getirmektedir. Zeyd aşıkların mezarındayken

rüyasında iki sevgilinin cennet bahçelerinde mutlu olduklarını görmektedir. Sanatçı bu rüya motifi'nin yorumlarını okura bırakmaktadır.

Hümâ motifi: Hümâ, Doğu mitolojilerinde ve eski şiirde üstün özellikleriyle yer almakta olan efsanevî kuştur (Kurnaz, 1998: 478). Farsça “hümâ, hümây” kuşların en asili ve devlet kuşu anlamında kullanılmaktadır. Bazı Türk lehçelerinde ve özellikle Orta Asya Türklerince “kumay” avcı kuşlara verilen addır. Anadolu Türkçesi’nde “hüma, huma” şeklinde adlandırılmakta olan bu mitolojik kuş, cennet ve devlet kuşu olarak kabul edilmektedir.

“Klâsik Türk ve İran Edebiyatlarında “hüma” erişilmesi imkânsız şeyleri de ifade eder. Bunların başında vuslatı mümkün olmayan sevgili gelir. Yine mazmun olarak kullanıldığı zaman talih, ikbal, saltanat ve ulaşılması güç mutluluk manalarında düşünülebilmektedir” (Kurnaz, 1998: 478). Hümâ üzerine yapılan açıklamalardan yola çıkarak, sanatçının kıssada kullanılmakta olduğu hüma motifini Lâyli’ye benzetmekte olduğu açıktır. Lâyli, vuslatı mümkün olmayan bir sevgili konumundadır ve ona ulaşılması güç olan da Mäcnün’ün elde edeceği mutluluğudur. Sanatçı kıssada Nevfel’in Mäcnün’e kendisiyle birlikte geleceği takdirde aramakta olduğu hümaya (mutluluğuna) kavuşturacağı tasavvuru zikredilmektedir.

Soñına er de izleşen o *hümânıñ*
Ornın tap ken izleşen açtahanıñ
Colıñnan bar küçimdä ayamaymın
Sarf etip şağan bola barlık hālīm (355)

Ejderha motifi: Kıssanın Nevfel’le Mäcnün’ün tanışması epizotunda, Nevfel Mäcnün’e kendisiyle beraber gelmesini isterken dizelerde hazine-ejderha adını zikretmektedir. Eski bir inanışa göre, hazineleri yılanlar (ejderha) beklerler. Bu inanış, anlatı türlerinin hemen hemen hepsinde birçok sanatların meydana gelmesine kaynak olmuştur. Örneğin, sevgilinin güzel yüzü hazineye ve o yüze sarkmış kıvrım kıvrım saçlar ise hazineyi bekleyen yılanı benzetilmiştir. Kıssanın bu dizesinde de hazine-ejderha (ken-actaha) motifi kullanılmıştır.

Soñına er de izleseñ o hümānıñ
 Ornın ıap ken izleseñ **acđahanıñ**
 Colıñnan bar küçimdı ayamaymın
 Sarf etip şağan bola barlıq ħālīm (355)

Nevfel, uzattığı yardım elini Mäcnün kabul ederse uğrunda tüm gücünü sarf edeceğini söylemektedir. Bu motif ile ilgili Muhammet Nur Doğan'ın Fuzûlî'nin mesnevisi üzerinde yaptığı çalışmasını göz önünde bulundurduğumuzda şu şekilde açıklanmaktadır:

“...burada neyin hazine, neyin de yılan olduğu hususu açık değildir. Ancak, hikâyenin akışı içerisinde düşünüldüğünde durum açıklığa kavuşmaktadır. Önceki beyitlerde Leylâ'nın arkadaşları ile birlikte bir yeşil sahrada çadır kurduğunu ve Mäcnün'ün da onu görerek orada kaldığını okumuştuk. İşte Fuzûlî bu durumu “hazine-yılan” benzetmesi ile tasvir ediyor ve Leylâ'nın bulunduğu yeri hazine, Mäcnün'ü da bu hazineyi bekleyen bir ejderha gibi düşünüyor. Burada ejderhanın ürkütücü ve tehlikeli vasıflarından dolayı değil, hazineye bağlılığı ve ondan ayrılmaz bir parça gibi olması özellikleri ile benzetmeye konu olduğunu unutmamak gerekir” (Doğan, 2007: 561).

Formülistik sayı motifi: Kıssada Kays beş yaşını doldurup altıya gelince sünnet ettirilir. Altı sayısı, denge ve uyumu ifade etmektedir. Kays on yaşında ise okula verilir.

Kays'ın annesi dadıya çıkışırken üç günden beri gelmediğini söylemektedir. Mäcnün Kâbe'yi yedi kere tavaf etmektedir. İbni Selâm Lâyli'nin başlık parası olarak bin at sırtında özel kürk hediye ve kıyafeti göz utandıracak bin kul ve damatlık hediyesi olarak nebat yüklü bin dişi deve ile bin tabak anber kutulu altın getirmektedir. Kıssada Lâyli'yi İbni Selâm'a evlendirmek üzereyken, yaşananların iradesi olmadığına dert etmektedir ve bu beş günlük dünya misafiri misali örneklendirilerek yer almaktadır. On sekiz bin âlem tabiri İslâm edebiyatında kullanılmaktadır. Kıssada formule edilen bir diğer sayı, on dördtür. Bu sayı Lâyli'den haber getirdiğine sevinen Zeyd'in yüzündeki neşeyi gören Mäcnün, Zeyd'i on dördünde dolunaya benzetir. On iki sayısı halk tarafından kutsal sayılan sayılar arasındadır. On iki imam, on iki din büyüğün adı yerine geçmektedir.

Genellikle anlatıda kahramanların sosyal durumunu belirtmek ve anlatıyı süslemek amacıyla sayı sıfatı olarak zikredilmektedir. Örneğin Lâyli ve İbni Selâm'ın evlilik

düğününde beş yüz güzel elinde gül, yüz güzel anber kutu, yüz güzel dombıra ve yüz kanizek de yüz tabak altın tutmuş şekilde tasvir edilmiştir.

2.4. Kıssada Mekân ve Zaman

2.4.1. Mekân

Kıssada mekân anlatıya özgün olayların ve kıssa kahramanlarının hareketlerine göre ayrılmış bir sahne konumundadır. Kıssada, geçen ve mekan olarak bilinen dağ, sahra, kır, çadır, su kenarı, mezar/kabir başı, saray gibi çeşitli yer adları verilerek olay mekân bağlantısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Kıssa “Bağdat ve Basra” mekânları ile başlar. İki mekânın bulunduğu yer olarak tasvir edilir. Okuyucu sadece kıssanın bir Arap ülkesinde geçeceğini öğrenir. Ancak sonraki dizelerde, iyi bir adamın yaşadığını belirttikten sonra Arap ve Acem isimleri arka arkaya kullanıldığı görülmektedir.

Olayın geçtiği en somut mekânlardan, Kays’ın her şeyi bırakıp sığındığı çöl, Bağdat ve Basra, Irak, Kudüs, Mısır, Şam ve aşk derdinden kurtulması için götürüldüğü Mekke yani Kâbe’dir. Böylece sanatçının okuyucuda nesnel ve gerçekçi bir mekân duygusu oluşturulduğu görülmektedir.

İç mekân olarak anlatılan ilk yer dadının evidir, o evde Lâyli ile Kays ilk kez görüşürler. Daha sonraki epizotlarda bir mektep vardır. Mektep aynı zamanda bir mescittir, ama mekteple ilgili somut bir tasvir yapılmaz. Bu mescide/mektebe sadece birbirinden güzel çocuklar okurlar. Anlatıcıya göre orası okul değil, sanki cennet olduğu söylenir. Çünkü oğlanlar gılmana, kızlar ise hurilere benzetilmektedir. Sonraki iç mekân ise Lâyli’nin kapatıldığı evidir. İlerleyen bölümlerde Kays, evden çıkması yasaklanan Lâyli’nin kapısına kılık değiştirerek gelir. Daha sonra İbni Selâm’ın sarayı ve son olarak tekrar babaevi kıssanın içmekanları olarak anlatılmaktadır.

Kıssanın geçtiği genel mekânın Arabistan coğrafyasında bir yer olmasına rağmen olaylar anlatılırken klasik edebiyatın bahçe tasvirlerine rastlanır, akarsu ve kenarı, gül bahçesindeki çeşit çeşit çiçekler eğlence meclislerinin birer unsuru olarak verilir. Bunun nedeni de şair, mekân tasviri yaparken dış dünyayı resmetmek veya taklit etmek

endişesinde değildir, sadece okuyucuya güzel mekân fikri verecek unsurları bir araya getirmek ve kahramanların ruhsal durumlarını yansıtan tablolar oluşturmak amacındadır.

2.4.2. Zaman

Kıssada genel olarak zaman algısı kapalı bir şekilde işlenmiştir. Özellikle zaman olarak mevsimlerin kullanılması gelecek olayla bağlantılı olarak seçildiği göze çarpmaktadır. Örneğin, Kays'ın Mäcnünlaştıktan sonraki bölümde, baharın güzel bir gününde halkın “Nevruz” kutladığı bahsedilir. O sırada baharın güzelliğini izlemek için doğa gezintisi yapılır. Yine Mäcnün vahşî hayvanlarla birlikte kış-yaz onlardan hizmet gördüğünü belirtmektedir. Lâyli'nin ölümünün anlatılacağı bölüm ise sonbahar tasviriyle başlar.

Zaman zaman olay anlatılırken iç zamanın kurgulanışında bazı farklılıklar göze çarpar. Özellikle ilk bölümde Kays'ın çocukluk süreci hızlı bir şekilde işlenir. Örneğin, Kays önce emekler, yürümeye başlar ve altı yaşına gelince sünnet ettirilir, on yaşında da okula başlar. Bundan sonraki bölümlerde zaman algısı gece-gündüz gibi daha belirsiz zaman dilimleriyle verilir.

2.5. Eserin Tanıtımı (Nüsha Tavsifi)

Lâyli-Mäcnün Kıssası'nın yazıya geçirilen tarihi ile ilgili bilgiler mevcut değildir. Kıssayı nazma aktaran kişi Kazak asıllı, Halk Edebiyatı ürünlerini derleyici Ergali Esenjolov'tur. Yazmayı 1947-48 tarihinde E. Esenjolov'un KİAMK'ye teslim ettiği bilgidен başka elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır. Eserin dış ölçü özellikleri 210x100mm'dir. Kıssanın yaprak sayısı 225 olup, satır sayısı kimi varaklarda 20-22 iken, kimilerinde ise 38-40 satırı bulunmaktadır. Cilt özellikleri ise, açık kahverenkli kalın karton kitapçık halindedir ve sol kenarı koyu kahverengi kaplamayla kaplanmış vaziyettedir. Yazmada geçen yazı Arap alfabesine dayanan Eski Kazakça “Kadîm Yazısı”dır. Yazı Arap alfabesine dayanan, Kazakların 1912 yılına kadar kullandıkları bir alfabadir. Kullanıldığı tarih Altınordu Devleti döneminden bu yana bilinmekle beraber milli yazı biçimini taşımış olduğu Kazak yazı tarihinde geçmektedir. Eserin yazıldığı kâğıdı basit açık kahve renkli matbu örneğidir. Kâğıtta gri renkli cetvel çizgisi

bulunmaktadır. Dizeler ikişer ikişer şekilde, tıpkı beytleri aksettirmektedir. Kısasanın giriş kısmı şu dizelerle başladığı için, eserin baş kısmı sayılmaktadır (Babalar Sözü, 2005: 317):

Baş	Äveli bir Hudāğa hamd u sänä Dürrüri Mustafāğa bolsın cäne Allānıñ süyer dostı nurdan bolğan Salavat Muḥammedke bolıp cäne (1a/1)
Son	Ergäli tamam ettiñ kün-tün tınbay Kezinde kirpik қағıp köziñ cumbay Här neçik maḥsütiñdi bersin Allā Ğaşıqtıñ Lāyli-Mäcnün ḥurmetindey (112a/1008)

Esenjolov’un derlediği/istinsah ettiği yazmaların arasında en kapsamlı olanı “Lāyli-Mäcnün Kısası”dır. Lāyli-Mäcnün Kısası müellifi bilinmemektedir. Yazma tek nüsha hâlinedir. Eser daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış, araştırılmamış ve bölümlere ayrılmamıştır. Kazakistan İlim Akademisi Merkez Kütüphanesi “KİAMK” dedir (Envanter no: 2001, dosya: ş.); yazıya geçirilme tarihi belirsizdir. Nüsha, 1948 yılında Ergäli Esenjolov tarafından KİAMK’ye teslim edilmiştir⁵⁸. Her varakta 20-22 satır/dize geçmektedir; ikili ve üçlü dizeleri satır olarak hesapladığımızda 38-40 arasında değişiklik gösterir. Yazma olarak kaleme alınan 11’li ve 12’li hece vezniyle yazılan 1008 civarında dörtlükler yer almaktadır. Eserin belli konumlarında Mäcnün’ün gazeli, Mäcnün’ün cevabı; Lāyli’nin gazeli, Lāyli’nin cevabı başlıkları altında 7-8’li hece vezniyle yazılan “cır” nazım şekliyle yazılan manzum ikili, üçlü ve dizeleri sayısız olan ve yer yer mesnevi tipi beyitlerine benzer şiirler bulunmaktadır. Eserin müellifinin Fuzûlî’den çeviri yaparken bir bir takip ettiği beyitleri dizelere sığdırmaya çalışmış olduğu görülmektedir. Bazen şiirleri, uygulandığı kurallara uyum sağlamadan, irticalen gelen sözler nedeniyle fazla dizeler oluşmasına yol açmıştır.

2005 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı tarafından başlatılan “Medeni Miras” Programı kapsamında M. Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü tarafından eski yazılı metinleri kiril harfiyle 100 ciltli “Babalar Sözü” serisini yayımına başlatmıştı. Lāyli-Mäcnün Kısası “Babalar Sözü” serisinin 19. cildinde “Ğaşıqtık Dastandar” başlığı

⁵⁸ Babalar Sözü’nde bu bilgiler kısa bir şekilde açıklanmaktadır.

altında alelacele bir şekilde Kiril alfabesiyle basılmıştır. Cildi K. Alpısbayeva, B. Azibayeva ve J. Saltakova hazırlamıştır. Ancak 2005 yılına kadar arşivde bulunan esere Kazak elyazmaları bölümü tarafından ve ilmi araştırma bakımından sınıflandırmaya tabi tutulmamış, değerlendirme yapılmamıştır. Dolayısıyla metni Kiril harfine hazırlayanların pek çok yerde okuma hataları yaptıkları ve bu yönden birçok sözcüklere anlam veremedikleri göze çarpmaktadır. Hazırlayanlar eserin 1917 tarihli Kazan şehrinde yayınlanmış ve daha sonra bu kitaptan bir iz kalmayan “Layla va Macnun Hikayası”nın tercümesi olabileceği görüşleri ileri sürülmüştür⁵⁹. Fakat elimizde somut bir veri bulunmadığı için net bir görüşe sahip değiliz. Ancak tarafımızca Kazakistan Devleti “Kol jazbalar” arşivi ile Rusya Federasyonu yazmalar kütüphanesi somut olmayan tahminlerden yola çıkarak yeterince taranmamış olduğu görüşünü bildirmekteyiz⁶⁰, Dolayısıyla kaynakların aslı elde edilmemiştir. Muhtemelen bu eserin bir taş baskısının Kazan yazmalar arşivinde bulunduğu görüşündeyiz. Bu konu incelemesini yaptığımız çalışmanın ileri senelerde taş baskısının aranması ile derleyen hakkında yeni bilgilere ulaşmak hedefimizdir. Şu anda müellifi ve eser hakkındaki bilgilerimiz incelemenin özünü kapsamaktadır.

⁵⁹ Babalar Sözü., a.g.e., s.284.

⁶⁰ Eğer Kazakça kaleme alınan “Läyli-Mäcnün Kıssası”, Fuzûlî’nin Tatarca varyantı olan “Layla va Macnun Hikayası” olma ihtimali mevcut ise; bu kitabın taş baskısı muhtemelen Tatar kardeşlerimizin elyazmalar bölümlerinde bulunabilir, daha doğrusu bulunması gerekir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LEYLİ-MÂCNÜN KISSASI'NIN FUZÛLÎ'NİN LEYLÂ VÜ MECNÛN MESNEVİSİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Şekil Özelliği Bakımından Karşılaştırılması

Lâyli-Mâcnün Kıssası, daha doğrusu kafiyeleşmiş şekillerine göre 1008 dördlük (bu dördlüklerin 4 tanesi iki dizeli kafiyeleşmiş, 4 tanesi de altı dizeli kafiyeleşmiştir), diğeri ise irticalen söylenen kafiyeleşli/kafiyesiz özellik taşıyan 849 dizesi “cır” nazım şeklindedir. “Cır”lar dördlük, ikili, üçlü, beşli, altılı yedili, şekillerindedir. Bu şekillerde ayırdığımız dizelerde bazen kafiye birliği izlenirken, bazılarında bulunmamaktadır. Kıssa hacmi bakımından mesneviden azdır (Fuzûlî mesnevisi 3098 beyittir⁶¹).

Kıssa, Halk Edebiyatından milli nazım ölçüsüyle yazıldığı için, Fuzûlî'nin mesnevisi ile şekil bakımından karşılaştırmak mümkün değildir. Çünkü Fuzûlî'nin eseri Leylâ vü Mecnûn, klâsik mesnevi tarzının bütün özelliklerini taşımaktadır (Onan, 1955: 42). Kıssanın asıl yazarı (*müellifi bilinmeyen*) Fuzûlî'nin eserini nazire yoluyla tercüme ederken, mesnevide bulunması gereken “*dibâce, münacat, tevhid, kendine hitab, na't, miraciye, Peygamberi öven Arapça, Farsça ve Türkçe karışık kaside, sakiye hitab, devrin padişahını övme, sebep-i nazm-ı kitab*” gibi başlıkları kıssanın anlatımında gerek duymamıştır. Fuzûlî yukarıda saydığımız klâsik mesnevi bölümlerinin her birini eserinde işlemiştir. Bütün bu bölümlerden sonra asıl hikâyenin anlatımına geçmiştir.

Kıssa içeriğinde ise bu bölümlerin yerine kısaca Allah'ı anmakla ve ona hamd ve senalar getirmekle yetinmiştir. Bu bağlamda bakıldığında kısa bir şekilde olsa da, kendince mesnevilerde yer alan bir tür münacatın dördlükteki kullanış biçimini yansıtmıştır. Mesnevilerde *münacat* uzun uzun anlatılırken, kıssa yazarı eserinin ilk dizelerinde ve eserin ilerleyen bölümlerinde, kahramanların Tanrı'ya dileklerde bulundukları hususlarını münacat tipi örneklere yer vermiştir. Dolayısıyla anlatıcı arka arkaya giriş kısmının iki

⁶¹ Çalışmamızda Muhammet Nur Doğan'ın hazırlamış olduğu metni göz önünde bulundurarak yararlandık. Beyitlerin sonunda yer alan numaralar da bu metne aittir. Bkz. Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn (Metin-Düzyazı Çeviri-Notlar ve Açıklamalar), hzl. Muhammet Nur Doğan, YKY. İstanbul: 2007;

dörtlüğünde Yüce Allah'ı ve O'nun peygamberini yadettikten sonra asıl hikâyenin anlatımına başlamıştır. Kıssa şu dörtlükle başlamaktadır:

Äveli bir Hudāğa hamd u sänä
Dürrüri Mustafāğa bolsın cäne
Allānıñ süyer dostı nurdan bolğan
Salavat Muḥammedke bolıp cäne (1)

Kıssa şairi ya da sanatçı, ikinci dörtlükte de görüldüğü gibi “Tanrı” adını yâd ederek, garibin münacatının kabul olunmasını dile getirirken de, münacat örneklerine başvurduğu görülmektedir:

Ekinçi cād etemin Täñirim atın
Ğärîptiñ qabil äyla münācatın
Payğamber rasül dostı qadım tutıp
Ğärîptiñ aman etkil bar ḥacetin (2)

Kıssanın ilerleyen kısımlarında bu tür örnekler pek çok yerde karşımıza çıkmaktadır. Eserde yer alan kahramanlar Tanrı'nın isimlerini onun sıfatına göre ve yaşadıkları sıkıntılarının türüne göre Tanrı'dan medet dileme, yalvarma gibi davranışlarda bulunmaları söz konusudur.

Diğer yandan Fuzûlî'nin mesnevisinin her bölümün sonuna getirilen gazeller ve Fuzûlî'nin kendiliğinden eklediği gazeller, kıssada 7'li ve 8'li hece vezniyle cır nazım şeklinde kafiyeleleri birbirine uymayan şiirlerle anlatılmıştır. Ancak Mäcnün'ün, Lâyli'nin cırları/şiirleri bittikten sonra, araya anlatıcı “Eskiden imamlardan bir öğüt kalmıştır”, “Bir ulemâ bu konuda şöyle demiştir” diye eklediği gazel başlıklı şiirler de, “cır” şeklinde yazılmıştır. Bu bakımdan da mesneviden ayrı düşmektedir.

3.2. Muhteva Özelliği (Epizotları) Bakımından Karşılaştırılması

Lâyli-Mäcnün Kıssası'nda sayısı bakımından fazla olmayıp, eseri çok uzun değildir. Lâyli-Mäcnün Kıssası, Fuzûlî'nin kaleme aldığı “Leylâ vü Mecnûn”a tercüme yoluyla nazmedilmiş bir nazire çalışmadır. Dolayısıyla epizotlar kimi bölümlerde benzerlik gösterirken, kimi bölümlerde farklılıklar taşımaktadır. Benzer bölümlerdeki örnekleri beyt-

dörtlük şeklinde göstermeye ve örnekler vermeye çalıştık. Lâyli-Mâcnün Kıssası'nda Fuzûlî'nin mesnevisinde yer alan birçok epizot geçmemektedir.

1. Fuzûlî'de Mâcnün'ün babası şeref ve itibar sahibi kabile başkanı ve bütün Araplar onun emrinde olduğu epizot mesnevi girişinde anlatılmaktadır (Doğan, 2007: 111). Babasıyla ilgili bu gibi anlatılar taşıyan epizot kıssanın Kays'a Lâyli'yi istemeye giden babasının sözünde yer almaktadır. Girişte kabile beyi hakkında yalnız nesli Arap'tan gelen iyi bir adamın yaşadığı sözü söylenmektedir.

Kim hayl-i Arabda bir cevan-merd
Cem'iyet-i izz ü câh ile ferd (F, 477)

Keledi şonan bizge mîrâs kalıp
Az dâvir hârkim ötti faydalanıp
Bağdat Basra ekevi turğan ceri
Ötipti bir caqsı âdam nâsli Ğarâp (K,4)

2. Kıssa, Kays'ın dünyaya gelişi, kursakta kımıldayıp seyran etme mübalağasıyla başlar; Fuzûlî'nin eserinde ise adakların adanması ve edilen duaların kabul olunması sonucunda, rahimde yavaş yavaş şekillenmeye bağlanmıştır (Doğan, 2007: 115).

Tedrîc ile kıldı kilik-i takdîr
Nakş-ı garazı rahimde tasvîr (F, 502)

Kıymıldap kırsağında şayrân etti
Bergen şöñ Hâk bağışlap köñil bitti
Uyağa ekken tüküm cetken dayın
Gül açıp çığağın uvağıt cetti (K, 6)

Ber verdi nihâl-i bâğ-ı maksûd
Açıldı gül-i hadîka-i cûd (F, 503)

3. Kays doğduktan sonraki bölümde, Kays anadan ay gibi güzel fitratla doğduğu anlatılırken babasının sayısızca hayvan kesip günlerce ziyafet verdiği; fakirleri, miskinleri doyurduğu; ezan okunup kamet getirildikten sonra Kays adını koyduğu geçmektedir; Fuzûlî'de ise Kays ay gibi güzellikle doğduğu anı, güneşin onun yanağından aldığı ışıkla âlemi süsleme mübalağası getirilir; anne baba şükrederek hazine dağıttıkları anlatılmaktadır (Doğan, 2007: 115).
4. Dâye (dadı) bebeği kandan temizleyip kara yerden kaldırdığı epizotu Fuzûlî'de geçer (Doğan, 2007: 117). Kıssada bebeğin sadece temizlenip kundaklanması, yerden kaldırılması bahsedilir, kandan temizlendiği anlatılmaz.

5. Yine Fuzûlî’de bebek taze gözyaşıyla yıkanıp, süt yerine kan verme (Doğan, 2007: 119) epizotu kıssada geçmez, sadece süt yerine asil hayvandan (süt) emzirdi şeklinde geçmektedir.
6. Kays’ın feryadının hiçbir şekilde dinmemesi, oyun ile avunmaması iki eserde ortak epizotlardandır. Fakat Kays’ın uzuvlarını yaralaması sonucunda ağlayıp inlemesi, süt içip sütü kan sanması ve memeyi ok olarak görmesi geçen epizotlar kıssada yer almamaktadır (Doğan, 2007: 119). Onun yerine Kays’ın memeye bile aldanmaması yani avunmaması kıssada söz konusudur.
7. Dâyenin perişan duruma düşüp çocuğu avutma peşinde koşturması epizotu iki eserde aynı vaziyettedir.

Cân ile kılurdı dâye i 'zâz
Esbâb-ı kemâl-i terbiyet sâz (F, 529)

Lâkin o edüp hemîşe nâle
Hoşnûd degüldi hîç hâle (F, 530)

Kıladı dâya hürmet cas balasın
Koymaydı bala cılap heç nâlasın
Cılavdan heç uvahtta tıyılmaydı
Kâneki kaydan bilsin mâcarâsın (K, 11)

Emşekke bala cılap aldanbaydı
Nârşege ne kıızıklı köz şalmaydı
Vahtpen cılağanın toktatpağan
Bir cânın fidâ kılıp calbañdaydı (K, 12)

Kays’ın evin birinde harf söyleyen bir kız bebeği görüp feryadını kesmesi ve o küçük kızın Lâyli olması, Lâyli’nin de Kays kadar ağlaması; bir araya getirilen bebeklerin birbirlerinden ayırmak istendiğinde ağlama epizotlarına baktığımız zaman kıssa yazarının kendiliğinden esere ayrı bir epizot kattığı görülmektedir. Fuzûlî’nin eserinde bu epizot Kays’ın evin birinde peri gibi güzelin kucağında feryadını kesmesi, güzelliğe meyletmesi, o güzelin kucağından uzaklaştırmak istendiğinde tekrar feryat etmesi şeklinde geçmektedir.

8. Lâyli’nin dâyesi (dadı) yaşlı bir kadındır. Anlatıcı dadının dilinden Lâyli’nin de birinin tek evladı olduğunu bahseder. Ancak dâyenin “Bu çocuk benim öz evladımdır” demesi

kıssanın anlaşılmayan epizotlardandır. Çünkü daha sonra ilerleyen anlatımda “iki tarafın dâyeleri tarafından bebeklerin bakıldığı ifadesi” karşımıza çıkmaktadır.

9. Kays ile Lâyli bebekken gülüşüp oynarlar, günde bir kere beslenirler; iki günde bir dinlenirler; ne dâye ne de ana ararlar; dâyeler onları bir döşeğe ve bir beşiğe yatırır. Bu epizotlar sadece kıssada geçmektedir.
10. Dâye Kays’ı Lâyli’nin bulunduğu evde bırakır. Durumu öğrenen Kays’ın annesi dâyeyi azarlar. Dâyenin durumu anlatması üzerine oğlunun halini kendi görmek ister. Beyinden yalandan izin alır ve misafirlığe gelir. Kadının geleceğini öğrenen bebek Lâyli tarafı hazırlıklar yapar ve görkemli bir şekilde ağırlar. Kays’ın annesi olanlara şahit olur. Çocukların bulunduğu evden neşeyle ayrılır. Dadılar birkaç sene bebeklere aynı evde bakarlar. Fuzûlî’de bu epizotlar aşamasında sadece “O, ay yüzlü güzeli” Kays’a yoldaş ederler. Bu sırada Kays da o güzele bağlanarak ne dadı, ne de ana arar (Doğan, 2007: 119-21).
11. Kıssada Kays altı yaşında sünnet ettirilir. Bu vesileyle günlerce ziyafet verilir. Bu ziyafette Kazak millî geleneğine ait olan milli oyun “bâyge - at yarışması” düzenlenir. Bununla birlikte Kays’ı sünnet eden molla⁶²ya “toğız beruv-dokuz verme” dokuz çeşit hediyeler sunarlar, aksakala “ton cabuv-kürk giydirmek” pahalı hem yakalı bir kürk giydirme âdeti gerçekleşmektedir. Eğlence toplantıları ve ipekten giyim kuşanma epizotları ziyafeti renklendirmek için dile getirilmiştir. Fuzûlî’de Kays on yaşında sünnet ettirilir. Bu vesileyle Kays’ın babası memleket ahalisi ile beraber bütün itibar sahiplerini toplar. Altın gümüş harcar. Ahali onca ganimeti ve debdebeli eğlence meclisini görüp şaşırır (Doğan, 2007: 112-23).
12. Kays on yaşına geldiğinde, ilim öğrenmek için okula verilir; anne babası tarafından elinden tutulup (yedeğine alarak) okula getirilmesi, okulun bulunduğu yerin bir mescit olması ve öğretmen olarak mollanın görev alması epizotları Fuzûlî’nin eserinde bulunmamaktadır.
13. Kıssada Lâyli’nin okuldayken Kays’ın ismini “kaf” ile “sin” harfleriyle yazdığı epizot anlatılırken, Fuzûlî’de bu husus görülmemektedir.

⁶² “molla” sözcüğü kıssada geçen hali ile verilmektedir;

Çün levhler üzre hat yazardı	Hañadan hañ cazadı bala turıp
Amden hatını galat yazardı (F, 626)	Hañka nazar şaladı feyilin bilip
Ya'nî ki hatâ tevehhüm ede	Tastapsız hañca cazıp koyıpsız dep
Ol gül açılup tebessüm ede (F, 627)	Qapa bolıp Lâyli aytadı moynın burıp (K, 72)
Bir safhada lâm ü yâ mükerrer	Qayıs ağâr cazbağ üşin qalam alsa
Yazardı anı kılurdı ezber (F, 638)	Lâm iya cazar edi çarçağança
	Üşinçi harif hatı koyar edi
	Qalamın taştar edi esten tansa (K, 67)

14. Yine bu bölümde Fuzûlî'de Lâyli tasviri 28 beyit içinde uzun uzun anlatılırken (Doğan, 2007: 133-35), kıssada bu husus 2 dörtlük halinde kısa bir şekilde anlatılmaktadır.

15. İki aşk arasındaki münasebetin çok zaman geçmeden etrafa duyulması, Lâyli'nin annesinin öğrenmesi ve kızına uzun uzun nasihatte bulunması, Lâyli'nin masum olduğunu anlatması, annesi Lâyli'yi okula göndermeyip eve kapatması iki eserde de ortak epizotlar olarak geçmektedir.

Her sûrete aks kimi bahma	Eken dep caqsı sūrañ oğan baqpa
Her gördüğüne su kimi ahma	Erip köringenge şuday aqpa
(F, 653)	Närkes köziñ, bek açığ cüziñ bolmay
	Pinhân cür, calğız cānım ädep şaқта (K, 79)

Oğlan aceb olmaz olsa âşık	Er uğlan gâşık bolsa gacap emes
Âşıklıg işi kıza ne lâyıq (F, 664)	Bolmaydı kızğa layıq munday keñes
	Fakır näsip, qadîr hurmet iyesimen
	Oşaldıq bizden şadır bolğan emes (K, 82)

N'eylersen eger atan eşitse	Äy balam tıñla munı aytamın zār
Kahr ile sana siyâset etse (F, 669)	Bul iste meniñ qattı qorqınıçım bar
	Mübada atañ munı estimesin
Min-ba'd gel eyle terk-i mekteb	Köndirer şayâşatqa etip qahhar (K, 83)
Bil mektebüni hemîn ced ü eb (F, 670)	

Hatta Fuzûlî’de Lâyli dilinden gazel kısmı kıssada farklı biçimde geçmektedir.

16. Kays’ın Lâyli’nin eve kapatıldığından habersiz olması, sevgilisini okulda araması iki eserde de ortak epizotlardır.
17. Kıssada Kays’ın feryat figanını tüm okul duyar ve beraber ağlaması epizotu Fuzûlî’de farklıdır; Kays’ın akşama kadar süren feryat ve figanından okuldakiler rahatsız olurlar.
18. Yine Kays feleğe halinden şikâyet ederken Fuzûlî’de “Ecel gelse, benim neyimi alacak? Can zaten yok, alsa alsa ancak gam alır!” ibaresinde ecelden bahsedilir (Doğan, 2007: 159). Kıssada “Canım yok Azrail alacak, gamdan başka benim neyimi alır!” ibaresinde Azrail’den bahsedilmekte ve böylece iki eserde de, can alan iki farklı isimden faydalanılmıştır.
19. Lâyli’den ayrıldığı için hasretle yanıp tutuşan Kays, iradesini aşka galip eder. Sürekli ağlayıp inlediği için de aklı başından gider ve Mâcnünlaşır epizotu Fuzûlî’de ve kıssada aynıdır.
20. Kıssada bir günü ahali “Nevruz verdi” yani “Nevruz kutladı” şeklinde geçen epizotu; Fuzûlî’de ortak epizot baharın gelişi ve güzel bir gün olarak bahsedilmiştir.

Bir gün ki bahâr-ı âlem-efrûz
Vermiş di cihâna feyz-i nevrûz (F, 798)

Bir küni navrız berdi curtıñ bări
Çât bolıp ciyılıstı cas pen kări
Basıñdı äy ya Mâcnün kötergil dep
Çasına ciyılıptı coldaştarı (K, 115)

21. Kır gezintisinde buluşup sonunda hasretlerinden baygın düşen Mâcnün ayılınca yanında Lâyli’yi göremez ve “Allah!” diye ah çekip ağzından ateş çıkarır; Fuzûlî’de is bu epizot farklıdır. Matem içinde kalem gibi siyah sarığı, ahının dumanın sebebinden yanar (Doğan, 2007: 173).
22. Yine bu olayda Mâcnün’ün aşk ızdırabıyla gözünden kan, ağzından köpük aktığı ve üzerindeki elbiselerini atması; başına toprak saçarak ıssız sahra yolunu tutması olarak anlatılan epizot Fuzûlî’de, Mâcnün’ün üstünü başını yırtması, lale renkli elbisesini

çıkarması, kanlı gözyaşları kaftan halini alması, gömleğinden soyunması, ayakkabıları “âşığa ayak bağı olur” diye çıkarması şeklinde geçmektedir (Doğan, 2007: 173-75).

Düşvâr belâmı sehl sanman	Ġazizler bul dertimdi ceñilsin be
Siz dahi menüm oduma yanman (F, 870)	Men küydim şalamať bol oťka canba
	Cürer dep meniñ üşin tokťamañız
Men bir kuşem uçdum âşiyandan	Färvāna men bir uşķan āçiyangā
Men handan ü meyl-i hane handan (F, 873)	(K, 133)

Sizden sorar olsa ata hâlüm	Colıķıp aťam şuraşa sizden ĥālīm
Keyfiyyet-i mihnet ü melâlüm(F, 875)	Aytarşız osılayķa ahuvālīm
	Bul ķayķı ölsem menen ada bolmas
	Ġaşıkķlık ĥaşireti alķan ıķtiyārım
	(K, 134)

23. Kıssada Mäcnün’ün durumuna üzülen babası kabilenin ileri gelenleriyle oğluna Lâyli’yi isteme konusunda istişare etme epizodu Fuzûlî’de benzer bulunmaktadır; fakat önce haberci göndermeyi düşünüp sonra vazgeçme olayı Fuzûlî’de yoktur.

24. Lâyli’nin babası Mäcnün’ün babasının kız istemeye geleceğinden haberdar olması Kıssada anlatılmaktadır, fakat bu bilgi Fuzûlî’de yer almamaktadır.

25. Kıssada babası Mäcnün’ü iyileştirmek için hekim ve tabiplere başvurur, fakat kimseden medet bulunamazken bir kişi bunlara acır, öğüt verir(tavsiye etmek) ve Beytullah’a gitmesini önerir; babası yolculuk için bir merkeb hazırlar; yine Hacerü’l-esved’e yüzünü sürerse, hastalığını etkileyen cin ve şeytandan zail olacağı olayı Fuzûlî’de geçmez.

26. Mäcnün Kâbe’de Allah’tan aşkını artırmasını dilerken kuş hayvanla dost olma dileğinde bulunur; bu husus Fuzûlî’de bulunmamaktadır. Yine Mäcnün Fuzûlî’de isimleri geçmeyen şöyle dileklerde bulunur: Merve Safa hakkı için mihnet ve meşakkate aşına etmesini; Hannan Mannan Allah’ın adıyla ve iki ulusun hakkı için acıdan bedenini zayıflatmasını; Hızır Nebi hakkı hürmeti için dileklerinin icabolunmasını dilemesi.

27. Mäcnün'ün dağ ile dertleşmesi bölümünde, Mäcnün manzaradan hoşlanırken “burası çiftlerin otağına benzermiş” diye söylenmesi kıssaya katılan yeni unsurlardandır; Fuzûlî'de bu bölümde buna benzer söylem yer almamaktadır.
28. Kıssada Mäcnün ahuyu (geyik) avcının tuzağından kurtarması anlatılır; Fuzûlî'de ahnunun yavrusu olarak geçer. Yine Kıssada ahnun karşılığında belindeki mücevher kemerini, altın ve para pul veridiği anlatılırken; Fuzûlî'de bütün elbiselerini verdiği anlatılır (Doğan, 2007: 227).
29. Mäcnün çaresiz ve perişan halde gezinirken ağa düşmüş bir güvercin görüp avcıya parmağındaki cevher yüzüğünü çıkartıp vermesi epizotu iki eserde de yer alır; daha sonra Kıssada Mäcnün'ün haline acıyan güvercin diğer kuşlarla gelip, ona kanatlarıyla gölge yaptığı epizotu bulunmaktadır. Fuzûlî'de bu epizot kuşların geceleri Mäcnün'ün başında yuvalanması, gündüzleri ise bekçisi olduğu şeklinde geçmektedir (Doğan, 2007: 231).
30. Lâyli'nin durumu anlatılan bu bölümde gece herkes uyurken yanmakta olan mum ile dertleşmesi, mumu içindeki sırrını gizleyen, pervaneye âşık bir varlık olarak görmesi Fuzûlî'de mumla dertleşmesi ayrı, pervaneye sırrını aktarması uzun uzun tasvirlerle anlatılır (Doğan, 2007: 239). Kıssada bu bölüm çok kısa ve iki epizotu birbiriyle iç içe tasvir edilmektedir.
31. Kıssanın bu bölümünde herkesin uykuya daldığı gece yarısında Lâyli'nin sahraya çıkıp aya gönlünün sırrını açması epizotu Fuzûlî'nin eseriyle aynı tasvirde bulunmaktadır.

Uyhuya gederdi yâr u agyâr

Derd ehli hemîn kalurdi bîdâr (F, 1285)

Yarum geceler ki çeşme-i hâb

Gözler çemenin kılurdi sîr-âb (F, 1283)

Uyıktattı tamâm kânîz coldastarın

Târk etken uyķı ķorek hâr ne barın

Sahrâğa çıķıp ayğa közin şalıp

Söyleydi zâr giriyan ahvâlın (K, 300)

Sahrâya çıhardı evden ol mâh

Kâmınca kılurdu nâle vü âh (F, 1286)

Gündüz habsüm gece necâtum

Gündüz mevtüm gece hayâtum (F, 1303)

Olmuş dünüme günüm mutâbık

Gün görmez imiş belâlu âşık (1304)

Bolamın kündiz ölik tünde tirik

Bolmasın ba tünime hashta serik

Bilmeymin öziñ nendey hâlde cürsin

Ayırılmas kaygı hasiret kettiñ berip

(K, 304)

32. Lâyli'nin derdini saba rüzgârına beyan ettiği bölüm epizotu iki eserde de ortaktır.

Eylerdi sabâya derdin izhâr

K'ey bâd-ı sabâ dur imdi zinhâr (F, 1305)

El gâfil iken bu mâcerâdan

Sultâna senâ yetür gedâdan (F, 1306)

Gör mûnis ü gam-güsârı kimdür

Bizden ki usandı yârı kimdür (F, 1307)

Gönli kimün iledür tesellî

Yâdına gelür mi hiç Leyli (F, 1308)

Dâim geçürürdi ol ciger-sûz

Evkâtı bu resm ile şeb ü rûz (F, 1319)

Curt bilmes meniñ nendey şırım barın

Bayân et sulţânıma ahvâlım

Car tavıp bizden köñil şuvıttı ma

Ėazizim, mehiryârım, gamkasârım

(K, 307)

Aldandı köñili toğtıp kaday cānga

Lâyli dep ala ma eken oy ĖiyâlĖa

Cānıma āfāt berip coğ bop kettiñ

OĖ taştap küyiniÇpen nātavānga

(K, 308)

Tapsırdı celge osılay birneÇe şöz

Çın Ėaşık mağsûtına cetpeydi tez

Keşirdi osılayĖa ahuvālın

As işpey, uyķı körmey keÇe kündiz

(K, 309)

33. Kıssada Lâyli'nin gül bahçelerinde gezmesi sırasında bahar tasviri büyüleyici tarzdadır.

Aynı zamanda ansızın gelen sesin Mäcnün'ün halinden bahsetmesi ve bundan Lâyli'nin neşelenme epizotu mesneviyle aynı geçmektedir. Ancak Fuzûlî'de Lâyli'nin buluta arzusunu anlattığı bölüm kıssada bulunmamaktadır (Doğan, 2007: 259).

34. Kıssada İbni Selâm Araplar arasında bir emir olarak anılırken; Fuzûlî'de Araplar arasında soylu biri olduğu vurgulanmaktadır. Lâyli kır gezmesindeyken İbni Selâm o sırada avlanmaktadır. Lâyli'ye karşılaşıp âşık olması epizotu Fuzûlî eseri ile ortaktır.

Avı terkedip evinde aşkından huzur bulamayan İbni Selâm akıllı, güzel konuşan bir adam bulup Lâyli'yi istemeye elçi gönderir. Lâyli'nin babası kızını vermeye razı olur. Yukarıda geçen olay örgüsü iki eserde aynılık göstermektedir.

Mahzen mahzen cevâhir açdı	Ğuvandı ibn Salâm altın çaçıp
Hırmen hırmen nisâr saçdı (F, 1447)	Toy kıldı ħazınanıñ avzın açıp
Açdı der-i genc-i gevher ü zer	Köp boldı carlıdan bay, kayğıdan çāt
Fakr ehlini eyledi tevân-ger	Ğıladı Ħağ Tağālā kimge naşıp
(F, 1448)	(K, 340)

35. Kıssada yer alan ancak, Fuzûlî'nin eserinden ayrı düşen bir başka unsur Nevfel'in ordusu ile Lâyli kabilesinin savaşı anıdır. Mäcnün önce bir köşede savaşı izler, perişan durumda Nevfel'in ordusundan biri ölünce şükreder, Lâyli tarafı yenerse neşelenir. Ancak mesneviden farklı kılan hususu birkaç kere Lâyli kabilesinin ordusu safında savaşması geçmektedir. Fuzûlî'de bu epizot, kendi ordusunda öldürülmüş birini görünce Allah'a şükreder, Lâyli kabilesinden biri ölürse ağlayıp inlemesi yer alırken (Doğan, 2007: 285), karşı tarafa geçip savaşması bulunmamaktadır.
36. Kıssada Mäcnün avare avare gezinirken dilenmekle gün geçiren, zincirli bir tutsağı olan ihtiyara rastlar. Mäcnün ihtiyarın yanlış yaptığını, zincire bağlanması gereken kişinin kendisi olduğunu belirtir ve Lâyli'yle karşılaşmak niyetiyle ihtiyara Basra'da girmedik ev bırakmamasını arzu ettiği husus anlatılmaktadır. Fuzûlî'de Mäcnün'ün Basra'da girmedik ev bırakmaması dileği geçmemektedir.
37. Yine kıssada Mäcnün'ün ikinci kez bir başka bahaneyle Lâyli'yi görmek isteyip gözlerini mendille bağlaması; birinin eşliğinde kör bir dilenci muamelesi yapması ve Lâyli evinin önünde "Hû dost!" diye seslenmesi ayrı bir epizotlar taşıdığı görülmektedir. Fuzûlî'de Mäcnün meyhanenin önünde ayakları tutulup düşer ve ah çeker. Lâyli bu sesi evinde otururken işitir (Doğan, 2007: 301).
38. İbni Selâm kimsenin daha önce görmediği bir düğün tertip eder. Kıssada anlatıcı düğünü tasvir ederken yüz güzelin dombıra çalıp şiir söylediğini dile getirir.

39. Düğün günü Lâyli İbni Selâm'a elinde kılıcı ile daima bekleyen bir perinin olduğunu, biriyle yakınlık kurduğu an, canından olacağı bahanesini uydurması, İbni Selâm'ın bu yalana kanması, Lâyli'nin hayatını kaybetme korkusuyla vuslatla ilgilenmemesi, Lâyli'yi bu illetten kurtarmak için çareler araması iki eserde de aynıdır.
40. Mesnevideki gibi kıssada da Lâyli'nin evlendiği ile ilgili haberin Mäcnûna iletilmesi ihtiyacı duyulur. Bu görev Zeyd adında akıllı bir gencin yardımıyla gerçekleşir. Kıssada ayrıntıları anlatılmayıp Zeyd'in eskiden aşk yaşadığına dair bilgi bir dizede geçer. Mesnevide Zeyd'in hikâyesi uzun bir şekilde dile getirilir (Doğan, 2007: 339).
41. Kıssada Zeyd Lâyli'ye Mäcnün'ün mektubunu iletmek için İbni Selâm'ın diyarına varır. Onun bir hile düşündüğü ve hekim derviş kılığına girdiği epizot “elinde asa, başında sarık, hırka giyinmiş” şeklinde anlatılır. Fuzûlî'de Zeyd'in derviş kılığına girmesi anlatılmaz, ancak büyü ve sihirden söz ederek İbni Selâm'la arkadaş olduğu bahsedilir (Doğan, 2007: 357).
42. Mäcnün'ün babası ve annesi oğlunun derdine çare bulamayıp gece gündüz üzüntü çektikleri; bir yandan akrabalarının: “Hayatın anlamı olan tek oğlunu bile baktıramazlar... Merhametsizler...” gibi ayıplamaları onları yakıp yıkmaktadır. Babasının bu söylentiler üzerine Mäcnün'ü sahradan araması; ararken ihtiyarın ayaklarından kanın su gibi aktığı epizot, Fuzûlî'de yoktur. Yalnız Mäcnün'ü Leylâ'nın babası tarafından öldürüleceği söylentisinden babasının yola düştüğü anlatılır (Doğan, 2007: 373).
43. Aynı bölümde, Mäcnün'ün babası oğlunun bulunduğu mekanlarını bilen bir kılavuzla beraber gelir, Fuzûlî'de babasına yardım eden rehber yoktur.
44. Yine babası çölde ansızın bir ateş parıltısı görmesi; ateşi yakan kimsenin çalı çırpı toplamaya alışık olan Araptan birini zannetmesi, sonradan ateş yakanın oğlu Mäcnün çıkması epizotu geçmektedir. Fuzûlî'de babasına uzaktan görünen ateş Mäcnün'ün nefesi olarak geçmektedir (Doğan, 2007: 375).
45. Kıssada Mäcnün'ün yolundan vazgeçmeyeceğini anlayan babasının “öldüğümde başımı kim tutar?” ibaresi kullanılır; yine ölürse yas tutmasını, mezarına gelip feryat ve figan

etmesini ve dualar etmesini vasiyet ederken, oğlunun bu davranışlarından dost düşmanının haberdar olmasını ister. Fuzûlî’de bu epizotlardan babası öldüğünde yas tutmasını, her an feryat ve figan etmesini, mezarına gelmesini rica ettiği husus anlatılmakla yetinmiştir (Doğan, 2007: 392-93).

46. Mâcnûn’ün babasının ölümünden bir avcıdan haber alması; babasının mezarının toprağına yüzünü sürüp başını koyması; kendi yüzünden eziyetler çektiği için perişan durumda hem Allah’tan hem ondan bağışlanmasını dilemesi iki eserde de ortak epizot şeklinde geçmektedir. Ancak dileğinin kabul olunması, babasının bir müddet can bulması, kabri açılması ve oğluna oradan bir gül uzatması, mezarı nurla dolup, amber ve hoş kokuların etrafa yayılması, “Evladım, sana razıyım ve hoş niyetteyim!” demesi ve tekrar kabrine girmesi kıssada anlatılan epizotlardandır.
47. Kıssada Mâcnûn’ün bu aralarda bütün vahşî hayvanlarla gününü geçirdiği, hayvanlar onun emrinde olduğu ve onlarla huzurda yaşadığı; üstelik Mâcnûn’ün yiyeceğini hayvanların getirdikleri ve Mâcnûn’ün eline saz aldığında hayvanların birlikte avaz etmeleri anlatılır; Fuzûlî’de kıssada geçen hayvanların Mâcnûn’le birlikte sazına eşlik etmelerinin dışındaki sıradışı epizotlar benzerlik göstermektedir.
48. Gecenin birinde Mâcnûn yapa yalnız, derdine çare nerden bulunur arzusuyla etrafına göz gezdirirken yeryüzü net bir biçimden görünür. Gemi binip, deryadan yollar açıp arzusunu Şam’a gidip anlatmak ister. Ansızın bir ordu görür; biri birinden güçlü, birçoğu Çin’den, askerlerin yürüyüşünden kara toz kalkmış, güneş gözü görünmez olmuş. Arasında padişahları, beyleri, saf bağlamış serverleri var. Altından taht, gümüşten sandalye oturmuşlar, taçları başlarında inci cevherdendir. Mâcnûn bunların heybetini görüp çok şaşırır: “Yabanda zavallıyım ağlayıp inlerim, başımda zor müşkil durumum mevcut, derdimin çaresine bak! Lâyli’nin aşığıyım, ümitle geldim huzuruna, Lâyli’mi kavuşturacağına eminim. Bana yardım elini uzat!” diye arzusunu anlatır. Ancak onlar Mâcnûn’ün sözüne önem vermezler, boyun çevirip bakmazlar, kıssada anlatımı uygun görülen bu bölüm Fuzûlî’de geçmez.
49. İbni Selâm çok musibet edip elde ettiği yârine kavuşamadığı derdine düşer. Aşk ateşi, hasret acısı ve gam İbni Selâm’ın boyuna batar. Hali günden güne fenalaşır, iyileştirmek için yapılan şifa etkilemez olur. Boyundaki şifasız derdin nedeniyle Hakk’a canını verir.

Fuzûlî’de bu olayı ağıt okuyan bir kadının Mâcnûn’ün ah okları yani duasının yüzünden öldüğüne yer verilmektedir (Doğan, 2007: 439).

50. Kıssada Lâyli Arap geleneği gereği kocasının ölümünden sonra bir iki yıl yas tutar ve ardından babaevine döner. Bu husus Fuzûlî’de Lâyli’nin bir nice gün ağladıktan sonra babaevine geçtiği anlatılmaktadır (Doğan, 2007: 441).
51. Kıssada Mâcnûn geçmişte aziz şahıslardan kalan âşıkların bir macerasını hatırlar ve Hz. Ali’nin aşığı maşuğuna kavuşturduğu küçük bir hikâyeye yer verilmiştir.
52. Lâyli babaevinde şaşkın halde Allah’a yakarış etmektedir; ağlayıp inlerken ansızın ahıra girdiğini farketmez; orada bulunan deve Lâyli’nin hali ile mest olur, böğürmesini keser gözü yaşla dolar; devenin bu halini farkedenden Lâyli bu sefer derdini deveye anlatır, devenin sırtına biner, Mâcnûn’ün bulunduğu diyarına ulaştırmasını söyler. Bunları anlatırken kendinden geçer ve bayılır. Fuzûlî’de ise göç çanı çalınır ve göç çağrısı yapılır, Leylâ bir deveye biner halinden bahseder, Mâcnûn’ün bulunduğu diyara götürmesini ister, ağlayıp inler ve ansızın aklı başından geçer, kendini kaybeder (Doğan, 2007: 459).
53. Kıssada Lâyli kendine geldiği zaman sahrada olduğunu farkederek, devenin Mâcnûn’e götüreceğine inanır; Fuzûlî’de Lâyli gözünü açtığı anda kaybolduğunu, yol arkadaşlarının onu bıraktığını düşünür. Yolu bulmak için koşturur ve Mâcnûn’ün bulunduğu diyara düşer (Doğan, 2007: 459-460).
54. Lâyli öldükten sonra saraya gelenler Lâyli’nin cenazesini yıkayıp, cenaze namazı kılarlar ve defnederler. Mezarının başına da bekçi koyarlar, bu husus kıssada tek tek anlatılırken, Fuzûlî’nin eserinde cenaze merasiminin yapıldığı belirtilmekte yetinmektedir (Doğan, 2007: 521).
55. Kıssada Lâyli’nin ölümünü öğrenen Mâcnûn mezarına gider. Ağlayıp inleyip kabrinin toprağına başını koyar ve başına toprak saçar. Gözlerinden kanlı yaşlar akar. Kanlı yaş taş toprağına karışır balçık haline gelir. Çok ağlayınca gözyaşı akar ki, aktığı yaş Lâyli’nin kabrine dökülür. Allah’a sığınır, fani dünyada sevgili olmadan yaşamak istemez ve canını teslim etmek ister. Gece boyu matemli gazel söyler. Dileği kabul olur

ve sabaha doğru kabrini kucaklamış şekilde can verir. Mäcnün'ün naaşını yıkayıp, kefen giydirip, namaz kılıp Lâyli'nin mezarını açıp, Lâyli ile aynı mezara koyarlar; Fuzûlî'de Mäcnün'ü yıkayıp ve sevgilisinin mezarına koyduğu şekilde geçer (Doğan, 2007: 535).

SONUÇ

Läyli-Mäcnün Kıssası (İnceleme-Metin) adı altında hazırlamış olduğumuz çalışmamız, Kazak Türkçesi ile yazılan Doğu'nun ikili aşk hikâyesi incelenmiştir. Çalışmamız ile ilgili elde ettiğimiz özetini bu bölümde değerlendireceğiz. Çalışmanın en önemli bölümü, ikinci bölümdür. Çalışmamıza konu olan Läyli-Mäcnün Kıssası, Kazak asıllı derleyici Erğali Esenjolov tarafından Kazak Edebiyatı'na kazandırılmıştır.

Giriş bölümünde, Kazaklar ve Kazak Edebiyatıyla ilgili bilgilere değindik. Leylâ ve Mecnûn konusu, Arap halk hikâyesinden teşekkül etmektedir. Hikâyenin konusu, başlangıçta gerçek bir olaydan kaynaklanmıştır. Daha sonra hikâye zamanla tasavvufi unsurların eklenmesiyle zirvesini bulmuştur. Arap Edebiyatında doğup, Fars ve Türk Edebiyatı'nda gelişen hikâye, tekrar Kazak Edebiyatı'nda milli nazım biçiminde ele alınmıştır. Kıssa, Kazak Edebiyatı'na 16. yüzyılın büyük şairi, Fuzûlî'nin mesnevisi "Leylâ vü Mecnûn" ile vuku bulmuştur. Mesnevi tarzında kaleme alınan eser 19.yüzyılda Kazak Edebiyatı'na müellifi bilinmeyen sanatçı tarafından, hece vezni ile devamını bulmuştur. Bu açıdan nazire geleneğinin etkisi görülmektedir. 18.-19.yüzyıllarda Kazak Edebiyatı'nda "kıssa" nazım şekli altında Doğu'nun klâsik eserleri işlenmeye başlamıştır. Güçlü sözlü geleneğini devam ettire gelen Kazaklar, din konulu ve lirik anlatımlı eserleri milli nazım biçimine aktarabilmiştir.

İncelememizin Birinci bölümünde Läyli-Mäcnün Kıssası'nın derleyicisi Erğali Esenjolov'un hayatı, edebi kişiliği, derlediği diğer eserleri ile ilgili bilgileri vermeye çalıştık. Kaynaklarda Esenjolov'un hayatıyla ilgili çok az bilgi bulunmaktadır. Läyli-Mäcnün Kıssası'nı nazmeden şahsiyet olarak bilinen Erğali Esenjolov 1888 yılında Kazakistan'ın Torğay Vilayetine bağlı Cankeldin ilçesinde doğmuştur. 1902 yılında aynı ilçenin ilkokulunu, daha sonra 1907'de Kostanay şehrinde bulunan 2 senelik yüksekokulu tamamlamıştır. 1907-1951 yılları arasında okul öğretmeni olarak çalışmış. Erğali Esenjolov'un hayatı gibi şahsiyeti hakkında da bilgimiz azdır. 1907 yılında öğretmenlik hayatına atılan Esenjolov'un, halk arasında yaygın şekilde yaşayan sözlü edebiyata ilgisi artmış. Okuryazar tahsilinin sayesinde ağız ürünlerini ve halk edebiyatı örneklerini derlemiştir. 1907-1921 yıllarında halktan işittiği türküleri, atışmaları, kahramanlık destanlarını toplamış ve onları kendi el yazısıyla nazmetmiştir.

II. Dünya savaşından sonra, derleyici elinde bulundurduğu daha doğrusu derlediği kaynakları Kazakistan İlimleri Merkezi Ulusal Yazmalar Fondu ile M. Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü'nün arşivlerinin nadir yazmalar bölümlerine teslim etmiştir. Derleyicinin Lâyli-Mäcnün Kıssası'sının dışında derlediği 6 tane eser derlediğini tespit ettik. Onlar da Lâyli-Mäcnün Kıssası'nda olduğu gibi Arap harfli, Kadım yazısıyla yazılmış eserler ve kaynaklar olarak bilinmektedir. Kaynaklar KIÁMK'nin Doęu Edebiyatı başlıklı dosyalarda yer almaktadır: 1. "şığıs ańızımen jazılęan poemalar" (Envanter no: 837, dosya ř.), 2. "Kıssa/Peoma" (Envanter no: 839, dosya ř.), 3. "şığıs poemaları" (Envanter no: 841, dosya ř.), 4. "şığıs şığarmaları" (Envanter no: 924, dosya ř.), 5. "Küderi akınnıń Dävrenbek kaytkandağı řıęaręan ğazalı" (Envanter no: K 551, dosya ř.), 6. "Kıssa-i Köruğlı" (Envanter no: 924, dosya ř.)

Eserin müellifi bilinmediği gibi, ne zaman kaleme alındığı da bilinmemektedir. Yalnız, eserin dili ve imlası bakımından incelendiğinde, 19.yüzyılda Kazak Edebiyatı'nın sözlü geleneğinden yazılı edebiyata geçiş dönemine rastlamaktadır. Eręali Esenjolov Lâyli-Mäcnün Kıssası'nı 1948 yılında KIÁMK'ne teslim etmiştir. Muhtemelen Eręali, eserin sözlü varyantını kendi el yazısıyla nazmetmiştir. İlk başta dörtlükte yer alan isimden yola çıkarak, Eręali'nin eserin yazarı olabileceği görüşümüz mevcuttu. Daha sonra Eręali'nin derleyici kişiliğini göz önünde bulundurarak ve yetersiz bilgilerden sonra ortak karara geldik. Bir taraftan Kazakistan KIÁMK'ne teslim edilen eserin müellifi ile ilgili bilgi yoktur. Sadece, eseri nazmettiğine dair bilgiler manzumenin son dörtlüğünde geçmektedir. Bu bilgiler Eręali'nin tamam ettiğini işaret etmektedir. Demek, derleyici, eseri kendi el yazısıyla kağıda aktarıırken son dörtlüğü kendiliğinden eklemiştir. Dörtlük şu şekildedir:

Ereęali tamam ettiń kün-tün tınbay
 Kezinde kırpik kaęıp köziń cumbay
 Här neçik mařsütińdi bersin Allā
 Ğařıqtıń Lâyli-Mäcnün ĥurmetindey

(Eręali tamam ettin gece gündüz demeden; Zamanında kırpiğin kırpiğine değmeden; Her ne kadar maksudunu versin Allah; Ářıkların Leylā ve Mecnün ĥürmetinden.)

Tezimizin İkinci bölümünde, eserin iç ve dış yapısı incelenmiştir. Tarihi dönemden nazire geleneği ile tercüme edilip, Kazak millî unsurlarını taşıyan eser etraflıca araştırılmıştır. Öncelikle, tek nüsha olan kıssanın olay örgüsü tarafımızca nazımdan nesre aktarılmıştır. Lâyli-Mäcnün Kıssası'nın metninde zikredilen olay örgüsü ana hatlarıyla özetlenmiş bulunmaktadır. Özetin sonrasında, eserin şahısları modern roman inceleme tekniğine göre devamını bulmuştur. Ardından kıssa metninde zikredilen dinî unsurlar belirtilmiş, muhtevasında bulunan ayet iktibas, tarihî ve efsanevî şahıslar, çeşitli aşk hikâyelerinin kahramanları, ülkeler ve şehirler belirtilmiş olup, onlarla ilgili bilimsel görüşler değerlendirilmiştir.

Bölümün dış yapısında, eserin nazım şekli incelenerek, İslamiyet öncesi Türk Edebiyatı'nda ve Halk edebiyatında nazım birimi olarak kullanılan, Kazak Edebiyatı'nın başlangıcında, manzum eserlerinin asıl nazım biçimi olan “kara öleñ” dört dizeden oluşan dörtlüklerle nazmedildiği ve “cır” nazım şekli ile kaleme alındığı inceleme sırasında tespit edilmiştir. Vezin olarak Türklerin başlangıçtan kullandıkları hece vezni, 11'li ve 12'li şekli kullanıldığına dair bilgilere varılmıştır. Metnin kafiye örgüsü, çoğunlukla “**aksak**” kafiye dediğimiz “**aaxa**” kafiye örgüsü tercih edilmiştir. Yer yer “**serbest**” kafiye “**xaxa**” ve “**ikiz**” “**aabb**”, “**abab**” kafiyelere başvurulduğu görülür. Çok nadir olarak “**aaxx**” ve “**aaaa**” şeklinde kafiyelendiği de göze çarpmaktadır. Eserin dil ile ilgili başlığı, yani 19. yüzyılda kaleme alınan bütün kıssalar “Kitabî dil” dediğimiz Kazakça ile kaleme alınmıştır. Bu dil Eski Türkçe'ye Kazak şairlerinin kullandığı dildir. Başka bir adla anmış olursak Çağatay Türkçesinin etkisinde gelişen eski Kazak dilidir. Kazak Türkçesi'ndeki kitabî dil, oluşumu bakımından incelendiği zaman, Eski Türki devrinde giren Türkçe sözcüklerden, Orta Türkçe devrinde giren Arapça, Farsça ve Çağatayca sözcüklerden, Orta Türkçe ve 19.-20. yüzyılın başında giren Rusça sözcüklerden meydana geldiği bilinmektedir. Eserin imlâsı bakımından “Kazakça Kadîm Yazısı” olduğu tespit edilmiştir. Ancak Kazakların yazılı edebiyattan önce sözlü edebiyatta daha çok edebi ürün verdiğini göz önüne getirdiğimizde, Kazak edebî dilini bir yola koyana kadar çeşitli hakim süren dillerin etkisini unutmamak gerektiğini, bu etkilerin çeşitlilik göstermesini doğal olarak bulmak gerekir. Dolayısıyla Kazakların İslâmiyetten sonra Arap alfabesine dayanan “Kadîm yazısı, Türki yazısı”nı kullandığı, metnin imlâsında açıkça görülmektedir. Dolayısıyla eserde klâsik Çağatay imlâsı özelliği etkisinde gelişen Eski Kazakça “Kadîm” alfabesi olarak, ünlülerin belirtildiği, harekelerin nadir kullanıldığı ve eklerin yaygın şekilde ayrı yazılmış olduğu görülen, ıslah edilmemiş Arap alfabesi ile ve yeniden A.

Baytursun'un Kazaklar için ayarladığı yeni alfabesine geçiş dönemine rastlamaktayız. Bu yüzden alfabede bugünkü Kazakça ile birlik bulunmadığı göze çarpmaktadır.

Kıssada geçen Arapça ve Farsça sözcüklerin yazmada yazıldığı biçimde transkripsyonlu alfabede gösterilen harf karşılığı ile sözcükler verilmiştir. Ancak Kazaklar Arapça ve Farsça sözcükleri aslına göre yazıldığı gibi değil, nasıl telaffuz edildiğine göre ifade etmişler ve yazıya o şekilde aktarmışlardır. Bu hususta metinde geçen sözcüklerin şekilce değiştiği görülmektedir. İncelememizde sırasıyla metni daha süslü kılmak amacıyla söz sanatlarına, bunun içinde mecazlara başvurulduğu görülmektedir. Lâyli-Mäcnün Kıssası'nın bazı dörtlüklerinde atasözleri gerek hikâyenin akışı içinde, gerekse ders vermek istediği noktaları ifade etmek için, sade bir halk dilinde kaleme alınmıştır. Deyimler bakımından bakıldığında dilin o dönemki özelliği ile zengin bir kullanıma sahip olduğu yansımaktadır. Sanatçının doğu kökenli hikâyeyi, dilin etkileşimli tarafını milli anlatıya özgün bir şekilde kazandırmıştır. Anlatı türü olan kıssa, muhteva bakımından örülmesinin tamamında en mühim rolü motiflerin üstlendiği görülmektedir. Mesnevilerde olduğu gibi, klâsik kaynaklı halk hikâyesi tarzında kaleme alınan kıssanın da, muhtevasında da belli başlı motifler önemli rol almaktadır. Çalışmamız Fuzûlî'nin eserine nazire yapıt taşıdığı için, olayların da aynı motif üzerine bina edildiği farkedilmektedir. "Klâsik aşk mesnevisi ile kıssanın iskeletinin aynı oluşu motif benzerliğinden ileri gelmektedir. Bu da eserlerin metinlerarası bir bağlam oluşturmasını sağlamaktadır. Bundan dolayı bu motifler, anlatının asıl kaynağından etkilenmiş olduğu farkedilmektedir. Dolayısıyla sanatçının anlatının ana iskeleti çerçevesinden, pek çok uzaklaşmadan tercüme etmiştir. Yalnız tercüme ederken beyitleri sözcük sözcük değil, dörtlük içerisinde anlamlı kılmıştır. Bu kısmın sonunda kıssanın tek olan nüshası hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümü ise Esenjolov'un Lâyli-Mäcnün Kıssası ile Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'nin şekil ve epizotları bakımından karşılaştırılması yapılmıştır. Başta söylemek gerekir ki, mesnevi ve kıssa şekil bakımından benzememektedir. Asıl karşılaştırma epizotlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Kıssanın giriş kısmında Kays'ın çocukluğu ve annesinin dayılarla münasebeti uzun bir anlatıya dayanmıştır. Aynı zamanda mesnevide bulunmayan sanatçı tarafından dahil edilen, farklı epizotlar tarafımızca tespit edilmiştir. Bu epizotlar millî kimlik taşımaktadır. Bunlardan biri, Kays'ın sürekli ağlamasına çare arayan dadılar tarafından bir eve getirildiğinde karşısında bebek Lâyli'yi görmesi, ağlamasını kesmesi, Lâyli ile birlikte çocukluğunu

geçirmesi, Fuzûlî mesnevisinin epizotlarına nazaran farklı düşen epizotlarının başlangıcıdır. Fuzûlî’de bu epizot, Kays’ın bir güzeli görüp, onun kucağında ağlamasını kesmesi anlatılmaktadır. Bir diğer epizottaysa, Kays’ın sünnet ettirilmesi sırasında Kazak milli geleneğine ait unsurların (bäyge, ton cabuv, toğız beruv) yer aldığını söylemek mümkündür. Bunlarla birlikte Lâyli ile İbni Selâm’ın evlilik düğününü epizotunda Kazak milli çalgısı olan dombıra ile ilgili huşu geçmektedir. İşte bu tür millî unsurlar kıssanın muhtevasına kazandırılmıştır. Söylenenlerin yanında bazı epizotların ana hatları aynen tekrarlanmaktadır. Bu ana epizotları devam ettiren bazı küçük unsurlarda farklılık göstermektedir. Örneğin, oğlunu çölde arayan babasının gözüne bir ateş parıltısı görünür. Buraya kadar mesnevide ve kıssada ortak epizot geçer. Bundan sonra kıssada babasına görünen ateş parıltısı, Mäcnün’ün yaktığı ateş çıkar. Mesnevide bu husus, yani babasına görünen ateş ise, Mecnûn’un ahıdır. Demek sanatçı klâsik kaynaklı anlatıdaki anlatım tekniğini, Kazakça’ya aynen uygulamıştır. Fakat bazı unsurları gereksiz saymıştır, ya da çok mübalağalı görünen olaylayları somutlaştırmıştır. Görülüyor ki, kıssa sanatçısı mesnevi olarak tertip edilen hikâyenin ana hatlarını, millî anlatıya uyarlayabilmiştir. Sanatçı ya da mütercim, Fuzûlî’nin mesnevisini çeviri yaparken, eserin aslına eklemeler yaparak, değiştirip geliştirerek ve genişleterek (Kavruk, 1998: 21) çevirmiştir. Dolayısıyla Kazak Edebiyatı’na mühim bir kaynağı kazandırmıştır.

Çalışmanın sonunda tek nüsha halinde olan eserin transkripsiyonlu/tenkitli metni verilmiştir. Metin bugünkü Kazak Türkçesi yazım kuralına uymamaktadır. Metnin tarihi tenkitli metni dönemin dil özelliklerini taşımakta olduğunu göz önünde bulundurarak, hiç değişikliksiz çalışmamızın son kısmına ekledik.

Dolayısıyla nazire geleneği esnasında meydana gelen Lâyli-Mäcnün Kıssası köklü geçmişimizden, güçlü geleceğimize yansıyacağı mahakkaktır. Kazak Edebiyatı’nı devirlere sınıflandırırken eski klâsik alanına ilişkin bir tarihi dönemin kapısı açılacağı, yazılı edebiyatın temellerinin bir bağı olarak ortaya çıkacağı umutumuzdur. Kazakistan bağımsızlığını elde etmesiyle beraber, doğu edebiyatı türleri ve unsurlarını bünyesinde bulunduran eserleri araştırmayı doğal bulmaktadır. Ancak bu tür çalışmalar olduğu kadar görünmeyip araştırma yanı eksik kalmaktadır. Üzerinde çalıştığımız konu, Kazak toplumunda tanınmaya, okunmaya ve araştırılması gereken meselelerdendir. Bu eserler sayesinde Kazak Edebiyatı’nın eksik kalan yanları tamamlanacaktır. Aynı zamanda yeteri kadar bilinmeyen birçok eserler, halen incelenme ihtiyacı duymaktadır. Doğu’nun meşhur

klasik şairleri işleyen önemli insani düşüncelerine Kazak şairlerinin de katkıda bulunduğunu okuyuculara tanıtılabilmek bugünün araştırmacılarına düşen bir emektir. Söz sanatı bakımından çalışmaların neticesinde Kazak Edebiyatı'na kazandırılan yeni ufuklar gün ışığına çıkacaktır. Çalışma gelecekte bu alanda emek sarf edilen araştırmalara konu olacak ve yeni ufuklar kazandıracaktır.

KAYNAKLAR

- Abdel-Maksoud, B. (2004). *Leylâ ile Mecnûn mesnevisinin Arap, Fars ve Türk Edebiyatı'nda ele alınış biçimi ve Larendeli Hamdî'nin eseri: inceleme-metin*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Abilkasimov, B. (1982). *XIX. ğasırdañ II jartısındağı Kazak ädebi tili*. Almatı.
- Aça, M. (2002). *Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneğı*. Konya: Kömen Yayınları.
- Akalın, N. (1997). Nizâmî-yi Gencevî ile Fuzûlî-yi Bağdâdî'nin Leylî ve Mecnûn mesnevîlerinin tartışmalı mukayesesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (3), 201-217.
- Akar, M. (1995). Fuzûlî'nin Leylî ve Mecnûn'u üzerine bazı düşünceler. *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (3), 165-71.
- Akar, M. (2010, 27-29 Mayıs). *Türkiye ve Kazakistan'ın Yazılı Eski Edebiyatlarında Ortak Konulu Eserler*. Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, Ankara.
- Akıncı, A. C. (1985). *Peygamberler Tarihi*. İstanbul.
- Akpınar, Y. (1986). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C. VI. İstanbul: Dergah Yayınları, s. 92-93.
- Aksoy, Ö. (1988). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü: Atasözleri Sözlüğü, İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Aksoyak, İ. H. (1996). Mahzenü'l-esrâr Geleneğine Bağlı Mesnevilerdeki Ortak Hikâyeler. *Bilig*, (3), 182-189.
- Aktan, H. (2002). *İslâm Ansiklopedisi*. C.25. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, s. 498-501.
- Aktaş, Ş. (2011). *Edebiyat ve Edebî Metinler Üzerine Yazılar*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Akaya, H. (2010).). *İslâm Ansiklopedisi*. C. 38. Ankara: TDV, s. 60-62.
- Albayrak, N. (1995). *İslâm Ansiklopedisi*. C.12. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, s. 388-389.
- Alemdaroğlu, S. (2008). *Fuzuli'nin Leyla ve Mâcnûn mesnevisinin roman tekniğı bakımından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Alpay, G. (1970). Hamdullah Hamdî'nin Leylâ ve Mâcnûn Hikâyesi. *AÜ Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, (11), 25-32.
- Alptekin, A. B. (2011). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara

Araslı, H. (1958). *Fuzûlî-Eserleri*. Bakü.

Araslı, H. (1958). Leylî ve Mecnûn Hakkında. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, s. 17-23.

Ateş, A. (1946). Leylâ ve Mecnûn. *İslam Ansiklopedisi*. C. VII. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, s. 50-56.

Ateş, A. (1979). *İslam Ansiklopedisi*. C. VIII. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, s. 127-13.

Ateş, A. (1970). *İslam Ansiklopedisi*. C. VII. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, s. 439-440.

Atik, A. (2009). *Celilî'nin Leyla ve Mâcnûn'ü ve Nizami'nin Leyla ve Mâcnûn'ü ile karşılaştırma*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Atik, A. (2010). Nizamî, Hâtîfî ve Celilî'nin Leylâ ve Mecnûn'unda âşıkların haberleşmesi. *Turkish Studies=Türkoloji Araştırmaları: Klâsik Türk Edebiyatında Aşk-Âşık-Mâşuk* 5, (3), 37-47.

Avezov M. (1961). *Kazak Âdebiyetiniñ Tarihi*. Almatı: Gılım Baskısı.

Avezov, M. (1959). *Ar zhyldar oilary*. Almaty: Kazakh memleketi korkem adebiyet baspasy, s.113-114

Ayan, H. (2009). Fuzuli'ye göre Mâcnûn'ün eğitimi. *TurkishStudies=Türkoloji Araştırmaları*, Klâsik Türk Edebiyatında Mesnevî - Prof. Dr. Halûk İpekten Anısına 4, (7), 146-157.

Aygün, Z. A. (1999). *Behiştî'nin Leyla vü Mâcnûn mesnevisi: inceleme-metin*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Aykanat, T. (2012). Geleneksel Anlatı Formları Olarak Mesneviler ve Klâsik Aşk Mesnevilerinin Motif Yapısı. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 7(4), 883-906.

Ayyıldız, M. (1995). Modern anlatığı tekniği açısından Leyla vü Mâcnûn mesnevisine bir yaklaşım. *Dergâh*, (61), 22-23.

Babalar sözü. (2005). *Ğaşıktık Dastandar*. C. 19. Astana: Foliant.

Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri*. Ankara.

Başlangıçtan günümüze kadar Türkiye dışındaki Türk edebiyatları antolojisi 10: Türkmenistan Türk Edebiyatı (1998). Ankara Kültür Bakanlığı

Bayak, C. (1987). *Sevdâî: Kıssa-i Lâyli Birle Mâcnûn*. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Bayak, C. (1990). Sevdâî ve Kısâ-i Leylî birle Mâcnûn. *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Fahir İz Armağanı 14, (1), 103-12.
- Baydemir, H. (2009). Fazıl Yoldaşoğlu'nun Leyla ile Mâcnûn Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 4(3), 319-337.
- Bertels, E. (1951). Ali Şîr Nevai, Lâyli ve Mâcnûn. *Türkiyat Mecmuası*, 9, 47.
- Biray, N. (1999). Ahmet Bayatursunoğlu ve Eserleri (1873–1937). *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (5), 10-17.
- Biray, N. (2005). Ahmet Bayatursunlu'na Göre Kazak Türkleri Yazılı Edebiyatının Dönemleri ve Türleri. *Millî Folklor*, (68), 67-77.
- Bolay, S.H. (1998). *İslâm Ansiklopedisi*. C. 1. Ankara: TDV, s. 358-363.
- Bozkurt, F. (1992). *Türk Dilleri Kitabı*. İstanbul: Cem Yayın Evi.
- Buran, A. ve Alkaya E. (2010). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Büyüker, N. (2011). *Kâfzâde Fâ'izî Kitâb-ı Leylî vü Mecnûn: tenkitli metin-inceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Çapan, P. (2003, 15-17 Ekim). *Ali Şîr Nevâyî ve Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn mesnevîlerinin anlatım tarzlarının mukayeseli tahlili*. I. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresinde sunuldu, Eskişehir.
- Çapan, P. (2009). Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn'unda tematik olarak aşk. *Turkish Studies=Türkoloji Araştırmaları*, Klâsik Türk Edebiyatında Mesnevî - Prof. Dr. Halûk İpekten Anısına 4, (7), 221-238.
- Çelebioğlu, A. (1999). *Türk Edebiyatında Mesnevîler (XV. yy.a kadar)*. İstanbul.
- Çelik, B. (1998). *Fuzulî'nin Leyla ve Mâcnûn mesnevisi ile Hamdullah Hamdî'nin Yusuf u Züleyha mesnevisinde insan psikolojisi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Çetin, A.Y. (2003). *Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği*. Ankara.
- Çiçekler, M. (2004). *İslâm Ansiklopedisi*. C. 29. Ankara: TDV, s. 320-322.
- Deniz, S. (1995). Fuzûlî'nin Şiirlerinde Bazı Kozmik Unsurlar. *Bir (Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi)*, (3).
- Derbisâlin, Â. (1999). *Köne Dävirden Cıyırmasıñşı Ğasırduñ Bas Kezine Deyingi Kazak Âdebiyeti (Kazak Âdebiyeti Ensiklopediya)*. Almatı: Kazakistan Respublikası Bilim Jane Gılım Ministrliği Kazakistan Damu İnstitutı Yayını, s.353-361.

- Derbisalin, Ä. *Läyli-Mäcnün (Kazak Ädebiyeti Ensiklopediya)*. Almatı: Kazakistan Respublikası Bilim Jane Ğılım Ministrliğı Kazakistan Damu İnstitutı Yayını, s.445.
- Devellioğlu, F. (1999). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara.
- Dilçin, C. (1983). *Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Dizdaroğlu, H. (1957). Leyla ve Mäcnün hikâyesi. *Türk Dili*, (99), 165-168.
- Doğan, M. N. (1997). *Fuzulî'nin Poetikası*. İstanbul.
- Doğan, M. N. (2007), *Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn, Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Doskenov, G. (1999). *Ädebi Til (Kazak Ädebiyeti Ensiklopediya)*. Almatı: Kazakistan Respublikası Bilim Jane Ğılım Ministrliğı Kazakistan Damu İnstitutı Yayını, s.96-97.
- Doskenov, G. (1999). *Türkitanu (Kazak Ädebiyeti Ensiklopediya)*. Almatı: Kazakistan Respublikası Bilim Jane Ğılım Ministrliğı Kazakistan Damu İnstitutı Yayını, s.645.
- Durmuş, İ. (2003). *Diyanet İslam Ansiklopedisi* . C. 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 159-160.
- Elevkenov, Ş. ve Şalgınbayeva, J. (1999). *Kazak Kitabının Tarihi (Ejelgi дәvirden 1917 jılga deyin)*. Almatı: Sanat Baskısı.
- Enginün, İ. “Yeni Türk Edebiyatında Fuzûlî”, Fuzûlî Sempozyumu (İstanbul, 04-05 Nisan 1995) Bildiriler, Bir (Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi), (3), İstanbul, 1995.
- Eraslan, K. (1999). Mevlâna Sekkâkî Divanı. Ankara, s.49-87.
- Eraydın, S. (1996). Fuzûlî'nin Tasavvuf Edebiyatında Yeri ve Tesiri., B. Ayvazoğlu (Hazırlayan). *Fuzûlî kitabı: 500. yılında Fuzûlî sempozyumu bildirileri*. İstanbul: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Erbay N. (2012). *Edirneli Şâhidî'nin Leylâ Vü Mecnûn (Gülşen-İ Uşşâk) Mesnevisi (İnceleme - Tenkitli Metin)*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Ersoylu, H. (2005). Fuzulî ile Mäcnün. *Osmanlı Araştırmaları = Journal of Ottoman Studies*, Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan-I, (25), 167-86.
- Fuzûlî. Mecnûn ve Leylâ dilinden şiirler. Çeviren Muhammed Nur Doğan. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1997. 109, 3, 22s.
- Gölpınarlı, A. (1961). *Fuzuli Divanı*. İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınevi.
- Gülcü, İ. (2010). *XVI. yüzyıl bazı Leylâ ve Mecnûn mesnevileri üzerine bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Güler, Z. (1982). *Hamdullah Hamdî, Leylâ ve Mecnûn: inceleme-metin*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

- Güler, Z. (1999). Leylâ ve Mecnûn Hikâyelerinde Aile. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 101-128.
- Harman, Ö.F. (2013). Yusuf’ mad. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 44. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 1-5.
- İbrayev, Ş. (1999). *Korkıt, Korkıt Ata (Kazak Âdebiyeti Ensiklopediya)*. Almatı: Kazakistan Respublikası Bilim Jane Gılım Ministrliği Kazakistan Damu İnstitutı Yayını, s.421-422.
- İbragim, D. (2010). Klâsik Kazak Şâiri Şakarım Kудayberdiulı’nın Hayatı ve Aşk Konulu Şiirleri. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 3(5), 258-281.
- İpekten H., İsen M., Karabey T. ve Akkuş M. (1986). *Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri*. C. III. İstanbul: Ötüken-Söğüt, s.308.
- İpekten, H. (2010). *Fuzûlî: Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen, M. (1996). Türk Dünyasında Bir Köprü İsim: Fuzûlî., B. Ayvazoğlu (Hazırlayan). *Fuzûlî kitabı: 500. yılında Fuzûlî sempozyumu bildirileri*. İstanbul: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- İşeri, N. ve Kutlu, M. (1986). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C. 6. İstanbul: Dergah Yayınları, s. 92-93.
- Jemeney, İ. (2008). *Hafız – Şakarım ruhani ündestigi*. Almatı: Danalık mayegi.
- Kabdolov, Z. (2002). *Söz Öneri*. Almatı. Sanat, s. 11.
- Kahraman, M. (1995). Fuzuli'nin Leyla ile Mâcnûn romanı. *Yedi İklim*, s. 67, 26-28.
- Kalkışım, M. (1998). *Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn hikâyesi: tahkiye unsurları*. Adana: Derya Kitabevi.
- Kaplan, M. (2007). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3-Tip tahlilleri*, Dergâh Yayınlar. İstanbul, s. 144-158
- Karahan, A. (1996). *Diyanet İslam Ansiklopedisi*.C.XIII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 240-246.
- Karaköse, S. (1999). Türk Edebiyatında Ferhâd ü Şirin ve Leylâ vü Mecnûn mesnevîlerinin mukayesesi ve Mecnûndaki tasavvufî unsurlar. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı, 535-543.
- Karayazı, N. (2007). *Fuzûlî'nin 'Leylâ ve Mecnûn'unda tasavvufî kavram ve unsurlar*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kavruk, H. (1998). *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Kazak adabiyetinin tarihi. (2008). C.I, II, III, IV, V. Til Bilimi İnstitutı, Almatı.
- Kelimbetov, N. (2000). *Ezhelgi Turki poeziyasy zhane Kazak adabiyeti bastavlary*. Astana: Elorda.
- Kelimbetov, N. (1998). *Ezhelgi Turki poeziyasy zhane Kazak adabiyetindegi dastur zhalgastygy (Monografya)*. Almaty: Gylım.
- Kesik, B. ve Şermin B. (2015). *Haza Kitâb Leylâ ile Mecnûn'un kıssası ve hikâyesi = Leylâ ile Mecnûn hikâyesi: inceleme-sadeleştirme-metin-tıpkıbasım*. İstanbul: Büyüyen Ay.
- Kıravbayeva, A. (1999). *Kissa (Kazak Ādebyeti Ensiklopediya)* Almatı: Bilik.
- Kıravbayeva, A. (2008). *Ėasırlar Murası*. C.I. (Redaktör: Musaulı, L.). Almatı: Öner, s.304.
- Kıravbayeva, A. (2013). *Ejelgi davir adabiyeti*. C. II. (Redaktöler: Askarova, G., Matebek, N.). Astana. s.374.
- Kıravbayeva, A. (2010). *Şıǵıstık kıssa-dastandar*. C. III. (Redaktör: Darıbayulı, S). Almatı: Öner, s.344.
- Kocatürk, V. M. (1943). *Fuzulî-Leylâ ve Mäcnün (Çeviri)*. İstanbul.
- Koçak, A. (2006). *Leyla vü Mäcnün (Tebriqli Hakiri): giriş-inceleme-metin-dizin-tıpkıbasım*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Koncu, H. (1996). Şâhidî'nin Leylâ ve Mecnûn mesnevisi ve bilinmeyen bir nüshası. *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (6), 137-143.
- Koncu, H. (2007). Leylâ ve Mecnûn bibliyografyası. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Eski Türk Edebiyatı Tarihi Özel Sayısı II 5, (10), 597-615.
- Korabay, S. (1999). *On Togızınşı Ėasırdaǵı Kazak Ādebiyeti (Kazak Ādebiyeti Ensiklopediya)*. Almatı: Kazakstan Respublikası Bilim jane Ėılım Ministrliği Kazakstan Damu İnstitutı Baspası, s.528-535.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Kudayberdiulı, Ş. (2012). *Läyli Mäcnün*. Astana: Foliant Basımevi
- Kurnaz, C. (1996). *Ahmet Talat Onay. Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*. Ankara, Akçağ Yayınları. s. 341.

- Kurnaz, C. (Ekim-Kasım-Aralık 1999). "Osmanlı Dönemi Türk Edebiyatının Niteliği Üzerine Düşünceler", *Thoughts on the characteristics of Turkish Literature of the Ottoman Period Milli Eğitim*, 144, 4-14.
- Kurnaz, C. (1998). *İslâm Ansiklopedisi*. C. 18. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 478.
- Kunanbayev Abay şığarmalarının 2 tomдық tolık jinagı; *Ölender men Poemalar*. (1957). Almaty: Korkem Adebiet.
- Küçük, S. (2001). *İslâm Ansiklopedisi*. C. 24. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 162-163.
- Küçükaşçı, M. S. (2003). *İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 572-575.
- Kütük, R. (1995). *Celal-zade Salih Çelebi: Leyla vü Mâcnün, tenkitli metin-inceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kütük, R. (2002). *Larendeli Hamdi'nin Leyla ile Mâcnün Mesnevisi: metin/inceleme ve diğer Leyla ile Mâcnün mesnevileriyle mukayesesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Levend, A. S. (1959). *Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında Leylâ ve Mâcnün hikâyesi: inceleme*. Ankara: Türkiye İş Bankası.
- Levend, A. S. (1984). *Divan Edebiyatı-Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul.
- Madibay, K. (2001). *XIX-ğasırdagı Kazak Adebieti* (Okuv kuralı). Almatı, Kazak Universiteti.
- Mağavin, M. (1999). *On Besinşi - On Segizinşi Ğasırlardagı Kazak Ādebieti (Kazak Ādebieti Ensiklopediya)*. Almatı: Kazakistan Respublikası Bilim Jane Ğılım Ministrliğı Kazakistan Damu İnstitutı Yayını, s.525-528.
- Mazıoğlu H. (1956). *Fuzûlî — Hafız*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mazıoğlu, H. (1969). *Türk Ansiklopedisi*. C.VII. Ankara. s.76-85
- Mazıoğlu, H. (1997). Fuzûlî ve Türk Dünyası. *Fuzûlî Üzerine Makaleler. Türk Dil Kurumu*. Ankara, s. 228.
- Mengi, M. (2002). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. (Yedinci Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mermer, A. (2010). *Eski Türk Edebiyatına Giriş* (Üniversiteler İçin). Ankara: Akçağ.
- Musa Duman. Arapça ve Farsça Tamlamaların Türkçe Cümleye Katılma Şekilleri. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul Üniversitesi. (29), 2000. s. 35-66
- Nerin Köse, N. (1993). *Seyfûlmülük Hikâyeleri Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Basılmamış doktora tezi; Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Halk Bilimi Anabilim Dalı, İzmir 1993, 277 s.
- Nevâyî, A. Ş. (1996). *Leylî vü Mecnûn*. (Editör. Ülkü Çelik). Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Nizamî. (2006). *Leyla ile Mecnûn*. (Editör. Ayşe Büyükyıldırım / Çeviren. Samed Vurgun). İstanbul.
- Oba, E. (2014). Kazak Türkçesindeki Arapça ve Farsça Kelimelerin Fonetik Değişimleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/6 Spring* p. 797-806, Ankara-Turkey
- Onan, N. H. (1955). *Leylâ ile Mâcnûn*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Onay, A. T. (2013). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü; Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Hazırlayan: Cemal Kurnaz. İstanbul: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Ögel, B. (1971). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özcan, N. (2010). Fuzûlî'nin Leylâ ile Mâcnûn mesnevîsinde aşk-gelenek çatışması. *Gazi Üniversitesi Türkiyat Dergisi*, (6), 225-260.
- Özçoban, Y. (2009). Leyla ile Mâcnûn Hikâyesinin Bir Tatar Varyantı ile Fuzûlî'nin Leyla vü Mâcnûn Mesnevisine Mukayeseli Bir Bakış. *Milli Folklor Dergisi*, 2 (4), s.67-77.
- Pala, İ. (1996). Fuzûlî'nin Kafiye Örgüsü., B. Ayvazoğlu (Hazırlayan). *Fuzûlî kitabı: 500. yılında Fuzûlî sempozyumu bildirileri*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Pala, İ. (2006). "Türk Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 161.
- Pala, İ. (2003). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara.
- Parlatır, İ. (2008). *Atasözleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Sagındıkov, E. (1991). *Kazaktın Ultık Oyındarı*, Almatı. s. 120-121;
- Sahipova, F. (2005). Kazak Aydın Şekerim Kudayberdiulı: Hayatı ve Eserleri (1858 - 1931). *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 149-161.
- Samoyloviç, A. (2008). Kazak Kelimesi Hakkında. *Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı Dergisi*.
- Seydehanov, K. (1999). *Kazak Ağız Edebiyeti (Kazak Edebiyeti Ensiklopediya)*. Almatı: Kazakistan Respublikası Bilim Jane Gılım Ministrliği Kazakistan Damu İnstitutı Yayını, s.338-352.
- Sızdıkova, R. (1993). *Kazak Adebî Tiliniñ Tarihi*. Almatı: Ana Tili. s. 320.
- Sızdıkova, R. (2014). *Abay şığarmalarının tili*. Almatı: El şejiresi. s.384.
- Sızdıkova, R. (2014). *Abaydın söz örneği*. Almatı, El şejiresi. s.580.

- Solak, A. (2003). *Leyla vü Mâcnûn: dizin, inceleme, metin ve tıpkı basım*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, İstanbul.
- Subhanberdina, Ü. (1999). *Kazak Kitaptarı (Kazak Âdebyeti Ensiklopediya)*. Almatı: Bilik.
- Şafıgov, M. (1999). *Dini Dastandar (Kazak Âdebyeti Ensiklopediya)*. Almatı: Bilik.
- Şahin, M. Ü. (1988). *Leylî ve Mâcnûn: Sevdâ'î, transkripsiyon ve dil incelemesi*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Şenocak, E. (2000). *Leylâ ile Mecnûn hikâyesi üzerine mukayeseli bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Tahralı, M. (1996). Leylâ vü Mâcnûn Üzerine., B. Ayvazoğlu (Hazırlayan). *Fuzûlî kitabı: 500. yılında Fuzûlî sempozyumu bildirileri*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları, s. 213-222.
- Tarlan, A. N. (1922). *İslâm edebiyatında Leylâ ve Mâcnûn mesnevisi*. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Til Bilimi İnstitutı. (1999). *Kazak Tilinin Sözdigi*. Almatı. s.776.
- Timurtaş, F. K. (1981). *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*. İstanbul: Vilâyet Yayınları.
- Tökel, D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Turinay, N. (1996). Klasik Romana ve Leylâ ile Mecnûn'a Dair-I. *Dergâh*, 77, 1-12.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, “Mesnevî”, C. 6, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, ss. 277-228.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Büyük Sözlük*. Ankara: TDK.
- Uzun, M. (1995). *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*. C. VIII, İstanbul: Şûle Yayınları, s. 91.
- Ülger, S. (2003). *Leyla ve Mâcnûn'de hikâye tekniği*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ünver, İ. (1986). Mesnevî. *Türk Dili*, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), (415), 416, 417, 430-563.
- Üstüner, K. (2007). Divan şairlerinin Mâcnûn'e Üstünlük İddiaları. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 151-164.
- Yakar, H. (2007). *Fuzuli'nin Leyla ve Mâcnûn mesnevisinde tabiat tasvirlerinin estetik olarak kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yavuz, K. (2005). Leyla ve Mâcnûn Hikâyesinin Edebiyattaki yeri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, II(4), 57-69.

- Yavuz, Y. Ş. (2002). “Kün” maddesi. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 26. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 552-553.
- Yazıcı, T. (2003). *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.160.
- Yılar, Ö. (2014). Halk Hikayesi Olarak Ferhad ile Şirin (*Karşılaştırılmalı Araştırma*). Ankara
- Yücel, M. U. (2010). Kazak Türklerinin Milli Oyunlarındaki At Yarışları. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, II/I Ocak.

EK-1. Metin

Not: Lâyli-Mâcnün Kıssası'nın tenkitli metni aslına göre aktarılmıştır. Metinde aynı sözcükte ve eklendiği ekte imlâ özellikleri bulunmaktadır. Metnin imlâsı 19-20. yüzyıla aittir. Metinde geçen Arapça ve Farsça sözcükler Kazakça telaffuz edildiği gibi metne geçmiştir. Dolayısıyla bu sözcüklerde uzun okunan harfler belirtilmiştir. Metin bugünkü Kazak Türkçesi'nin yazım kuralına uymamaktadır. Çünkü eser ıslah edilmemiş Kazak dilinde ve alfabesinde kaleme alınmış vaziyettedir.

LÄYLİ-MÄCNÜN KİŞŞAŞI

[1a]

- 1 Ävelî bir Hudâğa hamd u sänä
Dürrürî Mustafâğa bolsın cäne
Allânın süyer dostı nurdan bolğan
Salavat Muhammedke bolıp cäne
- 2 Ekinçi cād etemîn Tāñirīm atın
Ġārīptiñ qabil āyla münācatın
Payğamber rasūl dostı qadīm⁶³ tutıp
Ġārīptiñ aman etkil bar hacetīn

- 3 Hacet köp biz faqırda köñilge alğan
Etalmay mahsūt hāşıl boladı ārman
Ādamdı ġam şuvımen şıfat āylap
Ġam qayğı sonan bizge mîrās qalğan
- 4 Keledî şonan bizge mîrās qalıp
Az dāvîr hārkīm ötti faydalanıp
Bağdat Basra ekevî turğan ceri
Ötipti bir caqsı ādam nāslî Ġarāp

⁶³ Metin yazma nüshadan Kiril alfabesine aktarlırken bu sözcük “**qaydum**” şeklinde yanlış okunmuştur.

5 Bağdat Basra ekevi turgan ceri
 Suradım tayavda ma o da biri
 Turaqtap Ğarāp Ğacam tursa dahı
⁶⁴

[1b]

6 Kıymıldap kırsağında şayrān etti
 Bergen soñ Hāk bağışlap köñil bitti
 Uyağa ekken tıxım cetken dayın
 Gül açıp çığa tuğın uvañıt cetti

7 Anadan ayday bolıp tudı bala
 Er uğan boldı (v)ucudı⁶⁵ kelgen cāna
 Toy berdı köp mal şoyıp çātlıq etip
 Hudāğa mıñ çükirlik aytıp sāna

8 Neçe kün toy kıladı köp mal şoyıp
 Bay, mırza, faqır, miskin qaldı toyıp
 Muazzin azān aytıp, kimāt oqıp
 Tarkadı Qayıs mırza dep atın qoyıp

9 Ravçan nur çaçadı tuğan bala
 Ğazizlap hürmet etti cerden ala⁶⁶
 Qayğımıñ maqamına tüstüm be dep
 Köp cılap bala tınbay aytadı nāla

10 Tazartıp balanı orap qolına alğan
 Cān qalmaq köp cıladı kemfir çaldan
 Dāyağa aşıra dep āmır etti
 Emizdi şüt ornına hāsıl maldan

⁶⁴ Bu dize metinde net görünmediğinden okunamadı.

⁶⁵ Metin yazma nüshadan Kiril alfabesine aktarlırken bu sözcük “**ucudu**” şeklinde yanlış okunmuştur. Daha doğrusu sözcük “**vücut**” olarak okunması gerekir. Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn’unda ise bu sözcük “vücut”tur.

⁶⁶ Bu sözcük yazma nüshadan Kiril alfabesine aktarlırken bu sözcük “**Alla**” şeklinde yanlış okunmuştur.

[2a]

11 Kıladı dāya h̄urmet cas balasın
 Koymaydı bala cılap heç nālasın
 Cılavdan heç uvaḥıtta tıyılmaydı
 Kāneki qaydan bilsin mācarāsın

12 Emşekke bala cılap aldanbaydı
 Nārşege ne kıızıqlı köz şalmaydı
 Uvaḥıtpen cılağanın toktatpağan⁶⁷
 Bir cānın fidā qılıp calbañdaydı

13 Kün künnen cılağanı boldı gālíp
 Şarğaydı dāya bayğus qayğılanıp
 Aldanıp hārbir cerge cubansın dep
 Balanı kıdıradı qolına alıp

14 Bir üyge balanı alıp keldi cetip
 Üyde otır bir cas bala qarip aytıp
 Körgeñ şoñ cas balanı çātlıq kirdi
 Cılağanın qoya qoydı şabır etip

15 Ekevīn dāya qosıp aldına aldı
 Cılamay otırğangā bek qıvandı
 Ayırıp ekī anaşı özderi alsa
 Zārlanıp burıngıday afgān şaldı

[2b]

16 Kıymaydı ayıruvğa ekī ḥatın
 Bir qosıp otırğızdı feri-zātın
 Cılavdan heç uvaḥıtta tıyılmaytın
 Balanıñ dāya aytadı ḥikāyātın

⁶⁷ Kiril alfabasına aktarılan metinde bu dize şöyle geçmektedir: “Uvaḥıtlı peyli qanıp uyıḳta(maydı)”.

- 17 Bul bala bir ğarāptıñ calğız uğı
 Köp cılap tilep alğan Hıqtan munı
 Hıqı alıp uvahtısa aşıraymın
 Qayıs atı tıñdasañız sözdiñ çımı

- 18 Otırğan söz söyleydi kâri hatın
 Bul meniñ öz balamdür ferî-żâtım
 Dünyāda calğız bala bolğannan şoñ
 Lâyli dep hoca molda qoyğan atın

- 19 Hıq berdî tilegen şoñ kız balanı
 Kız tuvıp köñil çirkîn muzdağanı
 Köterip cılağan şoñ alıp cürip
 Carılıp tabanımnıñ şızdağanı

- 20 Köterip kıdıramın damıl almay
 Şağınıp körgenimdi esten şalmay
 Bir minut cılağannan tıylımaydı
 Cılaydı afgân etip çarçap talmay

[3a]

- 21 Aqılım dal boladı oylağanda
 Cılavın şabır etip qoymağanga
 İişine qançā bala otırğızşam
 Etpeydi toqtap mağzur heç bir cānga

- 22 Kemidi kıdıruvmen carım cānım
 Köterip bala bağıp kettî şānım
 Neçe kün, neçe uvahtı baqşam dağı
 Körgenim oşı-aq oynap otırğanın

- 23 Qıvanıp oynap otır ekî ködek
 Ceri coq heç oynağan munan bölek
 Otırrar ğaşık-mağşuq sıkıldanıp
 Emesdür illā bālig bul ğacap kep

24 Kıymaydı ayıruvğa ekî dāya
 Uḥşaydı⁶⁸ acar körkî kün men ayğa
 Bulardıñ arasında ne ḥikmet bar
 Barçası öziñe ayān ya Hudāya

25 Tüzeltti ekevine ğildat cayın
 Aş-tamaḵ neçe türlü koydı dayın
 Aş işüv uyḳı damıl bārın taṣtap
 Şayraydı birbirine bulbuldayın

[3b]

26 Tüzeliḫ türlenedi bul ekî gül
 Bır besik bır tösekti etti mänzıl
 Taṣtaḳtı sütkisine bır-aḳ taṣtıp
 Aladı ekî künde bır-aḳ damıl

27 Balanı bul üy turdı târbıye etiḫ
 Balalar râḥatta ḳayḡı ketiḫ
 Lâyliden Ḳaystı ayırmay bırge ḳoyıḫ
 Üyine dāya ḳayıḫ keldi cetiḫ

28 Dāyağa anasınıñ tüsti közi
 Çıdamay şonda mınav aytḳan şözi
 Taṣtapsın iyesiz üyge cas balanı
 Ḳaldı ğoy ömiri öksip calḡız özi

29 Żarıḡıḫ tileḫ aldık bız Hudāydan
 Alıḫ kel turıḫ barıḫ ḳoyḡan caydan
 Üş künnen berı maḡan kelgeniñ coḳ
 Ḳurısın bala aşırıp ḳılḡan faydañ

⁶⁸ Yazma nüshada “-dı” görülen geçmiş zaman ekinin “ı” ünlüsü güzel he” s” ile yazılmıştır.

30 Bul sözge kısiladı caman şaşıp
Ketipti kırıkkanan tüş kaçıp
Esinen aytar sözi çıgıp ketip
Turıptı añ-ñañ kalıp avzın açıp

[4a]

31 Bibeke men aytayın sözim tında
Kılamın cânım fidâ calgız ulğa
Koyğanın cılağanın körıp pe ediñ
Kelgende ziyaratka her kün munda

32 Köterip färväna bop cüruvçi edim
Üy qoymay cubansa dep küruvçi edim
Gül berip emşek berip uvata almay
Dağdarıp hayla tappay turuvşı edim

33 Kolumnan tastamaymın ebelektep
Käl cayın şuraytuğın ne kerek dep
Üyine fälen bektin alıp bardım
Cüruvşı em burın barmay töñirektep

34 Men kirdim balamdı alıp hānasına
Emizgen közim tüsti balasına
Gül cüzdi balasına meyirim ketip
Suradım mağan ber dep anasına

35 Anası körkem eken uzın boylı
Bek zerek ādam eken gākıl oylı
Aldıma bala kelip otırganda
Öz balam cılağanın qoya qoydı

[4b]

36 Çätlanıp ekı bala oyın şaldı
Anası oynagangā ğacaplandı
İşine qanqa bala otırgızşam
Dos tutıp oynamavçı heç bir cāndı

- 37 Balanıñ bilip aldım atın şurap
 Kıyalmay oynağanın ettim turak
 Camālı ħor kızınıñ şifatınday
 Dariğay ayālı eken dedim biraq
- 38 Ayırıp balanı aldık qolımızğa
 Qaytuvğa dayarlanıp colımızğa
 Şırıldap beyne oŭka küygendey bop
 Könbedi bala cılap onımızğa
- 39 Caŭkızdık bir tösekke bir besikke
 Bulardı qoşadı dep kim ösekke
 Camālı bir birinen ayırğısız
 Birin ul kelesiñ kız desek te
- 40 Qasına şol balanıñ qoyıp keldim
 Körkine acarimen toyp keldim
 Cılamay balam çat bop otırğan soñ
 Mineki sizge kelip ħabar berdim
- [5a]
- 41 Şağınıp anası otır öz balasın
 Köziñiñ tülep alğan aq qarasın
 Ekevin bir orında köreyin dep
 Taradı toŭı qusŭay cuvıp çaşın
- 42 Söyledi bibi ħatın bayğa barıp
 Şandıqtan kiýinedi kiyim alıp
 ħatını fälenbektiñ çakırtıp dedi
 Qonakğa kelse eken dep ħabar şalıp
- 43 Bayınan osılay dep ruşsat aldı
 Bay bilip otırğan coq uşbu ħaldı
 Qonakğa bibi ħatın kelgennen soñ
 Üyiñe kilem cayıp tösek şaldı

44 Atlastan körfe caydı neçe türî
 Ruḥsatpen esik açıp üyge kürdî
 Bîbî bir qandîlge açıp caqqan çamday
 Süyîndî közben körîp ekî nurdı

45 Otırdı məcîlîspen ziyāfatta
 Kemfir cür konaq üşin târbîyâtta
 Qolğa almay bir birinen ayırğısız
 Köz şalıp qarap turşa ferî-zâtqa

[5b]

46 Süyedî qolına alıp ekî nurın
 Ayırmay bîrbîrinen körkem türîn
 Dünyāda teñdesî coq ekî bala
 Körgen cān heç teñgermes ucmaḥ ḥorın

47 Bek sıylap ḥurmet etti mehmānın
 Bala üşin fidā qılğan calğız cānın
 Dayānıñ aytqanımen özi kelip
 Çāt bolıp körîp qayttı otırğanın

48 Balanı dāya baqtı bîrneçe cıl
 Tüzelip künnen künge açıldı gül
 Eñbektep afıl-ṭafil ayak basıp
 Qolında aṭa ananıñ çıḡardı tîl

49 Tîl çıḡıp bulbuldayın şayrān etti
 Çāṭlanıp aṭa anadan qayḡı ketti
 Altıḡa besten ötip kelgen çakṭa
 Tıoy qılıp sünnet eter uvaḥıt cetti

50 Tıoy berdî neçe kündey qılıp şavıq
 Qıvanıp bāyge berdî aṭlar çavıp
 Mollaḡa sünnet etken toḡız berip
 Qaytardı aqşaḡalḡa ṭonlar cavıp

[6a]

- 51 Tarḫattı kızıkpenen osı ıoyın
 Caşadı ıança mǎcilis ıançama oyın
 Cıbekten neçe tırli kiyim şaylap
 Tüzettı ıal ııbıktay kórkem boyın

- 52 Sol küyimen ǘayıs keldı on casına
 Aldanıp sözdi uzatıp bolmaçıǵa
 Balanı aıa anası ıolına ustap
 Mektepke alıp keldı mollasına

- 53 Molladan ǘays otırdı sabaq alıp
 Söz bastap Bismillādan oqıp ıarıp
 Hıorlarday ucmahtaǵı öñşeñ bala
 Otırşa töñirekke közin şalıp

- 54 Otırǵan bir şafta kız bir şafta uǵlan
 Mollakeñe bala kelip köp cinalǵan
 Muvafıq⁶⁹ bir birine mǎclis ıılǵan⁷⁰
 Ucmaktan ıosılǵanday hıor men ǵılmān

- 55 ǘızdarda ferıştedey bir bala bar
 Özinen tabılǵanday kórkem acar
 ǘızlar men er balalar bas ıosıan şöñ
 Tutandı arasında beyne bāzār

[6b]

- 56 Sol ıızǵa ǘayıs şaldı ıın nazarın
 Tapqanday ııvanadı ǵasıq carın
 Köñiline ǵasıq otı fayda bolıp
 Ketirdi boyındaǵı ihtiyārın

⁶⁹ Kiril alfabesine geçirilen metinde bu sözcük yerine “**Molda sonda**” sözcükleri geçmiştir.

⁷⁰ Kiril alfabesine geçirilen metinde bu dörtlüğün 3. dizesinin sonu boş bırakılmıştır. Ancak yazma nüshada bu dörtlüğün 3.dizesinin sonunda bir sözcük olduğu tarafımızca tespit edilmiş ve “**ıılǵan**” olarak okunmuştur.

- 57 Ol kız da oqıp cürgen çäkirt bala
Läyli dep ataydı eken esimin cāna
Cumsak tıl, ravçan cüzi, şabır hulık
Beripti bärin cıyıp Hax Tağālā
- 58 Söylespey cüredı eken lefiz açıp
Baradı künnen künge kaygı basıp
Heç kimge bir bildirmey şırtındağı
Läyli de cüredı eken bolıp ğaşıq
- 59 Cürıptı şabaq alıp kız ben uylan
Habardār bolğan emes heç kim munan
Riysız işlerinen oñ canadı
Çın ğaşıq fayda bolğan acayınan
- 60 Şabırğa ğaşıq otın ceñdiređi
Özlerın mehnatka köndiredi
Kızda uyañ cıgıtte ādep kāmıl tolıq
Ketpegen ol ekevi mezgıl edi
- [7a]
- 61 Ğaşıqtıñ mehnatı kün kün artar
Körmese cartı sağat kaygı tartar
Mescitte bir birine colıqqanda
Kün ara⁷¹ bul ravşan çer tarqatar
- 62 Kayıstan otırmaydı Läyli cıraq
Aladı bilmedim dep şabaq şurap
Läyliniñ bilmegenin Qays aytadı
Şözine baska bala şalmas kulak

⁷¹ Kiril alfabesine geçirilen metinde bu dörtlüğün 4. dizesinin ilk sözcüğü “**külimdep**” olarak verilmiştir. Ancak yazma nüshada bu dörtlüğün 4.dizesinin başında bir değil iki sözcük “**kün ara**” olduğu tarafımızca tespit edilmiş.

63 L yliden  ayıs Şuraydı umıtkanın
Bulardıñ he  k m b lmes a uv l n
Bir ba ta ek  bulbul Őayr n et p
Bir etti ek  ba ta cal ız c n n

64 C red  kund z kel p t nde bar p
 bcattan mollarınan Őaba  al p
B r nen  g r b r  Őo     alsa
Turadı Őo   sınn n col n ba  p

65  osılıp keled  eken mollarına
S r a pay bul mazmunnan coldasına
   l s c n-t n b rge bol annan Őo n
 abard r bas a bala bolmasın ba?

[7b]

66 L yli dep  g r b rev aytsa ke es
Ne deys n, ne Őurays n der ed   ayıs
B r nen Őura andı b rev  ayt p
 tipt  arasında osınday  s

67  ayıs  g r cazba     n  alam alsa
L m  ya cazar ed   ar a an a
   n    ar f hatt  koyar ed 
 alamın  astar ed  esten tansa

68 L yli de  at caz anda  alam al p
 af, sinnen⁷² koyar ed  ma    Şalıp
  yles p b r b r men ba as et p
Osılay k n  tk zd  faydalan p

⁷² Kiril alfabesine aktarılan metinde s zc ge eklenen “-nen” eki yoktur.

- 69 Cürİptİ osİmenen bİrneçe cıl
Fāç bolıp ğaşıķ Lāylİ boldı müşķİl
Ekevl ğaşıķ deĝen sözden kaçıp
Söylestİ bul bahāna⁷³ saylap dālel
- 70 Burİnnan ekİ kelmes⁷⁴ bolıp ğaşıķ
Şoñınan mükİs kalmas ķadam basıp
Calıķpay kaş ķabakpen söylesedİ
Nendeyİn Hāķ Taĝālā ķılar nāsİp
- [8a]
- 71 Molladan cüruvşİ edİ dārİs alıp
Ķayıs turdİ söylesuvge oyĝa ķalıp
Bİlmegen şabaĝımdı üyretİp ber
Aldıñnan ötkİzeyİn ķulak şalıp
- 72 Hāţadan hāţ cazadı bala turıp
Hāţķa nazar şaladı feylİn bİlİp
“Tastapsız hāţa cazıp ķoyıpsız” dep
Ķapa bolıp Lāylİ aytadı moynın burıp
- 73 Ğaşıķlıķ ķörkem bolıp fayda bermes
Bul deĝen osılayķa sözge ķönbes
Ğarıķ boldı canĝan otķa ĝaķıl uyat
Ornına ezİlgenmen ķaytıp kelmes
- 74 Casırıp oynavķı edİ ķİţapların
Ğaşıķlıķ ĝaskerİ alĝan ıhtıyārın
Calınıp ötİnİş etİp aluvķı edİ
Balalar tegİs bİlgen osıların

⁷³ Kiril alfabesine aktarılan metinde “**sabır saķtap**” şeklinde geçmektedir.

⁷⁴ Kiril alfabesine aktarılan metinde “**ekevl de**” şeklinde geçmektedir.

75 Äčkere mağlum Һalıққа болıp кетті
 Casırın içke şaқtap күnder өтті
 “Қайыс penen Lәyli ғашық болыпты” деп
 Lәyliniң anasına Һabar cetti

[8b]

76 Anası açuvlanıp oттay candı
 Nendey is Һaқ Tağālā baska şaldı
 Lәyli üyge sabagınan қayтқан қақта
 Balasın oñaçalap қолına aldı

77 Şöz ayttı balasına açuvlanıp
 “Devşi edim şabaқ üyren molla barıp
 Lәyli ғашық бір balamen болыпты” деп
 “Baradı şırtқы Һabar қулақ carıp

78 Bilmedim ne bolarım nāmıs etip
 Öziñnen bulay bolma zarar etip
 Қыз қымбат şandıқтағы gavhar mışal
 Қatarıñnan kem bolarsın қādiriñ ketip

79 Eken dep caқsı sūraт oған baқpa
 Erip köringenge şuday aқpa
 Nārkes köziñ⁷⁵, bek aчық cüziñ⁷⁶ bolmay
 Pinhān cür, calğız cānım ādep şaқта

80 Luғbat kebі dünyāda şözben atpa
 Ravşan cüziñ küyedі, köp küzetpe⁷⁷
 Ferdemen otır üyde öz isiñmen
 Қınır қызday көче aralap чықpa четке

⁷⁵ Kiril alfabesine aktarılan metindeki bu dörtlüğün 3. dizesinde sözcüğün kökü “**köz**” yazılmıştır. “-iñ” 2.teklik şahıs eki yazılmamıştır.

⁷⁶ Kiril alfabesine aktarılan metindeki bu dörtlüğün 3. dizesinde sözcüğün kökü “**köz**” yazılmıştır “**cüz**” olarak aktarılmıştır. “-iñ” 2.teklik şahıs eki yazılmamıştır.

⁷⁷ Kiril alfabesine aktarılan metindeki bu dörtlüğün 2. dizesinin sonu “**künah etpe**” olarak yazılmıştır. Ancak yazma nüshada bu dörtlüğün 2. dizesinin son iki sözcüğü tarafımızca “**köp küzetpe**” şeklinde okunmuştur.

[9a]

81 Heç kimmen birge otırip, birge cürme
 Köleñke şıkıldanıp härkimge erme
 Qayıs penen kıziñ ğaşıq degen sözden
 Uyalıp nāmısımnan kirdim cerge

82 Er uĝlan ğaşıq bolsa ğacap emes
 Bolmaydı kızğa layıq munday keñes
 Fakır nāsip, qadır ırmet iyesimen
 Oşaldıq bizden şadır bolğan emes

83 Äy balam tıñla munı aytamın zār
 Bul ište meniñ qattı qorqınıçım bar
 Mübada atañ munı estimesin
 Köndirer şayāşatqa etip qahhar

84 Mektepke barmay-aq koy munan keyin
 Balamsıñ cānım tñnim men ne deyin
 İis ište üyde otır maşıq cazıp
 Mollağa balam seni cibermeymin

85 Oyinga külkimenen bolma ğurūr
 ır qılma öz basıñdı, qadırıñdı bil
 Körinbey heç ādamğa üyimde otır
 Bul bühtān sağan aytqan kesilsin til

[9b]

86 Menimçe oñaça üydi āyla mänzil
 Körmekke härkim ğaşıq siz kızıl gül
 Ümît kes balalarmen bir cürme dep
 Oşidür naşıhatım endi öziñ bil”

- 87 Osınday anasınan estidi söz
 Haşiret çatlık ketip ornadı tez
 Rās dep aytuv şonça kıyın bolıp
 Beruvge tanıp cavāp avdardı cüz
- 88 “Beresin munça söğis anam dedi
 Tüsünip bılalmadı balañ” dedi
 “Ğaşıq-mağşuk degenge tösünbeymin
 Tüsindir bayān etip mağan” dedi
- 89 Estidim anam senen ğaşıq atın
 Bilmeymin durıs is pe, yā uyañın
 Ustāz bol osı sözge tösindirip
 Toqtasın aşılın bilip kanāğatım
- 90 Mektepke ruşatsız barğanım çok
 Bar dediñ aytkanıñnan kalğanım çok
 Nācınıs balalarmen birge otırıp
 Hār uvañıt şabak şurap alğanım köp
- [10a]
- 91 Suraşa şabak aytıp beruvçi edim
 Dārıs okıp māçık cazıp cüruvşi edim
 Keyde bilip şabaktı keyde bilmey
 Özim de rencuvde cüruvşi edim
- 92 Äy ana murātım şol üyde otıruv
 Qolında aña anamnıñ dāvren şüruv
 Urışadı molla da şabak bil dep
 Bek kıyın özime de qorlık köruv
- 93 Dārıs alıp küni boyı okımız hañ
 Mektepte hāmān bala bolmaydı çat
 Bir şözdı bilmeytuğın avızğa alıp
 Berdiñ goy tösindirmey köp qahharat”

- 94 Estîdî balasınan bul cavâptı
 Açuvı basıladı kelgen qattı
 Bilmeytîn cas balanı sözge qosıp
 Bolmaydı ne dep aytıp âdamzattı
- 95 Bul balam bilmeydî eken ğaşık cayın
 Ösekke beker qosıp ne kılayın
 Qolımnan nāmıs uyaq kete cazdı
 Maqtasın her uvaqıtta bar Hudâyım
- [10b]
- 96 Köñilî kızğa nanıp tāseli etti
 Bîr cürîp bîrge otırğan künder ötti
 Lâylinî ihtiyatpen üyge saqtap
 Mağşuqtıñ dîdârınan mahrum etti
- 97 Hâfasta Lâyli boldı turğan qustay
 Bar meken tirî ğarîp bul bayğustay
 Ğaşıqtıñ dîdârınan ümît kesip
 Sargayttı qayğımenen körkem tüsti
- 98 Çarasız üyde otırdı şabır etip
 Cüredî aqa anaşı kelip ketip
 Oñaça bul ğazaldı aytar edi
 Dertine çıday almay afgân etip
- ***78
- Žarığıp Lâyli cılaydı
 Ğaşık carın oyğa alıp
 Otıralmay muñayadı
 Bîlmesîn baska birev dep

⁷⁸ Dörtlüklerden sonra Lâyli'nin gazel başlığı altında söylediği 45 dizeden oluşan “cır” nazım şeklinin örnekleri başlar

Töñirekke köz şalıp
 alam şiya ola alıp
 İşindegi dertinen
 Äfşana aytıp tolanıp

Coktan bar ıp bizlerdi
 Caratansın Hudāyım
 ayğısız ılıp oymadıñ
 Köñilge şaldıñ uvayım

Aılımnan andırdıñ
 aşıklık otın candırdıñ
 Ne davā buan ılayın
 Oylaşam ayğım artadı

[11a] Uyaım keyin artadı
 Birge cürıp mektepte
 Az kün erim taradı
 İştegi erden abarsız

aşık cayın bilmegen
 Duşmandar sögis aytadı
 Cangān oka colıksa
 ayğı asiret molıksa
 Baska ılar ifā cok
 Zārlik etpey aytedi
 ayğısı ketpes basımnan
 Aa anamnıñ isimen
 Mektepke bardım casımnan
 am ırāqtı candırdıñ
 aıl hävesim tandırdıñ
 Tabılıp dilbar asımnan
 Ayrılıp şizden cıladım
 Közimniñ casın buladım

Dertke çifā eterge
 Köñildñ köp kaygısı
 Rencip bulay keterge
 Öziñnen cārdem şuradım
 Maqsūtka ceter bolmaşam
 Kosalıp daraq konbaşam
 Ävre kılmay dünyāda
 Amanatıñdı al Hāq Cabbār
 Osı edī meniñ murātım

Äy Fuzūlī ğam kayǵı
 Munan da artıq sizde bar
 Äčkere etpey heç kimge
 Täñirge ayān üşbu hāl
 Maqsūtı Hāqqa tapsırıp
 Aytıp kelgen sözññññ
 Ayaǵına nazār şal
 Ölşevli ömır sapasız
 Tamam etip taşavǵa

Toktalımay qolǵa qalam alǵanmen
 Dünyā oylaǵanǵa beyofadur
 [11b] Härkimge ofasızlıq körsetkendur
 Aş ötpey tamaǵınan işkenmenen

Şarǵayıp keter boldı cüzdiñ nurı
 Çın ǵasıq āǵar bolsa ekı carı
 Bolmaydı qosıluvdiñ ıqtıbarı
 Araǵa bir cüdālıq bolar sebep
 Turmaydı öz özinde ıhtiyārı

99 Ğaşıklık neçe türli neçe faşıl
 Meĥnat şuçâ qatıp tabar aşıl
 Mişal bar dünyāda oylap turşañ
 Tıkennñ ortasınan çıǵadı gül

100 Bul iŧten Qayıs mırzanñ ĥabarı cök
 Mektepten tabamın dep köñli toq
 Erterek orınınan türegelip
 Mesçitke cetip keldi külip çat bop

101 Lâylinñ qarap otır colın bağıp
 Köñli toqtamaydı şuday ağıp
 Otırıp özi işinen oy⁷⁹ oylaydı
 Sabakqa kelmey qaldı bugün neğıp?

102 Mırzanñ Lâyli boldı nazārında
 [12a] Taba almay haridārın bāzārında
 Ne üşin kelmedi dep qayǵılanıp
 Qalmadı zerredey qan acarında

103 Mektepke ol kün Lâyli kelalmaydı
 Bolğanın ne oqıǵa bılalmaydı
 Qayǵı men qarañgılık başqa tüşip
 Oqıǵan şabaǵına köz şalmaydı

104 Suragan heç birevge aytpaydı söz
 Qayǵıǵa çatlık ketip avdardı cüz
 Cılavdan eki közi tıyılmaydı
 Aş işip, damıl almay keçe kündiz

⁷⁹ Kiril alfabesi ile yazılan metinde “oy” sözcüğü yoktur.

105 Ävelden caraŧkan ŧoñ BİR u Bārım⁸⁰
 Lāylīnīñ ğaşığı alġan ıhtiyārın
 Burın çāt bugün koydın ħasiretke
 Caħpaytın bīlmedīm ne īsīm barın

106 Mektepte çātlandırdın bİRge turıp
 Men cürdīm ŧabaħ alıp dāvren sürīp
 Tappadım kelīp munda mekenīñnen
 Ķay caħħa fārvaз ettiñ şeyīl ħurıp

107 Dostıħtan cüz kaytarıp ħıldın cābİR
 [12b] Bul oŧħa neħİK bende ħılar ŧabır
 Bul ħayġı bugün mende erten sende
 Hār neħİK davāsının lacın⁸¹ ħıl

108 Oŧ bolıp canıp kettī īŧīm tısım
 Lāylīmen bolmas menīñ heħ cumısım
 Ķan bolıp cūrek baġırım ezīledī
 Etpey me saġan āŧer bul nālānım

109 Lāylīnīñ tīkenī gül baġındaġı
 Oñbay⁸² etsem ħanbay ħolındaġı
 Neħe kūn neħe tūnler ħasiret çekti
 Ķosılıp eske tūŧip cūrġen çāġı

110 Sarġayttı ġaziz tūsīn ħayġı ħicrān
 Mektepte köterīldī aĥı afgān
 Barçaŧı āĥlī mektep žār cılaydı
 Ġaŧıħtıñ küyīp canġan ŧīpaŧınan

⁸¹ Kiril alfabesine aktarılmış metinde bu sözcük “**ġilacın**” şeklinde geçmektedir.

⁸² Kiril alfabesine aktarılmış metinde bu sözcüğün yeri boş bırakılmıştır.

111 Bul künde zahar zaḳḳum işken aşım
 Köl boldı cılavmenen közden casım
 Köñilimnen müğṭabanı köndirmeseñ
 Ayrıldı ğaḳıl hoştan ğaziz başım

112 Ah urıp osılay dep zārlanadı
 [13a] Ğacaplap hārķim buğan tañlanadı
 Cānım coḳ Ğazrail alaṭuğın
 Ḳayğımnan başka menñ nemdī aladı

113 Cılavdan boşamaydı ekī közi
 Äşkere ḥafalıkpen aytқан sözi
 Sanduğaş penen bulbul sıķıldanıp
 Lāylimen eske tūsip cürgen kezī

***83

Caratuvşı Ḥudāyım
 Dārgāhıña köz şalıp
 Zārлықpenen cılayın
 Ḳaṇça ḥasiret çekkenmen
 Fayda bermes uvayım
 Coldas bolğan casımda
 Nazben tükken ḳasın da
 Men Lāyliden ayrıldım
 Bilmeymñ nedür kūnāhım
 Ğaḳıl hoşım ḳayğı aldı
 İşim tola oṭ candı
 Ğaşıḳ oṭı işinen
 Maḥkum etip cay şaldı

Men ğarîpke nazār şal
 Bîr colıgıp ḥabar al
 Dertke çifā bolmay ma
 Suraşañ kelip ahval

⁸³ Buradan itibaren Kays'ın söylediği "cır" nazım şekliyle 23 dize olarak devam eder.

Maḥrum ƙalıp dilbardan
 Alıs ketıp dilbardan
 Köp oƙıƙan şabaƙtan
 Uyƙı ƙorek tamaƙtan
 Barçasınan ayrılıp
 Mäcnün bolıp cay ƙaldı

***⁸⁴

Äy Fuzūlî aḥuvalî
 Dävlettîñ ƙamı canbadı
 Maşuğîñ nazār şalmadı
 [13b] Murātîñ ḥāşıl bolar dep
 Caƙındıƙ dostıƙ ƙılar dep
 Māh-tābānîñ aldadı
 Eƙinçi caƙtan söz bastap
 Keşiktüröp söz ƙoşıp
 Ḥikāyātı aşıl ğarîptî
 Ketpesîñ işte armānı

114 Cılavmen Ƙays mırzaniñ ğaƙlı kettî
 Şād bolıp şabaƙ alğan künder ötti
 Lāyliniñ ğaşığınınñ aşerimen
 Ayırıp es tūsinen mäcnün etti

115 Bîr küñi navrız berdî curtıñ bārî
 Çāt bolıp ciyılıstı cas pen kārî
 Basıñdı äy ya Mäcnün kötergîl dep
 Ƙasına ciyılıptı coldaşarı

⁸⁴ Buradan itibaren anlatıcı araya girer ve “cır” nazım şekliyle aşğın (Kays’ın) durumunun anlatımına geçer. (10 dize)

116 Hār maḥlūk bul faşılda boladı çāt
 Carlı, bay, fakır, mīskīn, ğamdan āzāt
 Gül terip, bağı baqça aralalık
 İnşallah, dūçār bolar ol ferî-zāt

117 Bulardıñ aytқанına kulaq şaldı
 Kez bolar degen sözge bek kuvandı
 Lāylige kay orında colıgam dep
 Aralap bağı baqça bīrge bardı

[14a]

118 Cüripti baq baqşadan gülder terip
 Taraldı hār tarafқа bulan şerik
 Mācnün coldasınan ayırıladı
 Tıgıvli bīr baqçada çatır körip

119 Çatırğa cetip keldi kadam başıp
 İşine nazar şaldı esik açıp
 Gül terip şayrān kılıp kelgen eken
 Colıqtı Lāyli Mācnün dūçārlaşıp

120 Coq eken carı cora qastarında
 Ğaşıklıq kayǵısı bar baslarında
 Qarasıp bīrbirine çükir etti
 Hudāniñ bul orında qoşqanına

121 İşiniñ ğaşık otı uşıradı
 Bīr birin anıq tanıp ayıradı
 Şaǵınğan maǵşuǵına tap etalmay
 Mācnün beyhūş bolıp cıǵıladı

122 Mācnünge Lāyli turdı nazār şalıp
 Qalğan soñ söylese almay kayǵılanıp
 Ne türlü cābir cafā eske tūsip
 Lāyli de cıǵılıptı esin tanıp

[14b]

123 Ekevî osılayça talıp kaldı
Nendey İs arasında Tâñirîm şaldı
Gül tergen kânizaklar qayıp kelip
Läyliniñ bul İsinen habar aldı

124 Kânizler kelip turdı qaslarına
Mäcnünniñ kulaq qanğan dästlarına
Läyliniñ gül⁸⁵ şuvimen betin cuvıp
Cıdırdı ğağıl esin bastarına

125 Köterip bul ornınan alıp ketti
Mäcnüñge qattı qayğı şalıp ketti
Ağa anañ munan äğär habar tapsa
Caramsız barçamızğa uyaq depti

126 Şırāğım çat birevge nazār şalma
Bolar dep şonan ofa oyña alma
Caramsız çat birevge ğaşıq bolıp
Beresiñ ne dep cavāp kemfir çalğa

127 Lāylini alıp ketti bul aradan
Ħabarsız kaldı Mäcnün mācaradan
Mäcnündi cānsız çatқан tavıp aldı
Birevi coldasınıñ gül qarağan

[15a]

128 Mäcnün dep coldası ayqay şaldı
Dıbıstan habarı coq qozğalmadı
Şoğadı qur ökpeşi es tüşi coq
Bolğanın ne oqığa bilalmadı

⁸⁵ Kiril alfabesine aktarılmış metinde bu sözcük “köl”şekline aktarılaraq yanlış anlam vermiştir.

- 129 Külmey bul cüruvşî edî kayğî basıp
 Caṭṭkandı cürek talıp ḳarnı açıp
 İssılıḳ buğan äşer kîrgendî dep
 Betîne otırıptı gül şu çaçıp
- 130 Turğızdı ḳasındağı coldastarı
 Ḳaraşa ḳasında coḳ ğaşıḳ carı
 Sällesî küydi⁸⁶ avzınan çıḳḳan otpen
 Artıldı burınğıdan āhı zārı
- 131 Tastadı kiyim lıfa ayağınan
 Ḥaşıret küyiniç arttı bayağıdan
 Lāylige osı orında kez bolğanın
 Abaylap bildi bular şiyağınan
- 132 Mäcnün basın köter şabır äyla
 Küyiniç artıḳ cānğa bermes fayda
 Öziñdi bulay bolşañ ḥor etesiñ
 Şarı altın şabır tübi degen ḳayda
- [15b]
- 133 Ğazizler bul dertimdi ceñilsin be
 Men küydüm şalamaṭ bol oṭḳa canba
 Cürer dep meniñ üşin toḳṭamañız
 Färvāna men bir uşḳan āçiyānğa⁸⁷
- 134 Colıgıp aṭam şuraşa sizden ḥālīm
 Aytarşız osılayça ahuvālīm
 Bul ḳayğı ölsem menen ada bolmas
 Ğaşıḳlıḳ ḥaşıreti alğan ıḥtiyārım
- 135 Men üşin toḳṭalmañız coldan ḳalıp
 Aralaş dāvren şürmen tiliñdi alıp

⁸⁶ Kiril alfabesine aktarılmış metinde “**Alla dep**”şekline aktarılarak yanlış anlam vermiştir.

⁸⁷ Kiril alfabesine aktarılmış metinde bu sözcük “**aspanğa**”şekline aktarılarak yanlış anlam vermiştir.

Közimnen nur köñlimnen ğaql ketip
 Kayğı men mağan coldaş räsuvālık⁸⁸

136 Bul iske menı deme ihtiyārlı
 Köñlimnen ğaqlımdı alıp küyiniç şaldı
 Mağzur tut birge cürgen āçınalar
 Matalık cüz körsetken qayda bardı

137 Qanbadım közim çaldı künniñ nurın
 Keltirşe kerek emes ucmağ horın
 Heç kimniñ naşihatın qabil alman
 Berse de dārecesin fağfurdiñ

[16a]

138 Sizlermen birge cürip birge turman
 Tabılar mağan coldas oy men kırdan
 Sizlerdiñ maniğ etken tiliñdi alıp
 Ğaşıqlık sultānınan moyın burman

139 Mācnūnnen bular qayttı amandasıp
 Fużul maḥsūtı Hāqqa etkey nasip
 Közinen qan avzınan köbik ağıp
 Basına cürip ketti tofırağ çaçıp

140 Bılmedı Mācnūn cılap oñ men şoldı
 Avdardı saḥarağa cürer coldı
 Bır cerge maqam etip toqtay almay
 Zārlıqpen cürgen cerge afgān toldı

141 Kezedı här orındı afgān şalıp
 Qayda col elsiz bolsa şoğan barıp
 Mācnūnniñ zārlıq etken nālasımen
 Quş ḥayvān keler emes qayğılanıp

⁸⁸ Kiril alfabesine aktarılmış metinde bu sözcük “**päruvanalıq**”şekline aktarılaraq yanlış yazılmıştır.

- 142 Mektepke coldastarı qayıp keldi
 Oqığa bastan keşken aytıp keldi
 Mäcnünniñ özderinen ayırılğanın
 Bayāndap atasına habar berdī

[16b]

- 143 Aşaşı osı sözden habar aldı
 Ne müşkil uçıradım dep qayğılandı
 Közinen qandı cası ravān bolıp
 Balasın beyābānnan izley bardı

- 144 Nişāna tabılmadı çırağınan
 Cürip ne otırğan turağınan
 Bir cerde şabır tavıp turalmadı
 Mäcnünniñ davısı ketpey qulağınan

- 145 Taba almay calğız uğlın qayğılandı
 Şargayıp küyiniçpenen ottay candı
 Tikennen tofıraқ tösek castıq qılğan
 Balasın beyābānnan tavıp aldı

- 146 Körgeñ soñ esī ketip boldı qayran
 Tavıldı şağan bola ğaқıl haylam
 Kiyim, lıfa, astıñda töseğıñ coқ
 Çırağıñ nedür seniñ qılğan faydan

- 147 Tikenmen fara fara ğaziz tanıñ
 Cafāsın köp çekipsin bul dünyāñıñ
 Gül cüzin tofıraқ basıp mekenin dala
 Bayān qıl nedür seniñ oylağanıñ

[17a]

- 148 Kim aldı qolındağı ihtiyāñıñ
 Mal mülük bersem dağı här ne barın
 Aytşayçı köñiliñdegі tileğin di
 Bulayça özgerilgen rüzgāñıñ

- 149 Bayān kıl maḥsutıñdı gülde bolıp
 Biyābān ne saḥara çölde bolıp
 Ornına maḥsutıñdı keltireyñ
 Aynala Ğarāp Ğacam elde bolıp
- 150 Sen kimsin mağan bulay ğaḳıl bergen
 Meḥnattı körgen menı izlep kelgen
 Dertıme çifā senen tabılmaydı
 Bıfayda nege keldiñ çıǵıp elden
- 151 Kïdirmey meniñ üşin colıña bar
 Etkenmın kayǵı ḥasiret çöldi iḥtiyār
 Baska söz caramaydı ḳulaǵıma
 Lāyliden āfşāna kıl bılseñ ḥabar
- 152 Äy balam ḳulaǵıñ şal aytқан sözge
 Lāyli üyde ḳonaḳ bolıp kelgen bızge
 Alıp kel Mäcnündi degennen şoñ
 Aṭañmın izlep kelgen cānım sizge
- ***
- [17b]
- 153 Estidi atasınan Lāyli atın
 Bergendey ḳuvanadı Ḥaḳ murātın
 Lābbay dep ornınan türekelip
 Köruvge birge keldi ferî-zātın
- 154 Ḳosılıp atasımen birge keldi
 Mäcnün keledi dep ḥabar berdı
 Cāniña munça⁸⁹ cābir cafā berip
 Ne boldı közim nurı balam deydi
- 155 Anaşı oṭıra almay ḳarşı bardı

⁸⁹ Kiril alfabesine aktarılmış metinde bu sözcük “**seniñ**” şeklinde yanlış aktarılmıştır.

Körgen şoñ Mäcnün hâlin hayran kaldı
 Şağınıp şargayğanda körgen kozım
 Basıña munça cäbır neden şaldı?

156 Äy ana maşsutım şol kayda Lâyli
 Başka söz kulağıma caramaydı
 Lâylišiz karar asla etpeymın dep
 Bolmaydı ata anada heç bir maily

157 Ata men karamaydı anasına
 Bular cür färvāna bop balasına
 Cānımnıñ rāhatı közim nuri
 Azırak şözge kulak şalasın ba?

[18a]

158 Bizlermiz aşıl tukım nāsili ğarāp
 Baķ bergen dāvetpenen Hudāy kalap
 Köz şalıp fikir etip oyla balam
 Batırlık bizge mırās tolıķ ādep

159 Cān balam bulay bolma ādep şakla
 Köp cılap zārıķpanan cürdım Hāķķa
 Hor kılma kartayğanda ata anañdı
 Köñilden cāne kayğı ketken çakta

160 Çırāğım öziñe öziñ berme cābır
 Tabılar här ne murāţ etseñ şabır
 Köñiliñe karañgılıķ kayğı şalma
 Oylağan murātıñnıñ cönin bildir

161 Şabır kıl öz basıña kayğı şalma
 Kolda çok korlağan şözge nanba
 Küygenmen özin özi çok āylaydı
 Karaşañ ğibraţ üşin caķķan çamğa

- 162 Ğaşıqtı körer tãvîr oylamağan
 Ayrılar ğaşıq bolğan aqılınan
 Ğaşıq tãvîr degeniñiz bãri beker
 Oşıdûr naşıhatım balam şağan

[18b]

- 163 Ğaķılı kem boladı şuramastıñ
 Îmānı bolar qayǵı butferastıñ
 Žārlatıp aṭa anañdı qartayǵanda
 Ciger baht bizde me edi seniñ qasıñ

- 164 Aytılğan îltimāsım qabil äyla
 Äri siz, äri bizge oşı fayda
 Duǵası aṭa ananıñ maqbul degen
 Burıñǵı imāmlardıñ naķılı qayda?

- 165 Tolıqtıñ bāligatқа balam kāmıl
 Ötkizip uvaḡıtıñdı cürme ğāfıl
 Қol cetpes күнге мәñziñ⁹⁰ soldırғанça
 Oylan başқа cerden talabıñ қıl

- 166 Bul cerde Ğarāp, Ğacam mıñ bölim el
 Mıñ qız bar hār bölimde qıp qızıl gül
 Farızdan üylendirip qutılayıq
 Coldaspen öziñ barıp uyǵarıp kel

- 167 Ferzentim bizge bulay qayǵı şalma
 Bolmaşқа ğaşıqpın dep otқа canba
 Car tavıp bul şavdādan qutılalıq
 Maḡsutқа cetkizeyin berşe malğa

[19a]

- 168 Balam eñ köp izǵilik ümît etken

⁹⁰ Kiril alfabesine aktarılmış metinde bu sözcük “māyiliñ” şeklinde yanlış aktarılmıştır.

Devşedim karşı söylep almas betten
 Ğaşıklık nendey sıfat mekendegen
 Däfterge kāmīl ustāz cazıp ketken

Ğaşıklık⁹¹

Ğaşıklıķķa köñil şalmañız
 Onan ğılım almanız
 Safarı kayğı haterdür
 Halās etse añız

Ğaşıklık caķsı mîrās dep
 Vağda mağan bergen dep
 Çın haķikat ras dep
 Cāniña āfāt keltirip

Tüzik turğan ğumırındı
 Kayğimen çavıp öltirdi
 Kutılmastay bālege
 Rāsuvālīķ calanı
 Kiriŧtār bolıp qalmañız
 Ğaşıqtıñ colı qamaldı
 Basıña bermes amāndı
 Mîrās etpe ğaşıqtan
 Buyırğı coķ naşıpten
 Ahır tabar ziyandı
 Şoñına tüşseñ ğaşıqtıñ
 İşkî sırı ayāndı
 Sūretī caķsı köriner
 Neçe türli nazbenen
 Oyıñnan ketpey kîruver
 Kōrkem hūlık şōzbenen
 İzleseñ qolğa kelmeydi

⁹¹ Araya tekrar anlatıcı girer. Eskilerde büyük üstadın bir “Aşk” hakkında söylenen sözünden 51 dizede “cır” nazım şekliyle zikreder.

Ne artayıp lmeydi
 İkeniñdi an ılar
 Alıptı tüzik⁹² boyıñdı
 aygımen oyıp dal ılar
 Coldas ılar asıña
 aygı, aşıret, afgandı

[19b]

Äy, Fuzülî oylaşañ
 Güzelden ofa kelmeydi
 olınan arāp bermeydi
 Äslan olıñ cetkizbey
 aygısın esten ketkizbey
 Şoñımnan meniñ avlaydı
 or etip seniñ basıñdı
 Köziñnen tögip casıñdı
 Maçaat ana tartsañdı
 Mağşuğıñ körmes aygıñdı
 İhtiyārın aldırmaı
 Köñilıne aygı şaldırmaı
 Şabır etip turmağıñ
 Oylağangā asılay
 Kıtıbıñdı olga alıp
 Lāyli Mācnün aında
 Ötken isin oylanıp
 Bayān etip astañız
 Keyiñge almas faşıldı
 Alıptı tüzik boyıñdı

Mācnünniñ aytanı

169 Estidi anasınıñ aytkan şözın
 Cılavdan toqtatalmay eki közin
 Ruhi ravānam aa ana ana
 Bolmaydı bul aygıga hecbir tözim

⁹² Kiril alfabesine geçirilen metinde bu sözcük “**üsik**”şeklinde yanlış aktarılmıştır.

170 Kalmaydı ādam sende ihtiyārım⁹³

Artılıp haşiret pen ıntızārım

Tahkik isim haṭāsı bilsen dağı

Ne deyin özimde çok ihtiyārım

171 Sizlerge körinedi sırtım bütün

Avzımnān āh desem çığar tütün

[20a] Yakuptıñ bāytül hazen⁹⁴ ornınday

İşimniñ izhār etsem cāngan oṭın

172 Köñilde ğaşıq ğālip ğaḳıl zağif

Tikendey dilim oyran ğaşıq canıp

Carımnıñ kayğısı aldı cān tānımdı

Başka cer meken etpen onan ḳalıp

173 Äveldēn bızge bulay cazşa tağdır

Özgerüp tāvır etpes kelmes tağyır⁹⁵

Navḳaşka özin özi ḳarsı ustay ma

Äğär da şıḥḥatlıkta⁹⁶ bolsa ḳadir

174 Kedeyge Tāñiri berşe fādiçalıq

Eter me tilençi bop kimgē Hudālıq⁹⁷

Birevdiñ ğaḳıl hoşı bolsa bütün

Alar ma özi tilep rāsuvālıq

175 Su özi tazalıqtan ayrılar ma

Oṭ canıp āfāt bermey tek turar ma

Cānnan cetpek ne tārk etpek kerek

⁹³ Kiril alfabesine aktarılmış metinde bu sözcük “**ıktıbarım**”şeklindedir.

⁹⁴ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**Bātül Ğaza**”şeklindedir.

⁹⁵ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**tagbir**”şeklindedir.

⁹⁶ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**sakıplıḳka**”şeklindedir.

⁹⁷ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**ḳararlık**”şeklindedir.

Bolmaydı mäslihatpen ƙaldırarğa

176 Toltırıp köñilime ƙaygı şaldı
Savdāmen ƙol ayağım baylap aldı
[20b] Bādan da bastan ayak carım ƙavƙı
Oylaytın bādanım coƙ başƙa ħāldi

177 Bälege köñilimdä mülük ƙıldı
Cafāğa bīr cānımdı cerik ƙıldı
Bul dertke azaldağı davā bolmas
Köñilimdä mehirimīn celiktirdi

178 Şuraşa birev tīlep⁹⁸ ƙaldırarğa
Köterdi ƙolğa alıp oƙƙa urarğa
Carıgı ħār kīmlerge tüser ƙamnıñ
Ot berse şırfimēnen candırarğa

179 Cāne oƙ dünyedegī caƙƙan ƙamnıñ
Söndirse cānın alğan boladı onıñ
Dostıƙ dep duşmanlıƙƙa isim barma
Ĥaceŋi sol rävişti bul balanın

180 Ėarık boldım ƙaygısına ġaşıƙ cardıñ
İzinde eki közim dilfigārdıñ
Ravā ƙıl bul dertime Lāylimēnen
Cānıma ħoş kelmeydi başƙa bendeñ

181 Aytsañ Ėarāp Ėacam elimiz bar
Lāylidey her birevi neƙe ƙızlar
[21a] Lāyliden başƙa birev car tutınban
Billahi eƙinçi şöz deme zinhār

⁹⁸ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**kelip**”şeklindedir.

182 Başada nāla kılar bulbul şayrap
 Nāladan kayğısına dārmān oylap
 Mācnun bul ğazaldı aytar edī
 İşinde kayğı ħařiret ottay kaynap

***99

Ğařıkķa davā bolmaydı
 İstegen ħifā¹⁰⁰ konbaydı
 Rāħattan ayırılıp
 Ķaramas cōnge kayrılıp
 Dünyā ğamın oylasa
 Ğaşık men devīn koymasa
 Ķur cılavdan tıymasa
 Ol ğaşık bop oñbaydı
 Cānnan tappaķ murāttı
 İhtiyār eter firāķtı
 Cānı üşin cān ķımay
 Žār-sargārdan kayğırımay
 El curtınan ayırılmaı
 Ķur ğaşıkpın degen söz
 Ölüvmen bolar bul ķaıtı

***101

Äy Fuzūlī oylařañ
 Aytar sözdi koymasañ
 Coldas deydī carıñdı
 Ķızı biler ħālīñdi
 Ğařıķtıñ bulay bolmağı
 Hār ķimderge mağlumdı
 Mācnünnen ħabar äylañız
 Cılaıtıp koymaı mazlumdı

183 Mācnün osılayķa tamam etti

⁹⁹ Buradan itibaren Mānün'ün "cır" nazım şekliyle söylediğı 15 dize geçer.

¹⁰⁰ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük "Estigen şını" şeklindedir.

¹⁰¹ Araya tekrar anlatıcı girer ve aşık-maşuk konusunda "cır" söyler. (8 dize)

Arttı aṭa anasına ḳayḡı dertti
 [21b] Fäleḡe ḳutılmastay ḳalḡan eken
 Ḳaterin oylamasak bolmas depti

184 Aṭası küyiniḡpenen ḡaziz ḳaldı
 Moynına üzilmestey ḡıncır ṣaldı
 Maḡsūtın balasınıñ ṭappak üçin
 Daniḡpan ādamların ciyip aldı

185 Lāylige osı bala boldı ḡaşıḡ
 Äsili beralmadım köñilin basıp
 Balamnan bul ḳayḡını kötere gör
 Barḡañız ulıḡ kiḡik aḡıldasıp

186 Äri beri osılayḡa aḡıldastı
 Bolmaydı toḡṭatuvḡa ḡaşıḡ mastı
 Lāyliniñ aṭasına cavṣı ṣalıp
 Suralıḡ ḡoṣamız dep eki castı

187 Men turmın ḳayḡımenen esim tanıp
 Otırmın ḡilāc ne dep aḡıl ṣalıp
 Lāylini cavṣımenen ṣuramay-aḡ
 Tilesek ne ḡıladı tegis barıp

188 Barḡası barayıḡ dep türegeldi
 Bilegen hār birevi hār ṭayfa eldi

[22a] Ḡarāptıñ ḡazizleri keledi dep
 Lāyliniñ aṭasına ḡabar bardı

189 Bulaḡa üyin tosıp dayar ḡıldı
 Ḳosılıp mehmānımen birge cürdi
 Härbirin nur sıfatpen otırḡızıp
 Aldında ḡızmet etiṭ tike turdı

- 190 Aldında tıke turdı qolın cayıp
Mehmannavaz nıǵmet qoydı saylap
Barçası ne cumısqa keldi eken dep
Läyliniñ atası otır fikir oylap
- 191 Aldına dastārқанmen taǵam keldi
Kütkenvey hürmet etti bir tayfa eldi
Qaldırmay özindegi barımenen
Mehmāndı hürmet etip sıylay berdi
- 192 Bularğa köz körmegen taǵam şaldı
İşip cep barçaları toyıp aldı
Hāmması taǵamınan qol tartқан soñ
Dastārқан qalğan dāmın cıyıp aldı
- 193 Mehmānlar rıza bol hār ne barım
Maǵlūm özderiñe ahvālım
- [22b] Kelipsiz bul orınga ne cumıs bar
Hoş keldiñ, safā keldiñ, ǵazızlarım
- ***
- 194 Hārbiri bilgeniñce aytıp ottı
Mācarā bastan keşip turğan kepti
Mācnünniñ öz atası osılay dep
Cumısın oyına alğan bayān etti
- 195 Asıl nāsıl bolıp öziñe ayān
Hukmüm cürgen neçe¹⁰² mıñ üyge ravān
Maḥsūtımdı bil maǵruftar abyān¹⁰³
Aldımda hızmet etken birneçe cān
- 196 Köñilime muḥabbatım āşer etken
Duşmanım qarşı kelmey qayǵı çekken

¹⁰² Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**Qudāy dep cürgenim**” olarak yanlış geçirilmiştir.

¹⁰³ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu dize yoktur.

Bağdiça sardaftar ğamālım bar¹⁰⁴

Cazuvlı küyinde berip ketken

197 Ötkizdim sol kızıkpen orta castı
Çamamız dävlet bolıp şuday taştı
Kaygılı ferzentsiz bolıp cürgen çaқта
Tävır ğıp bağışladı Hâk mîrâstı

198 Köñilimnen kaygı kettî ferzent berip
Küninde bir çaşaymın cüzin körüp
[23a] Tikensiz gül, savāpsız dürr bolmaydı
Taba almay haridärmen isten serik

199 Hoş keldiñ otız eki kün de taman
Aytısıp car coramen esen-amān
Birneçe cazar sözler qaldı toқтаp
Tabılıp coқтаң cumıs turgan қамap

200 Hayırlı cürgen coldı etsin Hudāy
Cumışka cihāt etip cürdik tınbay
Köşbasçı adastırmay col körsetip
Qonganday bolıp qayttıq avıl şınay

201 Bul cavāp osılayça tura tursın
Härkimniñ Hâk tazartsın işi-tısın
Läyli men Mäcnündi qolğa alıp
Bastağan hikāyātқа қalam ursın

202 İzlenip munda keldik dürge marcān
Bolmasın dürden aşıl bahaşı arzān
Äylayık mağşuқ isin tabalamay
Köz şalıp қараşam da här diyārdan

¹⁰⁴ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu dize geçmemektedir.

203 Bir gavhar layıqtı qolında bar
 Keñ dünyā bermes ebīn körinde tar
 [23b] Ne maḥsūt dünyādan meylīñ bilsin
 Qabil et iltimāsım qoyma zinhār

204 Lağılğa dūrri marcān bolsa daḥıl¹⁰⁵
 Mağsuğın āsān tapsa cürmey ġāfıl¹⁰⁶
 İzgilik sayraşı¹⁰⁷ dūr keşiktirmey
 Hār neçik iltimāsıñ tädbîrīn qıl

205 Balam tur zār-giriyān qayğımenen
 Davāsın qalap aytım kelip şenen
 Āsān et müçkilimdī kızıñ berip
 Maḥrum raḥım etken qalmas degen

206 Saqtavlı ḥazınam bar el körmegen
 Cerim çok balam üşin sendelmegen
 Lāylī üşin ġaḳıl ḥoşım cerde qaldı
 Başqa kız aytsamdağı közge ilmegen

207 Ayamay men bereyīn bar malımdı
 Qız berip dertīme qıl dārmānıñdı
 Cılağan ġaşıqlarğa ruḥsaṭ ber
 Bīr çığar köñildeğī armanımdı

208 Oılay şöz estidī ġazizlardan
 Maḥsutın tamam bildī köñilīne alğan
 [24a] Bularğa tiyis cavāp qaytararğa
 Kīdirip Lāylī atası oyğa qalğan

¹⁰⁵ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**dapıl**” olarak yanlış geçirilmiştir.

¹⁰⁶ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu dize yoktur.

¹⁰⁷ ¹⁰⁷ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**sıylası**” olarak geçirilmiştir.

- 209 Hoş endi mehmāndar caķsı şöziñ
 Bek ırın baldan tātli hār lefizñ
 Ğarāptñ işindeĝi kadirdansñ
 Ziyārat hārkimlerge başķan izñ
- 210 Arada curtķa maĝlum bīr cumıs bar
 Oylanıp soĝan ĝaķılım boladı dal
 Tirligē ekevinñ eki türli
 Ot pen su bīr şavıtķa naĝıp şıyar
- 211 Mācnün curtķa maĝlum balañ senñ
 Baĝında beyne bulbul balam menñ
 Balamen avuş bīr ķosılıp ķarar etpes
 Kenişine kızıkķanmen dünyāññ
- 212 Balañdı Mācnün deydī köp hālayık
 Duĝa alĝız dārvîšten ķolın cayıp
 Ƙaratıp tābiblerge sıķatlandır
 Balama Mācnün bolar şonda layık
- 213 Cındıĝa şavdı bermek bul ĥor kıp
 Ketpesñ toĝrı coldan ayak tayıp
 [24b] Ƙaratıp cazılĝanķa men bermeyñ
 Uvaĝda osılayķa ķartı kılayık
- 214 Tōķtaldı bular bergen cavābınan
 Ƙosalık dep ümİtlendī şavābınan
 Balanı tābiblerge ĝilāc etkiz
 Uvaĝda alıp köñil ķarar etti munan
- ***
- 215 Osılay uvaĝdamen ķaytıp keldī
 Ĥabarmen aralatıp hārbīr eldī
 Aķası barıp kelgen cumısınıñ
 Bılayķa Mācnünge ayta berdī

216 Äy balam bîz kaytpadık ümît kesip
 Şargaytıp haşiretpen göğsîñ tesip
 Tabılsa ğaķıl hoşıñ bermek boldı
 Boladı ahırını onıñ älde neçik

217 Çart boldı aramızğa salāmaññ
 Tabılar şavıķķan şoñ bar ħacetñ
 Yä Hannān müşkilimdî āsān āyla
 Maķbul et mazlumlardıñ mīnācañ

218 Äy aña şözim tıñla ğaķıl kāmīl
 Bu şırdı pinhān ettim birneçe cıl
 [25a] İhtiyār ihtiyācım ķoldan ketip
 Faş bolıp osı şırlar boldı müşkil

219 Äveldē bolsam edī ihtiyārılı
 Kōñlīmnen ğaķıldı alıp kayğı şaldı
 Ädep dep munı tañlap alamın ba
 Mācnün rāsuvālıķ üşbu ħāldī

220 Äy aña bīlgenññçe āyla tādbīr
 Ġilācīñ çifā berip kılsa tāvīr
 Lāylī dep avızğa alıp zār etpeytin
 Tāvīptī alıp kelip çifāsın kıl

221 Añası Mācnün üşin boldı ħayrān
 İzlenip davā etkizdi ħārbīr caydan
 Tābībler dārī berip şavıķtırşañ
 Bereyīn dünyā malım tise faydan

222 Hār cerden dārīger taptı izlep cürip
 Baķtırdı hārķimderge mağlum kılıp
 Dārīmen neçe türlü ğilāc kıldı

Salāmaṭ kıla almadı dertin bilip

- 223 Ʒay cerde kez bop turşa siz küçalık
 Duğa aldı ğaziz etip kolın cayıp
 [25b] BİR ādam bul Ğarāpka ügüt¹⁰⁸ berdi
 Hāline raḥım etip tañgacayıp

- 224 Dārigerler bul balağa kılmas çāra
 Köp cürip davā etkizdiñ oylağanğa
 Bāytullāh Haḫ üyine tävāf etkiz
 Bermese şonda çifā BİR u Bāra

- 225 Hacarül-aşuvatka cüzin şürsın
 Başka orın munan bılay tura tursın
 Cın-çaytān şol orınnan zayıb bolar
 Tüzeter balañ şonan ğaḫıl hoşın¹⁰⁹

- 226 Ğarāptıñ bul şöz caḫtı kulağına
 Särgardān davā tappay çırāğına
 Layıḫtı merkab coldas dayarlaydı
 Colınıñ қaramaydı cırağına

- 227 Mäcnündi atlandırıp қasına aldı
 Merkabın ya Alla¹¹⁰ dep colğa şaldı
 Neçe kün neçe tünler cihāt etip
 Maḫsūtı Kağıbağa caḫın bardı

- 228 Mäcnünge atası aytı ğaziz balam
 Bolmasın başka iske köñilñ alañ
 [26a] İhlās ädeppen en duğa kılgıl

¹⁰⁸ Kiril alfabesine aktarılan metinde “üyin” şeklinde yanlış geçirilmiştir.

¹⁰⁹ ¹⁰⁹ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**etip**” olarak yanlış geçirilmiştir.

¹¹⁰ ¹¹⁰ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**bialla**” olarak yanlış geçirilmiştir.

Cetkizsin murâtına Hâk Tagālâm

229 Bul cerde qabil bolar minâcatıñ
Yâd etip zikir âyla Hâkıñ atın
Navkaştan şavıqtır dep şura balam
Tabılar şavıqqan soñ bar hacetıñ

230 Şatlanıp Mâcnün turdı üydî körüp
Köñilî tokşamaydı şuday erip
Qağbanı ceñi aynalıp tamam etip
Ğarız ayttı Bâytullâğa cüzin berip

231 Bâytullâh Hâkıñ üyî colıñ ulıq
İzlenip kelip turmın qadiriñ bilip
Hâr neçik minâcatım âyla qabil
Men turmın boşağanda duğa kılıp

232 Öz üyiñe Hâk Tagālâ ettiñ qayım
Zâmzâmday cas ağızıp zâr cılayın
Hacarül-aşuvattıñ hurmeti üşin
Maşsütım köñilimdegi bayādayın

233 Cüz tutıp kelip turmın kızmetiñe
Tapsırdım maşsütımdı minnatına
[26b] İcâbât tılegımdı âyla ya Rabb
Hâleldiñ İbrahim hurmetine

234 Şayrağan boşağanda men bir bulbul
Zâr âylap küyiniçpenen tebirettim tıl
Lâyliniñ ğaşıklığın arttır mağan
Ya Rabbi hurmetine nâbi Hızır

235 Hudāya ğaşık otın köñilime şal
Oy oylav, ğaķıl hoşım barçasın al

Arttır zavkı-çavkı kün kün şayın
Mehnatқа rızamın dünyāda bal

236 Ҳудāya қус-ҳайвānmen āyla coldas
Мақам ber шаҳāradan ādam қонbas
Бālege дūnyāдағи мағрur қил
Тilge alıp шiyafaтlap aytıp bolmas

237 Lāyli ūshin rızamın hār ne cafā
Ġaşıklıķ dertimenen қilgıl ofa
Mehnat maçakatқа āçına қил
Yā Kārim, ҳurmeti ūshin Mārva Şafa

238 Ҳудāya ҳālas āyla oy ҳiyāldan
Āzāt қил tamaқ, kiyim, dūnyā maldan
[27a] Kūyinіçpen bādanlarım zağiflandır
Ekі ulıstıñ ҳurmetine Hannān Mannān

239 Osılay duğa қıldı қолın cayıp
Estiġen ҳayran қaldı adırayıp
Duġanıñ қabıl bolar orınında
Maқsūtın tilep aldı hār ne layıқ

240 Estidi balasınıñ minācaтın
Sıyınıp cād etedi Ҳaқtıñ atın
Aтası ūmīt kesip zār cılaydı
Duġanıñ taҳқıқ bilip icābātın

241 Bır birlep tıñlap otır aytқан sözін
Cılavmen kereñ қıldı ekі közін
Ҳудāya men қulıña raҳım āyla
Közden nur belden қuvaт ketken kezim

242 Aytpaydı şavıқtır dep tiline alıp

Mäcnünnen ümîr keşti hayrân qalıp
 Zâr cılap şusız çölge çığıp ketti
 Birge alıp qayta almadı cönge şalıp

- 243 Ayrıldı zâr şärgardân balasınan
 Körge cän esirkedi nâlasınan
 [27b] Maşsûtı oyına alğan qabil bolmay
 Mekkeniñ qayttı cılap qalasınan

- 244 Aşası ümîr kesip qayttı cayğa
 Bulardıñ hâlî mağlum bir Hudâyğa
 Mäcnünniñ qay orında cürgendiğın
 Fuzûlî bilgen kişi bayân äyla

- 245 Mäcnün qaldı calğız bular ketip
 Coldas coq turatüğın hurmet etip
 Keyde col keyde colsız sahra kezip
 Bir tavdıñ etegine keldi cetip

- 246 Turıptı ğacaplanıp körıp tavdı
 Bolsa da Mäcnün esi ğaqlı şavdı
 Bulağın neçe türü neçe aluvân
 Qaravğa biraz turıp köñili avdı

- 247 Astında märkabı coq qastay coldas
 Kemerü belindeğı aytıp bolmas
 Zînatı belindeğı türlü cavhar
 Harîrdan kiyimderü közge qonbas

- 248 Qaraşa tav basına köz cetpeydi
 Ne maqam bul orınğa keldik deydi
 [28a] Gül, bulaq, ağış, öleñ barçaları
 Mäcnüğe hızmet etip kölbekteydi

249 Bularğa turdı Mäcnün nażar şalıp
 Tamāçā kızığına hayrān qalıp
 Tav men taş, köl men bulaq esirkeydi
 Mäcnünniñ aña anası sıkıldanıp

250 Qıyalmay bul mänzildı biraz turdı
 Ğacap ne bular mağan hızmet qıldı
 Kilemde yād etilgen orın eken
 Ol cubaylar oñavı dep zāhir bildi

251 Bolmağan orın eken cān körmegen
 İzlenip ādam buğan kez kelmegen
 Tappadı munday orın qayda barşam
 Bahtım şirā meniñ cöndelmegen

252 Bul tavdıñ hālın ayttı bulağına
 Toqtalıp qarar etip turağına
 Özindey qayğımenen āvez qılğan
 Tav caqtan davıs keldi qulağına

253 Tabıldı mağan coldas, munan ğaşıq
 Baramın qay mekenge munan aşıp
 [28b] Küyiniç bastan keşken hikayātın
 Söyledi āvel aħır lefiz açıp

254 Özindey Mäcnünniñ aytkan zārın
 Ğaşıqlıq āfsānadan hār ne barın
 Şın ğaşıq car ekensin bārakAllāh
 Uħsaydı beyne mağan aħvalıñ

255 Qayğımen tursa kerek häman ğaşıq
 Bolmaydı sendey coldas mağan nāşip
 İştegi qayğı ħasiret āfātınan
 Söylevge āvez qosıp köñil basıp

256 Žār cılap işkī ḥālīn bayān etti
 Ağıttı işke tolıp caṭқан kepti
 Suhri Lāyli otırğan қaydasıñ dep
 Tura almay ol ornınan cürіp ketti

257 Tоқтамay col tartadı oy men kırdan
 Ceri coқ damıl alıp moyın burған
 Baylavlı bir kiyіkke kez bolıptı
 Avşıñıñ tuzağına түsіp turған

258 Kiyіkke tuzaqtağı keldi cetip
 Cılaydı ol calınar calt-calı etip
 [29a] Avşığa şonda Mäcnün calınadı
 Ḥālına beyçāranıñ raḥım etip

259 Kiriŧtar kiyik seniñ tuzağıña
 Şöz bergen Ḥaқ Tağālā tıl cağıña
 Qoya ber, āzāt kılıp bul ğarıptı
 Ömiriñniñ duğa kılsın uzağına

260 Qosılıp kiyiklermen öleñ tersin
 Munsız da rızıqlanıp kün körersin
 Cānın kıy beyçāranıñ Ḥudāy üşin
 Tilegen maḥsūtıñdı tezirek bersin

261 Qolıña түsken eken bolıp bende
 Ölmeytin maḥulıq қалmas cürgen cānda
 Cānın kıy қanın tökpey raḥım äyla
 Bul қанча rızıq bolar oylasañda

262 Uşıradım kiyik tutқın bolған cerde
 Ḥaқın al cibermeseñ mağan ber de
 Raḥımıñ köre turıp kelmeydi me

Zār cılap, cān kıyılıp çıkkān terge

- 263 Cafāmen bul ġarīptī rencīte
Raḥım kıl kıoldan kelse zalal etpe
[29b] Camandık caķsılıķtı öziñ üķin
Dünyānıñ uşı kıalmas āḫiretke
- 264 Avşı ayttı cıbermeymın keşse basım
Ne fayda esırkevmen közdiñ casın
Kāsıbım osımenen kün ötkızbek
Kım sıylar ḫatın balam kıarnı açsa
- 265 Üyde coķ şoyıp berer oġan malım
Tärbiyemen aytamın aḫuvālım
Kün boyın tuzak kıurıp añ-kus avlap
Nāfaķa kııluvşı edim tabılġanın
- 266 Ölımge bul kıyıkı kııymasañız
Bolmay ma maġan obal oylaşañız
Artık baha ber daġı kıyığımdı al
Cānına raḥım etip sıylaşañız
- 267 Belinen Mācnün aldı kemerlerin
Pul berıp rıza kııldı dertmendeniñ
Köz casın üstin tozan şılap şıfap
Kıyıkıñ ayaġınan çeşti bāndin
- 268 Avşıdan altın berıp kıyıkı aldı
Bul avşı altın alıp bayıp kıaldı
[30a] Cüzine cüz, közine közin sürtip
Zār cılap Mācnün buġan afgān şaldı
- 269 Şatıp ap Ḥudāy üşin kıuldan āzāt
Denşavlık tolık dāvlet zor ġanıbat

Col körset calğız taşta ketpe menî
Cubansın ğarîp köñil kayğıdan çāt

270 Coldas bol menî taşta ketpe cayğa
Havîf etpe bolmaydı dep mağan fayda
Bir kıdırıp senîmenen bir cüreyin
Härneçik tabıs ettim bir Hudâyğa

271 Hoş kiyik âzât ettim ihtiyârın
Suraydı mahsûtımdı härne barın
Kayğındı bîlgenîñmen köñilime ber
Läyliniñ äfşâna ğıp aytsam zârın

272 Mäcnündi kete almaydı kiyik taşta
Cılaşa turuvçı edi köñilin hoşta
Ot otlap, şuvın¹¹¹ işip köp kiyikpenen
Ziyârať kelüvçi edi munda başta

273 Mäcnünde raĥať çok tınbay zârlap
Otırar turağı çok kelgen arnap

[30b] Qasında kiyiklerdiñ hämrähı bar
Mahsûtı Lâyli otırğan cerge barmak

274 Qosılıp köp kiyikpen birge bardı
Qayğımen ayttı zârın oy-ĥiyâldı
Bir kepter torğa oralıp çatır eken
Körgennen Mäcnün qarap turaĥaldı

275 Osılar Mäcnünge boldı şerik
Cüredı kayda barşa soñına erip
Çırmalıp torğa oralıp çatқан kepter
Qaradı çık çık etip munı körıp

¹¹¹ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcüğe eklenen “-ın” eki yoktur.

276 Muniñ coķ tordan çıgıp keter hālī
 Kısılıp zār cılaydı orķıp cānı
 Cafāğa bul da tutķın bolğan işī
 Uhsaydı beyne mağan aħvālī

277 Oy oylap osılayça şarap turğan
 ozǵaldı işteǵı dert ötken şırdan
 Ketalmay cāne ķıyıp şarap turşa
 Cügürıp cetip keldi tuzak urğan

278 Äy avşı urıp pa ediñ osı tordı
 ılsayçı halāl kāsıp munan žordı
 [31a] Avız tolıp dām bolmas cānuvargā
 Ne üşin körsetesiñ cafā zordı

279 Avşı ayttı mende bolğan osı kāsıp
 Etpedi maldı Täñiriñ bizge nāsıp
 Ne tüşse tor men cayğan tuzaǵıma
 Cevçi edik üyge afarıp kábāp başıp
 Mensinbey munı oya bergenmenen
 almay ma ħatın balam arnı açıp

280 Baylavlı bul us meniñ torımda tur
 Oylaymın mağan oşı buyırǵandür
 Bos barşam tüsken ustı oya berip
 ıladı ħatın balam ançama ħor

281 Afarşam uvanadı munı körip
 Satıp al ın şuraşañ ħaķın berip
 Äzāt ıp beyçaraniñ savābın al
 uvansın biyābānda dānın terip

282 olınan buğan berdī gavhar cüzik

Tutkın bop kepter cılar közin şüzip
 Boşatıp baylavınan qoya berdî
 Cāninan çatқан қустı ümît üzip

[31b]

283 Cüzikte dünyānıñ malı bardı
 Bul ğarîp Tāñîr berîp bayıp qaldı
 Öz sırın bul kepterge bayāndaydı
 Ğilāc ne bul qayğını başqa şaldı

284 Kepter tıñla munı ayтамın zār
 Basımda tılge kelmes köp qayğım bar
 Pul berîp Hudāy üşin āzāt ettim
 Sahrağa menî taştap ketpe zinhār

285 Mağan bol Hudāy üşin coldas şerîk
 Rāhatlan şuvıñdı işîp dānıñ terîp
 Uşқан қус шаған alıs emes heç cer
 Lāyliden habar ākel habar berîp

286 Osılay hālîn söylep qoya berdî
 Sahrada köp қuslarmen dānîn terdî
 Mācnünge munıñ kōñlî mail bolıp
 Qasına қuslarımen қayıp keldî

287 Qus-ğayvān coldas boldı qastarına
 Qayğılı қулақ şalıp dāstānına
 Uşқан қус rağım etîp қanaт cayıp
 Turadı kōlenkelep baştarına

[32a]

288 Mācnün kettî bezîp ādamzattan
 Otırıp ümît üzdî rāhattan
 Çın ğaşıқ ħurmetine Haқ Tagālā
 Hızmetker berdî қus pen ħayvānattan

289 Mäcnün kuş-қayvānmen cürip kettī
 Aldanıp hārbirine köp kün öttī
 Lāyliniñ ne hālmenen turğan cayın
 Fuzūlī osılayça bayān etti

290 Şaqtaptı aṭa-anası oñaça üyde
 Şalğan şoñ ne çāra bar munday küyge
 Lāyli üyde Mäcnün tüzde zār cılaydı
 Bermegen kımge cafā calğan dūniye

291 Ҷayğimen heç bolmaydı köñil çātı
 Almaştı küyiniçke raḥaṭı
 Boy cetip Lāyli casқа tolğan şayın
 Artıldı aṭa-ananıñ iḥtiyātı

292 Ҷayğimen bezer boldı aṭa-anadan
 Neçeler carı cora āçınadan
 Köñilī osıarmen aldansın dep
 Ҷasına coldas қoştı қız baladan

[32b]

293 Lāyli tur ortasında caққан çamday
 Bulardıñ heç birine nazār şalмай
 Lāylini çātlandırıp küldirmekke
 Aytadı түрli abiyāt damıl alмай

294 Baştaydı түрli мәciliс kızdıñ bāri
 Bāriniñ bir Lāyli üşin dilynğarı
 Oyin şavıқ uyқı қorek cumısı coқ
 Artadı künnen күnge āhı zāri

295 Aytpaydı işki şırın heç bir cānga
 Navқaştı körinedi özi amānga
 Caṭқızıp coldaştарın calğız қalıp
 Äfşāna aytar edi caққан çamga

296 Ravçan körinedi carık nurıñ
 Kelgenmen çok bolarsın āhır türıñ
 Turasın oı pen küyıp körgeñ şayın
 Beyne men şıķıldanıp işķi sırın

297 Şırımdı bayān etpen lefiz açıp
 Kayğımnan āşer etken keter kaçıp
 Kayğımen zār-şārgardān otırğança
 Uhsaysıñ fārvānağa bolıp ğaşık

[33a]

298 Dîdār dep fārvāna oylar caķķan çamdı
 Köñilinde ğaşıklıķtan maħsût bardı
 Kayğıdan küyiniçpen āfāt bolıp
 Çığardı otķa küyıp o da ārmandı

299 Ot şönbes caşırğanmen işte canğan
 Pinhān sır işke şaķtap boldı ārman
 Ğaşık dert tamuğınıñ otınday dep
 Burıñı imāmlardan naķıl qalğan

300 Uyıķtattı tamām kânîz coldastarın
 Tārķ etken uyķı korek hār ne barın
 Sahrāğa çığıp ayğa közİN şalıp
 Söyleydi zār giriyan aħvālın

301 Hūdānıñ maħulığı nazārın şalıp
 Tāñiri üşin kara qança meħnatım bar
 Kay tavda kay colda cür ğaşık carım
 Sır aytıp Hūdāy üçin ħabarın al

302 Colıķsañ men ğarıpten ğaziz āyla
 Ne türlü ħāl cayım bārın şöyle
 İhtiyār özimde çok baralmaymın

Küyiniçpen carım meken tutқан cayğa
[33b]

303 Köp aytıp ğazizimdî turalmaymın
Uyattan äslan moyın buralmaymın
Žor müşkil äğär birev ħabar tapsa
Ataqtan cındı deĝen qorqalmaymın

304 Bolamın kündiz ölik tünde tirik
Bolmasın ba tünime hasıta serik
Bilmeymın öziñ nendey ħâlde cürsın
Ayırılmas qayĝı ħasiret kettiñ berip

305 Alması qayĝımenen tünim künge
Küyiniç işke sıyıp kelmes cönge
İşteĝi ĝaşık otıñ aşerimen
Ĝaziz dep bayān etip aytım celge

306 Cel sen de maĝluqsıñ bir Ĥudāyĝa
Bilmeymın Mäcnün turĝan ornı qayda
Colıksañ tavıp alıp qay orında
Ötiniş men ĝarıpten sälem äyla

307 Curt bilmes meniñ nendey sıırım barın
Bayān et sulıānıma aĥvālım
Car tavıp bizden köñil şuvıttı ma
Ĝazizim, mehiryārım, ĝamkasārım

[34a]

308 Aldandı köñilî toqtap qanday cāĝa
Läyli dep ala ma eken oy ħiyālĝa
Cānıma āfāt berip coĝ bop kettiñ
Ot taştap küyiniçpen nātavāĝa

309 Ävelde mende boldı ħoş nazārıñ
Men boldım cān tānımın ħaridārıñ
Mäcnünniñ küyiniçimen çıĝar cānım

Ne çāra ketse öziñde ihtiyārım

- 310 Tapsırdı celge osılay bırneçe söz
Çın ğaşıq maḥsūtına cetpeydı tez
Keşirdi osılayça aḥuvālın
As işpey, uyqı körmey keçe kündiz

- 311 Kıs ötip keldi osılay cazdın küni
Kök çıǵıp kİRer boldı cerdın nurı
Cerden bu çıǵıp kökten cañbır cavıp
Caykalıp çıǵa keldi cerdın küyi

- 312 Gül çıktı cer cüzine neçe aluvān
Çatlanbay cān qalmadı maḥulıqtan
Saḥārānıñ tamāçāsın sayran qılıp
Bas koştı¹¹² neçe aǵayın birge tuǵan

[34b]

- 313 Caykaldı cafirak, dere-özen taşıp
Kosıldı rāḥatlanıp neçe ğaşıq
Gül terip, saḥārā kezip cürgen cermen
Läyli āslan çıkqan emes kādām basıp

- 314 Läyli söz aytqan emes anasına
Otırğan keldi anaşı qanasına
Sayrağan ḥasiretpenen ḥafaşaǵı
Bulayça söz söyleydi balasına

- 315 Äy balam aytqan menin ügitimdi al
Ne üçin cüzin şolǵın, aqılın dal
Bir cürip qızlarmenen saḥārā kezip
Här türlü tamāçāǵa naẓarın şal

- 316 Qızlarmen tamāçā üçin çıktı tüzge

¹¹² Kiril alfabesine aktarılan metinde “**koskan**” şeklindedir.

Cas toldı kayğımeneren ekî közge
 Kızlardıñ barçasına gül tergizdi
 Oñaça elden cıraç kelgen kezde

- 317 Tamācā köp kıladı cürgen cerin
 Kasında qaldırmaydı kızdıñ birin
 Ādamnan hufiya şaqtap açkere etpey
 Söyleydi işte tolıp catқан şırın

[35a]

- 318 Carāḥaṭ küyiniçpen zağif tñim
 Nazar şal bir körinip mehirbānım
 Közden nur köñilimnen ğaqlı ketti
 Tiriğey otқа küyip ğaziz cānım

- 319 Basıma munça cābir cafā şaldıñ
 Çok bolıp öziñ de retsiz kayda bardıñ
 Köremin ofaşızlıq hāmān şızden
 Layıǵı şol bolar mağşuq cardıñ

- 320 Kelmediñ bul tarafқа qādam başıp
 Kez boldı tāvāf eter bolsañ ğaşıq
 Köralmay ārmanda bop ölsem kerek
 Baradı ḥasiretiñ bastan aşıp

- 321 Töñirekke cān bar ma dep şaldı közin
 Şağınıp ğaşıq carım cürgen kezin
 Gül handān bulbul nālān meyilinde
 Caqpaytın şağan boldı ne mīnezim

- 322 Sanduǵaş bulbul şayrar baǵ işinde
 Köre almay mağşuǵın heçqaysında
 Otırıp Lāyli bılay ğazal aytı
 Ne kayǵı ḥasiret bāri öz basında

[35b] **Ġazal-ı L yli¹¹³**

Raĥım  yla k diret
 Candırıp koyma caf  a
 Dostı  et p b z  mmet
  zi ne maġlum h lim z
 İ ime toldı kayġı dert
 Mur tımdı aytpak  a
 K ter p k   l kaytpak  a
 Bul ma am a kelgen m
 Raĥımı  kelmey me
  arġayıp carı  otı a
 Ma an bergen c b rd 
 He  bendege bermes n
 T r  c r gen benden  
 T leg n ma bul etkeys  
  a ıklık otı c nımnan
  adam ba ıp ketpeys  
  a ıklık otı kuvantsın
 K   l   rk n cubansın
 Osınday calġız orında
 B r k r n p  tkeys n

K r ft r boldım casımnan
  a ıklık c n an otına
  abır   m m  ıkpaydı
  ayġılı te  z  et ne

Calġızım men  candırdı 
  a ıl ho ım  andırdı 
   kere k l p aytpayın
  ayġımdı he k m bet ne

***114

¹¹³ L yli'nin Ġazel-i L yli ba lıġı altında "c r" nazım  ekliyle s ylediġi s zleri 28 dizede devam eder.

Äy Fuzûlî ahtalma
 Habarın çok öziñnen
 Totı kılıp almadım
 Başıp ketken iziñnen

Murātıñdı Haq bersin
 Oyıña alğan talabın
 Maçahtaşsız cöndelsin

Ekinci bayān etiñiz
 Lāyli Mācnün sözinen

- 323 Osılay Lāyli maḥzun turdı cılap
 [36a] Dertine ğaşıqtıqtıñ dārmān şurap
 Bır kımse osılayça āfsāna ayttı
 Mācnünniñ ḥālın söylep şalsa kulaq
- 324 Karaşa qurı davis söylep turğan
 Aytadı pīnhān şaqtap cürgen şırdan
 Lāyliden Mācnün artıq ḥasirette
 Ğaşıqlıq mekenine dūken qurğan
- 325 Lāyli āslan qolına almas ineday is
 Mācnünge zalal etpes çapқан kılıç
 Mācnünniñ küyiniçi artar künnen künge
 Bır uvaḥıt Lāyli otırıp alar tınıç
- 326 Lāyliniñ astında bar harır tösek
 Lāyli üşin Mācnün cındı bolğan esep
 Calğız-aq zārı giriyan Mācnün cür
 Ğaşıqlıq ekevinde birdey desek
- 327 Esitip Mācnün ḥālın bayān bildi
 Soldırğan qayğımenen kızıl güldi
 Carınıñ nendey ḥalde cürgen degen

¹¹⁴ Araya anlatıcı girer. (9 dize)

Ġaybāna ħabar alıp köñilī tındı

328 Mäcnünniñ anıķ bildi bul ħabarın
 [36b] Ķolınan keltirmegen uyať arın
 Ķuvandı meni umıtpay cür eken dep
 Bılmedī neçik barıp colıǵarın

329 Estiǵen köñil ħoşnūt¹¹⁵ ğazalına
 Küyiniç ğumır coldas acalına¹¹⁶

330 Äkeldi kıızlar terip ciǵan gülın
 Rettep başķa koydı ħärbir türin
 Kıızlarmen Läyli üyine kelgen çakta
 Ķuvandı aťa-anası körip nurın

331 Läyliñiñ köñilī ħoş osı sözge
 Uçırar tiri bende ħär minezge
 Ķus şalǵan birneçe ädam colıǵıstı
 Gül terip caña bular kaytķan kezde

332 Ķolında laçın kuş alda dabil
 Läylige közin şalsa kıpkızıl gül
 Munday cän dünyāda körgeñ emes
 Cürse de ömir keşip birneçe cıl

333 Bulardıñ kıızlar kördi şiyāsatın
 Bilmekke şuraşıptı aşıl zātın
 Ġarāpta facneniñ ħäkimi eken
 [37a] Baĥıt İbn Salāmdür bılseñ atın

334 Baĥıt turdı Läylige naźar şalıp
 Ayrıldı şabırınan esiñ tañıp

¹¹⁵ Bu sözcük Kiril alfabesine aktarılmış metinde “**hoşınıñ**” olarak geçmektedir.

¹¹⁶ Bu sözcük Kiril alfabesine aktarılmış metinde “**insalına**” olarak geçmektedir.

Läyliniñ atasına habar berdï
Küyiniçpen otırmay üyge barıp

335 Ötiniş halayıkqa kızın bersin
Mal mülük ornım qanday kelip körsin
Altın, cavhar, tört tülük malım tegis
Aladı qanqa dünyā meyili bilsin

336 Colınan ayamaymın berşe malım
Läyliniñ köz nurı aldı ihtiyarım
Läyli üçin dünyeligim sarf etemın
Colında razımın çıksa cānım

337 Lāylige bul taraftan cavçı bardı
Turğan coq ayaymız dep dünyā maldı
Bahtıqa kız aytıra kelip edik dep
Läyliniñ atasına habar şaldı

338 Qonak bop cavçı kördi ziyāfattı
Tärbiye hurmtine köñil çattı
Läyliniñ atasına ötiniç dep

[37b] Çıgarıp berdï Bahtı cazğan haattı

339 Haattı okıp atasına bayān etti
Öziñe nāsıl nasip ayān depti
Hoş köröp ata-anası berdim degen
Cavābın Bahtı Salāmğa alıp ketti

340 Quvandı İbn Salām altın çaçıp
Toy kıldı hazınanıñ avzın açıp
Köp boldı carlıdan bay, qayğıdan çat
Qıladı Haq Tağālā kimge nasip

341 Tarqadı eki tarap quvanısıp

Mas boldı birev işip birev kuşıp
 Cafāmen calğız cürgen mağşuğına
 Kim barıp berer habar colıgısıp

342 Kayğısız ğaşıq maḥsūt tappaydı tez
 Ne körmes tirī cürşe ölmegen köz
 Ayttırıp Baḥıt Salām tura tursın
 Baḥırdan Nāvfil atlı aytayın söz

343 Kişi edi özi ğadil kılğan cüris
 Şayalap köp kısılğan alğan tınıs
 Ğaşıklık köp cılağan maḥsūtı üçin
 [38a] Duşmanğa qarşı turıp tartқан kılıç

344 Ğaşıqlar köp ciyılğan qalasında
 Murātı maḥsūt tapқан şāyasında
 Bastaldı Mäcnünnen bir hikāyāt
 Otırğan məcilistīñ arasında

345 Dünyā heç bir cānğa bermeydī ofa
 Basıñda hāmān turmas zavıq şafā
 Hālīne Mäcnünniñ cāne küyip
 Suraydı kim şaldı dep buğan cafā

346 Ğarāpta Mäcnün degen bir cığıt bar
 Bir kızğa ğaşıq bolıp cılaydı zār
 Ol kızğa qosıla almay elden çıgıp
 Coldaşı kuş-kayvānmen etken qarar

347 Mektepte ğaşıq bolğan cüzin körüp
 Suraptı qoşayık dep köp mal berip
 Bermeydī qańça atası şurağanmen
 Lāyliniñ öz basında bolmaydı erik

348 Ol kızdı köp ayttırdı balasına
 Neçeler cavşı şalıp arasına
 Lâylini Mäcnünge bermegen soñ
 [38b] Mekkeniñ alıp bardı qalasına

349 Aşaşı zâr cılaydı qayğı tırtıp
 Cetpeydi maşsūtına Hâk kuvantıp
 Gaşıklıq çifâ tabar sırkat emes
 Bolıptı burıngıdan on kışsa artık

350 Ādamnan cārdem bolmay ketti bezip
 Cüredî kuş-hayvānmen sahārā kezip
 Mäcnünniñ zâr äylağan nālasınan
 Kuş-qayvān cılaydı eken bavırın ezip

351 Hup şurap hālîn bildi osılardan
 Kaytuvğa bir colıgıp kıldı ārman
 Qasına bir ekilep coldas alıp
 Cerine Mäcnün turgān izlep bargān

352 Mäcnündi izlep cürip tavıp aldı
 Avdargān gaşık derti oy hüyāldı
 Ne kılıp, calgız cürgen kuş-hayvānmen
 Elden tappay çıqtıñ ba mehirbāndı

354 Kuşlardıñ mekeni eken bul maqamıñ
 Kayğıña raḥım etip küydi cānım
 Mağan er maşsūtıña cetkizeyiñ
 [39a] Carıq berer bolsa kıl caqqān çamıñ

355 Soñına er de izleseñ o hümāniñ
 Ornın tap ken izleseñ açtāhaniñ
 Colıñnan bar küçimdä ayamaymın
 Sarf etip şağan bola barlıq hālīm

Mäcnünniñ cavābı

356 BİRÄDAR senİ kördİM kayğI cegen
HeçbİR çāt bul kayğıdan bolğan emen
Neçeler murātıña cetkizem dep
Añırında söz kaytarıp ketken menen

357 Nur berer zağİf közge tartқан şürme
Ne fayda şürtkenmenen tura körüğe
Darİğa meniñ bahtım coqlığınan
Ketpeysİñ kayğı bolıp kayrat cerge

358 Otırmin cafān tüzde kayğımen zār
Tabıldı men ġarİpke sizdey ġamqor
Özimniñ bahtsızlıq şifaımdı
Köñilimde takrar etken ġazalım bar

***117

Ğulağıñ şal bİrÄdar
Men ġarİptiñ zārına
Sİfat etİp caratıp
Cİberdİ cihān tarına
Ağa-ana aġayın
Rağımlı nažār şalmadı
[39b] Kayğılı meniñ ħālİme
Men bİR ġarİp adasқан
CäbİR berİp cānına
Aldanbadım kerek dep
Dünyāniñ malına
Çöldİ kıldım İhtiyār
Ğosılmay ġaşıq carıma
Mektep barıp casımda
Şabaq aldım molladan

¹¹⁷ Buradan itibaren Mäcnün'ün gazel başlağı altında "cır" nazım şeklinde şiiri devam eder. (56 dize)

Mağşuğım şonan tabılıp
 Ahvāl cayın bilisken
 Beyim etip Lâylimen
 Ğanîbet etip kelisken
 Körmegendey bop kettî
 Mäcnüğe şol zāmān
 Munan şöŋgi uvaḥıtta
 Härkimnen därmān şuradım
 Şoñınan erip tokṭamay
 Köz casım tögip cıladım
 İltimās ettim olardan
 Tabılar dep murātım
 Neçeler mağan coldas bop
 Cetkermek boldı ofanı
 Kötermek boldı köñilden
 Ğarañgılıq cafānı
 Oynaṭpaḵ boldı küldirip
 Lâylimen zavıḵ şafānı
 Öz äkeme qaraşam
 Cüzin ḵumen şıladı
 İştegi dertke qaraşam
 Künnen künge artıḵ canadı
 Taba almadım heçkimnen
 Dertime ḵılar ofanı
 Ümît kesip ādamnan
 Ḵus-ḥayvānmen coldas bop
 Meken tuttım daladan
 Cafānda zārıgıp cürgende
 İzlep keldiñ canıma
 Raḥım ḵılıp şöylediñ
 Küyiniçti meniñ ḥālīme
 [40a] Lâylimen çifā bolar ma
 Macrūḥlı meniñ tănīme
 Āfātına ğaşıqtıñ

ayrılar ālīm bolmadı
 Uya ādep onıña
 osılar kün bolar ma
 Intızār bolған carıma
 Maḥsūtımdı a berip
 aytaın künim bolar ma
 Salāma kelse isıme

***118

Äy Fuzūlı ömır car
 Sebep emes dünyaa
 Tırlik etip cäy almaq
 Mäcnündi ertip bir
 Nävfildin aytқан alpına

359 Äy Mäcnün ara munda aılın kāmıl
 Zārıgıp sen bulayça turma āfil
 Küş-uva ayra dāvet bārı tegis
 Cetersin maḥsūtıña ükirlik ıl

360 Uvağda bergen bolsa Lāyli şağan
 Cumısı ıyın emes heçbir mağan
 Zeyin ıl tur basınan sālde şalıp
 Kiyimin baştan ayak berdı tegis

361 uvanıp Mäcnün buğan boladı āt
 Aytadı bir Täñirige köp minācat
 Nävfilge ermek bolıp türegeldi
 ayğıdan utılğanday amnan āzāt

362 Mäcnünnin talap etti raḥaın
 [40b] Sarf etti uvağdasına ıctihātın
 olına ara şıya alam alıp

¹¹⁸ Burada tekrar anlatıcının sözü zikredilir. (5 dize)

Läyliniñ atasına cazdı hañın

363 Äy ğaziz ötiniche şal kulağıñ
 Qalmasın mahrum bolıp şınıp şağım
 Cafāğa ekī cerde tutqın etpe
 Ayırıp çın ğaşıqtıñ intımağın

364 Läylini Mäcnünge äyla coldaş
 Cılatıp çın ğaşıqtı qoyıp bolmas
 Eriñ äyla caraşadı gülge bulbul
 Bularğa azār bergen heçkim oñbaş

365 Äylayık bir birine ekī ğaşıq
 Bulardan rencuv alma köñilün başıp
 Qabil et menin aytqan ötinışimdi
 Bereyin qazınamnın kavabın açıp

366 Tez qaytar cavābındı keşikürmey
 Candırma ihtiyārın qolğa bermey
 Qoşayık tatuvlıqpen ğaşıqlardı
 Arağa urıs bolıp kılıç cürmey

367 Qağazın osılayça tamām etti
 [41a] Läyliniñ atasına alıp ketti
 Nävfildin sizge cazğan qağazı dep
 Cavābın alıp qayta keldik depti

368 Hañtı alıp Läyli atası oқи berdī
 İşine ne cazğanın bayān bildi
 Divānada es, cındıda aqıl coq dep
 Osılay açuvlanıp cavāp berdī

369 Bolmağan malğa şavda cumısımız
 Cönsizge tarıladı tınışımız

Özi erkek bizdi haşın dep balama
Onda bar bizde çok pa kılıcımız

370 Bul sözben bargan ādam kaytıp keldi
Cavābın her ne degen aytıp keldi
Urıska Mācnün üşin baramın dep
Ciberip Çam āhlıne habar berdī

371 Elinen Nāvfıl çıktı gāsker cıyıp¹¹⁹
Keledī Mācnün üşin cānın kıyıp
Lāylīnīñ ataşı da dāyarlandı
Bulardan kele catқан habar tüyip

372 Şaf boylap dāyar boldı ekī taraf
[41b] Kīm üstem bolar munda Hudāy qalap
Şoğıstı bīr bīrīmen qarşılasıp
Cekpecek urısқан çok oñaçalap

373 Barçası ya Alla dep aykay şaldı
Qolına nayza, çokpar, kılıç aldı
Arada bas kesilip, qan tögildi
Zor maydān köz körmegen bolıp qaldı

374 Urıstı ekī taraf aralaşıp
Baradı birev ozıp, birev qaçıp
Şavıt, qalkān, dulıqa dal dal bolıp
Bīr bīrīn alalmaydı başıp canşıp

375 Turadı şonda Mācnün nazār şalıp
Urıspen cumısı çok çetke barıp
Arada munça kırğın bolğanına
Küyindi hasiret tartıp qağılanıp

¹¹⁹ ¹¹⁹ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**cıynap**” olarak yanlış geçirilmiştir.

376 Bul ʔaraf  z menen coldas bolġan
  oġıstı ek  g sker o  men  oldan
 N vfild    damına kar ı turıp
 Ğar p a c rdem berer kelse  oldan

377 M k r   z g sker nen  dam  lse
 [42a]   t bolıp turar ed  ġar p ce se
  z n  oyıp olarġa c rdem ber p
 Kar ı turıp urıstı  ldene e

378 Ta   aldı bul  s ne h rk m k r p
 S yleyd  b rev  onda kar ı kel p
 Sen    n b z c n  ıyıp c rġen  a ta
 Olarġa turġanı  ne c rdem ber p

379 Col  nda b zler c rm z bastı  ıyıp
 N vfild   h k m ne keld k  ıyıp
 Bolası  dos a du man du m nġa do 
 Oylan ı layı  pa ġa ılı  cıyıp

380 M cn n ayttı L yli    n c n m fid 
 Olarġa c rdem bers n Cabbar H d 
 Olar ce  p b zlerd  baylap alıp
 Ca sam da r zamn n tu  k n nda

381 Bolġanmen m    l  ske men k r ft r
 Carım du man bolġan  o  ne haylam bar
 L yli  avıp    rse  ılı panan
 Oyım co  r za bolmay c z  aytarar

382 Men razı emesp n ce  n  ne
 [42b] H   ko rem n ce  l p k ngen  ne
 Vis l na carımnı  cetem n dep

Çatlanamın colında ölgenime

383 Mäcnün osılay dep şöleydi endi
Tileğin bul mazlumnıñ Täñiri berdï
Nävfıl tutqın ceñilis bola cazdap
Keş bolıp konar cerge qayıp keldi

384 Eki saf öz cayında etti mänzil
Nävfıl er köpke bılay şöleydi til
Atlanıp bargan cavdı tez muqatıp
Cumısım bituvçı edi munça ceñil

385 Bul safar avır bolıp boldı kıyın
Kelsek te tilep ğaşıq rızalığın

386 Cumısım eki ğaşıq mācarası
Osınan tabıladı Hāq rızası
Baradı oñğa baspay ıctihātım
Boldı ma bir mazlumnıñ bedduğası

387 Nāvfilge şonda birev ğarız ayttı
Bildin be Mäcnün hālın taqsır, depti
Özine qarşı turıp aytqan tilin
[43a] Nāvfilge bastan ayak bayān etti

388 Mäcnünniñ izdep cürsiñ sen murātın
Alsam dep oylanasiñ köñil çatın
Bizdi hor olardı zor etse eken dep
Baylaydı duşman caqqa ıctihātın

389 Esitip Nāvfil bildi munan habar
Ävliye ādam edi saqip nazār
Bul cumıs Mäcnünnen bolğan eken
Duğası Hāq qasında muġtıbar

390 BİZlerge oşı cumıs boldı müşkıl
 Hudāya dārgāhıña tebirenttım tıl
 Bet alğan cumısına üstem äylap
 Öziñe kıyın emes barça ceñil

391 Nāvfil er nalāç etti bir Hudāyğa
 Kıyın is asılın bilmey kayttı cayğa
 Hākında oşı cumıs ne hıkmaṭ bar
 Fazılñmen bız ğarîpke bek äyla

392 Osılay Hākğa duğa kılıp turdı
 Aytpaşa kım bileği ötken şırdı
 Sebepsiz ceñilip kaytuv kıyın bolıp
 [43b] Közinen uyķı körmey tañ atķızdı

393 Tañ atıp dünyā cüzı boldı carıķ
 Ğasker turdı oyanıp uyķı kanıp
 Saflanıp ekı ğasker ekı caķta
 Maydānnıñ ornında turdı barıp

394 Turadı ekı caķta şaflar baylap
 Baṭırlar karu kapçıķ aldı şaylap
 Cihānnıñ palvānı baṭır Nāvfil
 Baradı şol arağa oṭtay caynap

395 Ķolına palvānlar aldı kılıç
 Mundayda caramaydı karap turış
 Şoğısıp kan töĝilip bas kesilip
 Ğacayıp taman ḥasiret boldı bir is

396 Neçevdñ cānı kettı denesinen
 Neçevler tandı aķıl hām esinen
 Cerdñ cüzı kıp kıızıl kan bop kettı

Ādamnıñ aṭ cürmedī källasınan

- 397 Ġarāpḳa baṭır Nāvfil boldı ġālīp
 Urıstan bas ıartpaydı kırgın şalıp
 Ġarāptıñ āamları ıaltıraydı
 [44a] Ƙılıçtan ıutılamız dep ıayda barıp

- 398 Baṭırlar kırgın şaldı basıp cançıp
 Cöneldi ürıkken ıoyday olar ıaçıp
 Tiledi Lāyli aṭaşı amandıqtı
 Ƙılıçın tömen şalıp başın açıp

- 399 Bahadür bızge munça kırgın şaldıñ
 Ƙan töktiñ başın kesip munça cānnıñ
 Lāyli üşin men ıaytarġan cavābıma
 Bermeymın degen sözge açuvlandıñ

- 400 Lāyliniñ berip ıoyġan küyevı bar
 Öziñe maġlum nāmıs uyaṭ pen ar
 Payġambar hām ıarıġaṭ ḥalıqtıñ colı
 Bır ıızġa caraşa ma eki cavhar

- 401 Osı edi sizge ävelde aytġan zārım
 Mal bergen aytıp edim carı barın
 Lāylini erine ıos ne öziñe al
 Hār neçik baṭır sizdiñ iḥtiyārıñ

- 402 Calġan söz bulayça dep aytıp maġan
 Ayrılma ḥilāf şöylep insabıñnan
 Aşıl köñilim şuradı ıalıbında
 [44b] Ƙutġarmaġ ġasıqlardı bul cafādan

- 403 Solardıñ maḥsūtı üşin ıctihātım
 Tilemey bul taraṭtan öz murātım

Ayrılısam aytқан söz ben şuluv kıızdan
Artıkdür Hâk kasında ol uyaıtım

404 Hastegē izlep keldim munda dārmān
Cüripti çifā tappay köpten ārman
Sebepsiz is gilacsız navķas eken
Ölgençe coldas bolģan Hâktan fārmān

405 Özīm de bolıp turmın ħur fuşāymān
Ĥatānı ġafuv etkey Hâk Subhān
Baĥul bol ötken iske ökinic etpe
Mal mülīk ayırmayın āyelīñnen

406 Amān tur munan keyin bul ĥaterden
Āzāt bol korkınıçlı kayģı çerden
Safar kıp Çam curtına kaytıp ketti
Ayrılıp amāndaşıp osılardan

Mäcnünniñ cavābı

407 Olar kayttı Mäcnün turıp qaldı
Cüregi küyiniçpen oıtay candı
Nävfilge Mäcnün şonda kıldı cavāp
[45a] Lāyliden caña bilip bos qalģanın

408 Qayta elge cöneldiñ menen kaçıp
Kelip eñ āferem dep şuday taşıp
Uvağdaña aytıp kelgen ofa kılmay
Barasın qayda ketip amāndaşıp

409 Cazuvsız bolsa cumış kemistükke
Müşkil is āşān bolıp kelmes cönge
Qayrať küçin¹²⁰ bek zayģı bosqa ketip

¹²⁰ ¹²⁰ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**Qayran küniñ**” olarak yanlış geçirilmiştir.

Qaldırdıñ öz başındı öziñ kımge

Nävfildñ cavābı

- 410 Qolımnan ayanbadım kelgen küçim
Azalı tilep alğan bul cumısım
Tağdır şolay ğilācı qabıl bolmaş
Özgertuv qoldan kelmes Haqtıñ isin

- 411 Turğan curt Mäcnüñge ayttı bılay
Şargayma küyiniçpen cılay cılay
Buniñnan eşsizdiktı zayıl äyla
Cetkizer muratına Qadır Hudāy

- 412 Äğlä barçamızdan mäртеbeñ bar
Söylesip köndirermiz etseñ qarar
Öziñe Lāylini alıp bersek kerek
[45b] Şabır et bay āsān isin qılma dūşār

- 413 Qılmadı köptiñ qabıl nasihatın
Taştaymın nağıp esten ğaşıq zātın
Bädduğa Mekke de aytқан tokṭalar ma
Dünyāniñ körsetpe dep raḥatın

- 414 Sol cerde tilep alğan bul ḥacetin
Bendeniñ tıñdatar ma nasihatın
Üsti tozañ közinen caş ağızıp
Cöneldi iḥtiyār kıp sayāḥatın

- 415 Sahārāda neçe künder cürdi kezip
Cılaydı damıl almay bavırın ezip
Bir ādam şıncırlavlı qolına alğan
Bir çalğa dūşār boldı cürgen kezip

- 416 Suradı çaldan muniñ māni cayın
Çal aytıp şurağan soñ kıldı dayın

Kim dostıķ kılsa şoğan kılar ķastıķ
Köp şöylep başķa şırın ne kılayın

- 417 Cüredī ösek aytıp damıl almay
Turmaydı ħalıķ bolğan şoñ şözge nanbay
Öziniñ kāsibine aldanbaydı
[46a] Ħatın balası oıradı nān tabalmay

- 418 Moynına şıncır şaldım urıp urıp
Kāsibine ķılmaysıñ moynıñ burıp
Nāfaķa bop buzıķtan toķtaluvğa
Tilençek etkizemın alıp cüröp

- 419 Birev bos çıġaradı, birev beröp
Coldas bop biz de cürmiz buğan eröp
Ķolına şuraġannan tūsken pulın
Alamız ortak bolıp teñdey bölöp

- 420 Ħaķa dep Mäcnün ayttı oşı haylañ
Āzāt kıp bul ġariptiñ şavābın al
İlayıķ dīvānaġa cumıs eken
Aġıtıp şıncırıñdı moynıma şal

- 421 El kıdır şıncır şalıp alıp cüröp
Aytayın tilençilik üyge ķiröp
Maġan anşa pulıñnıñ keregı coķ
Öziñ şanap ala ber ciyıp teröp

- 422 Äy baba şizge ötiñiç aytamın zār
Köñilimde pīnhān tutķan maĥsūtım bar
Üy ķoyma Başranıñ bārıne ķir
[46b] İnşalla baĥıtım nurı dūċār bolar

- 423 Boşatıp ol ādamdı ķoya berdi

Çıncırlap Mäcnündi alıp cürdi
 Aqçasın tegis özi almaq bolıp
 Aralap Başradan üyge kirdi

424 Kiredi hayır şurap üyden üyge
 Lâyli için neçe türlü tüsti küyge
 Berer dep Hâk Tağālâ murâtımdı
 Çalmenen coldas bolıp cürdi birge

425 Birevden az aladı, birevden köp
 Birevden bos çığadı, birevden cep
 Maqsûtı gâşığına colıqpaq ta
 Cürgen çok dünyâ için mal cıyam dep

426 Çal cıyıp aladı eken tûsken pulın
 Bos koydı tîlenşin dep eki kolın
 Cılavdan bir uvahtta közin açıp
 Lâyliniñ maşsût etken kördi avılın

427 Mäcnünde turar hâl çok boyun tecep
 Çal cürer aqça tüser colın közlep
 Üy koymay çetten kîrip gâdetinçe

[47a] Lâyliniñ öz üyine keldi kîrip

428 Mäcnündi cetelep cür çıncır şalıp
 Lâyliniñ hasiret etti üyin tanıp
 Dalağa Lâyli üyinen çığa keldi
 Davsınan Mäcnünniñ habar alıp

429 Ornınan turıp keldi kâdam başıp
 Karadı mazlumına közin açıp
 Sifatı küyiniçpen gâfilanmas
 Hâli çok mavkın başar kuçaktasıp

430 K z  andı ıhıla  koyıp d d rına
 Ziy fat  urmet kıldı meym nına
   inen bul  azaldı af a kıldı
  anibet k r en    n dilbarına

L yl n n  azalı¹²¹

Ra ım etti carımız
 K pten k rmey  afasta
 K y ni  edi   lim z
 Rav an bolıp nur  a ıp
 R  atlandı c nımız
 Faslı ket p kıs k nn n 
 Ra ım bolıp Cabb rdan
 Cafıra lar cay alıp
 T rlendi   l   n m z

  ke  ıymas can an o 
 K ter ld  kay   dert
 Car   t st  c nıma
 Basıldı kay    as ret

[47b]

 a ı ım    n  an cutıp
 Uy ı kelmes k z me
  as ret tartıp ne   ra
  ula ım  anbay   z ne
 Kelmek t   l  y me
 Intız r ed m  z ne
 Ta attık c nım  ılayın
 Mehm nn n kelgen c z ne

***¹²²

 y Fuz l  dilnig r n 
 T st  c nd  alma  a

¹²¹ L yli'nin gazeli ba lı ı altında "c r" nazım  ekli devam eder. (21 dize)

¹²² Anlatıcının s z  devam eder. (5 dize)

Colına cāndı tārık etip
 Minnat işiñ bolmay ma
 Maḥsūtı dilbar öziñe

431 Mācnün buğan şaldı hoş nazāra
 Cüregi kuvanğannan fara fara
 İşinen sultānım dep āhı tırtıp
 Aytadı bılayça söz āşkere

432 Colı ulıķ qadiri artıķ fadiçāhım
 Söz bolıp tılge sıymas iştegı āhım
 Doslıķtı koyıp duşman bolıp ketip
 Caķpaytın sizge boldı ne künāhım

433 Kettiñ be caman qulıķ soñına erip
 Boldı ma çağımşıdan ösek berip
 Burıñgı ıñılasıñ neden qayttı
 Men qaldım qayğıñmenen bolıp serik

434 Bizlerge kimnen boldı oşı sebep
 Oyda coķ sizden alıs bolamın dep
 [48a] Denim şav, köñilim şav bolmağan soñ
 Suradım härkimlerden cārdem kömek

435 Basımnan ayrılmağı qayğı men ğam
 Maşakať neçe türli boldı hämdäm
 Ötkizdim calğız cürip caz ben kıstı
 Tabalmay raş coldas qayda barşam

436 Rāḥatpen oñırasıñ ğam cemeysın
 Ne kıldı ol beyşāra cür demeysın
 Oylamay menı ğāfil tek turasın
 Söytip ne köñilimdı keñ demeysın

- 437 Küyiniçsiz oırasın bul zor ğacap
Cānıma qayğı-ħasiret berdi ğazap
Künāhar çıncırlavlı kelip turmın
Öltirseñ razımın urıp şabap
- 438 Nedür dep köz tutamın ārman sizden
Rıza bop hükimññdi almak bizden
Aşıp kes ihtiyār erik öz basıñda
Qalmasın āşlan ğubār¹²³ köñilññizden
- 439 Hoş boylı¹²⁴ taza cüzdi ıntızārım
Uğçavşız heçbir cāñğa nur camālñ
[48b] Ğaqlım coq moynımnan çıncırlatıp
Men sizdiñ fārvānaday kiriftārñ
- 440 Baylavlı qayğımenen qol ayağım
Dīvāna esten ketip bolğan çağım
Çam bolıp neçe cānıp neçe şönip
Kem bolıp hār orında sındı şağım
- 441 Dünyāğa ne türlü cān kelip kettī
Çāt bolıp kāmīl turğan künder öttī
Öziññ nendey hālde eken degen
Bīr ğazal aħvālınan bayān ettī
***¹²⁵
Mahbübim seniñ colñda
Cafālar tüstī cānıma
Ğarzu¹²⁶ kılop vişālñ
Aldanbay cān malına

Eske tūsip āh tartıp

¹²³ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**ğabir**” olarak yanlış geçirilmiştir.

¹²⁴ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**boylap**” olarak yanlış geçirilmiştir.

¹²⁵ Mācnün’un halini beyan eden “cır” devam eder. (22 dize)

¹²⁶ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**arız**” olarak yanlış geçirilmiştir.

anlar tolup k zime
 Raım ılıp  r etken
 ula alıp  zime
 Musılman t g l k firler
 Aıladı f ri nıma

 şlan ayım kem tilmes
  tlanıp menen c n ketpes
 Uşıraş  h rk m c nıma
 K yini şıymay t nime

K firl k z lfi ne kelt rer
 Kemilik ber p  lt rer
 Avırlık t st  ayaa
 Rahne¹²⁷ alıp  m nıma

 y Fuz l  ayı k n
  vre ılıp  r etti

[49a] Aytalı keldim arızımdı
 M lik iyesi sult nıma

442 M cn n osılaya ıldı fary t
 Şonımenen aşıklıtan suradı dat
 ıncırın moynındaı¹²⁸ dal dal ılıp
 M cn n boldı az r ayıdan  t

443 an bolıp ek  k z  casa tolan
  damday  r  ylaydı aşta bolan
  line b rev k l p, b rev cılap
  damdar tam   ıp k p ciyılan

444 C neld  oıra almay bul aradan

¹²⁷ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu s zc k “**raşin**” olarak yanlış geirilmiştir.

¹²⁸ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu s zc k “**şıncırınan moynın aldı**” olarak yanlış geirilmiştir.

Köp küldi ƙazā¹²⁹ ƙılıp bozbaladan
 Ādamnıñ araşınan ƙıƙıp barıp
 Tağı da meken tuttı aydaladan

445 El taştap ƙıƙıp barıp cattı tüzde
 Dünyānıñ ƙızıƙınan ümîť üzdî
 Lâylinî bir sebeppen köreyin dep
 Baylaydı oramalmen ekî közdî

446 Körmeytîn ekî közim men bir zağıp
 Bîrevge cetelettî ƙolına alıp
 Üy kezîp hayır şurap avıl ƙoymay
 [49b] Ğarız ayttı kedeymîn dep bînavālîƙ

447 Bulardıñ şurap cürgen hayır bar
 Keñ dünyā ƙayƙılığa körîner tar
 Oydağı maşsūtına cetpek üçin
 Turalap Lâyli üyîne etti güzâr

448 Ol üyge tîlençîler boldı mağlum
 Çıƙarar munan maşsūt bar ārmanın
 Hu dos¹³⁰ dep Mäcnün tıstan dıbıs etti
 Lâylinîñ körmek üşin nur camālın

449 Davsınıñ üyde otırıp bildî hālîn
 Şaƙınƙan caƙın taptı ƙaşık carın
 Betîne ferde şalmay ƙarşı ƙıƙıp
 Körsettî nur şıfatlı haƙ dîdārın

450 Sır ayttı pinhân etîp âftābın
 Mäcnün ğarız ayttı bul hîťābın

¹²⁹ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**mazaƙ**” olarak yanlış geçirilmiştir.

¹³⁰ Hudûs; Hû dos!

Kedeylik şokır bolıp tilep cürgen
Bıldirdi sen ediñ dep öz murātın

451 Aldıña kelip turmın közim baylap
İzledim dārgahıña ya Hudāylap
Bolıpsıñ öziñ rāzı duşmanıña
[50a] Cürsem de men kayteyin dostıx oylap

452 Ümîtpen huzırına keldim, äy hor
Tavsıldı sizge bola közdegı nur
Kayğıñmen çöldi ihtiyār kılıp cürmın
Colıqtım camālına Haqqa çükir

453 Köre almay muçtaq edim cüzñizge
Esitpey ıntızārın sözñizge
Nazar şal kedeyiñe fadiçāhım
Mağlüm içki şırım öziñizge

454 Cān üyine bayladım ğamnıñ torın
İpekten tumar şol kez dert toqırın
Köz casın eñiretip şarf ettiñ mağan
Bir estip tura almadım çıkқан gülın

455 Ziyārat kıl öz meyliñe cüzñdi¹³¹ açıp
Faydalan¹³² külip turıp¹³³ bolıp nāşip
Tura almay oşılay dep zār zār¹³⁴ cılap
Cöneldi biyābānga qadam başıp

456 Almaşıp eriksizben öter dāvren
Tirilter rahım ayıp cānsızğa cān¹³⁵

¹³¹ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**ķabağñdı**” olarak geçirilmiştir.

¹³² Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**Haridarım**” olarak geçirilmiştir.

¹³³ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**turğan**” olarak geçirilmiştir.

¹³⁴ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**par par**” olarak geçirilmiştir.

Dünyānıñ şifañın qarap turşañ
[50b] Az çatlık nihāyatsız kayğı men ğam¹³⁶

457 Dünyānıñ içinde çok¹³⁷ ihtiyārı
Aynalıp diyirmendey etpes qararı
Köp dünyā üşin maçaқта
BİR süyuvge nāsip eter altın men zārı¹³⁸

458 Tağdırdı cazuvlıdür āmır mansup
Cetpekke¹³⁹ talap eter bolıp maṭlup
Kayğıma beker canıp otırğanı
Murātın oyındağı estilgen¹⁴⁰ hup

459 Aytayın İbn Salām sizge ḥālın
Kalayça bilmek üçin otırğanın
Läylini nekāḥ etip almak üçin
Beredi uvağda kılıp koyğan malın

460 Cabdıқтаp¹⁴¹ mın at berdī erekçe ton
Mısır ḥoca cıydırdı hām Iraqtan
Mın küñ kul kiyindirip alıp keldi
Kiyimi közdī uyaltar kızıl altın

461 Nār berdī mın urğaş nabaṭ cüklī¹⁴²
Bupbuyra bārī birdey kızıl tükli
Mın tabaḥ¹⁴³ ğanbar hutı cüz cüz altın
[51a] Äkelip Läyli üşin bārın tökti

¹³⁵ Kiril alfabesine aktarılan metinde “**Қайғы зар айтıp cansız beynesine**” olarak geçirilmiştir.

¹³⁶ Kiril alfabesine aktarılan metinde “**Arbaşa ıldı caḡқа tayǵanağan**” olarak yanlış geçirilmiştir.

¹³⁷ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**ucmaq**” olarak geçirilmiştir.

¹³⁸ Kiril alfabesine aktarılan metinde “**Bir süygen nasip eter, halalıma zar**” olarak geçirilmiştir.

¹³⁹ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**Қияметке**” olarak geçirilmiştir.

¹⁴⁰ Kiril alfabesine aktarılan metinde “**Mura dep oyındağı etilmes kup**” olarak geçirilmiştir.

¹⁴¹ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**calbaқтаp**” olarak geçirilmiştir.

¹⁴² Kiril alfabesine aktarılan metinde “**Nar berdi muğcizadayın hayat coldı**” olarak geçirilmiştir.

¹⁴³ Kiril alfabesine aktarılan metinde “**Maқтап**” olarak geçirilmiştir.

462 Küyev bop ayıppul bürge keldi
 Lâyliġe bul mazmunnan ħabar berdî
 Cayķalġan cafraġı¹⁴⁴ aşmanında
 Tögiler cerge küy hizān endî

463 Bolmadı köñildeġi is ümît etken
 Bir cumıs uçırattı ķiyır çetten¹⁴⁵
 Nur izlep iġtiyārsız otķa canıp¹⁴⁶
 Köp izlep cābir kördi kehānetten¹⁴⁷

464 Tolırdı ķayġımenen āhı zārın
 Küyiniç¹⁴⁸ ķoldan aldı iġtiyārın
 Darġay neçe türlü çaçın tarap
 Oylandı ketirmekke nur camālın¹⁴⁹

465 Caķadı Lâyli cerden kötermey baş
 Sürmesin ketiredi ķuyılġan caş
 İşteġi ot ħāsır¹⁵⁰ bolıp cana berdî
 Ādamzat oġan çıdap tap ete almaş

466 Avzınan çıġar edi ot pen calın
 Lâyliniñ körşe birev āh urġanın
 Aynaġa tütün bolıp capsa soġan¹⁵¹

[51b] Bu ħafa ketirmes pe ādam şānın

467 Körmeydi köñil közi zārı carıķ
 Ay cüzin ķaptaġanday bult alıp

¹⁴⁴ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**cazdaġı**” olarak geçirilmiştir.

¹⁴⁵ Kiril alfabesine aktarılan metinde “**Bir cumbak uşırattı ķayırşını**” olarak geçirilmiştir.

¹⁴⁶ Kiril alfabesine aktarılan metinde “**Nalasız dep iġtiyarsız otı canıp**” olarak geçirilmiştir.

¹⁴⁷ Kiril alfabesine aktarılan metinde “**Köp işinde cābir kördi ķayġılanıp**” olarak geçirilmiştir.

¹⁴⁸ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**küşpenen**” olarak yanlış geçirilmiştir.

¹⁴⁹ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**camalı**” olarak geçirilmiştir.

¹⁵⁰ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**saġur**” olarak geçirilmiştir.

¹⁵¹ Kiril alfabesine aktarılan metinde “**Aynala tütün bolıp canıp soġan**” olarak geçirilmiştir.

Şahtanıp halıktıñ aytқан öşeginen
Özine coldas etti färişānlıq

468 Hudāya cañılıs pa bul murātım
Mağlūm bīr öziñe aqıqatım
Rasüvā tañla Haqqā bolamın ba
Qalıbım özgerilip aşıł zātım

469 Härkimge cafā bergen dünyā fāni
Tağdırıma özgerilmes cazılğanı
Ciyılğan ıar orında colıgarmız
Dünyānıñ bız bes kündik mehmānı

470 Kār kıłmas duşman Täñiri bolsa fanā
Colbaşçı izgilikke Haq Tağālā
Cān üçin cānān tilep kudiretiñnen
Äylaşañ öziñ āsān Bir u Bāra

471 Ävelden dostıq berdiñ eki arağa
Könbestik ihtiyār coq macerağa
Mağlūm zağıfiñniñ sizge hālī
[52a] Duşmannıñ āfātınan şahta sāna

472 Äzelden uvağda çart boldı maħkum
Basımnan ayrılmağı kayğı men ğam
Halıktıñ tazaşına dūşār kılmay
Ne bolar men ğarıpke etsen kerem

473 Hudāya öziñ Qadīr, öziñ Ğalım
Qasıñda casırın coq barça mağlum
Öziñniñ hükimiñe layıq pa?
Cetkizseñ köpesterge zağıf malım

474 Duşmānga tiyesili me dostıñ malı

Birev körkem birevdiñ coĭ ādam şanı
Buyırsın caĭsı caman öz ħālası

475 Bay ettiñ İbn Salām dūnyā berip
Mācnün cür ħus-ħayvānnıñ şoñına erip
Mehnaıı bir minut esten çıĭpay
Küyiniĭpen özgerilgen atın körıp

476 Tiliinnen çıĭarmadı bul ħaıa dep
Tüsedı basĭa cafā osınĭa köp
Āzāt kıl ata-ananıñ tutkınnınan
Oylaymın ekevden birev ceñil ĭoy dep

[52b]

477 Lāyliñiñ şonda osılay Ĥaĭĭa zārı
Ĥafalıĭ köñilindeĭi ħärne barı
Öziñiñ tahamili¹⁵² işke sıymay
Başadı āfşāna kıp bul ĭazaldı

***153

On segiz miñ ĭalamdı
Ĥudiretiñmen bar ettiñ
Birevge tola muñ berip
Birevdi fulĭa zār ettiñ
Birevdi ĭayĭı ĭamsız kıp
Birevdiñ küñin ĭar ettiñ
Birevler ĭayş ü ĭişratta
Birevler ĭayĭı külfätte
Birevdi şonĭa zor ettiñ
Bilmeymın nedür fazılıñ
Meni kâniziñ ĭor ettiñ
Oyıma ĭarşı türligim
ĭumırırmda köñil açılmay
Ćāraşız şabır etemın

¹⁵² Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**ĭayĭı-ĭamı**” olarak yanlış geçirilmiştir.

¹⁵³ Lāyli’nin Tanrı’ya seslenmesi “cır” nazım şekliyle devam eder. (50 dize)

İştegı alav basılmay
 Mehnat zayığ bos ketti
 Maħsūtıma qosılmay
 Şabırım fayda bermedi
 İzinde cürıp bas urmay
 Kayğımen bādan carakat
 Çātlıqtıñ kıltı açılmay
 Vağdağa ofa etpedim
 Bır qalıptan ketpedim
 Amānatın Allanıñ
 Otırıp üyde tapsırmay
 Cāndırıp qoydıñ cafāmen
 İşke sıymas hafamen
 Adastırıp zār ettiñ

Havā Ana Ādam aṭamen
 Köp zārıgıp qosılıp
 Qalmas ğumırın ötkızdı
 Rāḥatlanıp şafāmen
 [53a] Aḥırın şonday etkeysıñ
 Raḥım äylap ofamen

Āmırın tutpay Allanıñ
 Zārıqtı bular qosılmay
 Tasifa şolar ketpegen
 Böget tavıp tosılmay
 Turarlıq ḥālīm qalmadı
 Aḥırın oylap çoçınbay
 Uyattı kıldıñ maḥşarda
 Qol ayagım küvä bop
 Dünyadağı işi casırmay
 Tıleme Ḥaqtan qazına
 Pinhān sır ḥalıqqa çaçılmay

Hakka kullık etiñiz
 Çın uvağdağa cetiñiz
 Ğakılıñ bolsa fazılı
 Körinedi ofaşız
 Dünyāniñ cayı osınday

Läyliniñ aytkanı

- 478 Lăyliñiñ ħālın kördi otırğan köp
 Oylaydı başqa navqas bolmasın dep
 Söylesip birev olay birev bılay
 Dep ayttı aṭa ananıñ kayğısı dep
- 479 Şırāğım Ḥaḳtıñ isı bızge mîrās
 Ḥayırlı is bolmağın Ḥaḳtan şuraş
 Ḳolında aṭa ananıñ öskenmenen
 Caṭ curtıḳ äyel bala degen ras
- 480 Ḳolınan aṭa-ananıñ ayrılarsın
 Ḳaravmen eki köziñ taldırarsın
 Tîkensiz gül, savāpsız dūr bolmaydı
- [53b] Çam çıraḳ neçe türli cāndırarsın
- 481 Süyikli kız bolmaydı otırğanmen
 Közge cas ketpey ḳalmas toltırğanmen
 Barar cer ḳalğan cerden bolmas tömen
 Küyiniçli zār etip āh urğanmen
- 482 Lăzim aṭa anañdı umıtpağın
 Toḳtatıp köñiliñdi şuvıtpağın
 Aytpaydı küyiniçin ol emçi dep
 Çeçer dep caratḳan Ḥaḳ istiñ ağın
- 483 Aytuvğa layıḳ körmes munı öziñe
 Ḥalıḳtıñ uçraymın dep cel şöziñe

Talaptan uyaŧ artıŧ kız balaĝa
Gül berer suluv sifaŧ mînezîne

484 Kiyîn dep kızlar ötiñiç kılıp turdı
Çārasız İs bolĝanın anıŧ bildi
Kızlardıñ aytĝan sözün qaytara almay
Çıktı da oñaça üyge kiyim kiydi

485 Harîrdan neçe türlü kiydi kiyim
Köz körĝen baha cetken emes buyım
Hudāya ne kılsañ da kudiretiñ mol
[54a] Bul emes öziñe ayān rızalıĝım

486 Boy tüzep tüke turdı qādam basıp
Basına täcin kiydi cıĝa çanşıp
Heç kimge sır bildirmey zînatlandı
Tüşedi küyiniçi hālden aşıp

487 Küyiniçke şabır etken kāmîl inşaf
Toktaydı şabırlıqqa dāvlet pen baŧ
Ravçan neçe kızlar boldı tayyar¹⁵⁴
Toy, məcîlis, oyun külkî tüzilgen çak

488 Tüzedi öz hālince kızlar türin
Culdızday şaf bayladı birin birin
Candırıp bir bir çamdı qolına aldı
Məcîlistiñ keltirmekke körkem nurın

489 Bes cüz kız gül uşadı qoldarına
Gül şuvın tökti barar coldarına
Tutadı cüz kızlar ĝanbar hutı
Hoş iyis cürĝen ceri bolmaĝına

¹⁵⁴ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**dayın**” olarak yanlış geçirilmiştir.

490 Ƙolına cüz ƙız turdı dombıra alıp
 Ƙosılıp öleñ aytıp ävez şalıp
 Retpen osılayça tüzeydi anıƙ
 [54b] İşkılık cetkilikti tamam berip

491 Tuttırdı cüz kânizge yüz tabaƙ zer
 Basınan çaçuv çaçıp etti nisar
 İşinde ravān Baħıt Lâyli otırdı
 İhlāспен heç birine ƙılmay nazār

[55a]

492 Maħsūtpen bızdıñ curtƙa şafar ettiñ
 Bılmeysñ farƙın ayırıp bul rettiñ
 Ādamğa maħsūt ħāsıl etpe kesir
 Bul türlü ħikmatı bar Ĥudirettiñ

493 Feri ƙor ƙılıç ƙolda bolıp ħazır
 Maħsūtı osı kütken birtalay cıl
 Colıksaƙ ekevmizdi coƙ ƙıladı
 Cānnan tätti nārşe coƙ endi öziñ bil

494 Kerekti şavıƙ şafā bāri cānga
 Ƙalmayıƙ şabır etpey bul ziyaŋga
 Şabırmen ötkereyik ħār uvaħıttı
 Ne türlü Tāñiri çifā berer tañla

495 İnşālla cetsek kerek murātıma
 Kemçilik nuħşan etpey uyatıma
 Duşmannıñ tağınasınan şaƙlanalık
 Layıksız ösek buħtān öz zātına

496 Bılayça pīnhān aytƙan sözge nandı
 Ĥabarın calğan aytƙan raş sandı
 Toƙtalıp caƙındıƙtan tekke turdı

Qorqınıştan qutqarmakğa cıbın cāndı
[55b]

497 Taştadı cān anasın tätti cānı
Ğaşıqtan köñili toqtap qayttı şanı
Naıl bar halıq işinde tilge māşhūr
Şavdānıñ faydasınan zor žiyānı

498 Ğaşıqtıñ neçe türli cafası bar
Bälege dünyā quvğan bolar dūcār
Ğaşıklıq bir kimseden bolsa maqlum
İhlāsın sinap köñili beredi car

499 Cafāğa carlı körşe etken şabırın
Özi üçin anıq bilse körgen cābirin
Kemçilik ihlāsınan taba almasa
Layık hizmetine bar acarın¹⁵⁵

500 Carınıñ ihlāsınan tapsa kemdik
Caķındıq dostıķpenen etpes eldik
Burıngı ihlāsınan uştar şalkın
Bolğanday işke nuķşan köñilde cik

501 Quvanıçtan İbn Salām qaldı toqtap
Qur āzil söz aytadı çıķılıķtap
Bir caţpay meyil kılmay bağıp turdı
Bağuvşı berdi Täñiri layıķtap

[56a]

502 Bul dertke çifā şurap cürer dāyım
Qol baylap hizmetinde boldı qayım
Cān tappay buğan davā kelistirer
Sel boldı ğaķıl hoşı turğan şayın

503 Bulardın hāl cayı boldı osınday

¹⁵⁵ Kiril alfabesine aktarılan metinde “**bāri cetip**” olarak geçirilmiştir.

Bolmadı maḥşūt alıp köñilī cay
 Ƙabarsız calğız cürgen Mäcnüñge
 Cetkerdī hārķimnen ḥabar Ƙadīr Ḥudāy

504 Mäcnüñge munan ḥabar ķim beredi
 Ḥikāyāt kūn kūn şayın türlenedi
 Aķıldı ḥalıķķa mächür ķörķem şifat
 Bīr cīgīt Zāit atlı cürgen edi

506 Basınan bul Zāittīñ ğaşıķ keçken
 Ğaşığı Zāit āli de ķalmaydı esten
 Lāylīnī İbn Salām algannan şoñ
 Ol Zāit ḥabar berdī gül keñesten

507 Ğaşıķtıñ bu da tartķan ķöp cafāsın
 Nur etken zeynet üşin ğaziz basın
 Özindey zār zār bolğan Mäcnünnen
 Aşlan ayırmavçı edi ıḥılasın

[56b]

508 Oylandı Mäcnüñge barayın dep
 Ḥabardı ķulağına şalayın dep
 Bosķa cafā tartpa dep toķtav etiḗ
 Tīl alsa şavābına ķalayın dep

509 İzleniḗ Mäcnüñge Zāit bardı
 Mekenī öziñe anıķ tavıp aldı
 Zāittīñ cafā tartķan türin ķöriḗ
 Mäcnün şol arada añ-ťañ ķaldı

510 Zerredey ķan ķalmağan ķörķem betten
 Ƙısılgan ādam türī cafā çekken
 Zāittan Mäcnün şonda şöz şuraydı
 Ğazizim cüzīñ şoldı ne retten

- 511 Burıngı kayda kettı nurlı acarın
 Bulayça boldı ğamkîn neden hâlîn
 Köñilîn uvayımda köziñ casta
 Bayân kıl ras dostım bar habarın
- 512 Qasında Mäcnünniñ cılap turdı
 Aytpaqqa dayarlandı bilgen şırdı
 Bu coldan kaytıp sende ihtiyâr kıl
 Küyiniç aynaldırdı siz fakırdı
- [57a]
- 513 Ğaşığın İbn Salāmğa kettı tiyip
 Sen cürsiñ zâr-giriyân sırttan kütip
 Lâyliden köñil üzip täsıl kıl
 Bahıttın hatını üçin turmay küyip
- 514 Zayığ bop osınça eñbek bosqa kettı
 Küyiniç râhattı alıp kettı
 Zâittin bul sözinen habar bilip
 Ävez âh tartқан kökke cettı
- 515 Lâyliniñ Mäcnün ğarîp kiriftarı
 Cılağan kökke cettı âhı-zârı
 Quş-hayvân, cılan-çayan, qurt-qumırsқа
 Cıladı tağat etpey barçaları
- 516 Tamçılap cas ağadı közlerinen
 Açuvmen acar kettı cüzlerinen
 Lâylige qalam alıp hat cazadı
 Qaldırmay köñildegi sözlerinen
- 517 Hudāya öziñ Qıdır, öziñ Kârîm
 Ekinçi intiha coğ boldım kadîm
 Sifatın dara etken hakîmiñmîn
 Ğalamnıñ târbiye ettiñ coğtan barın

[57b]

518 Carattıñ kündi ravçan tünnen äveli
Ay men culdız berdiñ tünge şävle

519 Här uvañıt cärdem tilep kılamın zār
Dertim köp işke sıymas mehnatım bar
Läylige bul maźmunça nāma cazdı
Ne ħāldi cābir cafā kılıp izhār

520 Cān bar ma sendey bolğan ofaşı coķ
Biz deyin ġaribiñe ħafaşı köp
Sendirip uvağdañda cür ekensin
Bizdi aldap Bañıtķa car bolayın dep

521 Oylanıp mağan şabır ete almadıñ
Ĥālīme zār-giriyan köz şalmadıñ
Cāñga coldas, dertiñe davā taptıñ
Söziñe burıñı aytķan cete almadıñ

522 Ävelde uvağdanı bizge berdiñ
Kim cihāt kılsa şonıñ şonına erdiñ
Köz şalğan kızarganğa ädepsizdik
Mağsuğı bulay emes ötkenderdiñ

523 Devçi edim birin casırın etti gavhar
Bilmedim қalay seniñ talabıñ bar

[58a] Ėaķılıñ kemdiginen bizdi umıtıp
Sebep ne baska birev ustadıñ car

524 Mende dert köpliğine künde ħālīm
Ĥarīdār boldı bir sen üçin ħanmānım
Bizden ħabar bilmey-aķ car tavıpsıñ
Ruħsat dep bosattıñ ba eskı carıñ

- 525 ayğıñ mende Bahtpen köñiliñ hoş
 Uvağdañnıñ bızge bergen barçası boş
 Söziñde bızdı ras car deseñ dağı
 Baht İbn Salāmğa bolıpsıñ dos
- 526 Dünyāda bizde aldı camanañıñ
 Ayırğan ādam biler řözdıñ zātın
 Ras dep tekrar ılıp bilmek kerek
 Nāfil ğıp alıqtıñ aytқан hikāyātın
- 527 Tikenmen gül turadı açılğança
 Tikenı boş alar gülden başkalansa
 Uşsaydı beyne şoğan aħvālım
 Āvelden bolsa osılay aram ança
- 528 Āvelden cazşa osılay tilevlesim
 Cürelık cafā egip başta ayğım
 [58b] Car-cora, aťa-anadan ketsem dağı
 Siz ettiñ öz boyıña layıgın
- 529 Köpten ayğı cep cürgen dilnigārım
 aharı köp, ofası coķ nigārım
 Ğaķıl hoş, közimnen nur, belden uvat
 Bır sen üşin coķ ıldım řonıñ bārın
- 530 Dertimniñ ıfāřısıñ basımdağı
 Cān küyer camālıña asımdağı
 Nazınan mihr camāl ...¹⁵⁶ ruım
 Mınezıñ esten ıkpaş casımdağı
- 531 Bizbenen bır turmaķķa oyladıñ ar
 Dep bildiñ alay meniñ layığım bar

¹⁵⁶ Yazmada dize yolunda geçen sözcük silinmiş vaziyettedir.

Üstinde zağif ıhılaş turğanıñda
Bahtıñ İbn Salām boldı dūçār

532 Hār cerden sizge ğaşıq tabılar köp
BİR meniñ sen sıkıldı mağşuğım coķ
Men ofa kılsam dağı sizden cafa
Oylaysın kimniñ isin zor haťa dep

533 alıp tur aysımızda bul camanať
Bolmağan alıķ işinde bul bir ğadet
[59a] Caman dep eskı cardan cüz aytarıp
Caķsı dep caña cardı ayladıñ at

534 Sizge köp men sıkıldı sırttan ğaşıq
Aķılım beker deme alsa adasıp
Mağşuğım az uvaħıtta olğa tiseñ
Rāħatpen turşam devşı em köñil basıp

535 Tiypiñ İbn Salām anıķ bildim
Hudāya bul neķik dep ğacap kıldım
Lāyli sen cānım tānım āli de meniñ
Senimen edi meniñ tirikligim

536 BİR minut köñilimde coķ bolmaysıñ
Bizdi oylap talabıñnan toķtalmaysıñ
Ĝaşıqlık aradağı ğalamğa faş
Ne türlü ğayālñ bar, ne oylaysıñ

537 Baħıtpen köñilñ hoşniyet birge otırıp
Uvayımsız rāħatta kızık körıp
Ras dep uvağdañdı bile almadım
Bolıpsıñ kimge coldas, kimge şerik

538 Mācnünnen etken be eken çin cudalık

- Bahıtpen alaya etken aınalık
 [59b] Bulaya masut taptım degen bolsa
 Bos eken sizde bolan adamılık
- 539 Biledi bul sebepti curttı bari
 Siz edin koinil kozim ihtiyari
 Nee cıl cafa ekken Macnunnin
 Demediniz ariz bolar ahı zarı
- 540 Koinilmen Macnun barıp ayta almadin
 Bahıtka koinilin ketip ayta almadin
 Maan abar bermegenin durıs edi
 Enbegi bos alar dep asik cardin
- 541 Oylaan aygımenen artaydı dep
 Cafamen akıl-hosı cartaydı dep
 Cürgenmen sizden lazzat almak bolıp
 Uvada bar ekini söz aytpaydı dep
- 542 Hükim Alla koinilin bolmaydı ar
 Turarlık uvadamda uvatım bar
 Sen üin aıflanıp cürgen meni
 Bolmay ma abar berip aytsa hoşal
- 543 Ruhsat uraan bolmay ma, ey cüzi gül
 Casırıp bul ırındı etti afil
- [60a] Canan emes canımının dumanısın
 Biz arip natavanga marabat ıl
- 544 Sözidı avelgi aytan ketpe umıtıp
 Basa oylap, basa minez figil tutıp
 Bahıttı at etkende bizdi de oyla
 almayın asiretpen aygi cutıp

545 Ekinçi nazārıñ şal oşı sözge
 Bilemñ bul ğayıp dep körer közge
 Cafāmen zār-giriyan bizdi umıtıp
 Kirgeniñ caraşa ma, hār mīnezge

Mācnünniñ ğazalı¹⁵⁷

Cānım şüygen cānānım
 Cafā tartқан bul tānım
 Caraşa ma sizlerge
 Başkamen şuhbat kurganıñ
 Bizdi qoyıp cafāğa
 Caqsı dep onı sıyladıñ
 Castağı etken uvağdañdı
 Caray ma oyran kılğanıñ
 Uvağdası ekī ādamnıñ
 Žağif deydi ğalımlar
 Kökireğindegi imānıñ
 Tura tura köz şalıp
 Başkadan habar alğanıñ
 Lāzzatın bilip izğilik
 Çarābına қағанıñ
 Bara bara uvağdañdı
 Berdim dep bizdi aldadıñ
 Köñildi bizden şuvıtıp
 Başqağa köziñ şalğanıñ
 [60b] Rāhı bizdiñ tarik etip
 Žālımlıq mağan sıyladıñ
 Qay kūnāhım sebep bop
 Bilmedim mehrim lağılım
 Qayğı hasiret köp körgen
 Calğız Lāyli dep cürgen

¹⁵⁷ Mācnün'ün gazeli "cır" nazım şekliyle devam etmektedir. (56 dize)

Sizdikî ğadet şol ma edi
 Bizdi umıtıp, äy zälım
 Başka car tavıp alġanıñ

Aynalma çarık sıkıldı
 Äyelden maĥsüt almadım
 Çätlikta bolġan ekensin
 Râhatın kördim dep
 Osı dünyâ calġanıñ
 Öz boyıña layık
 Caqsı atıñnıñ özine
 Camanañ tavıp şalġanıñ
 Bizdi umıtıp ketseñ de
 Maĥsüt tavıp cetseñ de
 Özgermek maġan ĥaramdı
 İşimde keter äl mänim
 Käne ĥälim biziñmen
 Ahdî faymân kılġanıñ

Žaġif köñil şabır kıl
 Lâyli dep giriyân bolmasın
 Bavır etim ħan bolma
 Teñin taptı coldasıñ
 Ġaziz közim cılama
 Ofaşız carıñ bolġan şoñ
 Ġaşık otı şabır kıl
 Ķaçan ħolım ceter dep
 MeĥnatĶa koydıñ, äy başım
 Lâyli cafâ etken şoñ
 Bizdi umıtıp ketken şoñ
 Başkadan cârdem şurama
 Oyıñdaġı murâtı
 Mülîk iyesi ĤaĶ Subĥân

- 546 Kağazın osılayça tamam etti
 [61a] Zāitke mağşuğıma tapsır depti
 Beşattap koynına şalıp berdi
 Haylamen buğan şarf et akıl epti
- 547 Solay dep Mäcnün sözün tamam kıldı
 Ol Zāit haṭ mażmunın anık bildi
 Afarıp cıldamıraḫ tapsırmaḫ bop
 Lāyliniñ şaharın izlep colğa kirdi

- 548 Sol uvaḫıt şaharına keldi caḫın
 Moynına mündet kördi tapsırmaḡın
 Oy oylap bir bahāna haylamenen
 Uḫsaṭtı dārvîşke şalaḫatın
- 549 Şıyınıp dārvîş keldi Hudāyına
 Uşırar nendey fiğıl talayına
 Qolda asā, basta sälle, şānde kiyip
 Baḫıttıñ cetip keldi şarāyına
- 560 Keledı Allā-hū dep dīvāna mas
 Közinen ravān bolıp aḡadı cas
 Qasına İbn Salām çaḫırtıp ap
 Dert cayın dīvānaḡa āyladı faş
- 561 Lāyliniñ buğan ayttı barça ḫālın
 [61b] Boyında qorqınıçlı sırḫav barın
 Cetpedim talap etken maḫsūtıma
 Colına şarf etsem de hār ne barın
- 562 Bul derttiñ sende bar ma heç davāşı
 Ḥor boldı qayḡımenen ḡaziz bası
 Cazuvlı öz boyıma şaḫṭap cürgen
 Bar depti mende derttiñ bir duḡaşı

563 Duġanıñ dârvîşten bildi cayın
 Baĥıttı ävre kıldı bir Hudâyım
 Lâyliğe öz kolınan çifâ etsin dep
 Tüzetti oñaçalap keñ şarâyın

564 Lâyliniñ bölmesine Zâit keldi
 Murâtın oyındağı Tâñiri berdi
 Koynınan haţ çıġarıp taġzım etti
 Kolına maġşuġınıñ alıp berdi

565 Kayġımen haţtı Lâyli kolına aldı
 Hufiya cazuvına nazar şaldı
 Haylamen Zâit eken kelip cürġen
 Mäcnünnen alıp kelgen bul habardı

566 Karadı kaġazına nazar şalıp
 [62a] Taġzımdap cüzin şürtti kolına alıp
 Közinen cas ornına kanlar aqtı
 Küyiniçpen kala cazdı esten tanıp

567 Mäcnünniñ köröp bolıp cazġan haţın
 Şarf etti mażmunına ihtibārın
 İşarat mehtāp sözün fahım äylap
 Bir cavāp ret kördi kaytarmaġın

Lâyliniñ cavābı

568 Bismillā, cād etemün Haqtıñ atın
 Ğalamniñ tüzgıl etken coġ sıfatın
 Birevge kayġı-ħasiret coldas kılıp
 Birevdiñ ayırmadıñ raġatın

569 Hār türlü ƙalıp bergen bul zāmānda
 Ğaƙılsız birev aĥımaƙ, birev dānā

Birev bay, birev fādiça, birev kedey
 Ādamzat tegīs emes oyla şāna

570 Birevge kuvat berdī curtan aşkan
 Birevge gılım berdī ğaķıl-dastān
 Ğaşıķlık, uyat, ādep teñ caratıp
 Ciberdīñ dünyāğa qaldırmastan

571 Biri biz osılardıñ dūniyedegī
 [62b] Ğaşıķtan āser bilmes curtıñ köbi
 Ğaşıķlık ādeppen birdey bolsa
 Ādepsiz ğaşıķtı ustap kelmeydi ebī
 Cetkizer tārbiye etken Qadīr Māvlām
 İlhlāsıñ Hāķķa mağlum¹⁵⁸ bolıp tegi

572 Ādep dep nārşe almadın murātımnan
 Cazuvlı ħabar aldım bul ħatıñnan
 Qalay dep sökkeniñe rızamın
 Özimniñ basımdağı uyaıtımnan

573 Uyaıtı çermende bop turmın şizge
 Kūnāhkār körinemīn kōñiliñizge
 Bar bolsa ħaķalıģım ğafuv āyla
 Raķım et, qahhār, ğazāp kılma bizge

574 Birevdiñ gavharımın qolındağı
 Tabıldı pul beretīn ħarīdārı
 Kim kelip baha berip şatıp aldı
 Bazārdıñ mende bar ma iķtiyārı

575 Āslan sizden başqa bolmas carım
 Özimde bolsa meniñ iķtiyārım

¹⁵⁸ Bu sözcük Kiril alfabesine aktarılan metine “mālim” olarak geçirilmiştir.

- Söytip ıhlasıñdı alıs bulma
 [63a] Ceterlik bul ğazāpka kīrīftārın
- 576 Şav bolmay qahhārıñnıñ kettī şanı
 Zayığ bop ısıraf boldı bergen pulı
 Ete almay maḥsūt ḥāşıl İbn Salām
 Tartadı mehnattı kündiz-tünı
- 577 Ne fayda qur közinen qarağanmen
 Tutınbas öz mülkine sanağanmen
 Cān tāttı ğaşıklıqtıñ lāzzatınan
 Qol qoymas köñil şüyip qalağanmen
- 578 Oyıma āġar qayġıñ kelse seniñ
 Tiylımay közimnen cas aġar meniñ
 Carıma дәlel sebep bolmaġı üçin
 Farqadın yād etemın aṭa-anamnıñ
- 579 Aytamın şaġınar dep carı coldas
 Raḥmet härbir iske tözbey bolmas
 Aḥırında ḥalıqqa ġayıp¹⁵⁹ körinedi
 Sırlarıñ zāhır bolsa ġalamğa faş
- 580 Şaġınsañ körmek üşin didārımdı
 Oylaşañ ne ḥālde dep dilbarımdı
 Keçe men ġusıl bādan etemın dep
 [63b] Bahāna heçkim bilmes qılğanımdı
- 581 Oñaça baskalardan bolsam calġız
 Boladı qarañġı tün maġan kündiz
 Tüsedı ay sıkıldı carıq nurıñ
 Ğaşıklıq özgergen cok ayılğan söz

¹⁵⁹ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**aytıp**” olarak geçirilmiştir.

582 Mağşuğım qalayınça boladı kez
 Çıkpaydı sizden bölek tilden lebüz
 Qol ayak, tıl men qulaq sizge muçtaq
 Sizdi oylap qarar etpes köñilimiz

583 Qayğısız colıgam dep ümitim çok
 Oylaymın cafâmenen ölermin dep
 Kiyim kefen, üy lahıt men garıpkе
 Senimdi erge tiyip ketti göy dep

584 Bulbulmın baştan keçken qayğı men zâr
 Birevdiñ hafasında men kiriftâr
 Qayğımen uşatılğan qanat quyırık
 Kuvať çok fârvâz etip şayrân kılar

585 Hayvânmen coldas bolıp ötkizdiñ kün
 Lağuv dep bul sözimdi biliñiz çın
 Quş-hayvân tabiğ bolıp turar emes
 [64a] Barçası hızmet etip sizdiñ üçin

586 Şol hayvân hızmetin mağan da etti
 Moynına arkaladı köp mindetti
 Baktırıp ekevmizdi eki cerge
 Bulayça Haq Tağālâ tärbiye etti

587 Bul künde sizdikimen birdey hâlîm
 Haq biler munan şöñgi ne kılarım
 Şabır kıl az uvañıt mağzur tutıp
 Rûhı cännan tätti gâşık carım

588 Haşıma meniñ cazğan nazar şalsañ
 Nendeyin hâlde cür dep hafalansañ
 Oqışı bul gâzaldı ıhlasıñmen

Hâlimnen köñiliñ toqtar habarlansañ

Läyliñ ekinçi gazalı¹⁶⁰

Ġazizim seniñ colıñda
 İhtiyâr bolmay qolımda
 Raşuvâ boldı hâlîmiz
 Zahmat boldı tănîmiz
 Tağına kılıp dos-duşman
 Kemdikpen kettî şanîmiz
 Ġaşık otı küydürüp
 Tavıldı¹⁶¹ kuyrık-calımız
 Davâsız dertke uçırıp
 Ävre boldı cānımız

Acar kettî cüzimnen
 Qutılmay duşman sözinen
 Şaklaşam pinhân şırımıdı
 [64b] Qayğı başar tözimnen
 Söylesem qayğı hasretim
 Heç kîm cürmes izimnen
 Közim neden qarañğı
 Carık nâsîp bolmadı
 Dünyāniñ cüzinen
 Mîñ cābîr kördim cafādan
 Qanlar aqtı közimnen
 Bavır etim ezildi
 Dertimnen öziñ sezilgen
 Nihāyatsız gam-qayğı
 Maqsüttan ümîť üzilgen
 Cārdem bolmas uhsaydı
 Bolmaşa Cabbār öziñnen
 Osı dert mağan bolmay ma

¹⁶⁰ Lâyli'nin ikinci gazeli "cır" nazım şekliyle devam etmektedir. (48 dize)

¹⁶¹ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük "**kesildi**" olarak yanlış geçirilmiştir.

Dert beresiñ söziñmen
 Ayrılıp senen ketkelî
 Qayğı boldı coldasım
 Keşe-kündiz uyqı coq
 Hasiret boldı coldasım
 Dertime çifâ şuraşam
 Tabib, hazıq, hâkîmler
 Bolmaydı deydî davâşı
 Âşân emes qutqarmaq
 Bul dertten hârkim ozbasın
 Gılâcın qabil ete almay
 Hızı da bolsa coldasıñ
 Hasirret çegip qan cutıp
 Tavsılar deydî köz casıñ
 Fazılı Haktan şurañız
 Çifâsız derttiñ heç bende
 Kiriftârı bolmasın
 Oşı dert mağan cetpey me
 Söziñmen meni küydürüp
 Arttırdıñ dertim barçasın

- 589 Osımen tamam qıldı âfsânasın
 Aytpaydı otırğağa söz rasın
 Sırlarım halıqqa maqlum boladı dep
 [65a] Qarañız mına qılğan bahânasın

- 590 Lâyli ayttı sizden fayda kördim dedi
 Duğañ dertke çifâ eken bildim dedi
 Duğa dep sälem hatın tapsırmaq bop
 Bul şırın heç kimlerge bildirmedi
 591 Duğañnan bahâr alıp köñilim hoş
 Duğadan başka şözdîñ barçaşı bos

Duğa alıp, duğa berip atınap cür
Raħımdı bız ğarıpke bolsañız dos

592 Ümît bar şalamañıñ bolar degen
Duğañmen dertke çifâ bolar şağan
Bul dertti menen zeyil bolmastay kıp
Cazbaşa Ha Tagālā āzelinen

593 Satayın tumarıñdı öz boyımda
Bul künde çübhä co he oyımda
İnşallā kādamañnan bolar çifâ
Bolmaşa kudretiñe mañdayımda

594 Özimde bir tumar bar satap cürgen
Bolar dep dertke çifâ ümîtpenen
Koyadı bağızı çerîn çığara almay
[65b] Mollalar bata şayın oıp körgen¹⁶²

595 Bereyin tumarımdı körîñiz siz
Üyiñe asıgıs cürip¹⁶³ afarıñız
Öşken ceri bar bolsa ya haaşı
Durıstap anı arap tüzetiñiz

596 Ākelip tapsırarsıñ tumarımdı
Üşkirip aratarsıñ kumarımdı
Umitpay bızge dāyım atınap cür
Ne hālde bilip aytıp turağıımızdı

597 urma dep tapsırıptı cazğan haın
Öziñiñ bastan keşken hikāyātın
Ümîtpen İbn Salām ħurmet kıldı
Bul dārvîş tigizer¹⁶⁴ dep çārafaın

¹⁶² Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “ıp” olarak yanlış geçirilmiştir.

¹⁶³ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “tiydi” olarak yanlış geçirilmiştir.

598 Dünyāda Hāk cazbadı kavuşpağın
Sındırmaz başka tilek ƙalğan şağın
Dos tutıp ƙaşıklardıñ hürmeti üşin
Baqtırdı ılıhaspen eki cağın

599 Hāt berdī osılayça дәlel saylap
Haylamen tüsinbestey ƙaƙıl oylap
Maqsūtın bu cerdegі tamam ƙılıp

[66a] Ƙasınan Žāit çıktı ya Hudāylap

600 Colıman Žāit bargan ƙaytıp keldi
Ne körgen oƙıƙasın aytıp keldi
Lāyliniñ ılıhasimen cazğan hātın
Ƙolına Mäcnünniñ alıp berdī

601 Çāt boldı hātı körip oƙıƙanday
Tınışlandı rāhat tavıp köñili cay
Cüzinen ayday bolıp nur çıƣıptı
Ƙasına Lāyli kelip otırƣanday

602 Bul hālde Mäcnün Lāyli tura tursın
Körmedik ƙavışarlıƙ heç cumısın
Ƙayƣı men hasiretke taştap ketpey
Mäcnünniñ atasınan naƣıl ƙılsın

603 Mäcnünniñ ƙayƣı çekti aƣa-anaşı
Bala üşin ƙurgamaydı közdiñ cası
Tünde uyƣı, kündiz ƙorek bāri kemip
Bolıptı ƙayƣı hasiret müptalāsı

604 Közine körinbeydi dünyā malı

Bolmadı kündüz şabır keç qararı
 Dertine balasınıñ davā tappay
 [66b] Qalmadı öz qolında ihtiyārı

605 Ağayın söz aytadı sırttan bılay
 Mäcnün dep otıradı cılay cılay
 Mäcnündi izlep davā etkiźbeydi
 Qasında eki-üş uğılı otırğanday

606 Bul kişi raħımlı emes qaťtı köñil
 Raħımsız ekendiğın osıdan bıl
 Balam dep heç uvaħıtta oyğa almaydı
 Balasın körmegeli birtalay cıl

607 Qıladı härkim şalıq bızdıñ betke
 Cındı bop Mäcnün cür dep çığıp çetke
 Dertine çifā bolar cön bar edi
 Baqtırmay qoya berdi ħasiretke

608 Cānı açıp Nāvfil bardı ħäsker tartıp
 Urısta eki taraf bek zoraytıp
 Taba almay onan maħsūt ħaciz qıldı
 Bolmayma davā etkiźşe alıp qaťtıp

609 Dünyāda ħuvaťı bar cüretuğın
 Aytqandı ħaħılı bar biletuğın
 Bir çātlıq bir qaťğıdan alıs emes
 [67a] Kün boldı Täñiri tilek beretuğın

610 Bar deydi denesinde çıqpağan cān
 Ādamğa nāmıs bilgen boldı ziyān
 Dertinen carılqap çifā berşe
 Doslar çāt, küyinişte bolar duşman

- 611 İzlenip balañdı eske al mahrum qoyma
 Şavıksa colıǵarmız ciyin toygıa
 Eteǵıñe Haqtan tilek zayıǵ bolmas
 Qun berer layıqtap Täñiri boyǵa
- 612 Ataş ıalıqtıñ sözın fāhim etti
 Cafāmen çaldı Täñirim rencitti
 Köz cası qayǵımenen şuday aǵıp
 Balasın saharādan izlep ketti
- 613 Ol kartka kıyın boldı tavıp barmaq
 Küş kelip ayaǵına tüsti şalmaq
 Afarıp öz mülkime iye kılsam
 Tilegen maşsüt edi mîrās qalmaq
- 614 Kezipti härbir cerden nişān tappay
 Çark urıp kün-tün demey cürgen çaktay
 Köp cürgen zaḥmatınan taban tiyip
 [67b] Qanları ayaǵınıñ suday aqtı-ay
- 615 Basçı kıp coldas aldı burın körgen
 Birneçe Mäcnün ornın körıp cürgen
 Kıdırıp damıl almay kele çatısa
 Körindi oṭ şävlesi bir cerlerden
- 616 Oylaydı oṭ caǵuvşı Ğarāp çıǵar
 Çöp çalam çabaıuǵın ādeti bar
 Otına cılınbaqqā keldi daǵı
 Betine otırǵannıñ kıldı nazār
- 617 Tanıdı beyçāra çal öz balasın
 Köziniñ tappay cürgen aq karasın
 Düniyemen caqsı caman cumısı coq
 Tārik etken mal mülük, aṭa-anasın

618 Aṭası Mäcnünniñ kördi ḥālın
 Sağıngan köpten körmey ıntızārın
 Aṭası āh tartıp ḥasiret çekti
 Küyiniçpen caḡa çekip otırğanın

619 ȶan aḡtı caş ornına közlerinen
 Mäcnünniñ köz ayırmay cüzlerinen
 ȶasında birev kelip otırğanın

[68a] Mäcnün ḥabarlandı sözlerinen

620 Sen kimsin mağan kelip bolğan coldas
 ȶağaz ber elçi bolsañ ḡolıñdı aç
 Äğärda colşı bolsañ colıña ket
 Bul mänzil ekevmizge orın bolmas

Aṭasınıñ aytḡanı

621 ȶırāğım caña taptım deme cıraḡ
 Sağınıp körüp edim Ḥaḡtan şurap
 Aṭaıñmın ḡozım seni izlep kelgen
 Cüziniñdi bir körmekke bolıp müştāḡ

622 Sen ediñ dünyede körer közim
 Naḡıl ḡıp ḥalıḡḡa dastān aytar sözüm
 Ornıma iye, ömirimniñ çatlığısıñ
 Aṭaña boldı küyiniç bul mäneziñ

623 ȶartaydım küyiniçpen casım cetip
 Ğaḡıl ḥoşım ṭavsıldı ḥasiret ötip
 Mal-mülük, bağı-baḡça ornımniñ
 Balamsın ḡaldıraṭın iyesi etip

624 Maş bolıp balalıḡpen çıḡıp kettiñ
 Colında aṭa-anañdı zār eñirettiñ

Ğaşıķ dep ħalıķķa mächür esīm cayıp
[68b] Atķardıñ uvaķıttı ol minnattıñ

625 Şabırıñnan bala çaķta ettiñ ġālip
Boladı härbir iske cas mīnāsip
Ğaşıķlıķ cas ādamġa öner degen
Cas toldı bul mīnezdi ustav ayıp

626 Bala ediñ ol uvaķıtta boldıñ ġaķıl
Körinbes bul mīnezıñ curtķa maķul
Cafānda calġız turıp nāla kılıp
Dünyānıñ kıızıġınan ķalma ġāfıl

627 Caramaş kuş-ġayvānmen otırġanıñ
Ādammen caķsı emes pe bir turġanıñ
Hār maķulıķ öz cınısımen caraşadı
Layıķsız calġız cürip āh urġanıñ

628 Çırāġım nalaçıma ķulaġıñ şal
El-curt, mal-mülķiñ, aġayın bar
Elge cür bul şavdādan cüz kaytarıp
Men maźlum beyşāranıñ duġasın al

629 Maslıķpen cas balalıķ boldı dūçār
Oylaşañ layıķsız cerleri bar
Mübadā bir şafarġa ķādam koysam
[69a] Meniñ ķim mal-curtıma iye bolar

630 Maslıķpen ne fayda aldıñ murātıñnan
Ayrıldıñ Mäcnün bolıp Ķayıs atıñnan
Bul ister ġaķılıñ ķirip eske tūsşe
Cürersin bas kötermey uyatıñnan

631 Bir şüret ħup köringen köziñizge

Aytuvğa dos uyalar cüziniñizge
 Kılğanım hata eken dep ökinersin
 Burıñğı gâkılıñ kelse öziñizge

632 Cas cetip meniñ munday boldı hālīm
 Soñında bir gâşıqtıñ cürip dāyīm
 Hızmetiñ bosqa balam ketpes edi
 Eske alıp gâşıq carıñ turşa qayım

633 Qaygımen qurğatpaşa közde casın
 Buzbaşa uvağdasın kesşe basın
 Lāyliden osı mīnez tabılmaşa
 Uvağdası sağan bergen bolmaydı çın

634 Köp casap köpti körgeñ men bir gārīp
 Mundaydı hup bilemñ kulaq qanıp
 Oyıñdı başka niyet alğan bolsa
 [69b] Toqtalmas kızığıñan coldas qalıp

635 Hār cerden tabıladı oğan gâşıq
 Aytayın bir habardıñ tūsın açıp
 Ketipti erge tiyip gâşıq carıñ
 Çırāğım köñil toqtat mavkıñ basıp

636 Hızmet közdñ casın çığın kıldıñ
 Özine Lāyli taptı layıgın
 Äyeldñ mīnezı bar torğayğa uhsas
 Butaqtan butaqqa tañdap qonağın

637 Lāyli uhsas bulbul kuska turğan sayrap
 Uvağdasın sağan berdi başın baylap
 Beyne kus mısasında äyel hālķı
 Soñında cem bergenniñ cüredı oynap

- 638 Mağşuğın raş hafa sağan etti
Ofasız ekenine köziñ cetti
Tilimdî al, bul şavdânın cönin taşta
Arttırma onıñ üçin kayğı dertti
- 639 Nāvildin boy uşındı fārmānına
Bağıttıñ boldı rīza alğanına
Balama ofasızlık etti göy dep
[70a] Basıña beker cafā şalğanına
- 640 Tārik etip ğaşıklıqtıñ colın tastap
Ötirik қаңça cafā şaldı başka
Tamam kıp, türegel de Hāqқа cabıs
Minaṭker Tāñiri eñbegiñdi qaldırmasha
- 641 Dünyāda hārbir öner carattı Hāq
Önerdiñ қaysı birin қılшаñ talap
Dünyānıñ ğamalınan bosқа қалмай
Ġılım üyren, bir ustazdan alıp şabaқ
- 642 Mektepte cānım qınap o basında
Қаңça mehnat kördim men casımda
İye bol mal-mülküme tilimdî alıp
Qaldırmay çat birevdiñ olcasına
- 643 Bulayça ğaşıklıqıñ turıp qalmas
Ġam-kayğı hamān Tāñiri başka şalmas
Qalarsın ökinichte ğaziz balam
Kün bolar bek kerekli mal menen baş
- 644 Qolıñnan çığıp ketse meniñ malım
Dünyāsız bolmas balam ādam şāniñ
Bir künde şanıñdı urıp ökinersiñ
[70b] Bağıttıñnıñ dūçar қılıp oylağanıñ

645 Mal kerek h rb r cerde  damzat a
 Penden  mal cetk zer h r mur t a
  r  mal  r  cardan ma rum  alıp
 T l almay u ırars n bul uya  a

646 B nt ne a asının   ulak  ald 
 C rmey n coldas  ılıp bul ziy nd 
  a ıkl   col n kes p  a tama  bop
  o ınan erey n dep  n gaylandı

647 T r k et p um tay n  a ık card 
 Bolmayt n  a ıkl  pen  ay   z r 
 Az  ana  olay ma dep turd  da  
  a ıkl   col n oylap oy a  ald 

M cn nn n  cav b 

648  ızı ar men n  nem bar bul cih nda
 Penden n  erk  bolmas cismi c nda
 Denemde c n men k  dep oylama
 Uva ıt a c n da mehm n turg n t nde

649  aradı t n rekke k z n a ıp
 Cazuvl  col  ars n bolsa n   p
 Usta an  a ık dert  oydan    pay
 [71a]  aynad  k k rekke  uday  a ıp

650 C n  a ıp uva ız aytıp bergen ke es
 Ayt anı  b r  fayda zalal emes
   z n   ulak  alıp ot r sam da
 Ne fayda ne  alalı eske kelmes

651   z n nd  es tpekke  ulak  ald m
 Um t p ne ayt anı   ayr n  ald m
   z mnen  abar m c     z n  t   l

Alarlık muni tüzep bar ma hālīm

652 Akıldan ayrılğanmen amandasıp
 Qalıppın mehnatqa bavor basıp
 Tärık etuv ıhtiyärsız qoldan kelmes
 Äzelden Hıq Tağälä kılgan ğaşıq

653 Cafānıñ qayğısımen cānnan kettım
 Qızığın dünyānıñ tärık ettım
 Qayğım arıq şalamat bolmaqlıqtan
 Çāra coq cazğanına Qudırettıñ

654 Çınıday köñlım oyran fara fara
 Tappaqqa şalamatlıq bolmas çāra
 Bırev çat, bırev qayğı-ğammen kettı
 [71b] Düniyā tegıs emes oyla şāna

655 Härkım tastap ketedı cıgan malın
 Dünyā izlep mal bağuv kelmes älım
 Oylama mal-mülkımde tapsıram dep
 Dünyānı senen zabün sıngan şağım

656 Bırevdıñ qolında bar dünyā malı
 Bırevdıñ köñlünde bar ğaşıq carı
 Talappen ādam maşsūt taba almaydı
 Boladı bır Hudānıñ qalağanı

657 Hālınıñ ğaşıq otı fādiçası
 Bolmaydı uyqı damıl işken aşı
 Ötünip mağzur tutıp qolın ustap
 Közinen ravān boldı aqқан caşı

658 Keçikpe menıñ üşin fikir oylap
 Balanı tılep aldım başım baylap

Bir cān ekī bādandı çāt etedi
Bulbuldan ümît üzben turğan şayrap

659 Lāylimen hamān birge turar cānım
Tirliklik onan böten kılmas tñim
Sinama bular ekī ādam goy dep
[72a] Hūdānñ ğacap oşı caratқанın

660 Bir cānmen tirlik eter bul ekī tñ
Çatlıkpen bizde birdey қayğı men ğam
Aldanıp dñyānñ kızığına
Birinen biri қalıp kılmas şayrān

661 Äy aṭa mağzur tut eralmaymın
Uvağda baramın dep beralmaymın
Cān tñim bir Lāyliniñ hızmanında
Dñniyādan başka nārşe köralmaymın

662 Aṭacān şağan ḥasiret berdim cābir
Özime küçim cetip āl men qadir
Qayıp¹⁶⁵ maḥṣar küni colıǵarmız
Riza bol Haq işine qılıp şabır

663 Bulay dep Mācnün turıp qalmaḵ boldı
Çārasız aṭaşı elge barmaḵ boldı
Bayǵus çal köñilge alğan bul murātın
Mācnünniñ qulaǵına şalmaḵ boldı

664 Aman bol qozım qalsañ izlep kelgen
Köz nurım men ğarîpke Tāñrı bergen
Ne qılğan meḥnatқа rizamın

[72b] Baḥıl bol, rencuv bop qalma menen

¹⁶⁵ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**tañında**” olarak yanlış geçirilmiştir.

665 Hüdānıñ boldım hoş niyet bergeninde
 Maqsūtım alıp kaytpaķ kelgenimde
 Düniyāda tılmıdı alıp çāt kılmadıñ
 Kılasıñ ne caķsılıķ ölgemimde

666 Aman bol kalsañ balam men kaytamın
 Cüzimdi seniñ üçin şarğaytamın
 Kelsem erıp cürmeysıñ tılmıdı alıp
 Suragan dos-duşmanğa nemdi aytamın

667 Aķıret saparında colıķpasak
 Düniyede bolmas balam kaytıp kormek

668 Bul balam senen tilek iltimāsım
 Ölgende ķim ustaydı meniñ başım
 Estiseñ izlep kelip ölgemimdi
 Üstinde qabırımniñ zār kılarsıñ

669 Tırılıp kelgeniñe çatlıķ kılman
 Cılavğa deme balam casım bolman
 Härneçik bizdiñ isim ğädetinçe
 Āsılında qayğı-ħasiret, āhı afgān

670 Duğamen meni balam çat kılarsın
 [73a] Şavābın ruķıma bağışlarsın
 Balası izlep kelip duğa etti dep
 Dos-duşman menen şoñğı ħabarlarsın

671 Solayça ösiyet etti balasına
 Şağınğan köziñiñ ağı karasına
 Üyiñe zorga kayttı avru bolıp
 Cān tutpay küyiñiçli nālasına

- 672 Köñili naşarlanıp bek rencir
 Kalmadı sırķav bolıp cüzdegī nur
 Kadīmnan halıķķa mağlum kele catķan
 Cāngā āfāṭ ot küyiniç keltirmekdür
- 673 Tappadı beyçāra çal dertke dārmān
 Bala üşin dert bolıptı köñilde ārman
 Calğızı Mācnünniñ küyiginen
 Etipti Haķķa tāslīm aķıbaṭ cān
- 674 Tajaldan bızge mîrās ümît tutpaķ
 Acal caman ayıpdür munı umıtpaķ
 Hār nāfsi uvaḥıtında coķ boladı
 Ävel aḥır bir özi caratķan Haķ
- 675 Bendege hoş köriner osı ğılım
 [73b] Turıptı neçe fitna kayğı men ğam
 Acaldıñ çarābınan işpey qalmas
 Cān bitken maķulıķ ta bāni ādam
- 676 Çal öldi Mācnünniñ ḥasireti ötip
 Aytayın ḥāldarınan bayān etiṭ
 Cihāt kıl iḥtiyārıñ qolda barda
 Acal cam usınğança uvaḥıt cetiṭ
- 677 Oy oylap bastan kayğı ketirmekke
 Coldas bop fāni dūniyā turmas köpke
 Bes kündik dūniyağā mehmānsın
 Cīberme ğumır ötkeriṭ beker tekke
- 678 Coldas bol tiriķlikte tağatpenen
 Bos turma qorlığı ğādetpenen
 İslāmniñ bes banasın tamam āyla
 Adā kıl, farız, vācip, sūnnetpenen

679 Dünyāda mǎñgī turıp qalalmaysın
 BİR cürer coldas tavıp alalmaysın
 Bos bolsa ekī qoldan amalññ çok
 Maḥşarda qādam basıp baralmaysın

680 Bul dünyā kāsīp ornı oylağanga
 [74a] Azıqlıq amal kerek çıbın cānga
 Ādamzaṭ osılardı bile turıp
 Şarf eter bar ğumırın dünyā malğa
 Ğazap ölīm barlığın eske almaydı
 Sonça ḥayvān nafsige āmāl bar ma?

681 Ḥabarsız Mäcnün qayttı kettiñ tastap
 Cetkizsın maḥsūtıña Täñiri bastap
 Burıñğı kayğı ḥasiret küyiniçpen
 Biḥuzır otır edi közin castap

682 Üstine Mäcnünniñ avçı keldi
 Tek cılap otırğanın közi kördi
 “Kem akıl, hām nāmıssız, hām uyaqsız
 Körmedim ınşāfsız cān sendey” dedi

683 “Şarğayıp atañ öldi ḥasiretiñmen
 BİR ret atañdı rıza kılmadıñ sen
 Atañnıñ qabirine duğa kılmay
 Ne fayda taptıñ munda otırğanmen”

684 Mäcnünge añşı aytıptı osınday söz
 Cılavdan toqtamaydı köñil men köz
 Aṭasınıñ qabirin izlep şafar etti

[74b] Toqtamay damıl almay keşe-kündiz

685 İzledi aṭasınıñ ravzaşın

Tıyılmay ravân kıldı közdîñ çaşın
 Ƙabîrîn ataşınıñ tavıp alıp
 Yüz şürtüp tofrağına qoydı basın

686 Aṭamsın köp izgilik kılğan bizge
Cürmedim bilmestikpen cönñüzge
Ösiyetñ qadırñ bilip tilñdi almay
Uyaṭlı çermende bop qaldım sizge

687 Aynaldı qabirinen fârvânaday
Basında tîke turdı caqqan çamday
Köz cumıp, hâlden ketken uvahtıñızda
Bağullıq sizden şurap almadımay

688 Žār etīp cüzin koydı tofrağına
 Cılavmen cānı keldi tırnağına
 Basında neçe uvaḥıt turdı şayrap
 Colıḳḳan bulbulday bop gül bağına

690 Cüzlerin kapkara bop başı kaygı
Aytpağan köñilinde zār qaldırmaydı
Dünyāda senī riza kılmağannan
[75a] Tabatın mende hāl coķ bir Hudāydı

691 Tîl almay sizge boldı köp künâhım
Ceter me sizge aytkan nâlaş âhım
Zor müşkil ğarîbînnîñ boldı hâlî
Etpeseñ öziñ raħım qabılğahım

692 Aṭacān mende seniñ qarızın köp.
Bilmedim ösiyetindï ğanibet dep
Aṭalık mehirinñen ümîtim bar
Râsvâ men ğarîptü kaldırmas dep

- 693 Layık fiğılıma bul miyaşār
Cafāmen sizge kıldım kaygı men zār
Bilmegen hañalıgım gafuv āyla
Dāvletim nurı menen bolma bizār
- 694 Kamħorlık nihāyatsız ettiñ mağan
Köñilden çığarmadıñ heç bir ārman
Ahırında hasiret tuttım tap ete almay
Ofať bop meniñ cafām cetti sağan
- 695 Dünyādan kaygımenen ettiñ şafar
Ofaťı men sebepli bolğan dūşār
Bir körip didārıñdı basılmaşa
[75b] Dünyāda köñil toqťap etpes karar
- 696 Aldıñda dāyar bolsın rāħaťıñ
Kutılıp āsān taptıñ dert nācāťıñ
Ornıñ bolsın ucmaħťıñ şarāyınan
Hať Rasul rūhı āylap çafağaťıñ
- 697 Neçe kün, neçe tünler nālaş etti
Nālaşı āhı tartķan kökke cetti
Tārık dünyā cın ğaşıqťıñ ħurmetine
Duğasın Hať kasında kabıl etti
- 698 Zār etip Haťķa şāna tebirentti tıl
Aťası kabir açıp çığardı gül
İşinen ğanbar, ħut iyister çıgıp
Ravčan turğan cerge cayıldı nur
- 699 Mācnünnen köterildi kaygı acarın
Tiriltip bağıstadı ölikke cān
Karañgı kör capcarık nurğa tolıp
Ucmaħķa col açıldı ravçannan

700 Caķsılıķ kıyın emes etse Hūdāy
 Aņasınıñ cüzı carıķ tuvgan ayday
 “Ferzentim saĝan riķa hoş niyetpın” dep
 [76a] Kaýtadan orın aldı kabırden cay

701 Aņasın boldı hoş niyet kórĝenıne
 Riķalıķ cavāp aytıp bergenıne
 Mācnünnıñ basķa hālın bayādayın
 Oķıñız raciĝdan ölĝenıne

702 Carattı neķe türli ıs Hāk Taĝālā
 Acarĝa aķılsızdıķ boldı cāna
 Acarı ayna sıķıldı ravķan nur
 Ğaşıķlıķ oĝan beyne capķan cala

703 Acar kāmıl tappaydı bolsa ĝaşıķ
 Ğaşıķ kāmıl cafādan bolsa nāşıp
 Neķe kórķi şuluvlıķ bahası coķ
 Ğaşıķ düken ķurmas bazār açıp

704 Ğaşıķ kayım bolmaydı kórmeşe kóz
 Ekevın Hāk Taĝālā carattı eĝız
 Lāylınıñ Mācnünmenen kayĝısında
 Ğslan tıñdamaydı başķadan şóz

705 Künlerde Mācnün sahārā kezıp cürdü
 Cazuvlı bır taķtayda şüret kórdı
 Ķaraşa Lāyli Mācnün şüretı eken
 [76b] Ğacaplap bırneķe ādam ķarap turdı

706 Ķolına avel Mācnün pıķaķ aldı
 Camaĝaķ ne ķılar dep ķaray ķaldı
 Lāylınıñ şüretın kırıp taşıap

Naķıçlap öz şüretin oğan şaldı

707 Bayān kıl bizge bul şırıñdı Hāk
BİRİnen BİRİ afzal bul ekİ zāt
Mācnün şuravşığa cavāp berdİ
Bİrlİkke caraspas dep ekİ şüret

708 Cān birev bādan ekev oşimen bar
Mağlum dānışpanğa osınday hāl
Suravşı ayttı siz munda, Lāyli kayda
Sizge bul beker cafā bolğan fayda

709 Lāyli ğaşıķ degenge inanbaymın
Lāyliniñ körİp keldim turğan cayın
Carı ofa kılmaı ma, ğaşığına
Beker sözge kulaktı şala almaymın

710 Ğaşıķ şifat ħupiıa kıp şakıtaydı cān
Tān zāhir, cān işinde bolar pinhān
Ğaşıķ mağşuk tān menen cān sıkıldı

[77a] Hābardār BİR BİRİNİN lāzzatınan

711 Ğaşıķ cürer közinen ağızıp cas
Härkimge öz şifatın kıladı haş
Küyiniçin işke şakıtap tözim kılğan
Ğaşıktan mağşuk kädiri keyin bolmas

712 Tokıtattı mına sözben şuravçını
Lāyliniñ mağan anıķ aytar mİNİ
Mācnün tān, Lāyli cān misālında
Bulardıñ kaysısı afzal oıla munı

713 Mācnünge ħızmet kıldı kuspın ħayvān
Ne bolsa İstiñ bārİ BİR Hūdāydan

Bol degen ämirimen bäri dayın
Kereksiz дәlel şebep ğaķıl hayladan

714 Rızıgım ҡus-һayvānnan berdī Һudāy
Bulayça rāḥat berdī köñilge cay
Käsipsiz Һaķ Taġālā aşıradı
Barmadı heç birevge җamaқ şuray

715 Җуш-һayvān rızıķ terip ҡoldan kelgen
Sahārādan түrlі cemіs, balıķ kölden
Mäcnünge түrlі taġam қoyar cıyıp
[77b] Bärin de rızıķ üçin Täñri bergen

716 Samurıġ neçe zārar eter ҡustar
Carṭaştan бүrkіt samġar aspanġa uşķan
Barçası Һızmet қılıp aşıraydı
Heçbirі zerre қadar қılmas nuқsān

717 Fil, buġı, maral menen ҡulan kiyik
Bahayım munan baska boyġa biyik
Ġazizlep riyāsız Һızmet etti
Қıladı җavāzıķlıķ moynın iyip

718 Җasında ayu, maymıl һәм arıstan
Җaskır, kerik, ҡabılan, çoққа, colbarıstan
Tүlkі, ҡarsaқ һәм мәlin bular da bar
Barçası Һızmet eter қılmay nuқsān

719 Aġuvlı acdaha men cılan, çayān
Hämmanıñ sırı Täñiri öзіne ayān
Һızmetpen bir turadı, bir caṭadı
Mäcnünge bular āslan қılmas ziyān

720 Žār etip Mäcnün alsa қolına saz

Hämması қошар edi birden ävez
 Mäcnünniñ hizmetine qolın baylap
 [78a] Aytıptı hasiretin kıs penen caz

721 Mäcnünniñ eger kelse közine uyqısı
 Ol qadar aǵar edi közinen şu
 Aqqan caşı köl bolıp çöpler çıǵıp
 Qaraşañ munça ğacap hikmatı Hū

722 Közinen köl bolıp caslar aǵıp
 Çöp ösip gül çıǵarar faydalanıp
 Suşaǵan neçe türlü hayvānātlar
 Mäcnünniñ köz casınan turar qanıp

723 Cılanniñ qolına ustar quyırǵınan
 Sümbildep sılap şıfap qılmas ziyān
 Arıstan, qabilan, colbarıñ hizmet qılar
 Mäcnünniñ başın burmay buyırǵınan

724 Bır tünde otır edi Mäcnün calǵız
 Qasında hayvānātlar keşe kündiz
 Dertke davā qalayça tabılar dep
 Töñirekke bas köterip ciberdi köz

725 Körindi dünyā cüzı tegıs carıq
 Mısır, Huddıs, Çam çahar barçaşı anıq
 Keme minip dariyādan collar açıp
 [78b] Maḥşūt qılıp aytayın Çamğa barıp

726 Bır bölek kez bolıptı ğäsker buǵan
 Biri artıq, biriniñ köbi sınnan
 Cürgen ceri qarañğı tütün bolıp
 Kün körinbes ğäskerdin tozañınan

- 727 İşinde neçe fâdiça, neçe bek bar
 Şaf baylap қаtar турған өñşeñ şärvar
 Altın тақ, күмис üstel отырғанı
 Täclerі baslarında incu gavhar
- 728 Tañlandı tegis körіp munıñ bärin
 Oşal coқ arasında calğız carım
 Savletine bulardın köñili tolıp
 Söyleydi Mäcnün buған ğarız hālın
- 729 Cafanda beyçaramın cılap cürgen
 Zor müşkil cumısım bar munda kelgen
 Läyliniñ ğaşığımın қayğı-žär men
 Cärдем қıl keldim şizge ümіtpenen
- 730 Rağım қıl men ğarіptiñ köz casına
 Sizdey cән közim cetti bolmaşına
 Basımdağı dertimdі adā қılıp
- [79a] Läylimdi қосıp berseñ öz қasıma
- 731 Bular қабıl қılмады aytқан sözін
 Äslan moynın burıp şalmas közін
 Heç kimnen ofa coқ dep köñili toқтаp
 Bir Hudāy қudiretine қoydı cüzін
- 732 Hudāya neçe түрli hikmatıñ bar
 Caratıp menі munça äyladiñ žär
 Dertke davā öziñnen Haқ Tağālā
 Senen başқа tappadım cärдем қılar
- 733 Läylige bağışladıñ körіk acardı
 Cәнima husnı camāl cafā şaldı
 Läylige kāmıl қılıp şabır berip
 Maған coldas etіpsiñ қayğı-žardı

- 734 Başıma Lâyli meniñ cafâ şaldı
 Bir kördim ğaķıl-hûşım şabırımdı aldı
 Dertke davâ kayğıma ğılâc âyla
 Hâlik etken Qadîr Allâ coķtan bardı
- 735 Davâsın hâkîmlerden kıldım talap
 Bolmadı heçbirinde barmaqţay bak
 Bir cânıma tappadım zârre fayda
 [79b] Bildim Hâkîm öziñsin Caratķan Hâķ
- 736 Başkadan dertke sebep davâsızdan
 Âsîli bermek öziñde tîlek bîzden
 Zavķı çavķım kün-künnen ziyân bop
 Belden kuvat, nur kettî közimîzden
- 737 Hudâya acar körkem âyla kâmil
 Lâylimen ekevmîzdî bîr şîfat kııl
 Qadîrimdî hâlik işinde mâçhür âyla
 Tartķan cafâ ceterlik hişâpsız cıl
- 738 Lâyliniñ ğaşıklıĝın arttır maĝan
 Maĝan teñdes körmesin heçbir âdam
 Küyiniçten başka kuvat barçası coķ
 Dârgâhıña yüz tutıp keldim şaĝan
- 739 Hudâya ĝarız ettim kudîretiñe
 Tapsırdım müşkilimdî minatıña
 Neçe âvliye ânbiye, on ekî imâm
 Baĝışla osılardıñ hürmetine
- 740 Habarsız Hâķtan bolmaş raş ğaşık
 Nendeyin dâreceler kıldı nasîp
 Hâmmasın hâl ĝılımnen sayrân etti

[80a] Heç birin körgeñ çok qadam başıp

741 Hudağa aytıp turdı zor minäcat
Mäcnünde başqa da bar çok rāhat
Aspannan qarañgılıq köterilip
Kün çığıp, dünyā cüzī boldı carıq

742 Nur çaçıp dünyā künnen faydalandı¹⁶⁶
Bağçağa bulbul qonıp även şaldı
Köñilindegi cāfāsın ketirmekke¹⁶⁷
Örmelep¹⁶⁸ Mäcnün çığıp tavğa bardı

743 Töñirekke tavğa çığıp şaldı közİN
Tavāzıg¹⁶⁹ bir Hudāyğa aytıp sözİN
Sahārādan¹⁷⁰ calğız ādam kele çatır
Qaraşa Žāit eken tanıdı özİN

744 Cağındap Žāit keldi qadam başıp
Äveli¹⁷¹ sälem berdi lefiz açıp
Boyında zārre qayğı hasiret çok¹⁷²
Körİndi cüzī külip nurlar çaçıp

745 Suradı Mäcnün şonda nedür¹⁷³ hālİñ?
Ayğa uñçar on törttegi nur camālİñ
Cetkİzdİñ be maḥsūtİña cāfā şekken

[80b] Cüz adım qādam başıp oñğa barİñ

746 Mäcnünge şonda Žāit berdi cavāp

¹⁶⁶ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**nurlanadı**” olarak geçirilmiştir.

¹⁶⁷ Kiril alfabesine aktarılan metinde “**keter me dep**” olarak geçirilmiştir.

¹⁶⁸ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**oralıp**” olarak geçirilmiştir.

¹⁶⁹ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**Zarlanıp**” olarak geçirilmiştir.

¹⁷⁰ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**Eñiregen**” olarak geçirilmiştir.

¹⁷¹ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**ol**” olarak geçirilmiştir.

¹⁷² Kiril alfabesine aktarılan metinde “**Boyında zārre qadar haşarat habar**” olarak geçirilmiştir.

¹⁷³ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**neşik**” olarak geçirilmiştir.

Läyliniñ cüzine corıp kıldı tāvāp
 Sälemın dilfigārıñ sizge ākeldım
 Hazırde ümitiñ men Haqtan savāp

747 Bır türlü sebeppen şonda bardım
 Ferdesiz cüzin körıp nazār şaldım
 Köñili toqtav tappay tamaq tatpay
 Hämması bır siz üçin osıladıñ

748 Köp ādam birge bardım arasında
 Karañız ğaķılınıñ dānāsına
 Suradım içāratın hālī cayın
 Baķıttıñ neķiksın dep қanasında

749 Söz açıp¹⁷⁴ Lāyli mağan ayttı žārın
 Sizdi oylap kürsinedi қayǵı barın
 Suradı menen sizdi hālī neķik dep
 Qalay kün ötkizip cür ofadārım¹⁷⁵

750 Sälem ayt izlep barıp şuraşa bizden¹⁷⁶
 Habar ber қayǵı ğāmāl köñilimizden
 Mäcnünniñ nendey hālde eken degen
 [81a] Hat alğan şoñ habar coķ öziñizden

751 Aytadı köñilim қарarlımen sabay
 Öldi dep cāt etemın cılay cılay
 Men munda Mäcnün de sahārāda
 Žarı aytıp қoydı ma Hudāyım-ay¹⁷⁷

752 Lāyli de tartadı eken köpten žarı¹⁷⁸

¹⁷⁴ Kiril alfabesine aktarılan metinde “**Siz üşin**” olarak geçirilmiştir.

¹⁷⁵ Kiril alfabesine aktarılan metinde “**ol dāyim**” olarak geçirilmiştir.

¹⁷⁶ Kiril alfabesine aktarılan metinde “**sırtımızdan**” olarak geçirilmiştir.

¹⁷⁷ Kiril alfabesine aktarılan metinde “**Zarı aytıp Qudayıma jılaymın-ay**” olarak geçirilmiştir.

¹⁷⁸ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu dördlüğün 1.2.3. dizeleri şu şekildedir: “**Lāylican toltıladı eken közin zarı; Sarayında қasında coldastarı; Köp dükenniñ işinde calǵız tutқın; ”.**

Şırın bilmes kasında coldasları
Köp duşmannıñ işinde calgız tutkın
Hafastağı kuskı uşşar ahvālı

753 Kaygımen bādanları fara fara
Cafāsı cānga batқан āşkere
Ar uyať iħtiyārga karamaydı
Şabırdan başka bolmas buğan çāra

754 Ne hayla hafa işinde başka şalgan
Bādannıñ şav ceri çok kaygı ğamnan
Uğçaydı beyne çamga aħuvālīm
Şırtınan bahār açıp işi canğan

755 Cazuvga qolımda çok iħtiyārım
Bendeniñ hārne hālī Hākka mağlum
Āvezmenen çıġar tütün işim calın
[81b] Ğuñşadan¹⁷⁹ fārişāndür bādanlarım

756 Şarğaydım didārıñnan bolmay nāsip¹⁸⁰
Körsem köñlīm basılar kaygı kaçıp
Biz tarapka kılmadıñ heçbir şafar
İħtiyārıñ öziñde cüzüñdi açıp

757 Ne oylap toktaşasın habar bermey
Sebep ne bul tarafka kelip cürmey
Mübarak lefiz ayıp kolmen cazğan
Hañıñdı tanıgam çok köpten¹⁸¹ körmey

758 Cariña cafā munda kelmegeniñ
Cānıma qattı battı körmegeniñ
Kemçilik¹⁸² dostıġıña keltirmey me

¹⁷⁹ gonca (F.) [غنچه] açmamış tomurcuk, gonca; bkz, Mehmete Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*.

¹⁸⁰ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**şıpa**” olarak geçirilmiştir.

¹⁸¹ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**közim**” olarak geçirilmiştir.

¹⁸² Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**Kim şübä**” olarak geçirilmiştir.

Sälem haþ neçe cılday bermegeniñ

759 Ğazızım sizge emespın men raızı¹⁸³

Carıñnıñ kayğı hasiret tapsa cānı

İhtiyārıñ barında habar bermey

Ne dersıñ birev şurap bilse azı

760 Hāl bildirseñ bolmay ma bayān aytıp

Avur körseñ cürgende kelip ketip

Köñilimdegi küyiniç basılmay ma¹⁸⁴

[82a] Bir seniñ tiriliğiñe közim cetip

***185

Nurdan çamdı candırsañ

Miskinniñ isı bar bolmas

Küninde mıñ haþ berseñ

Ayak astı hor bolmas

Haþ caratқан bendeni

İzginiñ isı şol bolar

Äslan fıgıl tar bolmas

Caman ceri ösekte

Uyat ädep bar bolmas

Medet körer carahātın

Ğaşıqsız ādam zār bolmas

Haþ almak dafıg küyiniçdür

Habar bermek şüyinişdür

Kātıptār munda kelmedi

Āğlam nāma bermedi

Haþ habar kaçça alsam da

Köñilden çıķpaş ğam coldas

¹⁸³ Kiril alfabesine aktarılan metinde “Ğazızım, sizge aytamın meyirbanım” olarak geçirilmiştir.

¹⁸⁴ Kiril alfabesine aktarılan metinde “Köñilimdi kirbiñ baspay ma?” olarak geçirilmiştir.

¹⁸⁵ Lāyli’nin Mācnün’ün mektubunu aldıktan sonraki hali “cır” nazım şekliyle devam bulmaktadır. (17 dize)

***186

Äy Fuzûlî cazasın
 Köñilde ğuşa bar üçin
 Ğaşık otı canğan şoñ
 İktibarıñ alğan şoñ
 Başkalar ğayıp körse de
 Şabır eter hâl bolmas

761 Tıñladı ğaşığınıñ aytқан sözİN
 Bahalap teñ dalalğa bir lebİZİN
 Yüzİnen kuvanġannan nurlar çıġıp
 Gavharday carķıratıp açtı közİN

762 Ķayġıdan çätlik kİRİp köterdİ bas
 Közİnen kuvanġannan kuyıldı caş
 Lâylİden ħabar alıp köñİlİ tınıp
 Söyleydİ ħabar şurap karar kılmas

[82b]

763 Žaitke Mäcnün ayttı car coldasım
 Ķayġımen mehnatķa cürġen basım
 Carımnan süyİnİşlİ ħabar bİLİp
 Taradı caña boyġa İşken aşım

764 Lâylİge menen ħabar cetkİZ şäna
 Ğarız ayt dârdİ ħâlİM barıp cäna
 Sözümdİ zârre kemsİZ cetkİze kör
 Coldasıñ Hızır bolsın Hudây fana

765 Estİġen kİmdİ öter dertİne
 Çätİġİ köñİlİmnİñ köz çİrâġı
 Şabır kıl, ġaşık carım bärak Allā
 HârbİR cafā çekken murşal nâbİ

¹⁸⁶ Anlatıcının sözü “cır” nazım şekliyle devam eder. (6 dize)

766 Hār şözdîñ dertke çifā car ekenşin
Aytқанça uvağdañda bar ekenşin

767 Colbaşçı izgilerdîñ cüzi cafā
Tabıldı ümîr etken sizden ofa
Colıñda näzenînler qurban bolsın
Baska men mağan harām zavıķ safā

768 Faş boldı curtķa sizdîñ ğaşıqlıǵıñ
Köz casıñ etken eñbek bolar çıǵın
[83a] Hār ü zār özüm ğarîp beyçaramın
Boladı şağan neçik layıǵıñ

769 Ādamda teñdesiñ cök calǵız öziñ
Küydürer tändi cāndı aytқан şöziñ
Dünyāniñ işindeǵı Tur taǵınday
Gavharday ucmahtaǵı eki köziñ

770 Ādam cök şağan uħsaç bolmaşa ğor
Cihānda bolmas ediñ ğalıķķa mächür
Teñ alsam rūħım çāt bolar meniñ
Bolasıñ belge kuvat közime nur

771 Çāt āyla küyiniçte bulay qoyma
Basılar küygen calın alsañ oyǵa
Acar körîk, husnî fiǵıl, tātli lefiz
Sıydırğan şabır fiǵıl sizdîñ boyǵa

772 Munan şon mehri ofa colın usta
Buyırǵı ofasızlıķ qalsın tısta
Cān çıǵar küyiniçli ğasiretiñmen
Ādamǵa bizden keyin bolar nusķa

773 Sîzdî oylap cānım t̄ānīm etpes karar
 Kuvaṭ coḡ ayak başıp şîzge barar
 [83b] Bar bolsa çın ġaşıklık mâşhūr äyla
 Başka fiğilñ bar bolsa onda ıhtiyār

774 Rāḥatta oṭırasın orın caylı
 Bälege men kîrîftār basım baylı
 Sen ġayş u ġışratta nāzenînsin
 Canğan oṭ mağan şabır qaldırmaydı

775 Ğaşıklık tabılmadı sîz taraftan
 Ğslan äşerîñ coḡ ofa caḡtan
 Başkamen oṭırğanıñ layıksız
 Oylaşañ köñilñe alıp tur inşāftan

776 Qayġını köterelik tūsın açıp
 Oṭka caḡsaḡ bolmay ma basıp cançıp
 Bîr qosılıp etelik az kün şayrān
 Cat birevmen turmañız aralasıp

777 Ğġar da İbn Salām kılsa toḡtav
 Ḥabar ber rîzañnan tıs bolğanıñ-av
 Bîr āh urġanda duşmandı coḡ kılarımın
 Heç birî tâcî taḡtı qalmaydı şav

778 Bar sözñ köñilindeġi bayāndaydı
 Cān t̄ānñn bîr Lāyli üçin ayanbaydı
 [84a] Sālemñ Mācnünnñ tapsırmaḡḡa
 Lāyliniñ çaharına ayañdaydı

779 Fārvāna Mācnün, Lāyli canğan çırāḡ
 Cetipti Zāit buğan cıldamıraḡ
 Keldi de Mācnün sözñ Lāylige ayttı
 Quvanıp cān t̄ānimen şaldı qulaḡ

- 780 Mäcnünnen Zâit kelip habar berdî
 Çıkkan cân denesine kaytıp endî
 Bäleden Lâyli nâcât bolatıgın
 Tıñlarlık bir ğacap söz caña keldî

İbn Salāmniñ ofatı

- 781 Caratıı nendey ğacap Cabbār Hudāy
 Bırıne bırıñ coldas etıp cubay
 Caz ben kış, kün menen tün bu da şerik
 Tırilikpen ölüm coldas, kün menen ay
- 782 Turadı härbirevî uvañıt kütıp
 Keledî birî ketse birî cetıp
 Ölşevli sır sırınıñ mezgili bar
 Qalmaydı calgız şağat onan ötıp
- 783 Ğibrať nazār şalsañ oşı ğalam
 [84b] Aldında çatlık keyin kayğı men ğam
 Az küni düniyenin havāsına
 Aldanıp cürgender köp çat-ı harām
- 784 Ne kıldı İbn Salām bayān āyla
 Şaktadı Lâylini äkep keñ şarāyğa
 Carına mehnat etken kolu cetpey
 Özine ğaşıq dertin kıldı fayda
- 785 Köp kördi bir Lâyli üşin kayğı men ğam
 Hasireti boyğa battı turğan ziyān
 Ğaşıq otı zor şırkav çifāşı çok
 Cān şaktap hayla bolmas kaluvğa aman
- 786 Kün şanap zağif boldı Bahıt hālî
 Şaktadı neçe dāriğer oñlağalı

Davādan bergen dārī çifā bolmay
 Qalmadı şavıǵarlıq ıhtiyārı

787 Dertine kısıka boldı birneçe cıl
 Oyǵa alǵan maḥsūt murāt boldı baıl
 Çifāsız dert boydaǵı sebebinen
 Hafastan Haqqā cānı boldı vāşıl

788 Dünyaǵa kimder kelip kim ketpeydi
 [85a] Munı oylap heç kim dünyā tärk etpeydi
 Tolǵannıñ cafıraḵ hizān zavālı bar
 Qay küni kelerine köz cetpeydi

789 Ol Baḥıt İbn Salām dünyā şaldı
 Artında täci taḥtı köp mülük qaldı
 Lāylige bul ofatı sebep bolıp
 Küyinişti açkere etti zor afgāndı

790 Er ölse qayǵı tutpaḵ emes ğalip
 Küyindı betin cırtıp, çaçın cayıp
 Qayǵı köp burın işke şaḳtaḵ cürgen
 Halıqqa maǵlum bolar dep ayāḵ tayıp

791 İlayıḵ ḥasiretine kiydi kiyim
 Düniyelik ḥisābı coḵ ciǵan buyım
 Qançā mülük ḥazınanıñ qadiri coḵ
 Oyına kırıp çıḳpas calǵız tıyın

792 Şarǵaydı kündiz tünı cılay cılay
 Heç küyiniç tatpaǵan burın munday
 Er ölse ḥatın ḥasiret tartar edi
 Ğarāptıñ bir eki cıl ğādetindey

793 Ğadetçe bek qayǵılı boldı zārı

[85b] Ketirdi küyiniçpen körük acardı
 BİR ekİ cıl gâdetİN bİtürGEN şö
 Üyİne aTASİnİñ KAYTİP bARDİ

794 Künİ tün ÇEGER edİ âh ı afgân
 Ötpeydİ zârredey dâm tamağınan
 Rahmet İbn Salâmğa aytar edİ
 Âşkere zâr ettim dep sebebinen

795 Casırın açkere etti cürGEN hâldİ
 Faş kıldı¹⁸⁷ hârkİmlerge kayğİ ğamdı
 Hâmmasın bul İsterdİñ Zâit körİp
 Cöneldİ Mâcnünge alıp bul hâbardı

796 Colıktı Mâcnünge İzlep kelİp
 Bİldİrdİ öZİN öZİ sâlem berİp
 Heçkim çok mañayında âdamzattan
 Otırğan küyiniçpen köbİN sezİp

797 Kİnaldım kuvanıçpen oŞİ coldı
 EtpedİM anıK nazar oñ men şoldı
 Duşmanın dosıñnan degen mişal
 Ol BaKıt İbn Salâm ofaT boldı

798 Sİzge aytKalı kelİp em bul hâbardı
 [86a] ÖZİNİñ Lâyli üyİne KAYTİP bARDİ
 İbn Salâm ofaTİN estİGEN şö
 Zâr cılap hâsiretpenen afgân şaldı

799 Ol Zâit munısına boldı hayran
 BaHıttan nedür senİñ körGEN faydañ
 Duşmanİñ carİñdı alğan ofaT bolsa

¹⁸⁷ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**etti**” olarak geçirilmiştir.

Tiler tilek emes pe bir Hudāydan

800 Cılağan layıksız kerek külmek
Dos ādam osındayda habar bermek
Bayān kıl haqıqatın bul sıırnıñ
Cumısım cılavıñnıñ cönin bilmek

801 Tursıñ ba cılağanım cönsüz köröp
Ğaşıqtı İbn Salām mağan şerik
Cān kımağ ğasıq üçin āşān imān
Ol burın maḥsūt taptı cānın berip

802 Dos edī İbn Salām emes duşman
Tüsınbey söz aytasın aşığıstan
Cılağanım ol cettī maḥsūtına
Meniñ ғasıqlıgımda boldı nuqsan

803 Baḥıt ta ғasıq Lāylige men de ғasıq
[86b] Turar ḥāl coğ oṭ cansa işke başıp
Nege ғasıq boldı dep ayıp etpeymin
Qaysımızğa Haq biler kılsa nāşip

804 Oyğa alsañ ötken ғasıq mācarāşın
İsine ғazizlardıñ tañ qalarsın
Ğaşıqtı magşuğına cetskizbekke
Er Ali ғulgumağa bergen basın

805 Oylandı bergen baştı alayın dep
Celkege kılıçpenen şalayın dep
Men üşin basın bergen bul ғazizge
Tokṭadı neden qastıq kılayın dep

806 Köz şaldı ғulgumanıñ şımbatına
Tokṭağan közi cettī uyaṭına

Ḳasına calğız özi erip ketip
Cetkizdī ğaşıḳ mağşuḳ murātına

807 Osılar ğaşıḳ cayın bılgen kāmīl
Bolmaydı ḳurı ğaşıḳ aytḳan men tīl
Raş ğaşıḳ ḥaḳında bīr ğazal bar
Osınan fahīm etip ğibraṭ ḳıl

Mācnünnīñ ğazalı¹⁸⁸

Ġaziz körgen Žāitcān

[87a] Ḳulağıñ şal oşıma
Cānımmenen āḥ tarttım
Küyiniçli dostıma
Ayıp etkeniñ caraspaş
Kelmegen iştī basıña
Davāsız işke uçırıp
Ḳospasın ağı asıña
Ġaşıḳ colı şol bolar
Cānın ḳıysa cānına
Ġaşıḳ lefīn urmasın
Ḳımaşa cānın colına
Cānın ḳıysa cānına
Kāmīl tabar ğaşığıñ
Cānnan tārik etpegen
Moynın alıs taḳasın

Rāḥatpen cān tappaq
Maçaḳatsız tān tappaq
Özi üyinde uyıḳtap
Şurağanğa uḥşaydı
Baylardan ber dep aḳısın
Çın ğaşıḳḳa ḳaraşañ

¹⁸⁸ Mācnün İbni Selām öldüğünü duyar duymaz Zeyd’e bir hikāye söyler ve ardından gazel başlığı altında “cır” ile devam eder. (33 dize)

Köbelekten şabak al
 Cānım bar dep oylama
 Cānekeme Tāñiri bar
 Maḥsūtīñ cānān bolğan şoñ
 Cānıp turğan otka şal
 Cānga sebep caratқан
 Āb-ı hayāt çeçme bar
 Ğaşıq dertiniñ cafāsın
 Taba almağan ḥaḳımlar
 Aḥırğı davā şol depti
 Cān bermek degen muḡtibar

***189

Äy Fuzūlî munı oyla
 Layıq berer ton boyğa
 Cānın ḳımaḳ zor müşkil
 Tabılar ḳimnen osılar

Läylinñ aḥuvali

- 808 Üyinde atasınıñ turdı Lāyli
 Nendey is balaşı üçin dayarlaydı
 [87b] Ğam köñil osıarmen çatlınsın dep
 Cıbekten kilem, atlas körfe caydı
- 809 Şalıptı kümıs keruveṭ mamık tösek
 Şarf etti dūniyesin kesek kesek
 Neçe türlü aşılmen zinatladı
 Bolar dep mınav artıq ḳılmaḋı esep
- 810 Ḳasına şerik ḳoştı ḥorlarday ḳız
 Ḳayğılı bolmasın dep turıp calğız
 Ḳam ḳırāḳ, ḳandil açıp şalıp ḳoydı
 Üy işi nurlansın dep keçe kündiz

¹⁸⁹ Anlatıcının “cır”ı devam eder.(4 dize)

- 811 Şonda da küyiniç tartar damıl almay
Rāhatpen közin açıp nazar şalmay
Dünyeniñ kıızığınıñ lâzzaı çok
Köñilinde ğaşıq fayda etken cāngay
- 812 Tılge alıp coqtar edi ölgen carın
K̇ol tabar dāst kısıp turğan cerin
K̇ayǵısı Mācnün edi köñilindeǵı
Adā etpes cılağanmen mıñnan birin
- 813 Şözinde İbn Salām boladı faş
K̇ayǵısı köñilindeǵı Mācnün raş
[88a] Lāyliniñ ḥasiretine tap ete almay
Taradı qasındaǵı carı coldas
- 814 Lāyliniñ qasında qalmadı cān
Lefimen āh degende şöndirdi çam
Onaça üyde calǵız otırğan soñ
Zār etti Mācnünniñ ḥasiretinen
- 815 Otırmin cafā çekip munda calǵız
Raḥımmen ğarîpke kılmadıñız
Köñiliñ burıñıdan özgergen be
K̇atınap turuvçı ediñ keçe kündiz
- 816 Men tüstüm qayǵı ḥasiret balesine
Duşmannıñ cānım tözbes calasına
Kelmeysiz bul tarafqa qadam başıp
Sen kimniñ rāhat taptıñ arasında
- 817 Tärk etip bul diyardı kettiñ taştap
Tüstiñ be qarañǵılık Täñiri bastap
Üstiñe qara kiyip qayǵım bar dep

Cürgeniñ beker eken köziñ castap

818 Dert aldı meni küyiniç Täñiri taştap

Qalmadı şabır, maçal baştan aşıp

[88b] Carına mehri ofa kılmay ma eken

İlgeri bizden burın ötken ğaşıq

819 Bilmedim seniñ nendey boldı hālñ

Bizdi oylap ägär bolsa köñliñ carım

Bir habar toqtamastan cetkize kör

Qalmadı şabır eter heç macalım

820 Bolmadı rāhat tavıp köñili cay

Qulaq şal zārı etken ävenim şay

Qur seniñ davısıñ estip cavāp bergen

Tavıqtıñ bolmadıñ ba ačeçindey

821 Dertim köp hisābı coq köñilimde

Aytamın ğarız hālīm barıp künge

Qayğıñmen bādanlarım boldı zayıf

Tagattan mehnat artıq künnen künge

822 Härkimge sırlarımdı kılsam izhār

Köriner barar col havif haṭer

İzlesem Mäcnündi ḥasiretimen

Duşman kılar malimet hām nāmıs ar

823 Açumen oşı colğa koysam qadam

Bilmeymın munan hālīm bolar caman

[89a] Düniyāda nāmıs uyaṭ şaqtap turşam

Mäcnünniñ didārınan mahrum qalam

824 Qorqamın ägär Mäcnün açuvlansa

Āh tartıp calğız duğa avzına alsa

Duğası şadıklardıñ muğtibardür
Boladı hālīm harap çaram kaçça

825 Biri uyañ biri hater ne kılarım
Munı oylap haşiret harap boldı hālīm
Karañğı turğan cerim haşiretiñmın
Etpeseñ öziñ aşan Bir u Bārım

826 Berikti uvağda çart bala künde
Mektepte şabaķ okıp cürdik birge
Haridār özim ğarip beyçaramın
Layıksız ğaşıķ esim bizdiñ türge

827 Kim ğaşıķ bolsa meniñ acarıma
Col çekken köz ciberse güzārıma
Rūhım, cānım, tānım Mācnündeġi
Ne nārşe bolsa meniñ bādanıma

828 Bul künde şav-salāmañ keldim aman
Şaķtadı bolıp amānat barlıġınan
[89b] Saķtay gör Haķ Taġālā fanāġāhında
Uyañlı kılma mahşar bargan zamān

829 Hudāya āvelī Ādam, Nūh nābī
Āvliye neçe ānbiyā mursalları
Carılķa osılardıñ hurmeti üçin
Ne kılsañ bir öziñde iħtiyārı

830 Körmedim dünyānıñ rāhañın
Etpeseñ öziñ aşan dert nācātın
Men mazlum dārgāhıña cılap kelgen
Colbaşçı bola ma dep hidāyatıñ

831 Bādannan kuvañ ketip bastı kayġı

Tilge alıp sıynbay şan kıldırmaydı
 Habîptiñ Mustafanıñ sebebinen
 Halik etti ğarş, kürşî, kün men aydı

832 Men ğarîp Hâk Raşulge ümîr bolğan
 İhtiyâr küyiniç tartıp çıktı qoldan
 Carılqa fazılıñmenen kâniziñdi
 Hâr uvañıt adastırmay türlü coldan

833 Sıynıp Hâkqa nâla kılıp turdı
 Aytpaşa kim bileği ötken şırdı
 [90a] Bîr cerde tağat etip otıra almay
 Şarâyğa mal baylaytın kelip kirdi

834 Maldardıñ barıp turdı arasına
 Şöziniñ cân küyedî rasına
 Catқан tüye bozdavın qoya şalıp
 Lâyliniñ qulaq şaldı nâlasına

835 Maş kıldı Lâyli şözi âşer berip
 Cas aqtı közlerinen köñli erip
 Öziñiñ aqvâlın bayân kıldı
 Tüyenîñ cılağanın közi körip

836 Cüresiñ calañ ayak basındı açıp
 Bozdaysıñ köñiliñde bar nendey ğaşıq
 İhtiyâr öziñde coq beyne mendey
 Cüresiñ härbir cerge cükler taşıp

837 Bul qayğı aytsa mağan qaydan cetti
 Sebep bop köñiliñdi ne rencitti
 Men mañsın bahayım bolsañ dağı
 Küyiniç ekevmizdi coldas etti

838 Seniñ de öziñde çok ıhtiyarıñ
Bilmeymın Mäcnün qayda ğaşıq carım

[90b] Carıma Hudāy üçin cetkize kör
Mäcnünniñ cerin tabar bolsa hālñ

839 Raḥım kıl men ğariptiñ köz casına
Dertimniñ qolım cetkiz davāsına
Öziniñ ğarız hālın bayān kıldı
Tüyenñ mınıp turıp arqasına

840 Cılavmen zār-giriyān esin tandı
Sarāyban bul şırlardı bilmey qaldı
Köz açsa sahārā kezip kele çatır
Oyanıp Lāyli özinen habar aldı

841 Şahardan çıqqan tünniñ ortasınan
Su boldı kiyimlerı köz casınan
Tüye de ıhtiyarı kete berdi
Ustap başın burmaydı buydasınan

842 Cüripti damıl almay aqqan şuday
Ne colğa, ne coldaşka basın¹⁹⁰ burmay
Tav tastiñ calgız ketti arasımın
Heçkimnen Mäcnün ornın şurav kılmay

843 Ravçan dünyā cüzı boldı carıq
Qaradı Lāyli şonda nazar şalıp

[91a] Avzında söz, köñilinde qayǵısı bar
Bir ādam aldında otır özi ğarıp

844 Oylaydı munan habar alayın dep
Coǵımdı qulaǵına salayın dep

¹⁹⁰ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “**moyın**” olarak geçirilmiştir.

Sen kimsiñ, öziñdi öziñ bayān āyla
Otırsıñ ne cumıspen uvayım cep

845 Mäcnün cavāp berdī buğan qarap
Cönin ayt, cumısıñ ne kılğan talap
Ġaşığım Mäcnün edi izlep cürgen
Taba almay şonan ħabar turmın şurap

846 Sen kimsin Mäcnündi izlep kelgen
Heç ādam tabıldı ma ħabar bilgen
Cılağan köpten ġaşıq Lāylisimın
Men bulbul dala izlep keldim gülden

847 Mäcnündi körıp pe ediñ munan burın
Körgende tanuvşı ma eñ қanday türin
Mäcnünge Lāyli bulay cavāp berdī
Bulbul gül umıtar ma şadık dürin

848 Men Mäcnün āğär izlep kelgen bolsañ
Ĥaқиқat ħabar tappay cürgen bolsañ

[91b] Mäcnünniñ şifatların aytşı mağan
Çın ġaşıq āğär Lāyli bolğan bolsañ

849 Lāyli ayttı Mäcnün cüzī tuğan ayday
Balavız sırtı suluv caққан çamday
Közi gavhar, avzı nun, қolları sin
Kırfık oқ, қası beyne tartқан cayday

850 Yüziniñ köz uyalar körse nurın
Şifatlap ayta almaspın mıñnan birin
Bir ġaziz Mäcnün dünyā işindegi
Mäcnünge seniñ uқçap kelmes türin

851 Mäcnünniñ teñdesi coқ beyne ħorday

Körmedim küyiniçli cānsız fakırday
 Cönin ayt āgār bılseñ ğaşığımınñ
 Qaldırıp menı coldan ävre kılmay

852 Ğaşıqlar, Mäcnün ayttı boladı ğor
 Keltirip oı küyiniç cānına zor
 Lāyli ayttı qayğı zağıf kılsa dağı
 Biletin sırlarım bar ğalıqqa mäçhür

853 Mäcnünde ħāşıl bolğan türlü ğılım
 Arttırıp Tāñirı bergen artıq bılım
 [92a] Şandugāş, bulbul quslar turar tıñdap
 Ğār da āfşāna okıp çığarşa ünin

854 Ne şāra onday ğılım şağan qayda
 Küyiniçpen köp hikāyāt kılgan fayda
 Mäcnün ayttı ğaşıqlar bolar ğayda
 Hālın mağlum etedı ħärbir cayda

855 Ğaşıqta tätlı lefiz tüzuv ħasiret
 Dälel şol ħāmān qayğı, coğ rāĥat
 İhlāспен kulak şalıp tıñlaşañız
 Qayğım köp bolğanım coğ āslan çāt

856 Men Mäcnün degeniñe qalmas çegıñ
 Tanuvğa Mäcnün dep kelmeydi ebıñ
 Lāylige raş ğaşıq Mäcnün bolsañ
 Bayānda baştan keşip ötken kebıñ

857 Lāyliniñ bildi ħabar şurağanın
 Küyiniçpen öte zağıf kılgan tanın
 Nendeyin ötken künde baştan keçken
 Söyledi bildirmekke aĥuvālın

858 Dertime çifâ şuvı sepken dâri
 Kılmadı sendey rahım cänniñ bari
 [92b] Cafänniñ baştan keçken hisâbı çok
 Buyırıksız çıkpıydı eken âdam canı

859 Äveli şabak üçin mektep bardım
 Ğarık boldım dîdârına ğaşıq cardıñ
 Lâylini aña-anaşı üyine alıp
 Süyikli dîdârınan mahrum qaldım

860 Ayrılıp meni bastı kayğı men ğam
 Baqtırdı mal şarf etip aña-anam
 Sırkavım künnen künge camılğan soñ
 Afardı çifâ şurap Kağbadan

861 Mekkenen cayğa kayttım çifâ bolmay
 Colıǵıp Nāvfil ğarız ettim şunday
 Neçe kün mehnat tartıp bosqa qaldım
 Onan da mahsūtımdı hâşıl kılmay

862 Lâylini İbn Salām alıp ketti
 Bul cafâ onan beter cānıma ötti
 Arağa Žait nāma qatınatıp
 Az köñil şonımenen täslim etti

863 Žaittıñ aytқан sözün anıq bildim
 Ras dep köñliñe fikir kıldım
 [93a] Ümîtpen ömirim zayğı ötti celge
 Bir minut rāhatı çok ötken künim

864 Cafadan bādanlarım çıkpadı āzāt
 Kayğıdan āslan köñil bolmadı çāt
 Bostağı dertleriñniñ āserinen
 Aytıptı tiline alıp bir ğazaliyat

***191

ad r All   z  ns n
  lemd  teg s caratan
 Basa basa h alik et p
 H r or na taratan

ay n  maan ber ps n
 R hat bermey felekten
 Dert  maan ber ps n
 Bermedi n if  sebepten

Tasatlık bermey suatt  n
 atra bermey  raptan
 R sva ıldı n alama
 Z rre bermey  depten

K  n lim ua ualı
 Lef z h nday bolan co
 Oydaı mas t talaptan
 Ay p et p doslar m

K z mn  n caı tolanın
 Libas m c rt k bolanın
 Fafur, ta S leyman
 R hat n k p k rgen

Os  d niy  calann  n
 Namr d f dia, Eskendir
 Olar da ketken d nyadan
  gara almay k   lden
 Oydaı mas t,  rman n

¹⁹¹ Sahraya gelen L yli'ye M cn n' n gazaliyat balıı ile "c r" naz m eklinde s yledii iiridir. (69 dize)

On segiz mın älemdi
 Onıñ üçin caratқан
 Hақtıñ dostı Mustafа
 [93b] Hаbarıñnan tаstama
 Faқırlıқ tañdap alғанın
 Tüz қāmatım бүгildi
 Қattılıқ көріp cafādan
 Ǵaşıқlıқtıñ otın cağıp
 Ayırıldım zavıқ şafādan
 Hasiret çekip Lāyliniñ
 Adastım ата-anadan
 Ävel cüzin körgende
 Şabaқ oқıp cürgende
 Carım uvağda berdі dep
 Üzbeymin ümīt ofadan

Dünyādan ümīt üzildi
 Қayğımen türim buzıldı
 Osınan cārdem bolar dep
 Hārkimge közim şüzildi

Ömirim zayğı bos ketti
 Чığa almay başım haṭadan
 Ekinçi cönge kelmesti
 Ǵaқıl hoşım түzetip
 Maқsūtımdı izletip
 Ǵaşıқlıқ oydan чığalmay
 Ketti dep Lāyli tārik etip
 Mehnaṭın tartıp carımniñ
 Bavır etim ezilgen
 Rāhatpen calğanda
 Mülk etem dep oylaman
 Ǵaқıl hoşım harāp қıp
 Қızıғıp dünyā talap қıp

Aldımnan kütüp turar ma
 Tabılsa maḥsūt şurağan
 Neçe ävliye änbiyā
 Bular da tınbay cılağan
 BİZ ğarîp sonıñ birimiz
 Cafāmen ketken türimiz
 Härne bolsa rizamın
 Buyırıksız bolmas Hudāydan

865 Lāyli ayttı bul şöziñniñ barçaşı cın
 [94a] Haqıkat şubhām coḡ boldıñ Mäcnün
 Cafādan zārı menen elden çıḡḡan
 Tanı ma cān közimniñ cırāğısın

866 Cas aḡtı bulayça dep közleriñnen
 Ğaşığın anıḡ tanıp sözleriñen
 Dertke tabîp cānımniñ muştağısıñ
 Färvāna men käniziñ izleriñen

867 Tilde söz fikirimsin köñilge alğan
 Anıḡ tanıp bilmedim kılsam da ārman
 Mastıñ isı ḡaṭadür mayda sözün
 Kimdi tanır özinen ğāfıl ḡalğan

868 Uḡçağan binavalğa tüzik boyıñ
 Közim kördi ferdesiz mäh-rüyıñ
 Ğaḡıl tüğil cānıñnan ḡabarıñ coḡ
 Salāmat neçik bolsıñ ḡaḡıl oyıñ

869 Men de ḡayğı teñizimen cürmün ṭayıp
 Etpedim tağzım ḡurmet sizdi tanıp
 Köp meniñ ḡaṭalığım ğafuv äyla
 Rencime zārre ḡadar oyıña alıp

870 SİZDİ KÖP ÄDEP ŞAKTAP RENCİTTİM
 [94b] HAĞKA ÇÜKİR SALAMAT SİZGE CETTİM
 Tilde söziñ nuriñdı közben körüp
 Öñim be ya tüşim be dep ħiyāl ettim

871 Baĥıtımñıñ çamı candı köpten şöngen
 Tabıldı murāt maĥsūt izlep kelgen
 Kel köñilim HAĞKA ZĀRİ KILA BERME
 Süyikli carıñ oşı cılap cürgen

872 Colında cafā körgen ıntızārıñ
 Tilegen bir körmekke ġaşıq carıñ
 Endi cān menen çık Ʃa Mäcnünge bar
 Öziñiñ ħāl cayınça qalsa tñnim

873 Ķayġıñnan rāĥat tavıp ħutılsın tñn
 Kez bolġan soñ maĥsūtiñ dertke dārmān
 Tiliñen Lāyli bulay ġazal ayttı
 Öziñiñ basındaġı aĥuvālınan

Lāyliñiñ ġazalı¹⁹²

CokƩan bizdi bar āylap
 TofıraƩtan tñn āylap
 Ağza tegis caratıp
 ĢaƩıl kāmīl car āylap
 Nendey iske köndirdiñ
 Düniyaġa endirdiñ
 Ģacap ĥayrān col şaylap
 Birevge berdiñ rāĥat
 Ķayġıdan āzāt, köñil çāt
 [95a] Düniyādan muñlı cok
 Ĥızmetkeri aldında

¹⁹² Lāyli'nin Mäcnün'e kendi halinden anlattığı gazel başlıklı "cır" ıdır. (61 dize)

Dayar turgan ol baylap

Birevdi arip carattin
 Satayin dese pulu cok
 Iseyin dese unu cok
 O da adamnin balasi
 Agzasi birdey mini cok

Harkimlerde koz tutup
 Omir otkerdim zar aylap
 Men aripti oylasam
 Kaygidan azat kilmadin
 Kuyinichimnen cıladım
 Keşe kundiz ah urup
 Kozimnin tavısıp bulağın
 Sııımdı halıkkıa bildirmey

Yuzimdi kaygi kuldirmey
 Curgenmin bagrim kan aylap
 Halim naçar karasın
 Hafasta kustay sayrağan
 Hafalık kop konilde
 Murat, mahsut oylağan
 Rahat tavıp bir menen
 Konilim karar etpedi
 Dunıya tolgan faydadan
 Gasıkklık berdi konilime
 Muhabbatın arttırıp
 Uyat berdi sezerlik

Şabır etpestey carattırıp
 Rahat kormey dunyadan
 Otkerdim omirim ah urup
 Cafamen meni zar ettiin

Küyiniçpenen ħor ettiñ
Ėaşıklık baştan keçirip

Yüsif penen Zılıħa
Barhat menen ol Çırın
Tahir menen şol Zuhra
Seyfilmâlik Bâdigul

[95b]

Bizlerden burın köp ötti
Ėançâ mehnat körşe de
Zâr-giriyân cürşe de
Raħım etip Allâsı
Aħırında bulardıñ
Maħsûtına ħol cetti
Mendegî cafâ körindi

Dünyâda maħsût tabılmas
Müşkilim baştan arılmas
Ėasiretin çekip carımñıñ
Ölmekke ħaldı carım cas
Şabır etpey çâra çok
Ėâr ne kılsa Ėaħ isî
Ėaytadan tağdır cazılmas

Mâcnünniñ cavâbı

874 Raħımdı netken cânsın söz söylegen
Köp ħaygı ħuvanıç bop ketti menen
Bayân kıl öz atıññıñ ħaħıħatın
Cumıs ne sahârâda munda kelgen

875 Küygen cân râħat taptı sözleriñnen
Közim çok bahâr alar cüzleriñnen
Ėoş ħulık, tâtlî lefiz âçınamın
Suradım ayıp etpeñiz özleriñnen

876 Kelesîñ bul arağa kay taraftan
 Bulbulsın fârvâz etken kayşı baqtan
 Her lefizîñ havız Kāvşar şuvınday bop
 Söndirdiñ köñilim otın canıp catқан

877 Köñilime çatlık berip kayğımdı aldıñ
 Küyiniñke basımdağı miya şaldıñ
 [96a] Ğaķıl kāmīl, kōz nurım bolsa tamam
 Biler em kim ekeniñ ofadardıñ

878 Kōz ğubar, ğaķıl zağif, kōñil bîtāp
 Bīlmeske bolar ferde boldı hicāp
 Tāñir üşin öz atıñdı anıķ söyle
 Köñilimde anıķ bīlip qalmasın çek

***193

Maslıķta qaldı basımız
 Tamaqtan ötpey asımız
 Cānānnan ümīt etkenmīn
 Endī cānān¹⁹⁴ bīlmeymīn
 Vişālına cānān qarıķ bop
 Maḥsūtım kāmīl cetkenmīn
 Ävelī dūniyā basımdı
 Qayğımenen cūrsem de
 Bulardı tegīs tarīk etip
 Hābarım coķ ketkenim
 Hīkmet ğarıķ şol bolar
 Dūniyānı ferdā qılmaydı
 Dūniyāda farız bolğanlar
 Ras ğarīp bolmaydı

***195

¹⁹³ Mācnün'ün gazel başlığı ile söylediği “cır”dır. (14 dize)

¹⁹⁴ Bu sözcük Kiril alfabesine aktarılan metinde “**cannan**” olarak geçmektedir.

¹⁹⁵ Anlatıcının “cır”ı. (7 dize)

Äy Fuzûlî ğam köñil
 Räsva boldıñ neçe cıl
 Ğaşıqtan äğär çät bolsañ
 Nāla kayğı ħasiretsiñ
 Rencuv bermey härkimge
 Şabır etip turşayçı
 Nālış etpey zor ayttı

Läyliniñ cavābı

- 879 Lāyli ayttı bek şüyükli ğaziz cānım
 Kayğıda fara fara bolğan tñim
 Zamāniñ basındağı oñğa aynalıp
 [96b] Ħaķ berip maniğ tolğan ğaşıķ çamım
- 880 Cetipsiñ maħsūtıña Tāñiri berip
 Neçeler cürseñ dağı mehnat körip
 Düniyāniñ munan artıķ dāvletī coķ
 Cān men tñiñ oşal bolsa sırtın
- 881 Žār etip köp şurağan Lāyli carıñ
 Körmekke muçtaķ bolğan nur camālñ
 Köpten muħtac bop cürgen ğaşıǵıñmın
 Çatlıķ tavıp rāħatpen tursın cāniñ
- 882 Miyaşar Tāñiri berip boldı dīdār
 Ğāfildıķ kısķa oylap kılma zinhār
 Ħudāniñ cetkeren soñ қasıma kel
 Ötkerme härbir istiñ uvaħıtı bar
- 883 Çükir kıl ravçan taptı ħafastan ħāl
 Köñiliñnen köterilsin kayğı macāl
 Mehir etip amānatıñ atķar menen
 Şaķtavlı köpten mende қarızıñ bar
- 884 Dertiñniñ davāsımen köpten cürgen

İzlenip maḥsūtıñmen cafā körgen
 Casıñda uvağda bergen mahramıñmın¹⁹⁶
 [97a] Hāşıl kıl maḥsūtıñdı kelip bermen

885 Ğam köñil bir birinen bolsın carık
 Hümāy kus talabına bahār alıp
 Caraşar lağıl, cavhar, incu marcān
 Tizilip bir qatarda turşa barıp

886 Ğaşıqlık uçırağansın balesine
 Cān küygen mehnattıñ nālasına
 Ğaqlıñ kāmıl hār istiñ tübin oylap
 Qaldırma menı duşman calasına

887 Men turmın ğarız etip özime özim
 Ne oylap otırasın açpay köziñ
 Almaydıñ çārap bersem turıp kelip
 Uğçamas ğaşıqlarğa heç mīnezıñ

888 Carına ğaşıq mîrās äyla nāz
 Sınağan carın kāmıl tabadı bāz
 Camālın Mäcnünge ğarız etip
 Bîr ğazal osılayça kıldı ağaz

***¹⁹⁷

Žağif kıldıñ hālimdı
 İşime ğaşıq ot şalıp
 Tüzik ağızam dert alıp
 Räsüva kıldıñ ğālamga
 Aralap kelip köz şalıp

Uvağdañ qalmay isimnen
 [97b] Qayğıñ astı küçimnen

¹⁹⁶ Kiril alfabesine aktarılan metinde bu sözcük “maşuğıñmın” olarak geçirilmiştir.

¹⁹⁷ Lāyli’nin “cır”ı. (26 dize)

Hafalıhta kün ötip
 Acar kettı tösımnenn
 Nendey hālğa uşırap
 Ayrıldım ğağıl hoşımnann
 İzlenip keldim ıasıña
 Färvāna bolıp basıña

 Raḥım kılıp hāl surap
 Şağıngan bolsan zār cılap
 Güldi körgeñ bulbulday
 Qıvanbaysıñ calbırap
 Munday calğız orında
 Ğslan nazar etpeysıñ
 Qayğısınan bosanıp
 Ğaşıklıqtıñ ketpeysıñ
 Çekkeniñ kayğı haşiret
 Bar çığar sizde bir medet
 Cānnan tātli cānānım
 Dāvlet tavıp ğaşıklıq
 Maḥsūtıña cetkeysın

***198

Äy Fuzūli şabır et
 Halıqqa şırıñ bildirney
 Härne färmān öziñde
 Aldıñnan talap kütkeysın

Mäcnünniñ cavābı

879 Lāylige Mäcnün ayttı ğaşıq carım
 Ne üşin tänimdi oṭqa candırğanıñ
 Cetuvge vişālıña tağatım coḱ
 Äğär da täcribe etip bilseñ hālīm

880 Köp cābir mağan qarşı turma zinhār
 Qarudan uvaḥıt ötti fayda bolar

¹⁹⁸ Anlatıcının “cır”ı. (4 dize)

Körsetpey nur camālîñ hasîret berdiñ
Künim devge muştak közde nur bar

[98a]

881 Köre almay qarasañda nazarıñız
Tursañ da şonça caķın acarıñız
Coldas dep ekevmizdi Hık tîlînde
Açılğan ğaşıqtıķta bazārımız

882 Kılğanmen şûret karar ıhtibârdan
Kütemîn acal camın, dertke dârmân
Rûhım yâr bustânnan habar alıp
Bilerlik boldı munı tâtli cānnan

883 Köp zamân denemdegî cān ketkeli
Tānîmdî şavıķ berîp hoş etpedî
Tānîme başķa cānmen tîrîklik berdi
Cafāmen bavır etîm ķan etkeli

884 Özîmnen öz cānımdı bezdirdiñ sen
Kîmge ğarız seniñ üçîn aytayın men
Men açķere cürgende taptırmadıñ
Men coķpın ne fayda bar körgeñîmnen

885 Arttırdım hasîret çeĝip dâreceñdi
Başķadan taptım hoş niyet tiyesili
Menen ofa bolğanda, sizden hafa
Bîrliktiñ osımenen ketti şanı

[98b]

886 Basıma¹⁹⁹ dūĉâr kıldıñ ķayĝı hicrân
Mektepte şabaķ oķıp turğan zamân
Burıñķı mekenîñnen adastırıp

¹⁹⁹ Bu sözcük Kiril alfabesine aktarılan metinde “**basımda**” olarak geçmektedir.

Tappadım izlep barıp nāmı niçān

887 Äbcadtñ cüruvşï edim şabağında
Oylavşçı em bilip şabağ alamin ba
Cānıma ğaşıklıkpen oñ candırıp
Bir seniñ ğumır ötkerdim talabıñda

888 Moldada cüruvşï edim tartıp maçık
Cafāda kāmıl tavıp cetti ğaşıq
Cafāñmen räsva bolıp ğumır ötker
Düniyāda dîdārıñnan bolmay näsip

889 Mäcnün dep menï bileği ähli älem
Layık caman isim körmän sağan
Men cındı, seniñ fäklük esimiñ bar
Az ğumır osımenen bolsın tamam

890 Cındı dep menï aytadı köp hālayık
Läylige Mäcnün bolmas birde layık
Öziñniñ ädebîñde ğumırın ötker
Tağpasın sağan duşman sırttan ayıp

[99a]

891 Heç kimge bildirmediñ mineziñdi
Faş etip qayğı hasiret bir söziñdi
Tärik etpey uyañ ädep otqa tözip
Şarğayttıñ meñnatpen gül cüziñdi

892 Qalmadı sağan nanıp köñilde çek
Men ğarîp halıqqa mağlum, şübhadan fäk
Düniyāda maḥsūt etpes raş ğaşıq
Mäñgilik qavıstırsın Caratқан Hāq

893 Men ras ğaşıqlardıñ colın tuttim
Düniyāda nāmıs uyañ barça umıttım

Ꞑulak Şal ofa kılĝan ĝazizlarım
 Özımnıñ aĥvālımça ĝazal ettim

Mäcnünniñ ĝazalı²⁰⁰

Hālİnen ĥabar alĝan Şon
 Maĥsut tavıp bolĝan Şon
 Tİlemes carıñ viŐālın
 Zaĥım bolar Şabır etuvge
 Kōz cetİp kāmİl ĥoŐarın
 Cüzİne ĥarap Őöylegen
 Dünyāda maĥsūt İzlegen
 Bular ĝaŐıĥ emes dep
 Ras kāmİl ĝaŐıĥlar
 Tavıptı Şolay nuĥsanın
 Cāhİl ĝaŐıĥ Şol bolar
 Mahabbat İstİ nazārĝa
 Cānımenen cügİrer
 Ķaramaĥ üçİn acarĝa
 Ras ĝaŐıĥ ĥasında
 [99b] Özİne Şalıp bara almas
 Men de ĝaŐıĥ boldım dep
 Tañla maĥŐar künİnde
 Ķalıĥ cıyılĝan bazārĝa
 Düniyādan lāzzat tabam dep
 Sūretke nazar Őalam dep
 İĥtiyār bermey nāfsİge
 Fāklİktİ Őaĥtap cetelİk
 RiYāŐız ĝamal etelİk

 Düniyā serİk bolmaĝan
 Ķayla menen āmālĝa
 Düniyādan maĥsūt tabam dep

²⁰⁰ Mäcnün'ün gazeli "cır" nazım Şekli ile devam etmektedir. (30 dize)

Qalmalıq beker zalalğa
 Şabır etip çıdayıq
 Qoşatın bolsa acalğa

894 Lâyli aytı razı taptıñ kāmıl
 Bolmaqtı Haqqa cakın ettiñ qabil
 Ofasız dünyıge köziñ cetip
 Turğanga aldanbadıñ bir kıızıl gül

895 Keñ nāsip, kāmıl ınşaf, zor qanağat
 Nāfsiñ toqtav berip kıldıñ tağat
 Ğaşıqlıq talabında ıhtimāl kıp
 Şübhadan Haqqa çükir boldım āzāt

896 Bulayça şırlarıñnan edim ġāfıl
 Maslıqta fārvā kılmay cürdim cāhil
 Haqıqat şırlarıñdı közim körıp
 Köñlimnen qarañgılıq boldı baıl

897 Kāmelet ravçan boldı bizge hālīñ
 [100a] Taba almay sizdiñ üçin köñil carım
 Cān men tān, köñil bādan bir körmekke
 Şağıngan keçe kündiz ıntızāriñ

898 Bir qara ıhılasıñmen nazar şalıp
 Nur berip ġamlı köñil bolsın carıq
 Sen de cet talap etken maḥşūtiña
 Eteyiñ savap ḥāşıl faydalanıp

899 Qaravğa körinbeydi köñil sende
 Ne kılsın körikke qarap cetken bende
 Bir mīndet raḥım etip köz şalmasañ
 Daq qalar māñgīlik bop cān men tānde

- 900 Oylavşı em şarf etem dep cānımızdı
Colıña şadağa etip tñimızdı
İzlegen maḥsūtımdı ḥāşıl kılıp
Ḳayğıdan Ḳutḳarar dep ḥālımızdı
- 901 Bolmadı talap etken murātımız
Camanat ḥalıḳḳa cettı uyatımız
Aynası dñniyānıñ cüz körsetip
Şıfattap özgerıldi bul zātımız
- 902 Ḳan bolıp ḳayğımenen toldı köñil
[100b] Bul ḳayğı avır sırḳav emes ceñil
Ḳayğı tavıp ğamlı köñil köterilsin
Ḥālime menıñ zağıf marhabat ḳıl
- 903 Catpaḳḳa farız boldı şalğan tösek
Özime şuramaymın Ḥaḳtan ösek
Ferde açıp heç kimnen aralaspay
Ras curt maḥşar cerde şalsañ esep
- 904 İltifat tura ḳarap aytpaydı car
Ĝaşıḳḳa husnı ḥulıḳ ḥacet dıdār
Men zağıf, Mäcnün ğarîp ḳarap tursam
Mäcnünge menıñ neçik layıgım bar
- 905 Aramız ekevmızdıñ cer men köktey
Ḥaḳ berip maḥsūtıñdı ğarîf etti
Bir ğazal öz ḥālinen söz söyleydi
Carınıñ vişālınan ümit etpey

Läyliniñ ğazalı²⁰¹

Cafā berdñ basıma

²⁰¹ Lāyli'nin gazeli "cır" nazım şekli ile devam etmektedir. (29 dize)

Halkıka pinhân körinbey
 Keldim izlep qasıña
 Cānım şabır etpedi
 Zār-giriyān cayıña
 Raḥım äylap köz şalsañ
 Men ġarîpti oyğa alsañ
 Āb-ı hayāt bergende
 Qızıġın dünyā körgende
 [101a] İşimdeġi cāngan oṭ
 Gül suvimen şöngendey
 Osıñ çifā beredi
 Şaġınıp kelgen dosıña
 Carıñ ümit etip tur
 Ğarız etip didārın
 Köpten körmey saġınğan
 Caña tavıp dilbarın
 Maqsutıñ tavıp aldıñnan
 Fāniğa meyil kılmadıñ
 Feriştelermen qosılıp
 Şabır etken şoñ bir cānıñ
 Men de şabır eteyin
 Taġı da sizdi küteyin
 Cānımdı meniñ küydürüp
 Dād ü faryād kılgan şoñ
 Maḥşar küni bolğanda
 Qalmasın köñil ārmanda
 Habarıñnan tastama
 Taġı da tile sulṭānım

906 Lāyli söz Mācnünge ayttı bılay
 Kan aqtı közleriñnen cılay cılay
 Bir ādam tüye mingen kele çatır
 Söylesip söz ayaġın tamam kılmay

- 907 Tüyemen çapşañ cürip keledî tez
 Bolarmız izlep cürgen cumısı bîz
 Ölimnen uyaŧ artıŧ degen mişal
 Bul cerde caramaydı turmağımız
- 908 Şarāydan izlegende coŧ bolğan şoñ
 Colınan baraŧuğın toŧŧalğan şoñ
 [101b] Bul körıp sırlarımıdı ħalıŧŧa çaçıp
 Hālīmiz harāp bolar oŧ canğan şoñ
- 909 Aman bol endi ŧalasañ ħaziz carım
 Tiyişli taptı körıp āhı zārım
 Baramın öz curtıma kerī ŧaytıp
 Maħsūtı āşān etsin Bir u Bārım
- 910 Solay dep Lāyli üyine ŧaytıp ketti
 Bulbul ŧus açıyānğa fārvāz etti
 Coldası Mācnünniñ ŧus pen ħayvān
 Burıñŧı ŧalıbınŧa ŧarar etti
- 911 ŧus-ħayvān, cılan-çayan coldastarı
 Basınan ayrılmağan āhı zārı
 Turuvğa şabır etiŧ taħatı coŧ
 Cüruvge özinde coŧ iħtiyārı
- 912 Birevge Tāñiri berşe zor salŧanat
 Bolmaydı ŧayħı-ħamnan onday āzāt
 Düniyāniñ meħnaŧ cafāşı köp
 Maħşarsız ras bende bolmaydı çāt
- 913 Mācnündi fāk carattı tofıraŧtan
 Burmadı aşlan moyın fāklık caŧŧan
 [102a] Düniyāğa taza kelip, taza ŧayttı
 Bır zārı özgermedı şol şifattan

- 914 İhılsapen taza boldı Mäcnün Hıqqa caqın
 Şaqtadı hırmıet etıp rûhı fäkın
 Ādamnıñ arasınan kettı bezıp
 Heçkimnıñ körmeyın dep kesafatın
- 915 Qus-hayvān hızmıet etıp turar bırge
 Ferište sanı neçe quslar tırlı rette
 Yār bolıp hızmıet etıp bağar edı
 Mäcnünge qayğı müşkil tısken künde
- 916 Zāhırı coldastarı hayvān men qus
 Bāyıtında feriştemen köñilı hoş
 Köz cumıp hālı ālemnen habar alıp
 Köñilimen dūniyānı körmadı dos
- 917 Ofasız dūniyege közi cetken
 Dūniyā dep emes edı qayğı çekken
 Hıq berıp, ağızaları nurğa tolıp
 Toktıldı eñbek cihāt bul retten
- 918 Çok edı heç ādamğa itimātı
 Saqlağan köñilinde bar murātı
 [102b] Gılım berdı Hıq Tağālā oqımastan
 Cinadı hār şöziniñ mıñnıñ mānı
- 919 Āvezı zihin Hıq bek mävlāyım
 Hām tüzik şıfatları turar qayım
 Hıq cazıp āğār oqıp çığarsa ün
 Qus-hayvān barça tıñlap turar dāyım
- 920 Qasında bağızı oqıdı bağızı ğazal
 Heç kimdi beymazalap qılmas zalāl
 Ğazızlap izlep kelıp tıñlap turıp

Gāh²⁰² cılap bolar edī gāh hoş hāl

921 Ġazalın cazar edī kelgen ādam
Oķır edī afarıp elge tamam
Mācnün şol sebepten mächür bolıp
Bilindī barçasına cümlä ğalam

922 Hoş camāl, zihinī artıķ, lefizī tätti
Tavıptı hāl ğılımnan kámelettī
Hudānıñ mas qolı dep bilmek kerek
Ayılğan kımge berşe üş şıfattı

923 Hudānıñ hārne kılsa qudireti bar
Coķ cerde bir ğālāmat etse izhār
[103a] Mācnünniñ oyındağı maħsūtınça
Bir ğazal osılayça kıldı tekrar

***²⁰³

Fāni dūniyā kıızığın
Oyıma alıp tärk ettim
Tözim cetip buzığına
Calğan dūniyā şıfattap
Qılıñız Haķķa tağat dep
Körmediñ be köz şalıp
Rasüldiñ hadişi şariğat
Dūnyāda türlü bende bar
Özin özi zor sanar
Cafāğa qoyıp bir basın
Cānın qınap mal tabar
Halāl harām ayırmay
Taza ayak susın taşsa eger
Çārbať dep sonı bileđi
Rahmeťinen Haķtıñ beyħabar

²⁰² Bu sözcük Kiril alfabesine aktarılan metinde “gohi” olarak geçirilmiştir.

²⁰³ Anlatıcıdan Mācnün’ün iç dünyasını yansıtan gazeli “cır” nazım şeklinde devam etmektedir. (25 dize)

Düniyâda muñsız bolam dep
 Aylarğa qarap köz şalar
 Süleymân fâdiça, Eskendir
 Ofası çok düniyâdan
 Fayda etpedi heç bular
 Osınıñ bärin oylamay
 Düniyâğa aldangan
 Tappak bop mañsūt calgannan
 Haqıqat gılım qasında
 Ras nādān osılar

Läyliniñ ömiriniñ gazalı

- 924 Şağıngan Lâyli körüp qayttı carın
 Bitirgen hasiret çegip nurlı acarın
 Düniyâdan köñil şuvıp üyge keldi
 Ete almay bir kün hâşıl yâr vaşılın
- 925 Tıleytin mañsūtı çok bul cihānnan
 [103b] Bezbekke talap etti bul cihānnan
 Talabın mǎñgı dünyā oyına alıp
 Faydasız qutılsam dep qayğı-ğamnan
- 926 Lâyliniñ kāmıl taptı ömür bağı
 Mäcnünniñ äser etti dağı
 Acal camı hizānnıñ celine uñçaçı
 Tögiler boldı cerge cairağı
- 927 Kögertpes gül ösirip küzgü cavın
 Kimniñ kim biler işte dert alavın
 Bir tünde kāmıl tavıp uvañıt cetse
 Üziler şağasını pışken qavın
- 928 Düniyâda turmasına közi cetti
 Tāninen hasiret ötöp şavıq ketti

Köñilün avlaq cerde kötermekke
Bağçağa calğız özi şafar etti

929 Bağçağa tamāçā etip turdı barıp
Cafāmen härbir türlü oyğa qalıp
Tögilgen cafirak güli barça ağaçtıñ
Qaraşa mivasına nazār şalıp

930 Ağaçtıñ bastarında cafirak coq
[104a] Qur tirlık şaqtap turğan köñilge toq
Ğacaplap qarağan şoñ oyğa qaldı
Bul meniñ öz hālime uñçaydı dep

931 Qalmağan cemisiniiñ heçbir dānı
Kuvarğan boydan ketip körkem şānı
Özine munıñ hālün tämsil qılıp
Otına hasirettiñ küydi cānı

932 Körgen şoñ şağan küydi meniñ cānım
Bayān qıl neden munday boldı hālün
Cafāsın basındağı tamam qılıp
Suradı qalayça dep seniñ dertiñ

933 Mäcnünniiñ intızärmın bazārına
Bul cafā birge barar acalıma
Türlengen cafirak güliñ tamam ketip
Qattı cel uçırapsıñ hizānına

934 Seniñ de ümitiñ bar keler cazdan
Gül berer zağif täniñ qañcama azğan
Meniñ bul dünyādan ümitim coq
Eñbek heç hafa hāşıl qılğan nazdan

935 Hizanniñ davāsına sen kiritār

[104b] Bahārdan cazğıturgı ümitiñ bar
 Şırların köñilindegı açkere etip
 Hudāğa qol köterip qıladı zār

936 Maḥsūtтан ümit kesip toktap qaldım
 Cafāmen beker küyip otqa candım
 Dostıma oyımdağı cetkize gör
 Ya Allā keregı çok cān men tänniñ

937 Ekinçi rızamın men tiriklikke
 Yārımnan ümit etip cürmın küyge
 Cafādan ölmeyınce nācāt bolman
 Turğança künde küyip beker tekke

938 Devçi edim ömirim bolar meniñ bākı
 Mācnünniñ ḥāşıl bolsa iltifatı
 Tiriklik bādan maḥsūttı ḥāşıl etpes
 Tiriklik tilemeymın Täñiri ḥaķı

939 Denemnen rūḥımdı ḥafiz āyla
 Ḥaķlıķta kaytsam māñgı cānğa fayda
 Tiriklik pen cānımnan bezer em dep
 Tiledi duğa kılıp bir Hudāydan

940 Duğasın Ḥaķ Tağālā qabıl etti
 [105a] Bādanın şırqav alıp şavlıķ ketti
 Muvāfıķ tilegine dūçar bolıp
 Dert alıp zağif tanın rencitti

941 Haşta bop çatıp aldı tösek şalıp
 Basınan carıķ boldı çıraq canıp
 Ğayıptan fayda bolıp cangan çamğa
 Qaradı körgeñ ādam ğacaplanıp

- 942 Cetkerdî rûhın köñilge alğan cayğa
Heç nârşe kıyın emes bir Hudâyğa
Lâyliniñ ofatınıñ mişalı üçin
Ġalāmât neçe türlü boldı fayda
- 943 Ketirdi navkaş ceñip cüzden nurın
Şaқтаған dertim edi munan burın
- 944 Qayğımdı caşıram dep canğa cettim
Heç kimge bildirmesten şabır ettim
Düniyâdan tez kaytatın bolğannan şon
Anamsın şırım şağan açkere ettim
- 945 Sırımdı bayân ettim anam şağan
Cân tâtlî ġaşıklıqtan bolmadı aman
Meġnatı basımdağı heçkimge aytpay
[105b] İzledim tabamın dep dertke därmân
- 946 Şağındım körmegen şon nur camālın
Bir kün tura bilmedim yâr vişālın
Közden cas, köñilimnen qayğı ketpeş
Çara coġ qoldan keler nedür ħālīm
- 947 Carımniñ küyiniçi munan da artıq
Meġnat ber meni oylap qayğı tartıp
Ādamnan ħasiret çeġip bezip ketip
Turadı quş-ħayvânmen zikir aytıp
- 948 Körġen cäbir cafâşı menen de abzal
Qayıs atı özgerilip boldı Mäcnün
Bir küni vişālınan nasip bolmay
Qayğımen ġumır ötkerdim kün menen tün
- 949 Ġalamğa räsva boldı meniñ üçin

Ḳayğimen harāp kıldı bīlīm küçin
 Oṭ çığıp āhı tartḳan nālasınan
 Küydirdi cān-tānimdi tūsken uçkın

- 950 Düniyādan tezlīk ilan kılsam şafar
 Dertim şol Mācnünge köp uyaṭım bar
 Umıtpa zīnhār munı ğaziz anam
 [106a] Men ketip düniyāda sen kılsañ ḳarar

- 951 Men ketip düniyādan munda ḳalsañ
 Ḳayğimen ḥasiret tartıp afgān şalsañ
 Üyiñde otıra almay sahārā kezip
 Mübāda Mācnün turğan cerge barşañ

- 952 Uçırap Mācnün şağan bolsa mālīm
 Bayān kıl sulṭānıma ğarız ḥālīm
 Köz şürtip ayağına duğasın al
 Çın ğaziz durıs ğāfıl ḳalmağanıñ

- 953 Ḥaḳıma men ğarīptiñ duğa kılsın
 Sen üçin Lāyli cānın berdī dersin
 Hilāflık uvağdasında körsetpeydi
 Çok kıldı ğaşıklıkta ğakıl hoçın

- 954 Sälem ayt men ğarīp müptalādan
 Eter dep köz tutamın yār ofadan
 Küyiniçten çırāk Ḥaḳḳa caḳın boldım
 Sen de kel āzāt bolıp ḥor cafādan

- 955 Çapşañ kel dünyāğa şabır etpe
 Sen üçin ıntızārmın rencitpe
 Äğär da uvağdañ ras bolsa seniñ
 [106b] Tarik etpey düniyānı turma köpke

956 Kosılıp çığaralık iştegi ārman
 Oñaça orın tavıp başkalardan
 Duşmannıñ curtı cafā tağınasınan
 Etpedik murāt hāşıl, dertke dārmān

957 Osılay meniñ hālīm bol habardār
 Aytpay-aq biler munı kuvatıñ bar
 Ösiyet anasına tamam etip
 Dünyādan közin cumıp kıldı şafar

958 Yād etti ölgeninçe mehırbānın
 İhlāşpen ümıt kılıp yār vişālın
 Düniyā fāni hečkımge amān bermes
 Mācnün dep Hāqqa tāsłım kıldı cānın

959 Düniyā bır acdaha ceñi bastı
 Aldap otqa tūsirmek köñil kaştı
 Neçe dos şuluv sıfat bolıp cürıp
 Ayırmay berer ofat kārı castı

960 Oylasañ çatlığı coq bul zamāna
 Bırbırlep kelıp ketıp turar cāne
 Hāqında düniyānıñ meyıl kılıp
 [107a] Bır ğalım ğazal etti ğaqlılı dānā

***204

Ādamuğlı karamañ
 Körmekke caqsı bul ālem
 Oylaşañ nāfsim çat kılar
 Başın fitna körseter
 İşı tolı kayğı-ğam
 Çatlık turar ahırında

²⁰⁴ Buradan itibaren anlatıcı tarafından bir âlimin gazeli “cır” nazım şekli ile zikredilmiştir. (44)

Āhıret ğamın oylağan
 ƘabİR degen orın bar
 Ravzasın öziñ şaylağan
 Calğızdıķ kıyın degenmen
 Ƙutılmaymız heç munan
 Bizge mİRās āzelden
 Aṭa babañ col şalğan
 ƘabİRde calğız emessİñ
 Hār kısım tofıraķ bir ādam
 Fāni dūniyā işinde
 Ƙança kımbaṭ üy şalsañ
 Osınım orın bolar dep
 Hārбір isin nıķ şalsañ
 BİR kün ṭastap ketersİñ
 Cüz cıl ömirİñ köp turşañ
 Acal camı ƙuṭƙarar
 Nāfsinİ ḥavıp ḥaṭerden
 Nāfsinİ riẓa ƙılmaşsıñ
 Ƙarar ṭavıp turmassıñ
 Āhıretten orın al
 Bāķİ dūniyā şol mahkam
 Ğaşıķ kāmİl bendeler
 Ölimge özin dayarlar
 Dūniyānı tārk etip
 Rāsuva cürer ḥar ü zār
 Caz mişalın ƙaraşañ
 Bayƙalar gül bop çemanlar
 Āfāt üçin caratƙan
 Saṭtavlı buğan hizān bar
 TİRİklİкке aldanba
 Aldıñda turğan acal bar
 Meḥnaṭ körgen dūniyādan
 [107b] Aldıñğı ornın çamalar

Aldınıñ ğamın oylamas
 Düniyāhor bendeler
 Ğāfil bolma Fuzūlî
 Barar çaķ ornıñ maķçardür
 Osılargā kıl nażar

961 Lāyli ofať boldı Hāktan kaza cetip
 Mācnünniñ ğaşıqlıĝın sebep etip
 Cıladı başın açıp, çaçın cayıp
 Anası otıra almay tağať etip

962 Şapsarı cüzî boldı zaĝfiranday
 Ketirdi hāl-kuvaťın kayĝı-ĝamnan
 Ot candı tap ete almay köñilinde
 Kan aķtı caş ornına közlerinen

963 Köp cılap zārı kıldı Hudāyına
 Kayĝınıñ kim cılamas mundayına
 Camāĝať ofaťınan habar tavıp
 Lāyliniñ cıyılıptı şarāyına

964 Cıyılĝan top camāĝať kayĝı çekti
 Munday cān heç uvaĥıtta bolmas depti
 Fāk cavıp, tävir etip, kefin saylap
 Barça halıķ namaz oķıp, dāfin etti

965 Qabirin dāfin etip kayttı cavıp
 [108a] Ölgēn şoñ olarĝa coķ şaťar şaf
 Düniyāniñ fitnāsınan āzāt bolıp
 Tınışlandı caña cānı rāĥat tavıp

966 Tān caťtı rāĥat tavıp tar lahıttan
 Çāra coķ caralĝan şoñ tofıraťtan
 Ğaşıķ cān maĥsūtına vāşıl bolıp

Cān tınıç orın aldı aflāktan

- 967 Lāyliniñ ziyārat şaldı baslarına
Kütuvşî ādam koydı qastarına
Kim habar berer Lāyli ofatınan
Mācnünniñ kulağıñ şal dastānına

- 968 Meḥnatlı dünyāda turma ġāfil
Ādamzāt acal camın kütedit aḥır
Lāylini Mācnün qalay estigenin
Bulayça aytuvşılar kıldı naqıl

- 969 Söylevçî aytqanlardan naqıl kılar
Basıña qayğılı söz cafā şalar
Lāyliniñ ofatınıñ işinde bop
Mācnünge Zāit barıp berdî habar

- 970 Baḥıtiñ yüz kötermedî oñğa basıp
[108b] Bolmadı başqa fayda kılgan kāsip
Buzıldı dünyādağı talabıñız
Bas köter qayğısınan köziñdi açıp

- 971 Tarqadı dāvreniñniñ coq bazarı
Bolmadı şağan nāsip körîk acarı
Ümütpen kütuvşî ediñ tiriqliğın
Sen barsıñ Lāyli boldı bugün fānî

- 972 Devşî ediñ Lāyliniñ men şadağası
Sen üçin kurgamadı közden cası
Ḥasiretke tap ete almay cānın kıydı
Lāyliniñ körindi afzal ıhılaşı

- 973 Lāyli hor küyiniçpen dünyā şaldı
Ferdavsi aḡlādan orın aldı

Mäcnün bul ħabardı estügen şoñ
Zār etip āh tartıp Ƨalıp Ƨaldı

974 Ĥasiretpen āh tartıp oƧtay candı
Cazdadı harāp Ƨıla bul cihāndı
Yārınıñ nālaşımenen Ƨıday almay
Läyli mǎrgi tebirenuvge az-aƧ Ƨaldı

975 ToƧtadı nālasınan esin cıyıp
[109a] Kōz cumıp fikir etti kōñilın tıyıp
Žāitke bılayƧa dep söz şöyleydi
Ĥālī coƧ şabır eter işi küyip

976 Ākeldiñ maƧan şonƧa bar ħabardı
Osı ediñ uvaƧıt tolƧan cam acaldı
Carımnan ofaƧ ħabar aytıp kelip
Cānıma tastaƧan oƧ caƧa şaldı

977 Sen serik bola cazdıñ acalıma
Ömürimniñ uƧıraƧtıñ hizānına
Rencittiñ ekinci şavābımdı al
Läyliñiñ baştaƧ barıp mažārına

978 Žāitke Mäcnün ħarip boldı coldas
Ĥasiretin bastan keşken aytıp bolmas
Läyliñiñ ziyāraƧın Ƨavıp alıp
ƧuƧaƧtap Ƨabirine ƧoyıƧtı baş

979 Basına eki Ƨolmen toƧıraƧ ƧaƧtı
LaƧıtke kiyim cırtıp, göğisın açtı
Kōzinen cas ornına Ƨanlar aƧıp
Lay bop Ƨas toƧıraƧ aralastı

980 Kōp cılap Mäcnün şonda žarı etti

[109b] Ravān köz casımen tolıp ketti

Köz cası tolğan sonça cerge batıp

İşine lahıtınıñ barıp cetti

981 Lāylige köz casımen berdi habar

Küyiniçpen meniñ cānım oṭka canar

Coldasız calgız turmay raḥım aylap

Ḳasıña al, meni munda ḳoyma zinhār

982 Gavharım ḥālīñ neçik tursıñ ḳayda

Bul dūniyā heç birevge bermes fayda

Lāyliniñ göğis²⁰⁵ ḳoyıp tofrağına

Birneçe zārı ḳıldı bir Ḥudāyğa

983 Ne üçin menen cüzīñ casırğanıñ

Ḥābarsız bastan ḳayğımdı aşırğanıñ

Sen işken ḡam şuvınan mende işkenmīn

Ḳayğıda şağan coldas cān men tānīm

984 Mas boldıñ işken çārap kötere almay

Turmadıñ biraz şaḳtap çarçap talmay

Ġaşıklıḳ işte canğan ḥasiretine

Bulayça boldı ḥalıḳ tap ete almay

985 Ḳutıldıñ dūnyāñıñ ḥasiretinen

[110a] Tirī bop mende ḳaldı ḳayğı tuman

Dūniyā aḥirette coldas edīm

Dos ādam kete me eken coldasınan

986 Ḳaldırıp meni ḳoydıñ cafā men zār

Kōñil ḥoş sen turganda dūniyāda bar

Kil ömirim tamam bolar uvaḥıt cetti

²⁰⁵ Bu sözcük Kiril alfabesine aktarılan metinde “**köksin**” olarak geçirilmiştir.

Bul âlem carsız turğan ne kerekti

987 Ğaziz cān uvaḥıt boldı amandasar
Mācnünniñ talabına qadam başar
Acal camın usınıp raḥım kıl
Qayğıdan bolsa mezgıl közin açar

988 Kereksiz dünyāda köp qorğanım
Rāşuvā bop beker qayğı cep turğanım
Oñaça baskalardan orın alıp
Caraşar Lāylimenen otırğanım

989 Ḥudāya men ġarīpke medet āyla
Raḥımıñ medet qılğan mağan fayda
Cihānda cismi cānniñ keregı çok
Raḥım et Lāylı turğan barsam cayğa

990 Düniyāda endi meni qurı qılma
[110b] Acaldıñ ofatın ber ġumırıma
Cān keşken yārga muştak Mācnünniñ
Qarañız mınav aytқан ġazalına

***206

Küyiniçti candı cānımız
Qayğı çekti tānımız
Dertke dārmān talabım
İlgeri ketip carımız
Men bir bulbul ḥafasta
Cok bolıp Lāylı carımız
Ciğan turğan bos qaldı
Mehnaṭ cānga oṭ şaldı
Harîdārı tabılmay
Ümit etken bazārımız

²⁰⁶ Mācnün'ün gazeli "cır" nazım şekliyle devam etmektedir. (22 dize)

Fāni bolmaq şuraymın
 Qutılmaq üçin qayğıdan

Küyiniçten āzāt bop
 Rāhat tapsın ğaziz tən
 Həsiretke şabır ete almay
 Asıgıp acal şuraymın
 Qaygım köpdür ılayım
 Ayırılıp carımnan
 Köterer degen köñil bar
 Raḥımıñ keñ tar emes
 Men ğarîp hastağa
 Maḥrum etpey dîdârdan

991 Ğazalın osılayça kıldı tamam
 Qalmadı dünyā kütîp heçbir ādam
 Mäcnün ıhlâsımen tîlegen soñ
 Duğasın qabıl etti Hâk Tagālām

992 Quçaklap qabîr fâkîn cılap turdı
 Zâr cılap tağat etpey tañ atırdı
 [111a] Lâyliniñ ğaşığıñıñ sebeбіmen
 Çât bolıp Hâkka cânın tâslîm kıldı

993 Mäcnünniñ qolında edi ğaziz cānı
 Şaktağan caña keldi bul zamānı
 Qança qayğı-ḥasiretpen bular da ötti
 Turadı kimdi şaktap dünyā fāni

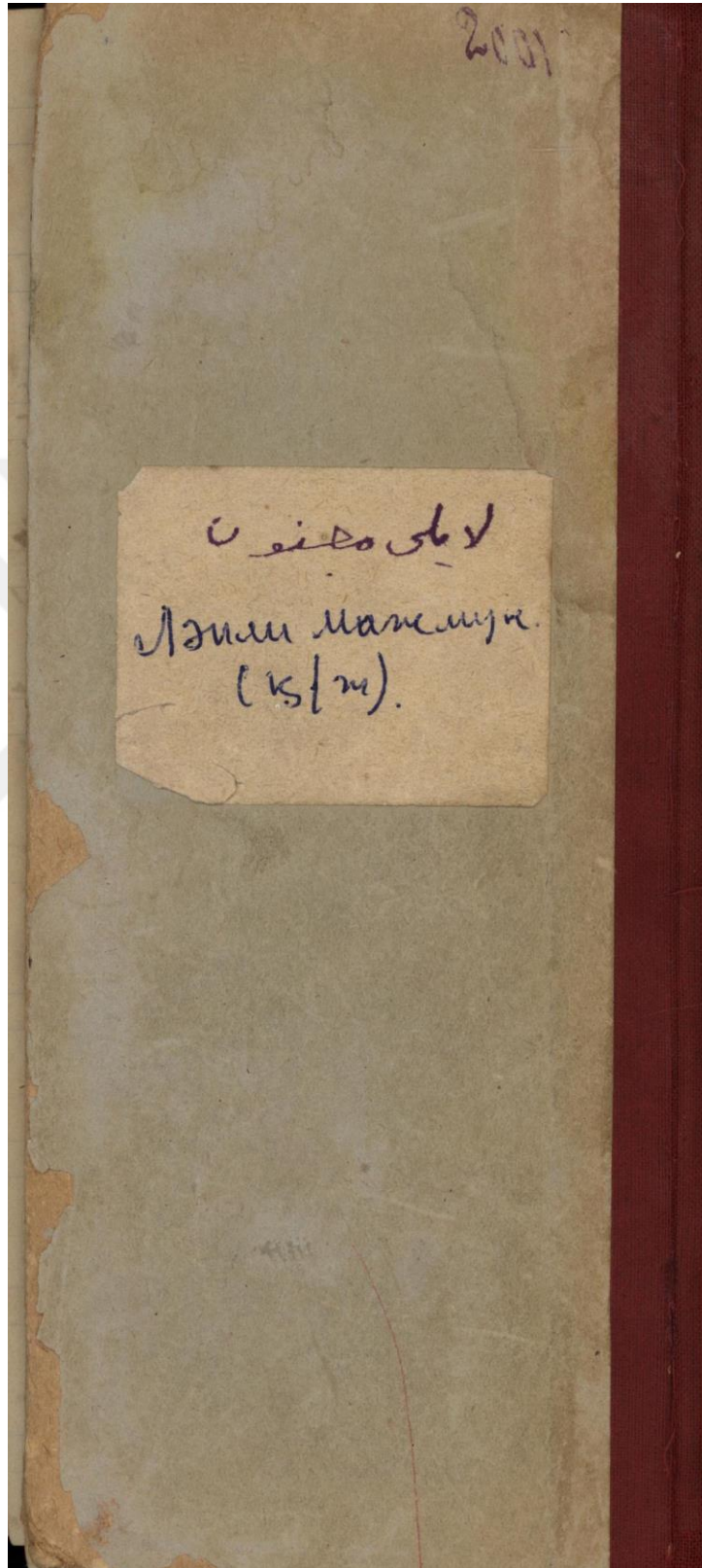
994 Birneçe ğaşıklardan qalğan zamān
 Birî ölse, birî turar az kün aman
 Lâyli ofat bolgannan soñ Mäcnün öldi
 Ğaşıklık dünyādağı boldı tamam

- 995 Ölgennin Mäcnünniñ Žäit kördi
 Āh tartıp, cafā tartıp cılay berdi
 Zār cılap, dat faryād kılğanınan
 Cıyılıp köp camāğaṭ hazır keldi
- 996 Žäittiñ köp tıñdadı aytқан zārın
 Kuçaқтаp Mäcnün çatır car mazārın
 Lāyliniñ qabiriniñ üstinde bop
 Etipti Haqqa caqın cırın cānın
- 997 Cıladı köp hālayıq çuvıldasıp
 Düniyāda bolmadı dep bular nāşip
 [111b] Fāk cuvıp, kefin kiyip, namaz oqıp
 Lāylimen birge qoydı qabirin açıp
- 998 Lāyliniñ birge qoydı mazārına
 Colıqtı tarqap ketken bazārına
 Rūhı rūhımen coldas bolıp
 Qosılıp şayrān kıldı gülzārına
- 999 Cetipti murāt maḥsūt talabın-ay
 Birigip dāvren şürdi kün menen ay
 Düniyāda ıntızār bop cürgen ğaşıq
 Uçırıp bir qabirden alıptı cay
- 1000 Üstine atın cazıp qoydı niçān
 Biledi şuramastan uçırağan cān
 Ornına ekı ğaşıq muğtibar bop
 Keledı ziyārtқа cümle cihān
- 1001 Ziyārat curtқа hacet orın boldı
 Miskın, faqır köz atıp turar coldı
 Düniyāda naçarlarğa rizıq bop
 Basında qabirleri nurgā toldı

- 1002 Fäk huluk, taza niyet talmas cayğa
Zor dävlet hizmet kılsañ bir Hudâyğa
- [112a] Cetkizdi neçik dävlet maḥsūtına
Köz şalıp osılardan fikir äyla
- 1003 Qalmaydı ölmey mäñgi türi cānnan
Färvāna qayda barsın caqqan çamnan
Basında qabiriniñ Zāit turıp
Medrese bina qılıp mesçit şalğan
- 1004 Zāittan tarqar edi cıyılğan cān
Bas tartpas Zāit qayğı hayratınan
Qonaqcay neçe şarāy bārın tüzep
Barçasın qandil asıp kıldı ravçan
- 1005 Colında qaşıqlıqtıñ bu da tälip
Oyandı zikr kılıp bahār alıp
Qayğimen zār-giriyānda cürgen Zāit
Tüs kördi bir kün tünde çatıp
- 1006 Ketirgen Zāit cānnıñ rāḥatın
Castanıp çatır edi ziyāratın
Bir caqqā Lāyli-Mācnün şayrān kılıp
Köripti çadı harām şol şifatın
- 1007 Nur çıgar cüzderinen köñili çat
Qutılğan qayğı, hafa gamnan āzāt
- [113a] Qol baylap ıhılaspen kılar hizmet
Neçe cüz ferişterler körkem şifat
- 1008 Ergali tamam ettiñ kün-tün tınbay
Kezinde kirpik qağıp közin cumbay
Hār neçik maḥsūtındı bersin Allā
Qasıqtıñ Lāyli-Mācnün ḥurmetindey

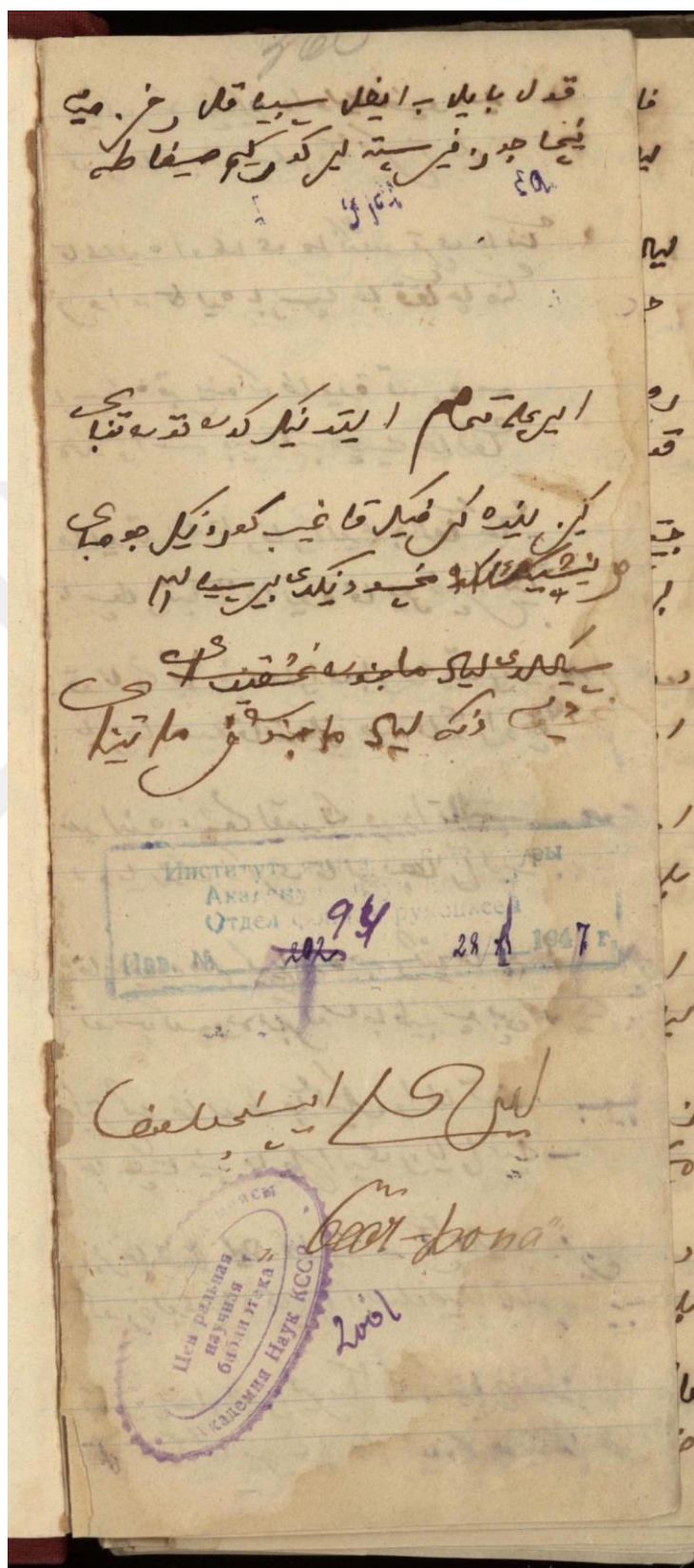

EK-2. Yazma Nüshadan Örnekler

۱۲۹
 مکتب انکسب ایرگند لیل او من اتیکه
 دیشدیم قمره سه یلیب آملک بقیه
 خفک لیک نیند سیفاة ایکه دیلک
 دافتارنه کا ملک اوستار جاوریه ییکه...
 خفک کسب = خفک خوندنک مالک
 اوستا خلیف آملک بقیه قایم خاتیر دور
 خفک اتیکه کسب = خفک لیک باقیه میرا
 اوستا مکتب بقیه دیب = دیب خاتیرا دیب
 مکتب فیک آفاة دیلک دیب = دیب مکتب قدری
 قایم دیب جاوریه اولتریه = قدری مکتب
 راسید الیک دیلک = لیک مکتب دیلک قاملک
 خفک دیک دیلک قاملک = باصیتا بقیه آمادی
 میرا اتیکه خفک دایب لیک دیب مکتب
 آخری قیام دیلک دیب = دیب رات باقیه قدری
 دیلک قدری مکتب = اوستا لیک لیک لیک
 قدری قدری مکتب = دیلک قدری قدری
 اوستا قدری مکتب = اوستا قدری قدری
 مکتب قایم دیلک = اوستا قدری قدری
 اوستا قدری قدری = اوستا قدری قدری
 مکتب قایم دیلک = اوستا قدری قدری
 اوستا قدری قدری = اوستا قدری قدری

چنه ایماج جا نهنیکر دیکه نه سه
 بر. عاریت سلطان و نه مرصفاة قل
 سپر نیکه آدی لگی آتیقه لیتا و مروتیه
 بجه اولی بجه طار. فیصل لوتیه
 بنه دی جا داتیکه ده بر دیر اولیه
 قالمایه غسریه بیه قاپو مو قده
 ایلکلی نظر و نیکر صال او ص صو نه
 بلا صه بدل عالیپ دیپ کدو نیکر دانه
 بنفایه زار کیر یا بر دی او مروتیه
 کر گنیفنه جا را صده صو صو صو
 صا جند قیلک نراک = جا نیم صو یالیه جنانیم
 بنفایه تقابل طایفه = جا را صده صو صو
 با صده صو صو صو قو قو نیکر = بر دق قده صو صو
 به قیه دیپ او نه سیدانه = جا سطاخی ایتیکه او ای اینه
 جا را ایما اویر قلعا نیکر = وانده اسیم ایتیکه آدا ضناک
 صا خیف دیر حکم لار = لک لک یلک دیکه ایما نه
 قو قو قو لار عالیپ = بقیه آدا ضناک عالیپ
 لار قیه بلایا بر لک = جا را بنه قو قو نیکر
 بار بار او صه انکری = بر دق دیپ بر دی آدا نیکر
 لک لک دی بر دی صو صو = بقیه آدا ضناک عالیپ

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Yerlan Alashbayev
Uyruğu : Kazakistan
Doğum tarihi ve yeri : 30.11.1979 Kazakistan
Medeni hali : Evli
Telefon : +905543842885
e-mail : ernurjambyl@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Yesevi Üniversitesi	30.06.2008
Lisans	Yesevi Üniversitesi	30.06.2001
Lise	No:6 Orta Okul	25.05.1997

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2002-2010	Yesevi Üniversitesi	Öğretim Üyesi

Yabancı Dil

Rusça, Türkçe

GAZİ GELECEKTİR..

